

Наскрізні компетентності для демократії

Видання друге

” 60 вправ для
розвитку та
оцінювання
ставлень,
умінь і знань

Серія Песталоцці № 4

Видання друге

НАСКРІЗНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ

60 вправ для розвитку та оцінювання
ставлень, умінь і знань

Видання друге

Редактор серії: Йозеф Губер

Редактори

Паскаль Момпуа-ґайяр та Ільдико Лазар

Автори

Ференц Арато, Йозеф Губер, Ільдико Лазар
і Паскаль Момпуа-ґайяр

Програма Песталоцці

Навчальна програма

Ради Європи

для освітян

Генеральний директорат II

з питань демократії

Серія Песталоцці № 4

Видання друге

Рада Європи

Оригінальна назва: *TASKs for democracy 2nd edition*
ISBN 978-92-871-8523-5
© Рада Європи, грудень 2017

Текст створено та використовується з дозволу Ради Європи.
Цей документ публікується за домовленістю з Радою Європи,
але під виключну відповідальність перекладача (-ів).

*Погляди, викладені в цьому документі, є відповідальністю його авторів
і можуть не співпадати з офіційною політикою Ради Європи.*

Відтворення фрагментів тексту (до 500 слів) дозволено (за винятком комерційних цілей)
за умов збереження цілісності тексту, невикористання його поза контекстом,
ненадання неповної інформації або у випадках, коли текст не вводить читача в оману
щодо його характеру, обсягу або змісту. Оригінальний текст завжди
повинен бути позначений таким чином: «© Рада Європи, рік публікації».
Усі інші запити щодо відтворення/перекладу всього документа
або його частини слід надсилати до Директорату з комунікацій Ради Європи
(F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Вся інша кореспонденція, що стосується цього документа,
повинна адресуватися Департаменту освіти Ради Європи.
E-mail: XXXX@coe.int

Обкладинка та макет:
Департамент підготовки документів і публікацій (SPDP),
Рада Європи

Видавництво Ради Європи
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

Український переклад: *Наскрізнi компетентностi для демократiї. Видання друге*
© Європейський центр ім. Вергеланда, травень 2019

переклад: Надія Чушак
редагування: Віталія Станкевич, Олена Шинаровська

Переклад здійснено в рамках
Програми підтримки освітніх реформ в Україні
«Демократична школа» за фінансової підтримки
Міністерства закордонних справ Королівства Норвегія

Зміст

ПОДЯКА	5
ПРО ПЕРЕКЛАД	7
ПЕРЕДНЄ СЛОВО	9
ПЕРЕДМОВА	
<i>Йозеф Губер, редактор серії</i>	11
ВСТУП	
<i>Ільдіко Лазар і Паскаль Момпуа-Ґайяр</i>	15
ЧАСТИНА ПЕРША - ПРИНЦИПИ Й ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ	19
Наскрізнi компетентності для демократії: що це і чому вони важливі?	
<i>Ільдіко Лазар</i>	19
Як інтегрувати наскрізнi компетентності на щодень?	
<i>Паскаль Момпуа-Ґайяр</i>	21
Як кооперативне навчання допомагає запобігати дискримінації та насильству у школах?	
<i>Ференц Арато</i>	27
ЧАСТИНА ДРУГА - ІНСТРУМЕНТИ	37
Вправи для навчання і тренінгів	
<i>Ільдіко Лазар і Паскаль Момпуа-Ґайяр</i>	41
Важливість дебрифінгу: детальний опис прикладу вправи	
<i>Паскаль Момпуа-Ґайяр</i>	43
Вправи 1-6 – 15-25 хвилин	47
Вправи 7-11 – 30-45 хвилин	61
Вправи 12-20 – 60 хвилин	75
Вправи 21-26 – 90 хвилин	113
Вправи 27-36 – 120 хвилин	147
Вправи 37-41 – 150 хвилин	193
Вправи 42-50 – 180 хвилин	227
Вправи 51-54 – вправи для оцінювання сесій	281
Вправи для визнання результатів засвоєння демократичних компетентностей	
<i>Паскаль Момпуа-Ґайяр</i>	291
ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА ТА РЕСУРСИ	321
ПРО АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	323

Подяка

Бгато людей вклали свою мотивацію, час і творчість у цю публікацію. Ця книжка – кульмінація спільних зусиль, які почалися у 2009 р.

Спершу група членів і членкинь спільноти практиків програми Песталоцці проаналізувала наявні описи компетентностей у документах Ради Європи, які стосувалися освіти. Вони запропонували перший структурований комплекс ключових ставлень, умінь та знань. Його було використано під час кількох тренінгів програми Песталоцці, щоб перевірити відібрані компоненти і створити навчальні вправи для їхнього розвитку. Упродовж наступних років тривала робота над формулюванням компонентів цього комплексу та його структурою.

Врешті, авторки цієї книжки обговорили та відредагували запропонований тут варіант ставлень, умінь, знань та вправ для їхнього розвитку.

Загалом кілька сотень освітян і освітянок з усієї Європи долучилися до цієї роботи. Ми б хотіли особисто подякувати кожному/кожній, адже без них ця робота була б неможливою.

На жаль, не маємо змоги перелічити всіх поіменно. Ми згадуємо імена лише тих, хто брали участь в головних подіях, які зробили появу цієї книжки можливою:

Гіلال Акюз Сезгін, Ангелікі Ароні, Спирос Антонелос, Нога Анвар Салама, Ференц Арато, Раса Аскінайте-Дегезіне, Светлана Баранова, Мартин Барет, Ільдико Бартош, Кармен Бекер, Мерсе Бернаус, Бранко Богнар, Тарана Боюкзада, Міхалеа Брумар, Ангелос Ваянатос, Кетеван Ватіашвілі, Хуго Веркест, Барбара Візнер, Маргарет Вуд, Маріца Гаврілов, Ніна Корін Гандинг, Ричард Джон Гарріс, Ларс Гудмундсон, Патрісія Гаруст, Кароліна Гебара, Міне Гозубуюк Тамер, Лі Давчева, Зейнеп Їлдірім, Г'ельда Карен Даніельсдоттір, Ліутаурас Дегезіз, Аннабель Дезіра, Фабіо Дель Кавалло, Мішель Дераш, П'єр Елла, Інета Ельман, Мацек Заберовскі, Артур Роберт Івац, Христала Калойру, Шарлот Кассар, Ліна Катсіменте, Глін Артур Кіркхам, Шерсті Товеруд Клетте, Беатрікс Ковац, Елена Коннова, Світлана Куриш, Ільдико Лазар, Джордж Латсабідзе, Клаудіа Ленц, Рахель Лінднер, Герріт Маріс, Паскаль Момпуа-Гайяр, Рената Озорліч Домініч, Гінта Орінтьєне, Найят Оукарім-Соівіо, Ольга Партс, Катіца Певец Семец, Ольга Перейра Корейя Ферейра, Ана Марія Перона-Ф'єльдстад, Ізабель Марія Піменте Фрейре, Драґана Радоман, Гудрун Раґнасдотір, Вішня Раїч, Анне Беате Райнертсен, Ану Раудсеп, Ана Марія Родрігез Рівас, Даче Саленьєче, Сильвія Самут, Маріакрістіна Сандона, Таня Сіяковіч, Олена Стиславська, Ветон Силгазі, Ангеле Тамулевічюте, Ільзе Франс, Анук Фрейман, Карін Елена Хіндрікс, Афріме Шакірі, Тагані Шемейз.

Дякуємо Вам!

Про переклад

При перекладі цього тексту ми (перекладачка та редакторки) вирішили використовувати фемінітиви. Віддзеркаливши таким чином традицію, за якою нормою вважається використання лише чоловічого роду на означення груп осіб різних статей, ми прагнемо звернути увагу наших читачів і читачок на те, наскільки ця традиція викривляє реальність. Сподіваємося, що наша провокація, цілком у дусі пропонованих у збірці вправ, покаже, що вживати фемінітиви в текстах українською мовою важливо.

Дякуємо Вам!

Переднє слово

Вітаємо читачів і читачок другого видання “Наскрізних компетентностей для демократії”, опублікованих Радою Європи у рамках серії Песталоцці. Це видання відповідає меті оригіналу – слугувати практичним путівником для вчителів. Відтак, найсуттєвіші частини першого видання збережено і тут. Та оскільки з часу його видання у вересні 2015 відбулася низка важливих подій та контекстуальних змін, визріла необхідність переглянути й переробити публікацію.

У 2013, під час головування Андорри в Комітеті міністрів (листопад 2012 – травень 2013) і за її ініціативи Рада Європи розпочала новий амбітний проект, який мав на меті створити спільну рамку компетентностей для культури демократії, яку б можна було застосовувати в усіх системах освіти держав-членів Ради Європи.

Це завдання було особливо доречним для Ради Європи, оскільки ця міжнародна організація найбільш послідовно підкреслювала, що освіта має чотири однаково важливі завдання:

- ▶ підготовку до ринку праці;
- ▶ підготовку до активного громадянства у демократичних суспільствах;
- ▶ особистий розвиток;
- ▶ створення і підтримку, за допомогою навчання і досліджень, широкої і передової бази знань¹.

Щоб підготовка до демократії стала справжнім пріоритетом наших освітніх систем, шкіл і університетів, нам треба точніше сформулювати, що потрібно знати, розуміти і вміти учням/ученицям та студент(к)ам на момент закінчення навчання. Як багато хто з читачів знає, навчальний результат класично визначають як те, що “учень/иця знає, розуміє і може зробити”. Проте таке визначення не включає важливий елемент – ставлення. Результати навчання говорять не лише про те, що ми можемо зробити, а й про те, що ми хочемо робити (або ж від яких дій ми хочемо утриматися). Бувають ситуації, у яких певні дії, хоча ми на них і здатні, є сумнівними з етичної точки зору. Коли ми говоримо про ставлення, то часто також зачіпаємо цінності. З цього і починався проект створення компетентностей для культури демократії (далі – КДК).

Іншим важливим моментом є концепція культури демократії. Для багатьох при слові демократія виникають асоціації з інституціями (як-от парламент чи міська рада), законами (конституцією, але також справедливим судочинством) та процедурами (наприклад, виборами). Це все – необхідні елементи демократії. Але самі по собі парламенти, закони та вибори не роблять суспільства демократичними. Вони працюють лише тоді, коли закорінені у те, що ми називаємо “демократичною культурою” або “культурою демократії”. Цей термін вперше вжито у плані дій, який прийняли глави держав та урядів Ради Європи на зустрічі у верхах у Варшаві у 2005 році², за ініціативою освітнього відділу організації.

“Культура демократії” означає комплекс ставлень та поведінки, які необхідні для того, щоб демократичні інститути та демократичні закони реально функціонували. Наприклад, такі ставлення та поведінка включають мирне вирішення конфліктів; участь у дебатах з повагою, що передбачає і відкритість до аргументів інших, і висловлювання своїх аргументів з повагою; і пошук інформації з різних джерел із застосуванням критичного мислення. Це не означає, що слід приймати всі погляди й аргументи як рівноцінні. Деякі цінності є абсолютними; багато таких цінностей зафіксовано в Європейській конвенції прав людини.

Отже, компетентності для культури демократії необхідні для побудови суспільства, в якому нам би хотілося жити, у якому ми б хотіли, щоб жили наші діти та внуки.

Ми ще більше усвідомили важливість цього через терористичні атаки в Парижі та Стамбулі в січні 2015 й у Копенгагені у лютому 2015. Проект КДК швидко став частиною відповіді Ради Європи на ці атаки, і частиною Плану дій боротьби проти насильницького екстремізму та радикалізації, яка викликає тероризм, прийнятого Комітетом міністрів у травні 2015 (а також Плану дій з побудови інклюзивних суспільств). Актуальність КДК зростала через чергові терористичні атаки у Європі; збільшення прихильників популізму; розчарування у традиційних політичних партіях; гострі розбіжності у багатьох державах щодо місця релігії у громадському просторі; стосунок до емігрантів та біженців; етичні питання у різних сферах, у т.ч. – політичній, бізнес-сфері та спорті; а також невдалу спробу державного перевороту в Туреччині в липні 2016.

1 Рекомендація CM/Rec(2007)6 Комітету міністрів державам-членам про громадську відповідальність за вищу освіту та дослідження.

2 http://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_plan_action_en.asp.

Політичний пріоритет, наданий освіті загалом і проекту зі створення КДК зокрема, підвищив нагальність цієї розробки. Перший етап проекту пришвидшили і в квітні 2016 року під час Постійної конференції міністрів освіти Ради Європи було схвалено модель КДК. У зв'язку з цим, зусилля Ради Європи у цій сфері сфокусувалися виключно на Рамці компетентностей для культури демократії.

Ця модель докладніше описана далі в публікації (див. схему на с. 36). Вона складається з 20 компетентностей.

Оскільки ключові компоненти, про які йшлося в "Наскрізних компетентностях для демократії", було замінено цією новою моделлю, перше видання було відкликано у березні 2016. Ця оновлена редакція спирається на модель КДК. Найбільша зміна, яка сталася, це те, що частину, у якій йшлося про ключові компоненти, замінено описом моделі КДК. Таким чином, "Наскрізні компетентності для демократії" підсилюють Рамку.

Я дуже радий, що Рада Європи може представити це переглянуте видання. Оновлені "Наскрізні компетентності для демократії" зберігають сильні сторони оригіналу і відповідають передовій моделі Ради Європи компетентностей для культури демократії.

Я сподіваюся, що "Наскрізні компетентності для демократії" будуть корисними у вашій вчительській та тренерській роботі, що вони допомагатимуть досягнути головної мети – побудови європейських суспільств, для яких притаманна культура демократії та прав людини. Це надзавдання можна виконати лише якщо європейські освітян(к)и візьмуться за нього компетентно і з ентузіазмом.

Страсбург, січень 2017

Метью Джонсон,
очільник Директорату демократичного
громадянства й участі

Передмова

Йозеф Губер, редактор серії

Погляньте на світ навколо нас – очевидно, що глобально назріла необхідність відродити демократію. Ми усвідомлюємо, що питання збереження демократичних суспільств та їх подальший розвиток постало найгостріше за останніх 50 років. І це особливо вірно у світлі останніх трагічних подій, коли журналістів сатиричного журналу вбили за те, що вони робили свою роботу: були критичними, сатиричними та використовували право на свободу вираження.³

ВИКЛИКИ ЖИТТЯ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Розуміння глобалізації нашого життя допомагає усвідомити і скінченну природу нашої планети, і різноманітність людства. Ресурси, довкілля та рентабельне виробництво – все має свої межі. Ще у 1972 році Римський клуб уперше проблематизував зростання – і це започаткувало екологічну свідомість. Через сорок років ми маємо визнати, що з варіантів розвитку, окреслених Римським клубом, ми вибрали, так би мовити, за визначенням найменш перспективний. Дедалі гостріше постає потреба у відповіді на питання, чи можемо ми продовжувати йти тією ж дорогою, яка передбачає постійне економічне зростання? Чи, може, нам потрібно переорієнтувати нашу модель відтворення? Чи можна продовжувати вимірювати прогрес показниками валового внутрішнього продукту, винайденими ще у 1930-их роках, і безперервною економічного зростання, якщо у 21 столітті недоліки такої моделі стали болісно очевидними?

Такі питання не можна розглядати лише у сфері економіки. Ми мусимо вийти за межі матеріальних та технічних проблем, оскільки інакше будемо відтворювати несправедливі відмінності у рівні життя, що впливає на те, як люди живуть разом.

Також через збільшення взаємопов'язаності та мобільності – чи то для праці, задоволення чи з економічних та політичних причин – дедалі більше людей опиняються у тіснішому фізичному та віртуальному контакті з іншими, а це впливає на те, як ми розуміємо себе, і на те, як ми сприймаємо інших.

Необхідною та неunikною є відкрита дискусія про цінності, їх передачу, утримання та (пере)визначення. В її результаті нам потрібно отримати чітке розуміння необхідних цінностей, ставлень, умінь та знань, які дозволять нам змінити нашу поведінку на більш міжкультурну та демократичну, з такими рисами як солідарність та розуміння, взаємоповага та довіра, щоб досягнути міцної суспільної злагоди. І тут перед нами виникає щонайменше подвійний виклик:

- ▶ Як індивідам нам потрібно розуміти суть нашої багатомірної ідентичності, нашого відчуття приналежності та множинних лояльностей, себе та іншого, наших стосунків та відносин, місця, яке ми займаємо у цьому різноманітному світі та давати собі раду з цими явищами.
- ▶ Як суспільству нам необхідно переглянути та заново визначити спільний знаменник для життя разом, визначити основу, з якою усі можуть погодитися, без огляду на свої особливості, включно з повторним визначенням того, як ми розуміємо сфери приватного та публічного.

Ключовою передумовою цього є усвідомлення та прийняття факту, що змін самих по собі, як на індивідуальному так і на суспільному рівні, не unikнути. Так само, як ми не можемо не комунікувати (факт відмови у спілкуванні також сам по собі несе та виражає певний посил), ми *не можемо не змінюватися* при зустрічі з іншими. Проте ми точно можемо діями впливати на напрямок змін.

3 Йдеться про теракт у виданні "Шарлі Ебдо" у січні 2015 р. – Ред.

ОСВІТА

Розширення цифрового простору не лише полегшує функціонування глобальної економіки та обміни, але й забезпечує безпрецедентну взаємопов'язаність людей і, крім того, має потенціал, який реалізовується уже сьогодні, – змінювати наш спосіб роботи, мислення, ставлення одне до одного, ставлення до інформації, знань та навчання. Ці нові медіа – квантовий стрибок від наших традиційних книг, бібліотек, навчальних середовищ і закладів (університетів, шкіл, позашкільних заходів).

Загальновизнано, що для забезпечення сталості суспільної зміни потрібні відповідні освітні дії та якісна освіта. Те, що ми вважаємо доцільним та якісним, багато в чому залежить від бачення та мети освіти. Основні принципи Ради Європи – демократія, права людини та верховенство права – можуть стати основою для нової провідної візії освіти для сталого демократичного суспільства.

Освіта виконує – або має виконувати – низку завдань. При аналізі сьогоденного публічного дискурсу про освіту стає зрозуміло, що тут головну увагу приділяють питанням освіти, яка має готувати до ринку праці, освіти, яка має гарантувати широку базу знань, а також проблемам ефективності та економії грошей.

Існує потреба в більш систематичній освіті для демократії, тобто освіті, яка готуватиме до життя в сталих демократичних суспільствах, де права людини забезпечують ціннісну основу; демократія та співпраця – це ключові слова, що описують те, як ми живемо разом і організуємо спільне життя; а верховенство права є захисною структурою.

Існує також потреба, щоби ще одне завдання освіти (знову) зайняло центральну позицію у наших освітніх системах: *освіта задля особистісного розвитку*. Ми багато чуємо про необхідність розвитку поваги до різноманітності, запобігання булінгу та іншим формам насильства, запобігання дискримінації та сприяння гендерній рівності, мирному співіснуванню, відповідальній поведінці, незалежному та критичному мисленню, ціннісній освіті тощо. Ми знаємо, що школа як основне місце особистісного розвитку і соціалізації відіграє у цьому важливу роль.

У сучасних суспільствах в основі навчання лежать компетентності, що стосуються предметів. Попри заклики до більш міждисциплінарної роботи, освіта і далі організована за принципами та компетентностями наукових дисциплін. Якщо мета освіти – готувати до життя в стійких демократичних суспільствах і подальшого розвитку цих суспільств, ми повинні приділяти більше уваги наскрізним компетентностям і доповнювати компетентності, що стосуються наукових дисциплін, наскрізними ставленнями, вміннями та взаємопов'язаними знаннями.

Кожній громадянці потрібно добре розвинути предметні компетентності і продовжувати це робити упродовж життя. Проте протягом життя їм також необхідно розвинути низку основних “наскрізних ставлень, умінь та знань демократичної громадянки”, за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти. Ці наскрізні компетентності можна розвивати навколо таких прикладів:

- ▶ Критична спостережливність, багатоперспективність.
- ▶ Дії, засновані на повазі до прав людини та гідності.
- ▶ Здатність демократично діяти і співпрацювати.
- ▶ Розуміння різноманітності та здатність жити у різноманітності.
- ▶ Розуміння минулого і сьогодення, здатність планувати майбутнє.
- ▶ Можливість спілкуватися через будь-які види і типи кордонів.
- ▶ Критичне, відповідальне та корисне використання медіа середовища.
- ▶ Здатність і готовність продовжувати навчання протягом усього життя.

Нам потрібно буде переглянути розподіл часу в освітніх програмах на різні цілі освіти.

УЧИТЕЛЬКИ

Загальновизнано, що вчительки та взагалі професіоналки в галузі освіти відіграють головну роль у сприянні виникненню та підтримці демократичної культури. Школи повинні більше зосереджуватись на особистісному розвитку та підготовці до життя в демократичному суспільстві, використовувати педагогіку та методологію, що сприяє ефективному навчанню, ставить учениць у центр вправ, індивідуалізує навчання для потреб кожної учениці за допомогою партисипативних методів, навчання через досвід і навчання на практиці.

Вибір педагогіки та навчального середовища – це складові нашого етосу та послання. Педагогіка та методологія не нейтральні; вони завжди відображають цінності, етику / етос і принципи, а також установки того, що ми прагнемо розвивати в ученицях. Школа або коледж, які наскрізно керуються демократичними принципами, в тому числі у викладанні та навчанні, ефективно підтримуватимуть навчання для демократичних і справедливих суспільств.

Вчительки можуть перейти від непартисипативних методів і педагогіки до педагогіки, орієнтованої на дитину, спрямованої на набуття конкретних наскрізних компетентностей: експериментування, системного мислення і колективного творення знань, вирішення проблем, критичного мислення, здатності швидко реагувати на нові події, духу та навичок співпраці, навігації в мережах знань...

Вибір методів дає можливість знайти “спільну мову” і стратегії розвитку ключових компетентностей для демократії в рамках програми. Методи кооперативного навчання та надання учасникам можливості брати участь у процесі прийняття рішень не тільки допоможуть ученицям взяти на себе відповідальність за своє навчання і підвищать шанси на рівний доступ до навчання, але й зменшать насильство, навчатимуть як регулювати конфлікти та запобігати дискримінації.

В ідеалі нам потрібно перейти від “шкільної програми” до ширшої та більш гуманістичної “освітньої програми”. Тоді стане можливою спільна відповідальність за освіту, як і спільне прийняття рішень про те, що важливо вивчати дітям. Різні зацікавлені сторони співпрацюватимуть задля досягнення спільних цілей: батьки, освітні інституції, громадянське суспільство і самі молоді люди вирішуватимуть, які знання, цінності, вміння та розуміння значущі, і тому їх важливо передати дітям та молодим людям у даному суспільстві у даний момент часу.

КНИГА-ПОМІЧНИЦЯ ДЛЯ ВЧИТЕЛЬОК

Зіткнувшись з бажанням та вимогами просувати у своїй повсякденній роботі компетентності, пов’язані з демократичним громадянством, правами людини, соціокультурною різноманітністю, соціальними медіа, комунікацією, історією, освітою для миру та екологічною освітою, вчительки відчують і висловлюють потребу в більш практичній підтримці.

Ця книга, *“Наскрізнi компетентностi для демократiї: 60 вправ для навчання та оцiнювання ставлень, умiнь i знань”* розроблена у рамках Спiльноти практикинiв Програми Песталоццi, задумана як посiбник для практикинiв у формальнiй та неформальнiй освiтi.

Вона мiстить обґрунтування, чому необхідно зосередитись на компетентностях для демократiї у всiх сферах освiти (вертикальнiй – вiд колиски до могили / навчання протягом усього життя; горизонтальнiй – у формальних та неформальних освiтних просторах), опис того, що означають наскрiзнi ставлення, вмiння та знання i чому важливо, щоби їх враховували усi фахiвчинi в галузi освiти, а також знайомство iз кооперативними навчальними структурами.

У центрі публікації – список компонентів, що описують основні ставлення, вміння та знання, які потрібно розвинути кожній людині, щоби могли жити і сприяти розвитку та підтримці демократичних суспільств у їх повному різноманітті. Компоненти виражені та деталізовані у я-висловлюваннях про поведінку, яку можна спостерігати. Збірка з понад 50 навчальних і тренувальних вправ, які допомагають розвинути різні компоненти, а також ряд вправ на “визнання результатів”, допоможуть практикиням сприяти розвитку цих компонентів у повсякденній освітній практиці.

Ця книга не має на меті дати остаточні відповіді на екзистенційні питання чи питання світобудови та усього іншого. Вона як і процес, який призвів до її появи на світ, – проект, що триває. Ми сподіваємося, що вона вас надихатиме та буде корисною, і що ви зможете використати деякі чи більшість вправ у вашій повсякденній практиці. Ми також сподіваємося, що ви долучитесь до цього проекту, який ще триває, і розповісте нам про свій досвід використання вправ, розміщених у цій книзі, включно з вашими адаптаціями. (www.coe.int/pestalozzi; [@pestalozziprog](https://twitter.com/pestalozziprog)).

Лютий 2015

Вступ

Ільдіко Лазар і Паскаль Момпуа - Гайяр

ЯК МИ ТУТ ОПИНИЛИСЯ

Пропонована вашій увазі збірка вправ для підготовки вчительок була вибрана з найпотужніших вправ з навчальних матеріалів, написаних учасницями перших восьми серій європейських модулів тренінгу для тренерок Програми Песталоцці, що відбувалися у 2006-2010 роках. З початку першого модулю у 2006 році до 2014 року у цих тренінгах для тренерок взяли участь понад 650 вчительок з усієї Європи. Кожна серія модулів складається з п'яти фаз, які загалом тривають від 12 до 18 місяців. Цей досить тривалий період залучення включає дві особисті зустрічі (модуль А та модуль Б) та онлайн-співпрацю до зустрічей, між ними та після них – отже, це змішане навчання. Модуль А – це чотириденна інтенсивна тренінгова майстерня, створена для оцінки потреб учасниць, закладання основ даної теми та підготовки учасниць до подальшої спільної роботи. Мета наступного етапу полягає в тому, щоби кожна учасниця розробила тренінг на тему європейських модулів, у яких вона бере участь. Перші проекти коментуються та оцінюються іншими учасницями на онлайн-платформі. Перш ніж провести пілотні тренінги у себе вдома, авторки також отримують зворотний зв'язок від команди фасилітаторок. Нарешті, модуль Б дає можливість учасницям відрефлексувати досвід навчання та вдосконалити свої навчальні матеріали до того, як їх відредагують і опублікують на веб-сайті Програми Песталоцці. Потім випускниць запрошують до участі в онлайн-спільноті практикень Програми Песталоцці – як прояв довготермінової відданості професійному розвитку.

Серед тем, охоплених європейськими серіями модулів з 2006 по 2014 рік:

- ▶ освіта для демократичного громадянства та прав людини;
- ▶ міжкультурна освіта;
- ▶ освіта для мовного та культурного різноманіття;
- ▶ викладання історії з акцентом на мультиперспективність;
- ▶ медіаграмотність на основі прав людини;
- ▶ освіта для запобігання злочинам проти людства;
- ▶ розвиток ключових компетентностей для освіти для демократичного громадянства;
- ▶ запобігання злочинам проти людства;
- ▶ світогляди у сфері освіти;
- ▶ основні наскрізні погляди, вміння та знання;
- ▶ освіта для запобігання дискримінації;
- ▶ освіта для запобігання насильству в школах;
- ▶ соціальні медіа для демократичної участі;
- ▶ статеве / сексуальне виховання та особистісний розвиток;
- ▶ повага у віртуальному соціальному просторі.

Більшість навчальних матеріалів, написаних учасницями, були розроблені для попередньої підготовки або перепідготовки вчительок, але значну частину також можна легко адаптувати для використання в початкових або середніх класах. Ресурси доступні громадськості на веб-сайті Програми Песталоцці, а ми заохочуємо користувачок розказати про них іншим зацікавленим фахівчиням у галузі освіти, а також адаптувати та / або перекласти їх для використання у власних професійних контекстах.

Вправи, описані в цій книзі, класифіковані відповідно до цілей, методів чи технік, які вони використовують. Цілі чи очікувані результати навчання кожної вправи стосуються певних наскрізних ставлень, умінь і знань, які виявилися необхідними для розвитку компетентностей для демократії. Ці основні ставлення, вміння та знання можна поділити на компоненти, які має розвинути кожна людина, щоби могли жити і сприяти розвитку та підтримці демократичних суспільств і повною мірою отримувати користь від різноманітності (див. "Наскрізні ставлення, вміння і знання (наскрізні компетентності): що це і чому вони важливі?"). Як результат, всі вчительки, незалежно від предметів, які вони викладають, повинні сприяти розвитку цих компонентів наскрізних демократичних компетентностей у своїх учениць.

При виборі вправ для публікації ми подбали про представлення різноманітних методів, технік і форм роботи. Ви знайдете тут багато вправ, які ґрунтуються на навчанні через досвід, дослідницьких методах, творчому вираженні ідей, аналізі та рефлексії, спільному творенні знань, емоційному залученні, кооперативній роботі в парі або групі, неформальному спілкуванні, ходьбі та інших рухах. Ми зробили це тому, що філософія викладання Програми Песталоцці наголошує на активізації "голови, серця і рук" шляхом навчання на практиці, з одночасним задіянням усіх сенсорних каналів і стилів навчання, і постійним осмисленням потреб, цілей та змін в мисленні. Це усе робиться заради того, щоб побачити реальні зміни в практиці педагогинь у класі. Вправи у цій збірці також відображають переконання, що викладання та навчання більш ефективні, якщо призводять до довготривалого залучення і якщо охоплюють розвиток чутливості та обізнаності, знань та розуміння на рівні індивідуальної та суспільної практик.

Ми сподіваємося, що наступне видання дасть нам змогу опублікувати добірку робіт, написаних та пілотованих учасницями модулів з 2011 року, які стосуються: світоглядів у сфері освіти; основних наскрізних поглядів, умінь та знань; освіти для запобігання дискримінації; освіти для запобігання насильству в школах; соціальних медіа для демократичної участі; статевого / сексуального виховання та особистісного розвитку; поваги у віртуальному соціальному просторі.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ КНИГОЮ

Як практикуня – вчителька або тренерка вчительок – ви щодня стикаєтеся з різними контекстами. Учениці, за яких ви відповідаєте, мають різноманітні потреби, і вам доведеться реагувати на ці потреби різними способами. Ця книга має на меті представити вправи, які можна адаптувати до багатьох ситуацій і контекстів. Вона створена для усіх вчительок усіх предметів, а також для тренерок вчительок та молодіжних працівниць.

Книга має дві частини.

У першій частині розглядаються принципи та підходи педагогічних ресурсів Програми Песталоцці.

У розділі "Наскрізні компетентності для демократії" ми представляємо підхід до розвитку компетентностей для демократії. Ми окреслюємо, як педагогині можуть підтримувати розвиток наскрізних ставлень (і цінностей), умінь (когнітивних, процедурних і практичних), а також знань (і розуміння), які спонукають дії, що підтримують права людини, повагу і толерантність. Вправи, представлені в посібнику, стосуються всіх наскрізних компетентностей для демократії.

У розділі "Як інтегрувати наскрізні компетентності на щодень?" викладено рекомендації читачкам щодо того, як ці вправи можна застосувати у різних освітніх контекстах: викладанні, тренінгах, формальних або неформальних освітніх установах. Тут розглянуто питання про те, як вчительки можуть використовувати ці вправи у формальній освіті (школах та у вищій освіті), подано приклади та стратегії щодо їх включення навіть там, де навчальні програми та графіки і так уже перевантажені. Текст також описує, як самі методи сприяють конструктивному управлінню класами та безпечному навчальному середовищу.

"Керівничка моєї школи не усвідомлює потребу запобігати насильству або дискримінації. Вона хоче, щоб ми зосередилися лише на наших предметах і нічому більше. Що я можу зробити?"

Розділ "Як кооперативне навчання допомагає запобігати дискримінації та насильству у школах?" підкреслює потужний внесок кооперативного навчання у запобігання дискримінації та насильства в освіті та суспільстві. Зазвичай запобігання вважається позакласною чи позашкільною діяльністю або додатковим навантаженням до виконання програм педагогами у закладах освіти. Але ми пропонуємо розглядати запобігання дискримінації та насильству не як тему, а як процес, за допомогою якого вчительки реагують на проблему насильницьких, дискримінаційних та антидемократичних структур

у рамках традиційно структурованих освітніх процесів і систем. У тексті представлено кооперативні принципи та практичні вказівки, за допомогою яких вчительки можуть зрозуміти базовані на умовах та діях підходи до запобігання в освітній практиці.

У Частині другій представлено самі вправи. Тут читачка знайде:

- ▶ опис рамки компетентностей для культури демократії;

“Звідки мені знати, яких результатів навчання можна очікувати від кожної вправи?”

- ▶ 54 навчальні і тренінгові вправи, які розвивають компетентності для демократії. Кожну вправу представлено в тому ж форматі. Крім опису перебігу кожної вправи, ви знайдете тут інформацію про час, необхідний для виконання вправи, її тип, тему, цільову групу, ресурси та поради для тренерки;

“Якщо я навчаю розвитку демократичних компетентностей, я також повинна їх оцінювати. Як я можу це зробити?”

- ▶ шість вправ для оцінювання компетентностей для демократії, які мають на меті допомогти ученицям зрозуміти, “де вони знаходяться”, коли мова йде про розвиток наскрізних ставлень, вмінь і знань. Ці ресурси пропонують унікальний погляд на розвиток особистості та матеріали, потрібні для самооцінювання та взаємооцінювання, які допомагають виміряти прогрес у сфері наскрізних компетентностей для демократії, та для розуміння стимулюючих дій, що підтримують права людини, повагу та толерантність.

“Ученицям у моєму класі складно толерувати відмінності. Вони проявляють насильницьку поведінку, і я бачу відсутність поваги в манері їхнього спілкування. Де я можу знайти вправу, яка допоможе мені краще навчити толерантності?”

В кінці книги зацікавлені читачки знайдуть інші корисні матеріали: посилання, додаткову літературу, інформацію про авторів та додаткові ресурси, пов’язані з 60 вправами.

“Чи ці компетентності дійсно потрібні і чи вчителька має їх розвивати?”

“Я вважаю, що цей посібник корисний, але, як на мене, багато що тут можна поліпшити!”

Ми сподіваємося, що ця книга допоможе освітянкам намітити і розробити свої плани щодо розвитку цих демократичних компетентностей серед учениць, і що її використають у багатьох дуже різних європейських освітніх контекстах. Ми сподіваємося, що цей ресурс виявиться надихаючим та корисним для читачок, і прагнемо вдосконалювати посібник в найближчі роки. Тому ми пропонуємо всім читачкам і користувачкам реагувати на вправи та давати нам відгуки про посібник шляхом розміщення коментарів на веб-сторінці Програми Песталоцці. Як і багато інших ресурсів Песталоцці, робота над цим посібником вважається незавершеною. І дійсно, програма продовжує щороку організовувати семінари та навчальні модулі, постійно розробляються додаткові навчальні підрозділи та вправи. Таке багатство дедалі більшої кількості нового матеріалу становитиме доповнення до цієї теми, і ми сподіваємося, що найближчим часом відкриємо публічну онлайн базу цих ресурсів.

Частина перша

Принципи й педагогічні підходи

НАСКРІЗНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ: ЩО ЦЕ І ЧОМУ ВОНИ ВАЖЛИВІ?

Ільдіко Лазар

Ця частина пропонує підходи Програми Песталоцці до розвитку демократичних компетентностей через вправи, які формують ставлення, вміння і знання, а також потенційні дії у визначених контекстах. Цей перелік компонентів описує ключові наскрізні ставлення, вміння і знання, які слід розвивати кожній особі, щоб жити у сталому демократичному суспільстві й робити свій вклад у його рохвиток.

“Чи Ви відчуваєте, що Вам або вчителькам, з якими Ви працюєте, потрібні інструменти та техніки, які б забезпечили сповнене поваги спілкування та запобігали дискримінації і насильству в школі?”

Багато освітянок, які брали участь у діяльності Програми Песталоцці, включилися й самовіддано розробляли перелік наскрізних демократичних компетентностей, які ми представляємо тут. Це – результат трирічного процесу спільної роботи практикинь із різних професійних сфер (вчительок, а також тих, хто їх навчає, дослідниць із різних країн Європи та ін.) і з різними експертними знаннями, як-от, громадянство, права людини, різноманітність і міжкультурна освіта, медіаграмотність, історія, мови, психологія, антропологія, соціологія та філософія освіти.

Після створення ряду модулів на такі теми, як освіта для демократичного громадянства (ОДГ), міжкультурна освіта та історична освіта, а також мовна різноманітність, стало зрозуміло, що елементи цих сфер та їхні завдання перетинаються. Так, в 2009 році почалася робота над наскрізними демократичними компетентностями, щоб інформувати освітянок-практикинь та підтримати їхню щоденну роботу. Це сталося у відповідь на усвідомлену потребу чітко й процесуально визначити ставлення, уміння та знання, що стимулюють демократичні дії так, щоб їх можна було розвивати в освітній діяльності і через освіту у різних умовах. Ми зібрали наявні описи компетентностей із різних проєктів та публікацій Ради Європи, щоб визначити основні компоненти, які потім були сформульовані та класифіковані так, щоб створити перелік наскрізних демократичних компетентностей. Їх обговорювали і випробували на низці тренінгів Програми Песталоцці, а потім остаточно критично переглянули у процесі спільної роботи в рамках спільноти практикинь Програми Песталоцці.

“Чи буває так, що Ви відчуваєте, що відносини у щоразу більш різноманітних класах та освітніх закладах слід покращити задля того, щоб навчання відбувалося успішніше?”

Демократичні компетентності у цій публікації описують очікувані освітні результати і є наскрізними у двох розуміннях: по-перше, вони стосуються різної тематики, як-от, освіти для демократичного громадянства, освіти з прав людини, мовної освіти, а також інших шкільних предметів; по-друге, ними мають володіти і їх мають розвивати всі освітянки, незалежно від того, який предмет вони викладають.

Ключові компоненти або ж наскрізні демократичні компетентності – це твердження від першої особи, які описують дії громадян, а також окремо – вчительок, що стосуються певних аспектів цих компетентностей. Вони покликані підтримувати індивідуальну освітню траєкторію та розвиток. Цей підхід допомагає отримати чітке і систематичне уявлення про те, що необхідно розвивати, а також допомагає освітянкам визначити, чи навчання мало результати і як діяти, щоб змінити їхню практику, якщо це необхідно. Формулювання ключових компонентів як спостережуваних дій для всіх громадян і окремо для вчительок здійснила група з семи авторок, кожна з яких проводила онлайн-обговорення з трьома або чотирма членкинями спільноти практики Програми Песталоцці перед тим, як фіналізувати цей перелік.

“Чи буває так, що Ви хочете, щоб ті, кого Ви навчаєте (вчительки, студентки чи учениці), навчалися, бо навчання надає більше повноважень, надихає і приносить задоволення, а не тому, що вони мусять?”

“Чи буває, що Ви думаєте, що у Ваших закладах існують шкідливі тенденції використовувати авторитарні чи недемократичні підходи до прийняття рішень чи вирішення проблем?”

Розвиток компетентностей для демократії займає час і у певному розумінні ця робота ніколи не завершується. Завжди є ще щось, чого можна навчитися, і завжди є простір для вдосконалення. Проте освітянки можуть значно впливати на мотивацію своїх учениць розвиватися у цій сфері, не лише включаючи в освітній процес вправи такого плану, як у цій книжці, але й демонструючи відповідну поведінку та організовуючи сам освітній процес так, щоб це сприяло розвитку демократичних та міжкультурних компетентностей. Наприклад, лекції про демократію та важливість міжкультурних компетентностей не будуть викликати довіри й навряд чи матимуть вплив, якщо тренерки чи вчительки не демонструють демократичні чи міжкультурні компетентності у спілкуванні чи стилі викладання. Багато освітянок підтверджують, що навчання через досвід або ж “навчання через практику”, яке включає досвід, порівняння, аналіз, осмислення та спільну дію, набагато ефективніше, і насправді його не так вже й складно здійснювати, особливо, якщо такі методи навчання закріплено в офіційних загальнодержавних й місцевих освітніх стандартах та програмах і їх підтримують особи, що відповідають за освітню політику, інспекторки та директорки.

“Чи відчуваєте Ви, що інклюзивна освіта, демократична участь та розвиток міжкультурних компетентностей є важливими концепціями в офіційних документах, але їх не повною мірою реалізують або й узагалі не реалізують у Вашому освітньому закладі?”

Компетентнісний підхід отримує підтримку у багатьох освітніх системах Європи. Нові очікувані результати навчання сприяли поширенню інноваційних освітніх методів, а також очних і дистанційних (онлайн) кооперативних форм роботи. Наприклад, проектна робота у класній і позакласній роботі, дистанційне (онлайн) і змішане навчання у школі та між школами – все це стало дуже популярним при викладанні багатьох предметів. Коли відбувається обговорення і всі учасниці освітнього процесу домовляються щодо цілей, змісту, навчальних матеріалів, оцінювання ефективності, зміни ролей учительки й учениці у порівнянні з традиційними й зазвичай авторитарними уроками з фронтальним викладанням не уникнути. Педагогічні підходи, методи та техніки, що мотивують учениць активно включатися в отримання досвіду, відкриття, піддавання сумніву, аналіз, порівняння, осмислення, співпрацю дуже ефективні, бо вони залучають їхню особистість в цілому та промовляють до інтелектуального, емоційного і фізичного потенціалу.

Кооперативне навчання – це один із таких підходів до навчання і викладання, який довів свою придатність для розвитку демократичних і міжкультурних компетентностей не залежно від змісту щодо якого його застосовують. Кооперативне навчання – це структурований освітній процес, який організовано відповідно до визначених принципів співпраці. На відміну від того, що думає більшість освітянок, цей процес не означає, що ті, хто навчаються, просто працюють під час заняття у парах чи групах. Треба відходити від такого спрощеного розуміння. Важливо дбати про те, щоб у групах насправді відбувалася взаємодія (див. наступний розділ).

Враховуючи все сказане вище і з надією побачити справжні зміни в освітній практиці на рівні уроків, освітня філософія Програми Песталоцці мотивує активізацію “голови, серця і рук” та регулярне оцінювання ефективності освітнього процесу, щоб осмислити та обговорити потреби, цілі, дії та зміни у способі

мислення та діях. Вправи з цієї книжки мають на меті розвинути ключові компоненти демократичних та міжкультурних компетентностей і слідує цьому ж підходу до навчання та викладання.

Бібліографія

Brett P., Mompoin-Gaillard P. and Salema M.H. (eds) (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Harris R. and Lázár I. (2011), "Overcoming resistances and ways to bring about change", in Huber J. and Mompoin-Gaillard P. (eds), *Teacher education for change*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp. 91-116.

Huber J. (2011), "Making a difference", in Huber J. and Mompoin-Gaillard P. (eds), *Teacher education for change*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp. 137-46.

Huber J. and Reynolds C. (eds) (2014), *Developing intercultural competence through education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Lázár I. (2014), "EFL learners' intercultural competence development in an international web collaboration project", *Language Learning Journal*.

Lenz C. (2011). "The key role of education for sustainable democratic societies", in Huber J. and Mompoin-Gaillard P. (eds), *Teacher education for change*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp. 17-24.

Mompoin-Gaillard P. (2011), "Savoirs' and values vs. themes: transversal components of teaching for strengthening democratic societies", in Huber J. and Mompoin-Gaillard P. (eds), *Teacher education for change*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp. 37-45.

ЯК ІНТЕГРУВАТИ НАСКРІЗНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЩОДЕНЬ?

Паскаль Момпю-Гайяр

Щоби школи могли реагувати на виклики нашого суспільства, вони повинні змінюватися. На робочому місці ми стикаємося із зростанням попиту на гнучких працівниць з нестандартним мисленням, спроможних співпрацювати з великими і різноманітними групами людей, а також здатних оперувати дедалі більшим масивом знань. У політичній сфері ми стали свідками крихкості демократії та участі у демократичних процесах й інституціях у багатьох європейських країнах. Глобальні економічні та екологічні взаємозв'язки і взаємозалежність призводять до виникнення суспільної напруги, поширення екстремістських політичних поглядів та посилення мотивованих упередженнями та стереотипами дій. Зміни в освіті відбуваються мляво: процес розробки навчальних програм зазвичай відображає зміни, що відбуваються у суспільстві. Зрозуміло, потрібен час, щоби школи змінили зміст та методи навчання молоді. Але не слід думати, що ми маємо бездіяльно очікувати суттєвих змін в освітній політиці.

Міжкультурна освіта, освіта для демократичного громадянства, викладання історії та багатоперспективності, освіта для толерантності і поваги, здобуття навичок вирішення суперечливих питань, запобігання насильству та дискримінації – в добі не вистарчить годин, щоби втілити таке цілісне бачення освіти для демократичного громадянства, взаєморозуміння та діалогу. Однак, освітянка може сприяти цілісному розвитку демократичних компетентностей, якщо креативно підійде до змісту навчання та використання педагогічних методів.

Немає компетентностей без видимої діяльності, як і немає дії без компетентностей. Компетентності можна оцінити лише коли вони проявляються в діях; вони – це те, що ми можемо зробити у певному контексті для вирішення конкретної проблеми. Усе разом – наші емоції, ставлення, схильності, мотивація, процедурні та когнітивні вміння, досвід, знання та розуміння (неявні та явні), застосовані в реальних життєвих ситуаціях – і становить суть компетентностей.

Компоненти згаданих вище компетентностей, що застосовуються в повсякденному житті, можна простежити у таких прикладах:

- ▶ підважування ставлень та поведінки (в тому числі в розмові та на письмі), що суперечать правам людини;
- ▶ діяльність спрямована на сприяння і захист достоїнства та прав людей незалежно від їх соціальної, політичної, релігійної чи сексуальної приналежності та способу життя; втручання і вираження незгоди, коли проявляється упередження або дискримінація стосовно окремих осіб або груп;
- ▶ критика стереотипів та упереджень;

- ▶ заохочення позитивного ставлення до суспільних внесків людей, які прагнуть брати участь у демократичних діях;
- ▶ посередництво в конфліктних ситуаціях.

Під час планування, як допомогти ученицям розвивати ці компетентності (як у формальних, так і у неформальних умовах), слід врахувати низку викликів:

- ▶ тривають дебати щодо стратегій навчання, а саме стосовно того, чи освіта повинна ґрунтуватися на “компетентностях” чи “спроможностях”, чи повинна орієнтуватися на “предмет”. Але насправді, в більшості випадків, засади освіти змішані. І тут дуже важливим є питання оцінювання. У школах якщо щось не оцінюється, то часто воно не має значення. Ми проявляємо компетентності для демократичної участі у всіх сферах життя, щодня, у наших індивідуальних середовищах, а не лише в школі чи на роботі. Можна навчитися не дискримінувати і бути толерантним, але навчання, яке відбувається, та його результати нелегко визнати за допомогою інструментів оцінювання, якими користуються сьогодні наші системи освіти.
- ▶ існує сильна конкуренція між предметами за години у навчальному плані, і, як правило, пріоритет отримують основні вміння: мовні, математичні, природничі, а також інші традиційні шкільні предмети, як-то історія, географія, фізичне виховання та іноземні мови. Якщо існує батьківський та інституційний тиск, щоб зосередитись лише на знанні змісту предметів, внесених до освітньої програми, важливість формування наскрізних компетентностей для демократії часто вважається вторинним.
- ▶ у сфері освіти побутує думка, що для того, щоби бути готовими до ринку праці потрібно краще знати суть предметів. Але насправді роботодавці все частіше шукають людей, які володіють іншими талантами, такими як здатність співпрацювати з іншими, мотивація долучатися до командної роботи та здатність вирішувати проблеми, гнучкість, багатоперспективність та критичне мислення.

“Наша навчальна програма і так перевантажена; як ми можемо включити ці теми в те, що ми вже робимо?”

І тут виникає спокуса “розсипати” тут і там кілька годин, присвячених таким темам, як міжкультурна компетентність або демократичне громадянство. Але негативним наслідком такого може бути неминуча поверховість, яка завуальовує і розпорошує основоположні ідеї, які ми прагнемо озвучити.

У пошуках взаєморозуміння та стратегій для включення наскрізних компетентностей для демократії в конкретну навчальну програму можна почати з деконструкції самого поняття шкільних програм: які знання потрібні молодим людям? Чи це фіксований набір предметів та блоки знань і вмінь, які ми даємо ученицям, які сидять і пасивно їх перетравлюють? Хто відповідає за визначення того, які знання, цінності, вміння та розуміння важливо передати дітям та молоді цього суспільства у цей момент часу? Лише установи? Чи до цього слід залучати різноманітних суспільних акторок? Напевно, в процесі повинні брати участь також і батьки, вчительки, інші громадянки та молоді люди.

Наведені нижче стратегії пропонують відповіді на описані тут виклики.

«Падаємо на хвіст», або наскрізний підхід

“Як я можу розвивати наскрізні компетентності для демократії у моєму контексті?”

Багато освітянок, як правило, вважають, що міжкультурна освіта та освіта для демократичного громадянства, освіта з прав людини тощо найкраще підходять для певних предметів, як-от історія, суспільні науки чи громадянська освіта. Ми стверджуємо, що всі традиційні предмети у школах та коледжах, як-от рідну мову й літературу, математику, природничі науки, історію, географію, мистецтво, драматургію, іноземні мови, фізкультуру, музику або інформаційні та комунікаційні технології, можна викладати, застосовуючи наскрізний підхід.

Якщо підходити до викладання цих предметів свідомо і цілеспрямовано, то їх усіх можна легко доповнити та збагатити додатковими елементами громадянської компетентності: цінностями, ставленнями, вміннями та розумінням, тобто основними компонентами наскрізних компетентностей для демократії.

Почнемо з того, що на всіх шкільних предметах можна з користю застосовувати короткі криголами, об'єднання в групи та інші командоутворюючі заходи, вправи для оцінювання, описані в цій книзі. Це може перетворити класну кімнату на прихильну спільноту учениць, дедалі більше мотивованих вчитися разом і допомагати, які довіряють одна одній і прагнуть співпрацювати.

Ось декілька прикладів конкретних вправ, які можна використати на різних предметах:

- ▶ Об'єднання в групи “Покажи дерево” (Вправа № 5) можна легко адаптувати для уроків біології чи географії, якщо для групування використовувати види дерев, квітів, клімату тощо;
- ▶ “Поїздка на таксі” (Вправа № 12) ідеально підходить для практики прокладання маршрутів на географії або для уроків рідної мови та іноземних мов;
- ▶ “Обговорення значення особистих рішень” (Вправа № 13) можна адаптувати для уроків громадянської освіти, мов, історії або образотворчого мистецтва;
- ▶ “Розкажи мені свою історію”, “Які базові потреби людини?” та “Як почати вести літературний блог” підходять для занять літератури (Вправи № 23, 24 та 26);
- ▶ “Карти: опис нашої дійсності” або “Переміщення та цифровий сторітелінг” (Вправи № 32 та 46) підходять для географії або іноземних мов;
- ▶ “Учениці в інтернеті” (Вправа № 44) підходить для вчительок медіаграмотності, інформаційних та комунікаційних технологій, математики;
- ▶ “Наскільки ми можемо довіритися підручникам?” (Вправа № 42) корисна для викладачок практично будь-якого предмету;
- ▶ “Клаптикова ковдра нашого навчання” (Вправа № 54) підходить для будь-якої вчительки, яка бажає оцінити ефективність навчального процесу.

Ще декілька прикладів:

- ▶ вчителька мови / літератури може вибирати тексти, що стосуються суспільних питань, таких як дискримінація, раса, гендер та насильство; проаналізувати, як письменниці та поетки пишуть про соціальні та політичні проблеми, і таким чином почати діалог на соціальні та моральні теми (такі автори, як Чарльз Діккенс, Ральф Еллісон, Прімо Леві, Тоні Моррісон та багато інших, можуть зацікавити учениць будь-якого віку...). Вправи на розуміння прочитаного можуть використовувати тексти, що популяризують розгляд питань із різних перспектив. Інші тексти можуть допомогти ученицям осмислити психологічні явища, в яких вони невідомо можуть брати участь. Наприклад, ці тексти можуть допомогти їм поміркувати про їхнє ставлення до (чи навіть бездумне слідування?) авторитету, психологію натовпу, соціальний тиск (тут на гадку спадають, зокрема, твори Достоєвського, “Смерть та конюх короля” Воле Шоїнки, “12 розгніваних чоловіків” Реджинальда Роуза). Письмові завдання та дебати також можуть стосуватися соціальних питань;
- ▶ вчительки математики можуть пояснювати історичну важливість внесків різних цивілізацій, або використовувати під час навчання приклади, взяті з поточних демографічних даних. Вони можуть використовувати вправи, де класифікація допомагає ученицям усвідомити когнітивні рефлекси (такі як стереотипи), та вправи, які допомагають ученицям зрозуміти, що складну індивідуальність, якою є людина, не можна зводити до єдиного виміру, такого як гендер, етнічна приналежність, фінансовий стан, сексуальна орієнтація, релігія чи професія;

“Я роздав своїм ученицям табличку, в кожному рядку якої була записана інша функція. Кожен стовпець мав ознаку, за якою функцію можна було класифікувати (має чи не має вона цю ознаку). Наприклад, чи функція парна, непарна, збільшується, зменшується, безперервна, 1 до 1, проходить через початок координат, відповідає $f(a + b) = f(a) + f(b)$.”

Заповнивши таблицю відповідями “так” або “ні”, учениці відзначили, як важко знайти єдину просту притаманну всім властивість або знайти рядок, який визначається виключно однією рисою. А при цьому нетолерантність переважно випливає з таких припущень, як “у всіх людей у групі Y є ознака X”.

Математичні рівняння допомагають навчати толерантності,⁵ Лоуренс М. Лесер, Університет Техасу в Ель Пасо, штат Техас.

- ▶ вчителька географії може розглянути тему толерантності щодо іміграції за допомогою інноваційних методів: наприклад, вивчаючи шлях людини, яка покидає свою країну в пошуках кращого життя, учениці можуть дізнатися про її батьківщину (економіка, рельєф, демографія), а прослідкувавши її подорож, дізнатися про карти і топографію країн, які вона минає тощо. Такі вправи можуть заохотити учениць збагнути, що і їх власна країна сформувалася зусиллями багатьох народів. Без знання географії ми, природно, схильні вважати себе центром, а решту світу – периферією. Вивчення старих карт, на яких картографи Середньовіччя заселяли величезні незнані їм землі плодами своєї уяви, може покращити розуміння таких явищ, як стереотипізація та зміна нашої перспективи. Це можна закріпити за допомогою вправ, у яких учениці досліджуватимуть власні міста та райони, щоби визначити та зрозуміти, які там існують етнічні та соціально-економічні відмінності, невидимі кордони, а також історію їх виникнення;
- ▶ вчителька точних наук може інтегрувати обговорення тем і питань, що стосуються дискримінації та соціальної справедливості, у різні теми програми. Для таких цілей зазвичай добре підходять питання стану довкілля. Наприклад, на занятті на тему якості повітря учениці можуть порівняти та проаналізувати відмінності й нерівності у рівнях захворюваності та смертності, пов'язаної із забрудненням, і як вони співвідносяться з такими чинниками як клас і раса, які визначають, де ми живемо, працюємо та ходимо до школи. Учениці можуть дізнатися про такі наукові концепції як Індекс якості повітря (AQI), провести дослідження AQI у різних містах, пов'язати його з температурою, подумати, чи існує причинно-наслідковий зв'язок чи кореляція тощо. Так учениці засвоять методи порівняння та аналізу, які зможуть застосувати і до соціальних проблем, пов'язаних зі справедливістю та рівністю.

Прихована навчальна програма

Ми часто не визнаємо мимовільні уроки, які засвоюються у будь-якому освітньому середовищі. Як освітянки ми зазвичай вибираємо освітні ресурси з досить обмеженого переліку джерел. А це посилює соціальні нерівності, культурне домінування, а також стереотипи та дискримінацію. Наприклад, багато викладачок математики та точних науки переконані, що їхні предмети не мають соціальних конотацій. Учениці отримують завдання вирішувати математичні “проблеми”, які рідко стосуються реального життя. В результаті таких прихованих або неявних і, ймовірно, ненавмисних ідей, деякі учениці вважають, що зміст предмету не стосується їхнього життя. Вони можуть втратити інтерес не тільки до виконання завдань, а й до математики в цілому, оскільки вона видаватиметься їм відірваною від нашої дійсності. Багато дослідниць і досліджень стверджують, що ми зможемо протистояти такому типу “прихованої навчальної програми”, якщо повернемо математику в соціальний контекст.

Контролювати неявні ідеї прихованої навчальної програми можна також, якщо ми приділятимемо особливу увагу тому, які джерела та ілюстрації використовуються у матеріалах. Наприклад, якщо на уроках літератури ніколи не розглядають авторок з різних соціальних класів чи географічних місць, або якщо мовні навчальні посібники містять лише зображення та розповіді про сім'ї білих людей середнього класу, які відвідують туристичні пам'ятки, то слід призадуматися, чи не впливає таким чином на учениць

5 Цю вправу можна легко адаптувати для інших занять математики, змінивши заголовки рядків та стовпців у таблиці. Ученицям молодших класів можна дати версію вправи, яка використовує прості цілі числа (тобто від 1 до 10) замість функцій. Можливі “ознаки” чисел для використання у таблиці: чи число парне, просте, складене, квадратне, досконале, трикутне, Фібоначчі, факторіал. Адаптовано з www.tolerance.org/exchange/using.objects.object.objectification, переглянуто 17 жовтня 2017.

прихована навчальна програма, і чи усталені структури знань та культури не змушують вчительок продовжувати дискримінаційні практики.

Засіб комунікації і є повідомленням

“Чи достатньо в мене для цього знань та вмінь?”

Фразу “засіб комунікації і є повідомленням” придумав Маршалл Маклуен, щоби пояснити, як вибраний засіб комунікації впливає на те, як отримувачка зчитує повідомлення. Окрім змісту та мети, методи, описані у вправах, самі по собі призначені для розвитку наскрізних компетентностей для демократії. Вони не випадкові; вони мають навчити цінностей, ставлень та вмінь співпраці, включення, поваги та толерантності. Вони утворюють цілісність, а не просто організують хід навчання.

Якщо практика вчительки (наприклад, стиль прийняття рішень, стиль спілкування та вибір методів навчання) не демократична, спроби проповідувати ученицям про повагу та демократію не викликать довіри і не матимуть впливу. Таке навчання демократичної культури може бути поверховим, а то й гірше – буде сприйматися як нещирість.

У цій ситуації слова не повинні розходитися з ділом. Наприклад, школа чи коледж, у яких глибоко вкорінені демократичні принципи та які керуються ними, в тому числі в освітньому процесі, навчатимуть і практикуватимуть цінності та наскрізні компетентності для демократії. Натомість школа, яка ґрунтується на авторитарних принципах (наприклад, директорка школи вирішує за всіх, вчительки вирішують за учениць, а в учениць немає права голосу), зможе навчити “про” демократію, можливо, навіть “для” демократії, але точно не “через” демократію. Викладання через демократію вимагає розвитку демократичної участі у шкільній спільноті.

Приміром, якщо вчительки збагачують свій інструментарій методами та принципами кооперативного навчання, вони чітко комунікують ученицям: “ви всі важливі”, “нікого не покинуть на узбіччі” і “ми всі можемо вчитися один від одного”. З іншого боку, якщо вчителька постійно стоїть перед класом, промовляє монологи і пише на дошці, а ученицям залишається слухати і копіювати, то повідомлення зовсім інші: “Я володію знаннями”, “ви можете навчатися лише у авторитетних людей” і “ви повинні старатися, якщо не хочете провалитися”. Загалом це досить руйнівні повідомлення, які не сприяють розвитку демократичних ставлень, умінь та знань.

Проведено чимало досліджень щодо використання кооперативних методів та їх впливу на зменшення насильства та дискримінації в класних кімнатах (див. наступний розділ). Аронсон стверджує, що вчителька не переконає учениць з різноманітних прошарків ладити, просто сказавши їм, що упередження та дискримінація – це погано. Його дослідження показують, як застосування “методу ажурної пилки” в школі принаймні дві години на день, зменшує напругу і агресію серед учениць і запобігає насильству. “Метод ажурної пилки” – це метод кооперативного навчання, який уже три десятки років успішно застосовується для послаблення расового конфлікту та збільшення позитивних результатів навчання. Він буде описаний детальніше далі. Освітянки, які використовують цей підхід, стверджують, що він не лише допомагає ученицям краще опанувати науковий зміст заняття, але й послаблює ворожість та нетерпимість у класі. Оскільки кожна учениця може виконати цю вправу лише у співпраці з іншими, такий метод заохочує переоцінку однокласниць, підвищує шанси непопулярних учениць покращити свою репутацію та допомагає популярним ученицям краще сприймати інших.

Загальношкільні підходи

“Що робити із браком часу та зацікавлення з боку мого закладу(ів)?”

Як показано у попередньому пункті, не так і важливо, чи вчительки вірять у те, що вони повинні навчати цінностей, адже всі вчительки і так неявно транслюють цінності через свої дії (мову та поведінку). Точно так само зусилля викладачки, спрямовані на розвиток демократичних та міжкультурних компетентностей в її класі можуть бути підірвані браком демократичних процесів у школі в цілому. Як учениці можуть мати можливість взяти на себе відповідальність за власне навчання у класі, так і школа може надавати можливості відповідально підходити до процесів на рівні спільноти, що також даватиме ученицям голос.

---

6 Еліот Аронсон, психолог Стенфордського університету.

Важливо у мисленні виходити за межі класної кімнати і брати до уваги те, що компетентності вчительок більше не індивідуальні та вичерпні. Щоби реагувати на виклики соціальних, етичних та політичних аспектів спільного життя, вчительки повинні прагнути до колективних компетентностей. Вчительку більше не вважають “джерелом” знань, тепер її роль – “фасилітаторка навчального процесу”, в якому кожна учениця бере на себе відповідальність за власний прогрес.

Навіть якщо ваша школа не планує розвивати демократичну участь, ви все одно можете щось змінювати, але якщо у вас є можливість, спробуйте знайти партнерок, знайти зацікавлених колег, спробуйте викладати командою чи запропонуйте навчання на базі школи. Завдяки спільній роботі та співпраці ми можемо перетворити світ, повний непевності та вимог, на більш безпечне середовище, де можна вміло діяти разом.

Оцінювання та оцінювання ефективності

“Чи можливо оцінити м’які навички? Чи можливо оцінити ставлення?”

У школах оцінювання є сильною вимогою, що формує дії учениць та вчительок. Якщо вивчене не перевіряють, то і не визнають. Себто діє неписаний принцип: оцінювання не лише визначає, чого саме навчатимуть вчительки, а й визначає, скільки зусиль учениці вкладатимуть у своє навчання та роботу. Психосоціологічні дослідження демонструють, що зовнішні нагороди можуть притлумлювати внутрішню мотивацію (Deci, Koestner and Ryan 2001), а саме мотивацію до навчання.

Оцінювання результатів, що стосуються цінностей та ставлень, – далеко не проста справа. Тут існує чимало етичних та процедурних труднощів. Але якщо ми хочемо спробувати включити наскрізні компетентності для демократії до наших програм, нам слід замислитися над цією проблемою і знайти можливі підходи до оцінювання досягнень учениць і оцінювання ефективності всієї програми. Шість вправ, що увійшли до розділу “Вправи для визнання результатів засвоєння демократичних компетентностей (Re.Learn)” мають допомогти ученицям самим оцінити своє навчання, а також визначити сфери, в яких наявний прогрес і в яких ще треба розвиватися. Також вони дають вчителькам / тренеркам спосіб визначити та зрозуміти досягнення і результати навчання, отримані внаслідок виконання вправ. Ці вправи допомагають нам відповісти на такі питання, як: чи були досягнуті очікувані результати? Наскільки вдалося розвинути компоненти наскрізних компетентностей? Чи ми маємо правильне уявлення про те, на якому рівні кожна учениця? Чи учениці в моєму класі зрозуміли, як співвідносяться їхні реальні результати з очікуваними?

Хоча такий підхід фактично не дає всіх відповідей на питання, пов’язані з оцінюванням, ми сподіваємося, що він усе ж таки представить деякі рекомендації щодо того, як учениці та викладачки можуть скористатися цими вправами. Подальші експерименти, сподіваємося, приведуть до кращих практик оцінювання. Робота над тим, як визнати та оцінити результати формування наскрізних компетентностей, все ще має бути проведена.

Бібліографія

Aronson E. et al. (1978), *The jigsaw classroom*, Sage, Beverly Hills, CA.

Aronson E. (2000), *Nobody left to hate: teaching compassion after Columbine*, W. H. Freeman, New York.

Brett P., Mompoin-Gaillard P. and Salema M.H. (eds) (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Deci E. L., Koestner R. and Ryan R. M. (2001), “Extrinsic rewards and intrinsic motivation in education: reconsidered once again”, *Review of Educational Research* Vol. 71, No. 1, pp. 1-27.

Ivatts A. (2011), *Education vs. educations*, in Huber J. and Mompoin-Gaillard P. (eds), *Teacher education for change*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp. 25-35.

Scharf A., *Critical practices for anti-bias education*, available at www.tolerance.org, доступ 17 жовтня 2017.

ЯК КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ВПЛИВАЄ НА ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВУ В ШКОЛАХ?

Ференц Арато

Цей розділ пояснює вплив кооперативного навчання на запобігання дискримінації в освіті та, у довгостроковій перспективі, в суспільстві. Ми розкриємо тут концепцію кооперативного навчання, яку розробив Спенсер Каган [1], щоби пояснити, який превентивний потенціал воно має на практиці. Вчительки, тренерки, що готують вчительок, та інші педагогині зазвичай розглядають запобігання дискримінації та насильству як окрему проблему чи тему. Спільнота Програми Песталоцці розглядає запобігання дискримінації та насильству не як тему, а як процес – низку конкретних заходів, що сприяють покращенню організації навчання і викладання та допомагають вчителькам задуматися про насильство, дискримінаційні й антидемократичні структури, а відтак – запобігають їх виникненню.

Кооперативне навчання: зміна структури освітнього процесу

Запобігання дискримінації та насильству зазвичай розглядають як позакласні або додаткові заходи, позашкільну освіту чи додаткові вимоги, що не стосуються академічних завдань школи, хоча результати досліджень свідчать про інше. Якщо перелічене у попередньому реченні відбувається, але супроводжується дискримінацією учениць з відмінним культурним та/або соціальним походженням, то це – ознаки прихованого расизму та порушення прав людини. Запобігання не має зводитися до навчання про те, як запобігати; це має бути практикою, яка пронизує весь освітній процес і означає присутність у повсякденному шкільному житті цілої низки дій, а також створення спеціальних умов для навчання.

Тривалі дискусії навколо кооперативного навчання в науковій літературі демонструють, як структури кооперативного навчання:

- ▶ зменшують академічний розрив між ученицями;
- ▶ долають освітні нерівності;
- ▶ мотивують до досягнень;
- ▶ поліпшують міжрасові відносини;
- ▶ заміняють расизм розумінням та емпатією.

Кооперативне навчання сприяє більш конструктивному вирішенню конфліктів, аніж конкуренція чи індивідуалізм. Завдяки ньому учениці починають сприймати себе як компетентних людей, розвивають мислення вищого порядку та критичне мислення, генерують більше нових ідей, підвищують академічні досягнення та глибше засвоюють матеріал.

Цей розділ має на меті допомогти читачкам зрозуміти підходи до запобігання дискримінації в освітній практиці через відповідні дії та створення спеціальних умов для навчання. Також він пояснює теорію, на якій ґрунтується багато вправ із цієї книжки.

Одне з найважливіших відкриттів парадигми кооперативного викладання та навчання стосується самої структури процесу навчання. Багато досліджень порівнювали показники, що стосуються ефективності, успішності та справедливості навчальних процесів при індивідуальному/фронтальному, конкурентному й кооперативному навчанні. Вони зосереджувалися на різних аспектах, на "структурі цілей" освітнього процесу (співвідношенні спільних та індивідуальних цілей, потреб та вимог) або на тому, як структурована учнівська взаємодія під час навчання. Результати свідчать, що вчительки, які зосереджують увагу саме на тому, як структурувати навчальний процес, з більшою імовірністю підвищують ефективність, успішність та справедливість у повсякденній освітній практиці. Згідно з висновками досліджень, якщо використовувати структури кооперативного навчання, кожна окрема учениця має значно більший шанс отримати академічні знання й скористатися перевагами шкільної освіти.

Щоби пояснити, як можна інтегрувати запобігання дискримінації так, аби покращити умови для навчання, в цьому розділі за допомогою практичних прикладів описано деякі основні компоненти кооперативного навчання.

Приклади, наведені у виділених полях, мають роз'яснити, як саме здійснювати дії, створювати середовище та дотримуватися принципів кооперації, щоби забезпечити більш інклюзивні, ефективні, доцільні та справедливі умови для спільного навчання, запропонувати недискримінаційний, а відтак – превентивний підхід до викладання та навчання в будь-якому освітньому контексті.

Паралельна взаємодія

“Як учительки можуть надати достатньо часу та свободи дій кожній окремій учениці під час уроку?”

Чи не найчастіше занепокоєння викликає питання, чи достатньо часу та свободи дій має кожна окрема учениця у процесі навчання. Саме індивідуальна освітня траєкторія є ключовим моментом інклюзивної освіти, спрямованої на зменшення розриву між академічними досягненнями учениць з високим і нижчим соціально-економічним статусом. Наприклад, як учителька може приділити достатньо часу кожній з 30 учениць? Відповідно до традицій, які вчительки успадковують у школах від своїх попередниць, навчання структуроване головню так, щоб забезпечити ієрархічну організацію діяльності у класі. У цих структурах взаємодія організована навколо участі вчительки: вчителька читає лекцію, ставить запитання, відповідає на запитання, надає загальні зауваження, а паралельна та спонтанна взаємодія між ученицями у цьому процесі не відіграє важливої ролі. Одним із базових принципів кооперативних структур є “одночасна взаємодія”, яку також називають “паралельною”. Цей принцип акцентує увагу на тому, як часто учениці взаємодіють упродовж навчання: метою є активне залучення до взаємодії якомога більшої кількості учениць.

Робота в парах залучає до взаємодії найбільшу кількість учениць. Наприклад, упродовж 30 хвилин кожна учасниця пари могла б мати 15 хвилин для самостійного висловлювання. У порівнянні з однією хвилиною, яка може бути їй доступною в рамках ієрархічної структури при фронтальній системі навчання (коли вчителька викликає почергово кожну з 30 учениць), робота в парі суттєво збільшує час активної участі.

Дослідники Дейвід та Роджер Джонсони [2] підкреслюють, що особиста взаємодія має бути такою, щоб сприяти спонтанній участі у навчанні. Спонтанність – це ключовий фактор, який сприяє залученості учениць до навчання. У парі чи групі з чотирьох осіб панує більш особиста та щира атмосфера, у якій набагато простіше висловити свої почуття, ставлення, незрозуміння та імпровізовані ідеї. Для спонтанного навчання мають існувати такі умови: простір, час, ресурси та психологічна підтримка фасилітаторки, яка сприяє гармонійній поведінці. Спонтанне самовираження може допомогти ученицям дослідити їхні потреби, бажання та рівень компетентності. У сприятливому контексті, що дозволяє таку спонтанність, учениці можуть легше проявити свої схильності самореалізовуватися через т. зв. “значуще навчання” [3]. Зуміти сформулювати свої проблеми – це зробити перший крок до їх вирішення через трансформаційний навчальний процес. Якщо кожна учениця матиме достатньо свободи дій та часу для спонтанного самовираження під час проведення інтерактивних вправ та формувального оцінювання, то при такому освітньому процесі кожна особистість скористається перевагами різноманітності цілого класу. Таким чином, змінюється структура не лише часових рамок, але й усього освітнього простору; наприклад, при роботі в парах він стає міжособистісним, індивідуалізованим та сприятливим для взаємного навчання. Змінюючи структуру освітнього процесу в цьому ключі, ми послаблюємо ієрархічні рамки у нашій повсякденній навчальній практиці.

Підтримка конструктивної взаємозалежності

“Як вчительки можуть бути впевнені, що учениці зосереджуватимуться на завданні? Як вчительки можуть заохотити учениць активно взаємодіяти задля навчання?”

Традиційній роботі в групі зазвичай притаманна нерівність всередині самої групи. Дискримінаційні соціальні ролі, що відображають суспільні нерівності, зберігаються і посилюються в традиційній освітній практиці під час уроків, як-то фронтальне викладання чи неструктурована групова робота. Базовим принципом кооперативних структур є “позитивна” взаємозалежність, також знана як “заохочувальна” або “конструктивна” (докладніше див. Таблицю 1 нижче). Цей принцип – про важливість взаємозв'язку між ученицями, який має зумовлювати структура навчальних цілей уроку. Вчителька має організувати процес навчання таким чином, щоби учениці не могли виконати завдання і досягти мети, не допомагаючи одна одній.

Таблиця 1. Зразки позитивної взаємозалежності [2]

Взаємозалежність цілей	Коли учениці бачать, що вони можуть досягти своїх індивідуальних цілей лише тоді, коли всі учасниці їхньої групи також досягають своїх цілей.
Взаємозалежність ресурсів	Коли учениці працюють з різними частинами навчальних ресурсів, матеріалів або інформації, необхідної для виконання завдання.
Взаємозалежність ролей	Коли кожна з учениць отримує взаємопов'язані та партнерські ролі, необхідні для успішної роботи групи в цілому і для виконання завдання.
Взаємозалежність ідентичностей	Коли група учениць формує спільну ідентичність шляхом створення групової ідентичності через артикуляцію спільних цілей та вимог.
Взаємозалежність через середовище	Коли учасниці групи об'єднані фізичним середовищем (наприклад, використовують спільний робочий стіл).
Взаємозалежність завдань	Коли завдання для групи розподіляється таким чином, що навчальна дія однієї учасниці групи має бути завершена дією іншої учасниці на наступному етапі.

Джерело: Johnson and Johnson 1999

Прикладом кооперативного навчального завдання є так звана “ажурна пилка”, описана дослідником Еліотом Аронсоном [4]. Це структура, яка за допомогою конструктивної та заохочувальної взаємозалежності створює умови для співпраці у неоднорідних (в плані соціального походження, гендеру, статусу, мови тощо) мікрогрупах.

Кожна учасниця мікрогрупи має окреме навчальне завдання: вона отримує свою частину навчального матеріалу, має її засвоїти та навчити інших учасниць мікрогрупи. Мета: щоб кожна учасниця мікрогрупи ознайомилася з усім матеріалом, вони повинні скласти разом елементи пазла, навчаючи одна одну його складовим частинам. У нашому прикладі ми будемо уявляти клас, що працює з темою фауни – тварини та їхні характеристики. Кожна учасниця мікрогрупи у складі з чотирьох осіб буде відповідати за окрему тварину і вивчати її.

Дані, отримані на підставі цього пілотного проекту на початку 1970-х років, як і сотні наукових досліджень за останні чотири десятиліття, довели, що підвищення рівня академічних досягнень, зменшення академічного розриву, вдосконалення особистих та соціальних умінь та покращення міжгрупових відносин можуть бути досягнуті завдяки роботі над завданнями, які ґрунтуються на позитивній взаємозалежності.

Особиста відповідальність та індивідуальна підзвітність

“Як учительки можуть сприяти значущому навчанню кожної окремої учасниці?”

Це питання веде до ще одного важливого базового принципу кооперативного навчання: особистої відповідальності та індивідуальної підзвітності. Особиста залученість передбачає відповідальність. Чи можуть надані ресурси, вправи, проблеми та цілі підштовхнути ученицю взяти на себе відповідальність під час виконання наданого завдання? Вчительки можуть розтлумачити ученицям процес навчання, до якого вони залучені, і таким чином забезпечити можливість для більш високого рівня особистої участі. Індивідуалізовані завдання, особисті інтереси та конкретні ролі у групі можуть підвищити особисту відповідальність учениці стосовно навчального завдання.

Під час уроку з використанням “ажурної пилки”, де кожна учасниця мікрогрупи має вивчити окрему тварину, вчителька може підвищити особисту відповідальність, дозволивши учениці вибирати тварину самостійно, виходячи з власних зацікавлень. Єдиним критерієм має бути те, що кожна учасниця групи вибере іншу тварину.

Можливість вільного вибору зазвичай підвищує особисту відповідальність, а це важливо для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії кожної учениці. Відповідальність зростає, якщо навчальне завдання відповідає зацікавленню, потребам і побажанням учениці.

“Як навчити учениць бути відповідальними за своє навчання?”

У нашому прикладі уроку із застосуванням “ажурної пилки” особиста відповідальність за результат виникає, коли учениці мають навчити одна одну різним частинам заданого навчального матеріалу. Учасниці мікрогрупи точно знатимуть, як співучениця підготувалася, які порозуміння та непорозуміння мали місце протягом навчального процесу, яка навчальна поведінка може бути більш плідною наступного разу тощо. Особиста відповідальність за результат при кооперативному навчанні забезпечує більш широкий спектр можливостей оцінювання для кожної учасниці, як разом із учителькою, так і незалежно від неї. Це гарантує ученицям можливості для рефлексії самостійно і з однолітками, що сприяє не тільки усвідомленому розвитку та оцінюванню компетентностей, а й розвиває міжособистісні та інтроспективні вміння.

Вчителька може запропонувати ученицям пройти тест про чотирьох тварин з їхніх мікрогруп і попросити їх проаналізувати, яка тварина була представлена найменш ефективно і чому, а з якої презентації було легко щось вивчити тощо. Вчителька, яка стежить за цим процесом оцінювання в межах групи, може запропонувати більше ресурсів, інші/додаткові ролі чи інші форми співпраці, що відповідатимуть потребам та вимогам мікрогрупи. Коли всі учасниці мікрогрупи вивчать про чотирьох окремих тварин своєї мікрогрупи все, що було необхідно, вчительки можуть організувати складну “ажурну пилку” на рівні цілого класу. А після цього можна, наприклад, організувати тест на знання 30 різних тварин. Учениці вже знатимуть, який рівень знань про тварину очікується, як вони можуть готуватися, щоб навчати одна одну, і як вони можуть підвищити ефективність спільного навчання.

У цьому контексті особиста відповідальність за результат не тільки підвищує усвідомлення учасницями їх досягнень, а й допомагає розвинути компетентності навчання та практичні стратегії (формування вміння навчатися), що залишаться на усе життя. Принципи особистої відповідальності та індивідуальної підзвітності призводять до зростання рівня психічної рівноваги та самоповаги в учасниць, незалежно від їх соціального походження.

“А як щодо мотивації? Як учительки можуть сприяти змістовній участі у процесі навчання, незважаючи на низьку мотивацію? Як учителька може сприяти внутрішній мотивації і за межами організованого нею кооперативного навчання?”

У традиційному аудиторному навчанні чи не найчастіше вчительки окреслюють такі проблеми: брак мотивації, витрата часу на незаплановану діяльність та конфлікти. Реструктуризація освітнього процесу, збільшення особистої участі та запровадження позитивної взаємозалежності під час навчання підвищують мотивацію, взаємодію та активну участь. Заохочувальна та конструктивна взаємозалежність і наявність особистого часу й свободи дій можуть стимулювати мотивацію. Якщо навчальний процес ґрунтується на потребах учениць та на узгоджених і створених разом навчальних цілях, то мотивація виконувати завдання істотно зростає.

Рівна участь

“Що робити, якщо деякі учениці не можуть виконати свої завдання? Що робити, якщо вони просто не можуть виконати запропоновану навчальну вправу?”

Хоча описані вище принципи можуть суттєво покращити залученість, ще одним окремим важливим принципом кооперативного навчання є рівна участь. Коли вчителька задає питання на фронтальному уроці, відповіді може лише одна людина. Під час неструктурованої групової роботи одна-дві учениці

можуть легко домінувати і повністю ігнорувати те, що думають або роблять інші учасниці групи. Тому важливо працювати в навчальних структурах, де кожна учениця має конкретну роль у процесі і має право та обов'язок робити свій внесок. Вчительки можуть забезпечити рівну участь за допомогою структурування співпраці всередині груп.

Учасниці мікрогрупи починають працювати індивідуально (наприклад, перелічують три ознаки обраних ними тварин), але їхнє наступне завдання полягає в тому, щоб поділитися своїми висновками у мікрогрупі, застосовуючи формат, відомий як "сервірувальний килимок": вони почергово називають усі виокремлені ними ознаки й записують ті, які співпадають. Існує одне важливе правило: коли учениці по черзі діляться результатами своїх досліджень, то завжди учасниця групи, яка сидить праворуч від спікерки, занотовує сказане в спільному документі групи. Таким чином, кожна учасниця групи має можливість поділитися своїми ідеями, пояснити їх, послухати, зрозуміти та записати ідеї інших. У нашому прикладі учасниці мікрогрупи зіставляють ознаки тварин у будь-який обраний ними спосіб, наприклад, рідною мовою або малюнками замість слів. Ці кроки підвищують інклюзивність навчального процесу.

Якщо ми залучаємо різноманітні здібності учениць, то усуваємо або зменшуємо дискримінацію та нерівність і робимо доступ до навчання та досягнень однаковою для усіх. У цьому контексті вчителька має створити можливості для рівного доступу та участі, пропонуючи належні ресурси та підтримку, відповідно організовану та структуровану для кожної окремої учениці.

Наприклад, у країні, де рідна мова учениць не є мовою шкільної освіти, рівноправній участі можна посприяти, дозволивши використовувати всі мови, якими говорять учениці в мікрогрупах, і цим забезпечити рівну участь. Це допоможе ученицям оцінити мовні компетентності одна одної і виграти від різноманітності у класі.

Найчастіше в школах увага зосереджується лише на вербально-лінгвістичних та логіко-математичних знаннях, і відсутній акцент на, наприклад, різних візуально-просторових, музичних, кінестетичних, природничих або міжособистісних та інтроспективних компетентностях. Крім того, спостерігається динаміка нерівності – учениці, що походять із сімей, культурно-соціальне походження яких ближче до усталеної культурно-соціальної традиції освітньої системи, є у привілейованому становищі, а інших дискримінують.

Організація роботи у формі "сервірувального килимка" сприятиме тому, що учениці, коли ділитимуться ідеями, неминуче проситимуть одна одну уточнювати. У нашому прикладі, коли вчителька пропонує ученицям з'ясувати, як часто трапляється певна ознака, питання полягатиме в тому, чи певна ознака однієї тварини відповідатиме виокремленим ознакам інших тварин, і скільки буде таких співпадінь. На цьому етапі кожна учасниця групи має взяти участь в обговоренні, щоби відповісти на це питання. Потім вони визначать, як потрібно сформулювати і записати зазначену ознаку, які з тварин її мають, чи дійсно ознаки, наведені учасницями групи, є однакоовими тощо.

Такі кооперативні структури як "сервірувальний килимок" через обговорення в мікрогрупі створюють ліпший доступ до навчання: тут ресурсом та миттєвими помічницями є самі учасниці мікрогруп. Вчителька може надати книги або веб-сторінки з докладними текстами про обраних тварин чи запропонувати різні матриці або схеми для збору їхніх ознак, які допоможуть створити більш чіткий опис обраних тварин.

Вчителька може звести дві мікрогрупи, щоб їхні учасниці могли дізнатися одна від одної про поведінку, яка допомагає навчанню. У процесі вони мобілізують не лише свої вербально-лінгвістичні та логіко-математичні вміння, а й також їхні просторові, візуальні міжособистісні та інтроспективні здібності.

Плановий розвиток компетентностей

“Як вчительки можуть розвивати заплановані компетентності за умов спонтанності та свободи самовираження?”

Плановий розвиток компетентностей – це один із базових принципів кооперативного навчання. Джонсон і Джонсон [2] підкреслюють, що важливо планово розвивати вміння міжособистісного спілкування та роботи в малих групах. Вони розподіляють розвиток компетентностей на дві частини: одна – це досягнення академічних цілей, друга – співпраця. Каґан [1] погоджується із цим розрізненням і говорить про “планове командоутворення”, а Джонсон і Джонсон [2] говорять про “осмислення роботи в групі”. Якщо створити умови для кооперативного навчання, фасилітаторки та учениці матимуть можливість поміркувати про компетентності свої та своїх співучениць і таким чином краще усвідомити, наскільки у них розвинені бажані компетентності. Якщо вчительки моніторять процес навчання в мікрогрупах, то можуть зосередитися на успішності учениць в плані розвитку різних компетентностей. Вони можуть планувати, розробляти і вигадувати такі навчальні вправи та завдання, які матимуть більший потенціал вдосконалити як академічні компетентності, так і компетентність своїх учениць співпрацювати.

У нашому прикладі з “ажурною пилкою” або “сервірувальним килимком” учениці досягають і академічні цілі: збирають та запам’ятовують інформацію, конспектують, тренують пізнавальні процеси вищого порядку, такі як розвиток критичного мислення, практикують багатоперспективність, порівнюють, впорядковують, висловлюються письмово тощо. Кожна з групи має обов’язок чітко сформулювати свої індивідуальні твердження, а також співпрацювати з партнеркою, яка сидить поруч, записуючи, що вона говорить. Людина, яка робить нотатки, так розвиває свою здатність слухати інших, а людина, що ділиться інформацією, отримує стимул краще формулювати свої думки.

Хоча кооперативні структури покращують особисті та соціальні компетентності в цілому, вчительки мають зосередити свою увагу на конкретних сферах міжособистісних та інтроспективних компетентностей, необхідних для навчання та роботи в малих групах. У наших прикладах за допомогою завдань розробляються такі важливі соціальні компетентності як схильність до емпатії та готовність слухати і розуміти інших.

Про важливість кооперативних ролей

“Як вчительки можуть забезпечити учениць чіткими рамками, які сприятимуть плановому розвитку компетентностей?”

Джонсон і Джонсон підкреслюють важливість ролей при кооперативному навчанні та формулюють такі настанови:

“По-перше, можливо, ученицям потрібно буде призначити ролі, які допоможуть їм утворити групу. По-друге, можна призначити ролі, які допомагають групі добре працювати над досягненням навчальних цілей та підтримувати хороші робочі відносини між учасницями. По-третє, ролі можуть бути призначені, щоби допомогти ученицям сформулювати, що вони вивчають і створити концептуальні рамки. Врешті, ролі можуть бути розподілені, щоби допомогти ученицям навзаєм стимулювати мислення. Саме тут зливаються когнітивні та соціальні ролі. Соціальних умінь, представлених ролями, слід навчати поступально, коли кожного року вивчають більш складну версію вмінь” [2; 24-25].

Кооперативні ролі – це взаємопов’язані, взаємодоповнюючі та партнерські моделі поведінки, що можуть слугувати рамкою для індивідуалізованого розвитку компетентностей. На початку ролі серед учасниць розподіляє вчителька, і ці ролі допомагають виконати навчальні завдання.

Взаємозалежність ролей означає, що самі ролі створюються з урахуванням позитивних взаємозалежностей. Наприклад, коли група працює над вивченням тварин, “хронометристка” контролює часові рамки спільного навчання, “заохочувальниця” зосереджується на рівному доступі та участі, “спрямовувачка” повертає мікрогрупу до виконання задачі, коли це потрібно, а “писарка” організовує документацію діяльності, що ґрунтується на внеску кожної учасниці мікрогрупи. У цих чотирьох взаємопов’язаних ролях в межах мікрогрупи представлено чотири різні сфери компетентностей.

Ролі при кооперативному навчанні чергуються і змінюються так, що кожна учениця може вдосконалити свої компетентності у кожній ролі. Коли учениці засвоїли заплановані компетентності, потреба у цих конкретних ролях відпадає; вчителька може переходити до інших компетентностей, призначаючи нові ролі, які допоможуть ученицям навчитися їх розвивати. На думку Елізабет Коен [5], вчительки делегують свої повноваження, коли призначають кооперативні ролі: учениці можуть навчитися бути відповідальними за виконання завдань, підтримувати своїх співучениць при виконанні завдань та вдосконалювати власну компетентність навчатися. Кооперативні ролі надзвичайно важливі для запобігання дискримінації. Дослідження демонструють, що відмова від практик відбору при формуванні класів, існування неоднорідних класів – це необхідні, але не достатні умови для витіснення дискримінаційних тенденцій у повсякденній роботі в класі. Використовуючи взаємопов’язані, взаємодоповнюючі та орієнтовані на партнерство ролі, вчительки можуть створювати рамки для розвитку компетентностей.

Наявність кооперативних ролей в рамках мікрогрупи – це можливість давати завдання всьому класу відповідно до виділених ролей. У нашому прикладі вивчення різних тварин за допомогою “ажурної пилки” на різних етапах діяльності вчителька може дати різні завдання кожній учасниці групи. Наприклад, “шукачки” можуть знаходити характеристики і зображення тварин у наданих книгах; “заохочувальниці” можуть знаходити схожості і відмінності серед обраних тварин; “писарки” можуть малювати зображення чотирьох обраних тварин; “хронометристки” можуть малювати карту, щоб відобразити, де живуть обрані тварини. У цьому прикладі вчителька ініціювала чотири види діяльності, що одночасно активізували чотири різні мисленнєві вміння і чотири різних компетентності (природничу, лінгвістичну, візуалізацію, міжособистісну й інтроспективну).

Критичне та осмислене заохочення і документування процесу

“Як вчительки можуть стежити за процесом навчання та моніторити поступ кожної окремої учасниці?”

Арато і Варґа [6] сформулювали ще один базовий принцип кооперативного навчання – критичне та осмислене заохочення на кожному кроці. Першим кроком є презентація результатів роботи, виконаної в мікрогрупах. Під час планування вчительки мають пам’ятати про постійне заохочення мікрогруп (які Джонсон та Джонсон [2] також називають “базовою групою”), оскільки це закріпить базові принципи кооперативного навчання. Учасниці мікрогрупи матимуть уявлення про індивідуальні зусилля кожної з них: досягнення, потреби та ставлення співучениць протягом навчання. Кооперативні структури, ролі та розуміння принципів співпраці усіма задіяними в освітньому процесі суб’єктами – все це підтримує взаємодію учасниць групи, покращуючи сумісність³ та емпатію.

Самовираження, вираження зацікавленості та обмін емоційними враженнями можуть спричинити конфлікти в межах базових груп. Ці конфлікти є важливою частиною навчання, оскільки допомагають досліджувати різні виміри особистих (самооцінка, мотивація, усвідомленість (mindfulness), надійність тощо), соціальних (емпатія, толерантність, прийняття, терпіння тощо) і когнітивних (мислення вищого порядку, мета-когнітивні навички тощо) компетентностей. Вчительки можуть напряду й безпосередньо спостерігати за поведінкою учениць і за необхідності втручатися, щоби ще більше розвивати їх особисті та соціальні компетентності.

3 Концепцію сумісності запропонував Карл Роджерс (1995). Вона характеризує відносини терапевтки з пацієнткою, але ми адаптуємо її в цій роботі до навчального дискурсу: що більше людина є сама собою у відносинах та не прикидається, тим більша ймовірність, що ті, з ким відбувається взаємодія, змінюватимуться і конструктивно розвиватимуться.

Щоб у процесі кооперативного навчання всі учениці досягнули навчальні цілі та задовольнили свої потреби, важливим є документування. Поетапне документування допомагає відстежувати навчання та поступ учениць, як вони справляться з ситуаціями, спричиненими навчальним процесом. Візуалізація процесу їхнього навчання через створені ученицями тексти, зображення, діаграми, карти, малюнки, ілюстрації тощо робить кожен етап цього процесу наочним і для вчительки. За допомогою докладного документування легко з'ясувати, де і коли їй варто перепланувати, перебудувати, реструктурувати або перервати навчальний процес, визначити нові потреби та цілі і, за необхідності, втрутитися.

Наприклад, під час "сервірувального килимка" "писарки" допомагають своїм співученицям, записуючи їхні слова та висновки щодо кожної тварини якомога чіткіше, адже це важливо для майбутнього створення остаточної версії плакату або документу.

Відкрите і гнучке навчання та нові ролі вчительки

"Як вчительки можуть виконувати ролі фасилітаторок при кооперативній структурі освітнього процесу?"

У рамках кооперативної структури роль учительки у сприянні кооперативному навчанню зовсім інша, ніж при фронтальному викладанні або звичайній груповій роботі. Тут учительки будуть:

- ▶ планувати та реструктурувати освітню діяльність відповідно до базових принципів, зазначених вище;
- ▶ спостерігати та моніторити процедуру на рівні кожної мікрогрупи, зокрема, оцінювати документування, яке вони проводять на кожному етапі;
- ▶ за потреби переривати і кооперативно реструктурувати процес навчання, якщо попередньо розроблена структура не працює.

Важливий обов'язок вчительки – бути присутньою і відкритою для звернень учениць. У кооперативному навчанні, наприклад, коли виникає ситуація конфлікту, вчителька ставить до цього як до можливості розвивати компетентності учениць вирішувати конфлікти, моделюючи ефективне вирішення проблеми. Або, якщо вчителька усвідомлює, що одна учасниця мікрогрупи виключена з процесу навчання, вона має негайно перебудувати процес навчання у цій конкретній групі; якщо проблема зустрічається у всіх мікрогрупах, то вона має перебудувати процес на рівні класу і забезпечити усім рівний доступ та участь.

Рекомендації щодо структури освітнього процесу

"Яких рекомендацій можна дотримуватися під час підготовки до навчання за допомогою кооперативних структур та його фасилітації?"

Для того, щоб проаналізувати, наскільки кооперативним є певний освітній процес, існує система базових кооперативних принципів. Каган [1] називає це ПІРО-аналізом, який ґрунтується на таких принципах: позитивній взаємозалежності, індивідуальній підзвітності, рівній участі та одночасній взаємодії. Тобто, ми можемо говорити, що певна структура навчання кооперативна, якщо кожен її етап відповідає всім базовим принципам кооперативного навчання. Арато і Варґа [6] доповнили цей перелік плановим розвитком компетентностей, критичним та осмисленим заохоченням та гнучкістю процесу навчання.

Запитання-підказки для оцінювання ефективності запланованих видів освітньої діяльності та їх кооперативного потенціалу

Таблиця 2 містить запитання-підказки, які вчителька або фасилітаторка може використовувати, щоб оцінити, чи базові принципи кооперативного навчання присутні у спланованій освітній діяльності (планах уроків чи інших занять, їхніх елементах, освітніх процесах тощо). Ці запитання стосуються підготовки, моніторингу, фасилітації та оцінювання освітнього процесу. Ретельні і конкретні відповіді на ці запитання допоможуть вчителькам/ фасилітаторкам краще зрозуміти, як їхнє викладання може сприяти запобіганню насильству та дискримінації і, при потребі, змінити своє тематично-календарне планування.

Таблиця 2. Запитання-підказки для оцінювання ефективності вашої діяльності

Базові принципи кооперативного навчання	Базові запитання, пов'язані із принципами
Паралельна взаємодія з залученням усіх	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи під час запланованих навчальних заходів відбувається декілька паралельних взаємодій? ▶ Чи можна збільшити кількість взаємодій? ▶ Чи всі учениці беруть особисту участь у всіх етапах навчання?
Конструктивна та заохочувальна взаємозалежність	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи створено умови, за яких учениці не можуть виконати свої завдання і досягти своїх цілей одна без одної? ▶ Чи мають учасниці та різні мікрогрупи можливість розвивати роботу та ідеї одна одної? ▶ Чи ця взаємозалежність досягається через взаємозалежність цілей, завдань, ролей, ресурсів і/або через середовище?
Особиста відповідальність та індивідуальна підзвітність	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи навчальна діяльність відповідає потребам і побажанням учениць? ▶ Чи мають учениці справжній вибір з-поміж різних навчальних вправ, завдань та задач? ▶ Чи індивідуальні завдання кожної учениці зрозумілі усім? ▶ Чи може вчителька/фасилітаторка чітко відстежувати, що кожна учениця робить/зробила протягом процесу навчання? ▶ Чи в процесі навчання передбачено планові, взаємопов'язані, взаємодоповнюючі та партнерські кооперативні ролі? ▶ Чи стосуються ці ролі запланованих учителькою компетентностей та очікуваних результатів навчання?
Рівний доступ та участь	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи процес навчання структуровано так, щоби сприяти рівній участі кожної учениці? ▶ Чи може кожна учениця безперешкодно приєднатися та активно брати участь у навчанні? ▶ Чи обсяг навчальних вправ та ресурсів достатній для забезпечення рівного доступу? ▶ Чи кожна учениця отримує уявлення про індивідуальні зусилля, досягнення, потреби та ставлення співучениць в ході навчального процесу? ▶ Чи може кожна учениця брати участь у досягненні своїх індивідуальних навчальних цілей?
Плановий розвиток компетентностей	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи очікувані результати зрозумілі для всіх? ▶ Чи чітко сформульовано сфери розвитку компетентностей (академічні та кооперативні цілі)? ▶ Чи навчальні вправи відповідні та стосуються компетентностей і очікуваних результатів навчання?
Критичне та осмислене заохочення	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи вчителька та учениці матимуть уявлення про індивідуальні зусилля, досягнення та потреби співучениць? ▶ Чи допомагає документування навчального процесу відстежувати поступ кожної учениці? ▶ Чи сплановано розвиток міжособистісних та інтроспективних компетентностей?

Базові принципи кооперативного навчання	Базові запитання, пов'язані із принципами
Відкритий та гнучкий навчальний процес	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чи готова вчителька/фасилітаторка за необхідності перебудувати процес навчання? ▶ Чи готова вчителька/фасилітаторка прийняти нові ролі, які від неї вимагає кооперативне навчання? ▶ Чи готова вчителька/фасилітаторка розширити свій горизонт розуміння тем, проблем й освітніх та навчальних програм? ▶ Чи готова вчителька/фасилітаторка включати у процес навчання нові ресурси та навчальні потреби учениць?

Запобігання як процес деконструювання усталених норм

Запобігання – це постійний процес деконструювання усталених норм. Учительки деконструюють, тобто контекстуалізують, підважують та змінюють традиційні аудиторні практики і докладають зусилля для витіснення успадкованих та глибоко вкорінених ідей і переконань щодо навчання та учениць. Вони можуть створювати кооперативні структури, щоб позбутися ієрархічних, оціночних та антидемократичних систем і трансформувати практики в класі. Так, вони можуть вирішити реструктурувати навчання та прийняти нову для себе роль фасилітаторки процесу значущого навчання. Такі структурні зміни не тільки призведуть до змін у ставленні, вміннях та знаннях вчительок, але й до змін у досягненнях та стосунках учениць, що, у свою чергу, допоможе запобігти дискримінації та насильству в школах.

Показники та приклади

У цій книзі читачка знайде вправи, які застосовують кооперативні принципи та структури, докладно описані у цьому розділі. У деяких прикладах кооперативні структури описуються поетапно та близько дотримуються рекомендацій, наведених у таблиці вище. Тут ми хотіли б звернути увагу читачки на приклади цих вправ:

Номер вправи	Тип кооперативної структури	Номер сторінки
6	Групові ролі	59
18	Ротація слів	105
19	Галерея	107
33	Ажурна пилка	173
35	Сервірувальний килимок 1	185
36	Сервірувальний килимок 2	189
47	Контактні вправи	259

Бібліографія

1. Kagan S. (1992), *Co-operative learning*, Resources for Teachers, San Clemente, CA.
2. Johnson R. T. and Johnson D. W. (1999), *Learning together and alone*, Allyn and Bacon, MA.
3. Rogers C. (1995), *On becoming a person (A therapist's view of psychotherapy)*, Houghton Mifflin Company, Boston/New York.
4. Aronson E. (2000), *Nobody left to hate: teaching compassion after Columbine*, Henry Holt, New York.
5. Cohen E. (1994), *Designing group work: strategies for the heterogeneous classroom*, Teachers' College Press, New York.
6. Arató F. and Varga A. (2008), *Együtt-tanulók kézikönyve – Bevezetés a kooperatív tanulásszervezés rejtelmeibe (Manual for learning together – Introduction to the secrets of co-operative learning) (2nd edn)*, Educatio, Budapest.

Частина Друга

Інструменти

РАМКА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТІЇ

Концептуальним фундаментом цієї збірки вправ для навчання вчителів є Рамка компетентностей для культури демократії (Рамка КДК). Вона містить систематизований опис компетентностей, які слід розвинути особі, що навчається, щоб вона могла брати ефективну участь у культурі демократії та міжкультурному діалозі.

Рамка також пропонує детальні поради, як розвивати ці компетентності через освітній процес. Ці вказівки стосуються як тих, хто впливає на освітню політику, так й освітянок-практикинь. Вони пояснюють, як можна використовувати Рамку при розробці освітніх і навчальних програм, педагогічних методів та інструментарію для оцінювання. Також пояснено, як слід змінити педагогічну освіту, щоб ефективно готувати вчительок розвивати ці компетентності.

Рамку КДК можна використовувати для прийняття рішень та планування на всіх рівнях освіти – починаючи від дошкільної і до університетського рівня для того, щоб освітня система могла ефективно готувати тих, хто навчається, до ролі ефективних і компетентних громадян демократичного суспільства.

У Рамці КДК використано термін “культура демократії”, а не просто “демократія”. Це підкреслює факт, що хоча демократія не може існувати без демократичних інститутів, ці інститути самі по собі не можуть функціонувати належним чином, якщо громадянки не мають демократичних цінностей і ставлень, не хочуть брати участь в демократичних практиках. Інакше кажучи, для дієвої демократії необхідно, щоб громадянки були відданими демократичним процесам, бажали висловлювати свої думки і слухати думки інших, визнавали зобов'язувальну дію рішень більшості, захист меншостей та їхніх прав, а також були переконаними, що конфлікти слід вирішувати мирним шляхом.

Другий принцип Рамки КДК полягає в тому, що для існування демократичної культури у культурно різноманітних суспільствах необхідний міжкультурний діалог. Фундаментальний принцип демократії полягає в тому, що люди, на яких впливають політичні рішення, мають мати змогу висловити свої думки в процесі ухвалення цих рішень, а ті, хто ухвалює такі рішення, мають звертати увагу на висловлені думки. Міжкультурний діалог – це засіб, яким громадянки можуть висловлювати свої погляди, потреби, перестороги та прагнення щодо людей, які належать до інших культур. Іншими словами, у культурно різноманітних суспільствах міжкультурний діалог необхідний для демократичних обговорень, дебатів та дискусій. Він дозволяє всім громадянкам робити вклад у прийняття політичних рішень на рівних, незалежно від того, до яких культур вони належать. Тому в Рамці міжкультурний діалог розглядається як необхідний для існування демократичної культури та для належного функціонування демократії.

Третій принцип Рамки полягає в тому, що хоча громадянкам і необхідно набутися низку компетентностей для того, щоб могли ефективно брати участь в культурі демократії та міжкультурному діалозі, цих компетентностей недостатньо, щоб така участь відбувалася. Це тому, що культура демократії та міжкультурний діалог залежать не лише від компетентностей громадян, але і від природи та структури політичних та суспільних інститутів. Крім цього, культура демократії та міжкультурний діалог великою мірою залежать від того, наскільки серйозною є боротьба з системною дискримінацією, несправедливим розподілом ресурсів у суспільстві, браком доступу вразливих груп до влади та привілеїв. Адже через ці явища багато хто не має змоги брати участь в культурі демократії та міжкультурному діалозі, хоч якими компетентними вони не були б.

У розумінні Рамки КДК всі культури є гетерогенними, динамічними, їх ставлять під сумнів самі ж їхні учасники, вони постійно змінюються, а кожна людина живе у багатьох культурах одночасно (національних, етнічних, релігійних, професійних, поколінєвих, родинних, тощо); ці культури перетинаються і комплексно взаємодіють. Ситуації міжкультурної взаємодії виникають, коли особа сприймає іншу особу чи групу осіб як таких, що належать до іншої культури. Міжкультурний діалог відбувається між окремими особами

або групами, які сприймають себе належними до різних культур. Міжкультурний діалог надзвичайно важливий для розвитку толерантності та посилення соціальної згуртованості в культурно різноманітних суспільствах, а також для розквіту демократичної культури в таких суспільствах.

Демократична і міжкультурна компетентність розглядається в Рамці як здатність мобілізувати та використовувати відповідні цінності, ставлення, вміння, знання та/чи розуміння, щоб належно та ефективно реагувати на вимоги, виклики та можливості, які виникають у демократичних та міжкультурних ситуаціях. Компетентність – це динамічний процес, під час якого компетентна особа динамічно й активно мобілізує, використовує та адаптує кластери психологічних ресурсів відповідно до зміни обставин.

Окрім цього глобального та цілісного використання терміна “компетентність” (в однині), термін “компетентності” (у множині) використовується в Рамці для позначення конкретних психологічних ресурсів особи (конкретних цінностей, ставлень, умінь, знання та розуміння), які мобілізуються та застосовуються для формування компетентної поведінки. Іншими словами, компетентність полягає у виборі, активізації та впорядкуванні компетентностей і скоординованому, адаптивному та динамічному застосуванні цих компетентностей у конкретних ситуаціях.

Конкретні компетентності, які ввійшли до Рамки КДК, визначили за допомогою системного аудиту та аналізу існуючих концептуальних схем демократичних та міжкультурних компетентностей. У результаті проведеного аудиту було ідентифіковано 101 таку схему. Їх було розкладено на складові – окремі компетентності, які в свою чергу згрупували за спорідненістю. У результаті було виокремлено 55 компетентностей, які б могли ввійти до Рамки КДК. Щоб зменшити цей перелік до зручнішого у використанні та практичнішого, застосовано сукупність принципово важливих критеріїв і визначено 20 компетентностей, які увійшли до моделі КДК: 3 комплекси цінностей, 6 ставлень, 8 умінь та 3 – знань та критичного розуміння. Чорновий документ, який описував ці компетентності, було потім розповсюджено серед міжнародної спільноти, яка включала дослідниць та дослідників, освітянок та освітян-практиків і розробниць та розробників політик. Отримані відгуки схвалювали результати роботи, а також запропонували цінний зворотний зв'язок, який було використано для покращення опису компетентностей.

Ці компетентності підсумовано на Рис.1. Детальний опис усіх 20 компетентностей подано в головному документі – Рамці компетентностей для культури демократії, а скорочений опис міститься у таблиці в кінці цієї частини.

Рис. 1. 20 компетентностей, включених до моделі КДК

Крім цих 20 компетентностей, якими мають володіти ті, хто навчаються, щоб могли ефективно брати участь у культурі демократії та міжкультурному діалозі, Рамка КДК пропонує дескриптори для кожної з цих компетентностей. Дескриптор – це коротке твердження про те, що може робити особа, якщо вона володіє певною компетентністю. Дескриптори КДК сформульовані мовою навчальних результатів, тому їх можна використовувати не лише для оцінювання, а й для складання освітніх чи навчальних програм. Дескриптори розроблялися впродовж тривалого часу. До процесу було залучено понад 3000 вчителів з усієї Європи, які оцінювали їх за допомогою завдань, що передбачали рейтингування, валідацію та градацію дескрипторів. Надану вчителями інформацію використано, щоб визначити набір ключових дескрипторів для кожної компетентності, а також – ширший перелік дескрипторів, які отримали високі рейтинги.

І врешті, як уже було сказано вище, Рамка КДК також надає рекомендації, які пояснюють, як можна використовувати компетентності та дескриптори у формальній освіті. Зокрема, існують вказівки щодо того, як використовувати Рамку при розробці освітніх і навчальних програм; про педагогічні методи, які найкраще підходять для розвитку цих 20 компетентностей; про те, як можна використовувати Рамку в процесі оцінювання тих, хто навчається; як застосовувати Рамку при загальношкільному підході задля розвитку цих 20 компетентностей; і про те, як слід модифікувати навчання майбутніх учительок і вчителів, а також підвищувати кваліфікацію діючих, щоб Рамку використовували в освітніх системах різних держав. І на останок, документ пояснює, як можна використовувати Рамку для подолання радикалізації, що веде до насильницького екстремізму та тероризму. Цей процес ще триває, і будуть з'являтися нові рекомендації щодо використання Рамки в інших освітніх сферах.

Зведений перелік компетентностей, які дозволяють особі ефективно і належно брати участь в культурі демократії та міжкультурному діалозі

ЦІННОСТІ

Повага до людської гідності та прав людини

Ця цінність ґрунтується на загальному переконанні, що всі люди рівні, мають однакову гідність і заслуговують на однакову повагу, а отже, наділені однаковими правами та фундаментальними свободами, і ставитися до них слід відповідно.

Визнання цінності культурного різноманіття

Ця цінність ґрунтується на загальному переконанні, що належність до іншої культури, культурну багатоманітність та плюралізм думок і практик слід схвалювати, поважати та всіляко заохочувати.

Визнання цінності демократії, справедливості, рівності та верховенства права

Ця цінність ґрунтується на загальному переконанні про те, що суспільство має функціонувати та бути керованим за допомогою демократичних процесів і з повагою до принципів рівноправності, чесності, справедливості та верховенства права.

СТАВЛЕННЯ

Відкритість до інших культур, переконань, світогляду й практик інших людей

Відкритість – це ставлення до людей, які сприймаються як такі, що належать до іншої культури, або до переконань, світогляду та практик, які відрізняються від власних. Вона передбачає чутливість, зацікавленість та готовність взаємодіяти з іншими людьми та іншими поглядами на світ.

Повага

Повага до інших людей, які сприймаються як особи, що належать до іншої культури або мають відмінні переконання, думки та практики, необхідна для ефективного міжкультурного діалогу та культури демократії.

Громадянська свідомість

Громадянська свідомість – це ставлення до ширших, ніж найближче коло родичів або друзів, спільнот чи груп людей, до яких належить особа. Вона передбачає відчуття належності до групи або спільноти, свідоме ставлення до інших людей, що входять до групи, усвідомлення наслідків своїх дій для цих людей, солідарність із ними та відчуття громадянського обов'язку щодо спільноти.

Відповідальність

Відповідальність – це ставлення до власних дій. Вона передбачає осмислювання власних дій, вироблення наміру діяти морально, свідоме здійснення цих дій та готовність відповідати за їх результат.

Впевненість у собі

Впевненість у собі – це ставлення до самого себе. Воно ґрунтується на позитивному переконанні у своїй здатності досягати поставлених цілей та впевненості у власній спроможності розуміти проблеми, обирати відповідні методи для виконання завдань та успішно долати нові перешкоди, впливати на те, що відбувається, і змінювати світ на краще.

Прийняття невизначеності та неоднозначності

Прийняття невизначеності та неоднозначності – це ставлення до ситуацій, що сприймаються як невизначені та підлягають різним суперечливим або несумісним тлумаченням. Воно передбачає позитивну оцінку таких ситуацій та конструктивну поведінку.

ВМІННЯ

Уміння самостійно вчитися

Уміння самостійно вчитися необхідне людині для того, щоб здійснити, організувати та оцінити власне навчання відповідно до своїх потреб, самостійно та саморегульовано, без підштовхування з боку інших.

Аналітичне та критичне мислення

Аналітичне та критичне мислення складається з комплексу умінь, необхідних для систематичного та логічного аналізу, оцінки та формування суджень про різні речі, такі як текст, аргументи, інтерпретації, проблеми, події, досвід.

Вміння слухати та спостерігати

Вміння слухати та спостерігати необхідні для того, аби помічати і розуміти, що і як кажуть інші люди, а також їхню мову тіла.

Емпатія

Емпатія – це комплекс умінь, необхідних, щоб розуміти інших людей та співвідносити себе з їхніми думками, переконаннями і почуттями, а також щоб побачити світ очима інших людей.

Гнучкість та адаптивність

Гнучкість та адаптивність необхідні для того, щоб пристосувати думки, почуття та поведінку до принципово нових умов і ситуацій, аби людина змогла ефективно та належним чином реагувати на нові ситуації та контексти.

Мовні, комунікативні вміння та багатомовність

Мовні, комунікативні вміння та багатомовність необхідні для ефективної та належної комунікації з іншими людьми, які розмовляють тією ж або іншою мовою, а також щоб діяти як посередник між носіями різних мов.

Уміння співпрацювати

Уміння співпрацювати необхідне для успішної участі у спільній діяльності, спільному виконанні завдань та організації заходів і щоб заохочувати інших співпрацювати заради досягнення спільних цілей.

Уміння вирішувати конфлікти

Уміння вирішувати конфлікти – це вміння діяти в умовах конфліктів, управляти ними та мирно їх долати, допомагаючи сторонам конфлікту знайти оптимальний та найбільш прийнятний для всіх варіант його вирішення.

ЗНАННЯ ТА КРИТИЧНЕ РОЗУМІННЯ

Знання та критичне розуміння самого себе

Це включає знання та критичне розуміння власних думок, переконань та мотивації, а також власної культурної належності та світогляду.

Знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування

Це включає знання та критичне розуміння суспільно прийнятних вербальних та невербальних принципів спілкування, що діють у мові(ах), якою послуговується людина, й того, як різні стилі спілкування можуть впливати на людей, а також того, як кожна мова унікально виражає спільні для різних культур речі.

Знання та критичне розуміння світу

Це включає велетенський і складний комплекс знань та критичне розуміння різних сфер, зокрема, політики, права, прав людини, культури, релігій, історії, ЗМІ, економік, навколишнього середовища і сталого розвитку.

ВПРАВИ ДЛЯ НАВЧАННЯ ТА ТРЕНІНГІВ

Ільдико Лазар та Паскаль Момпуа - Гайяр

Вступ

Паскаль Момпуа-Гайяр

Нижче подано п'ятдесят чотири вправи. Виконання кожної займе від 20 до 180 хвилин, вони погруповані за приблизним часом тривання. "Криголами" та "енерджайзери" запропоновано на початку, а вправи на оцінювання – наприкінці кожного розділу. Під "оцінюванням ефективності" маємо на увазі вправи, що зосереджуються на результатах навчання й викладання і постачають інформацію для покращення та подальшого планування. Це – інтерактивний процес, до якого залучені учениці й фасилітаторки (учительки, тренерки), завдяки якому кожна сторона починає розуміти, наскільки заплановані вправи досягають очікуваних результатів навчання і наскільки учениці зрозуміли мету запропонованого їм

навчання. Як наслідок, ми отримуємо інформацію про процес навчання з точки зору учениць та про сам курс. Ця інформація часто анонімна та не виражена в балах (оцінках). Учительки й фасилітаторки можуть використовувати вправи на оцінювання ефективності, щоб впровадити зміни у навчальне середовище та процес викладання, а ученицям вони можуть допомогти покращити навчальні звички. Натомість під “оцінюванням результатів навчання” маємо на увазі дії, які вимірюють та відображають рівень розуміння й опанування компетентностей відповідно до змісту тренінгу. Таке оцінювання не завжди особистісно орієнтоване, ґрунтується на зовнішніх критеріях, як-то рубрики чи шкали, не анонімне і зазвичай виражене в балах (оцінках).

Усі вправи описано за однією схемою.

Перша частина: Опис

Час

Приблизна тривалість вправи залежатиме від кількості учасниць і того, наскільки глибоко ви хочете провести дебрифінг. Загалом тут вказано тривалість вправ для груп із 16 учасниць.

Назва

Короткі назви окреслюють тему й мету вправи.

Авторки

Ільдико Лазар та Паскаль Момпуа-ґайяр суттєво редагували подані в книзі вправи, але тут вказано також авторок оригінальних тренінгів, звідки ми вибрали ці вправи. Тренінги були розроблені в межах навчальних модулів для тренерок Програми Песталоцці, описаних у вступі до цієї книжки.

Мета

Цей короткий опис лаконічно пояснює читачці суть вправи. Він допоможе вчителькам, тренеркам та освітянкам вибирати вправи, які вони хочуть використати.

Цільова група

Ця інформація підказує користувачкам книги, на яку конкретну групу учасниць розрахована вправа: вік учениць та контекст (робота в класі, робота зі студентками педагогічних ЗВО чи слухачками курсів підвищення кваліфікації). Усі вправи можна також провести в контексті неформальної освіти і багато з них адаптувати для використання з ученицями в класі.

Вид вправи

Тут ми пропонуємо головне застосування вправи: криголам, основна вправа, підсумкова, оцінювання тощо. Основна вправа, на нашу думку, може бути “головною стравою” уроку чи тренінгу. Під “оцінюванням” маємо на увазі вправи, які зосереджуються на результатах навчання та викладання (див. пояснення вище).

Друга частина: Методика проведення

Тут детально описано всі етапи вправи. Кожний окремий етап має свій підзаголовок, що пояснює, яка саме взаємодія потрібна; також вказано тривалість кожного з етапів. Ми детально описали методику, щоб користувачки отримали достатньо інформації та могли повністю зрозуміти, як виконувати вправу. Звісно, читачки також можуть адаптувати вправи до власних контекстів, потреб учениць та загальних цілей уроку чи тренінгу.

Частина третя: Планування

Ця частина описує ресурси, матеріали та умови, потрібні для підготовки вправи, а також містить підказки, що допоможуть подолати ймовірні труднощі. Якщо користувачки уважно прочитають цей розділ, вони зможуть успішно провести вправу зі своїми ученицями.

Частина четверта: Додаткова література

Тут подано джерела, на підставі яких створено вправу, та пропозиції для глибшого ознайомлення, якщо користувачку зацікавить тема чи метод.

ВАЖЛИВІСТЬ ДЕБРИФІНГУ: ДЕТАЛЬНИЙ ОПИС ПРИКЛАДУ ВПРАВИ

Паскаль Момпуа-Гайяр

“Родзинка” багатьох вправ, що їх пропонують ресурси Песталоцці, – дебрифінг. Наприклад, 15-хвилинна гра про цінності легко може привести до півторогодинної рефлексії. Саме завдяки дискусії-дебрифінгу учениці зможуть:

- ▶ виявити та зрозуміти концепції, на яких зосереджується гра;
- ▶ покращити усвідомлення власних почуттів та ставлення до конкретних питань;
- ▶ побачити елементи власної поведінки в ситуації, яку імітує гра;
- ▶ порівняти власну поведінку з поведінкою інших людей;
- ▶ зауважити вплив власних дій на групу і зробити відповідні висновки.

У цій частині¹ наведено конкретний приклад того, як запланована навчальна вправа може розвивати міжкультурну компетентність та наскрізні компетентності для демократії. Описана вправа розрахована на групу з 20 учасниць (стажерок, учительок або учениць). Вона може бути вступною вправою, адже дає можливість ученицям поміркувати над питанням міжкультурного спілкування. Виділені рамками частини тексту містять інформацію для фасилітаторок навчання про сам процес викладання та навчання.

Навчальний ресурс Програми Песталоцці: сусідське подвір'я

Мета

Мета цієї вправи – покращити усвідомлення ученицями психосоціальної динаміки включення / виключення, співпраці / конкуренції, та дискримінації / упередження. За її допомогою можна спонукати учениць задуматися про власні ставлення, переконання та цінності, допомогти їм здобути нові навички й розвинути знання важливих концепцій, що стосуються міжкультурної компетентності, таких як ідентичність, дискримінація, інакшість, емпатія, різноманітність, співпраця та взаємозалежність.

Ресурси

- ▶ Простора кімната, стікери чотирьох кольорів.

Час

- ▶ Вправа - 15 хв., дебрифінг - 30 хв.

Методика проведення

1. На початку вправи учениць просять утворити коло. Фасилітаторка дає такі інструкції:

Ми зараз розпочнемо нашу вправу. Під час вправи вам взагалі не можна розмовляти. Спершу я попрошу вас заплющити очі. Невдовзі ви зможете їх знову розплющити, але вам і далі не можна розмовляти. Дуже важливо, щоби під час цієї вправи ви взагалі не говорили.

---

1. Уперше опубліковано у Barret M. et al. (2013), *Developing intercultural competence through education*, Pestalozzi series #3, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Тепер, будь ласка, заплющте очі.

2. Після цього фасилітаторка мовчки чіпляє невеликі кольорові стікери на чоло учасниць. Наприклад, для групи з 20 осіб це може бути:
  - ▶ більшість – блакитні стікери на чолі восьми учасниць;
  - ▶ друга більшість – зелені стікери на чолі шести учасниць;
  - ▶ перша меншість – жовті стікери на чолі трьох учасниць;
  - ▶ друга меншість – червоні стікери на чолі двох учасниць;
  - ▶ одна учасниця залишається без стікера.

Кількість стікерів кожного кольору моделює соціальні нерівності. Майже одразу учасниці, які потрапили до групи більшості, почуватимуться “впевненіше” за інших і будуть лідирувати під час виконання вправи.

3. Фасилітаторка дає групі такі інструкції:

Коли я дам знак, ви заплющте очі, але й далі не розмовлятимете. Вам потрібно об’єднатися в групи (фасилітаторка повторює це чітко двічі). Тепер ви можете розплющити очі і... погруппуватися.

Тут важливу роль відіграє формулювання питання. Хоча учасницям не кажуть погруппуватися “за кольором”, радше за все, саме це вони й робитимуть, адже фасилітаторка не дала жодних інструкцій чи критеріїв для групування. Через людську звичку класифікувати все навколо в групі утворюються підгрупи блакитних, зелених, жовтих та червоних. А учасниця без стікера залишиться ізольованою.

4. Група працює скільки потрібно, а фасилітаторка спостерігає за поведінкою та ставленням учасниць і робить відповідні нотатки, які використовуватиме під час дебрифінгу.

Під час виконання вправи учасниці (дорослі, зокрема політикині, діти, молодь тощо) усвідомлюють, що виконати завдання можна лише завдяки співпраці з іншими, адже вони не знають, що в них на чолі. Лише інші можуть бачити, до групи якого кольору вони належать, і вони не можуть вербально спілкуватися між собою. Зазвичай група вирішує цю проблему за 10–15 хвилин. Для виконання цього завдання потрібні довіра, співпраця та креативність. Це дуже потужна вправа, під час дебрифінгу завжди виникає багато поживи для думок.

5. Після завершення мовчазної частини вправи учасниці залишаються на своїх місцях, але тепер їм дозволено розмовляти. Фасилітаторка під час дебрифінгу може використати такі запитання:
  - ▶ “Як ви почувалися із заплющеними очима?”

Учасниці обмірковують досвід, здобутий під час вправи, коли вони не могли вербально спілкуватися, коли не бачили нічого тощо. Часто зав’язується дискусія про те, як жити з інвалідністю, як люди почувуються в таких ситуаціях у реальному житті. Для декого ця частина вправи може бути неприємною та нелегкою.

- ▶ “Якою була ваша перша реакція, коли ви розплющили очі?”

Обговорення наших почуттів – це важлива складова розвитку й навчання міжкультурної компетентності міжкультурності. У цей момент у вправі учасниці можуть виражати різні відчуття, наприклад, самотності, загубленості або ж озвучити протилежні почуття, розмова може стосуватися того, як ми відчуваємося, коли усвідомлюємо, що нас сприймають та оцінюють на підставі не відомих нам критеріїв. Коли учасниці будуть висловлювати свої почуття, фасилітаторка може пояснювати такі концепції, як ідентичність, дискримінація, поняття інакшості та сприйняття особи іншими.

- ▶ “Як ви почувалися, коли не могли говорити?”

Група може поміркувати про паралелі зі ситуаціями в реальному житті. Нерідко дискусії в групах стосуватимуться відчуття безсилля у ситуаціях, коли люди не можуть пояснити свою позицію; мовних бар'єрів та невербальної комунікації.

- ▶ “Які стратегії ви використовували, щоб виконати завдання?”

Під час обговорення інструкцій та їхніх інтерпретацій учасниці поступово усвідомлюють, які типи поведінки були наявними у групі. В ході дебрифінгу учасниці мають зрозуміти, що вони могли використати альтернативні методи для утворення груп і що фасилітаторка не давала інструкцій ділитися саме на червону, блакитну, зелену та жовту групи, вони могли створити скільки завгодно підгруп у межах можливого, з усіма доступними кольорами (наприклад, веселкову групу) і так сприйняти “відмінності” всередині групи. Також вони могли вирішити не залишати нікого наодинці та долучити “самотню людину” до будь-якої групи. Це важливий момент навчального процесу, який допомагає учасницям усвідомити, як вони “поспішили з висновками”, і заохочує їх критично проаналізувати свою схильність відокремлювати; збагнути несвідомий рівень прийняття рішень; зрозуміти, чому вони обрали саме ці стратегії, а не інші. Група може піти ще далі: обговорити інші можливі варіанти дій. Фасилітаторка теж може вирішити концептуалізувати все ще глибше і пояснити ключові поняття міжкультурної компетентності (наприклад, емпатія, різноманітність, співпраця, взаємозалежність), визначити ставлення, вміння та знання, які сприяють поведінці, що підтримує права людини та соціальну інклюзію.

- ▶ “Про яку ситуацію з реального життя наштовхує вас подумати ця вправа?”

Таке питання дасть змогу учасницям узагальнити те, що вони дізналися в різних контекстах, та застосувати ці знання на практиці. Часто завдяки дискусії група усвідомлює наслідки відвертої та прихованої дискримінаційної поведінки в малих групах та суспільствах, а також на глобальному рівні.

Поради фасилітаторкам: Здебільшого групи здатні впоратися із завданням, але іноді групі може бути настільки складно співпрацювати, що вона не знайде рішення. Це трапляється вкрай рідко, але якщо так станеться, фасилітаторка в якийсь момент повинна прийняти рішення припинити групу роботу.

Цю вправу можна провести на уроці, на сесії тренінгу, на робочому місці, під час навчання вчительок, у роботі з молоддю тощо. Її тривалість (приблизно 45 хвилин, включно з дебрифінгом) дає змогу вчителькам використовувати її на уроках. Вправа підходить до програм таких предметів: громадянська освіта, освіта для демократичного громадянства / освіта з прав людини, мова та комунікації, філософія та етика, життєві вміння та виховна година.

А тепер пропонуємо перейти до вправ. Сподіваємося, вам сподобається їх застосовувати!

Вправи 1-6
15-25 хвилин

Вправа 1

Дзеркало, поговори зі мною!

ОПИС

Вправу розробила Катіца Певец Семець.

Мета: це вправа на розігрів, вона допомагає розвинути відчуття самоповаги та емпатії, а також добре взаєморозуміння між учасницями. Схожі вправи можуть допомогти в розв'язанні конфліктів.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вправа на розігрів.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуальний - 10 хв.)

1. Попросіть усю групу сісти в коло. Роздайте кожній учасниці аркуші з намальованим дзеркалом. Попросіть учасниць написати на рамі дзеркала своє ім'я.
2. Кожна учасниця групи передає по колу своє дзеркало людині, яка сидить праворуч, і отримує дзеркало від сусідки зліва.
3. Усі пишуть на листку, який вони отримали, один-два позитивні коментарі про власника дзеркала (наприклад, досягнення, позитивна робота та інші приємні, цікаві речі про цю особу, використовуючи слова, фрази, речення тощо).
4. Учасниці передають дзеркало з коментарем людині праворуч.
5. Продовжуйте стільки раундів, на скільки у вас вистачає часу, важливо, щоби бодай половина групи написала коментар на кожному дзеркалі.

Другий етап (дебрифінг - 10 хв.)

1. Коли всі (або достатня кількість людей) прокоментували, попросіть учасниць зупинитися та забрати назад власні дзеркала.
2. Дайте достатньо часу на прочитання коментарів, а тоді проведіть коротку сесію дебрифінгу, на підставі деяких нижченаведених питань.
  - ▶ Як ви почувалися під час вправи?
  - ▶ Які частини вправи далися вам легко, а які – складно? Чому?
  - ▶ Як ви почувалися, пишучи щось позитивне про іншу особу?
  - ▶ Як ви почувалися, читаючи позитивні відгуки про себе?
  - ▶ Наскільки корисною може бути ця вправа у вашому викладанні?
  - ▶ Коли, на вашу думку, ви могли б використати її у класі?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Найкраще кімнату підготувати так, щоби група могла сісти в коло.

Ресурси та обладнання

Аркуші паперу з намальованим дзеркалом, по одному на кожну учасницю.

Поради та можливі труднощі

1. Намальовані дзеркала мають бути досить великими, щоб умістити коментарі кількох учасниць.
2. Будьте готовими навести приклади позитивних коментарів, які можуть написати учасниці.

Вправа 2

Як вчитися з неприємного досвіду

ОПИС

Вправу розробила Катіца Певец Семець.

Мета: практикувати метакогнітивні навички, а також викликати приємні відчуття й розвивати самоповагу та позитивне ставлення до себе й інших.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вправа на розігрів.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуальний – 5 хв.)

1. Усіх учасниць групи просять пригадати недавній неприємний досвід і записати короткий опис цього досвіду.
2. Учасницям пропонують визначити бодай мінімально позитивні сторони цього досвіду та записати їх.

Другий етап (робота в групах – 10 хв.)

1. Робота в парах: учасниці обговорюють між собою ці позитивні сторони та досліджують їхні переваги.
2. Командна робота (групи з чотирьох осіб): учасниці обговорюють типову для їхніх партнерок у групах поведінку та роблять нотатки.
3. Учасниці створюють на підставі нотаток плакати, а тоді вивчають плакати, створені іншими групами.

Третій етап (дебрифінг – 5 хв.)

Проведіть коротку сесію дебрифінгу для обговорення таких запитань:

- ▶ Чому ви навчилися під час цієї вправи?
- ▶ Який зв'язок між неприємними подіями та корисним досвідом?
- ▶ Чи є загальна закономірність?
- ▶ Як цю вправу можна з користю застосувати у вашому класі?
- ▶ Яких результатів навчання ви очікуєте досягнути зі своїми ученицями?

ПЛАНУВАННЯ

Ресурси та обладнання

Плакати А2 чи А3, маркери

Поради та можливі труднощі

1. Пильнуйте за тим, щоб учасниці не впали в депресивний стан через усі неприємні події, які вони можуть пригадати на першому етапі цієї вправи.
2. Стежте за часом.

Вправа 3

Я думаю, тобі подобається джаз

ОПИС

Вправу розробили Роберт Етлінґер та Сильвія Джіндра.

Мета: ця вправа допомагає учасникам познайомитися та створити групу, а також повертає увагу до стереотипів.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: криголам.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Скажіть учасникам, що вони в'їхали в новий будинок і поки що не знайомі між собою. Їм треба спробувати встановити між собою зв'язок, щоб довідатися більше про своїх сусідів.

Перший етап (індивідуальний — 5 хв.)

1. Кожна учасниця має знайти партнерку, з якою не знайома.
2. Кожна пара шукає тихе місце, де можна виконати вправу.
3. Не розмовляючи між собою, учасниці записують п'ять речень про те, якими, на їхню думку, є їхні партнерки. Можна використовувати лише позитивні припущення, наприклад, про роботу ("я думаю, ти викладаєш історію 16-річним ученицям"), про улюблену їжу ("я думаю, ти любиш піцу"), про хобі ("я думаю, тобі подобається слухати джаз"), про сім'ю партнерки ("я думаю, в тебе є молодший брат") тощо.

Другий етап (загальна робота – 10 хв.)

1. Учасниці сідають у коло, поруч зі своїми партнерками.
2. Вони відреконструюють партнерок решті групи, зачитуючи п'ять записаних речень.
3. Виправлення припущень: учасниці розповідають про себе і кажуть, чи припущення були правильними.

Третій етап (дебріфінг – 5 хв.)

Попросіть учасниць обговорити такі питання:

- ▶ Як ви почувалися, коли вас описувала ваша партнерка? Чого ви навчилися?
- ▶ Як ви почувалися під час написання коментарів? Чи використовували ви стереотипи? Чи були ваші здогади правильними?
- ▶ Чого ця вправа може навчити учениць?
- ▶ Наскільки корисною ця вправа була б у вашому класі?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте простір, в якому учасниці зможуть вільно рухатися, а потім зручно сісти в коло.

Поради та можливі труднощі

1. Якщо у вас достатньо часу, вправу можна розвинути. Учасниці записуватимуть у лівому стовпчику свої коментарі про партнерок, а в правому – чому вони так думають про них.
2. Після вправи можна провести глибинну дискусію про те, як люди використовують стереотипи і які переваги та ризики цього природного процесу.

Вправа 4

Паспорт

ОПИС

Вправу розробила Луїс Катаджар-Дейвіс.

Мета: ця вправа допомагає учасникам знайомитися, руйнувати стереотипи та привертає увагу до того, що кожна людина є носійкою культурного різноманіття.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють з віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: криголам.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Скажіть учасникам, що вони мають створити собі нові паспорти.

Перший етап (робота на одинці та в парах – 10 хв.)

1. Учасникам роздають бланки паспортів для заповнення (див. Додаток до вправи).
2. Коли вони завершать, попросіть їх встати та утворити два кола (внутрішнє і зовнішнє), ставши лицем одна до одної. Попросіть їх поділитися та порівняти інформацію, яку вони записали в паспорті, з людиною навпроти.
3. Учасниці із зовнішнього кола рухаються по годинниковій стрілці до наступної особи і повторюють вправу.
4. Після кількох раундів учасниць просять повернутися на їхні місця.

Другий етап (індивідуальна робота і робота в групах – 5 хв.)

1. Попросіть учасниць індивідуально обміркувати, якими вони бачили себе 5 чи 10 років тому, і порівняти це з теперішнім самосприйняттям.
2. Поділіться враженнями про це завдання в мікрогрупах.
  - ▶ Чи багато змін відбулося? Що ви можете сказати про динамічну суть культури й ідентичності?
  - ▶ Як ви ставитеся до такого: “Культурне різноманіття настільки ж важливе для людства, як біорізноманіття для природи” (Універсальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття, листопад 2001)?

Третій етап (дебріфінг – 10 хв.)

1. Волонтерка з кожної групи розповідає всій групі основні моменти з дискусії про зміни в самоідентифікації.
2. Попросіть учасниць обговорити, що вони вивчили завдяки цій вправі та всі можливі наслідки для навчального процесу.
  - ▶ Чи використали вони цю вправу у класі?
  - ▶ Яких результатів навчання вони сподіваються досягнути зі своїми ученицями?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Кімнату можна підготувати в стилі кафе, тобто розставити чотири столи й чотири чи шість стільців коло кожного. Це сприятиме роботі в парах і групах.

Ресурси та обладнання

Копії порожніх паспортних бланків для усіх учасниць

Поради та можливі труднощі

1. Треба уважно пильнувати за часом, щоби під час першого етапу учасниці розмовляли між собою максимум 2 хв.
2. Залежно від кількості учасниць можна дати їм пройти повне коло зі своїми паспортами. Завдяки цьому вони зможуть поспілкуватися з усіма.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Паспорт	
<div style="border: 1px solid black; width: 100px; height: 80px; display: flex; align-items: center; justify-content: center;">Фото</div>	Ім'я: -----
Фізичні особливості: _____	Улюблені:
Особисті характеристики: _____ _____	<ul style="list-style-type: none"> • Їжа _____ • Напій _____ • Спорт _____ • Пора дня _____ • Пора року _____ • Пісня _____ • Вірш _____ • Книга _____ • Картина _____ • Фільм _____ • Колір _____ • Квітка _____ • Країна для відпочинку _____ • Ідеальна партнерка _____

Вправа 5

Покажи дерево

ОПИС

Вправу розробила Мадалена Мендес.

Мета: це методика утворення груп для дальшого кооперативного навчання. Вона може передувати будь-якій вправі, для якої потрібно розділити групу на мікрогрупи.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: об'єднання в групи.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

1. Кожна учасниця отримує аркуш із назвою дерева (наприклад, сосна, пальма, апельсин, олива).
2. Кожна учасниця має знайти двох чи трьох інших учасниць із таким самим деревом, використовуючи лише жести.
3. Учасниці з однаковим деревом утворюють групу.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Кімнату треба підготувати так, щоб учасниці могли вільно рухатися, жестикулювати та бачити одна одну.

Ресурси та знаряддя

Картки з назвами різних дерев: їхня кількість залежить від кількості учасниць та кількості груп, яку ви хочете отримати в кінці вправи.

Вправа 6

Частина головоломки

ОПИС

Вправу розробили Ференц Арато та Паскаль Момпуа-Гайяр.

Мета: це методика утворення груп для дальшого кооперативного навчання. Вона може передувати будь-якій вправі, для якої цілу групу потрібно розділити на менші.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: об'єднання в групи.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (підготовка – 5 хв.) 1. Поставте маркери чотирьох різних кольорів на столах. Після утворення кожна група сидітиме за одним зі столів.

2. Роздайте кожній учасниці по одному зображенню.

3. Попросіть учасниць знайти інших двох чи трьох учасниць, які матимуть малюнки, потрібні, щоби скласти "головоломку".

Другий етап (пояснення ролей - 15 хв.)

1. Покажіть слайд (або роздайте аркуші із завданням) із написаними "ролями учасниць групи". Скажіть учасницям вибрати маркер.

2. Поясніть ролі. Переконайтеся, що кожна учасниця зрозуміла свою роль. Наприклад, оголосіть: "Будь ласка, всі шукачки, підніміть руку!" і попросіть одну шукачку пояснити свою роль.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Знайдіть зображення, фотографії чи малюнки, пов'язані з темою наступної вправи. Наприклад, якщо ви будете говорити про те, як запобігати дискримінації, ви можете вибрати одну з багатьох доступних онлайн карикатур, що зображують дискримінацію.

Ресурси та обладнання

Додаток до вправи; розрізані на три або чотири частини зображення (залежно від того, чи ви хочете утворити групи з трьох чи чотирьох учасників).

Поради та потенційні труднощі

Якщо у вас немає часу на пошук відповідних зображень, ви можете використати папір із візерунком чи поштівку, гральну карту тощо.

Ролі учасниць групи

Шукачка: її завдання – фасилітувати групові процеси. Вона має стежити, щоби група не збивалася з курсу та виконувала отримане завдання. Наприклад, підсумовувати результати роботи, завдяки чому буде легше просуватися далі з виконанням справи.

Заохочувальниця: стежить за рівним доступом та участю всіх членкинь групи. Це помічниця, яка забезпечує рівну участь усіх у робочому процесі. Наприклад, вона може заохочувати мовчазних учасниць висловлювати свою думку, а балакучим пропонувати "відпочити", якщо є така потреба.

Хронометристка: допомагає мікрогрупі дотримуватися часових меж завдяки спільним рішенням і знаходити ефективні та швидкі способи виконання справи.

Писарка: переконується, що голос усіх учасниць групи враховано та записано. Вона має упевнитися, що кожна учасниця групи написала щось в остаточному документі.

Важливо: описані ролі в жодному разі не є обов'язковим принципом організації, а радше випробуваним та перевіреним на практиці прикладом. Освітянки можуть утворювати нові структури, якщо в цьому виникне потреба. Ролі в мікрогрупах завжди створюють для того, щоб учасниця мікрогрупи допомагала іншим "робити" та "діяти" разом, а не "робити" чи "діяти" самостійно.

Вправи 7–11

30-45 хвилин

Вправа 7

Спільнота учениць

ОПИС

Вправу розробила Мадалена Мендес.

Мета: ця вправа допоможе фасилітаторкам створити групи, а учасницям – краще усвідомити свої індивідуальні можливості та переваги, а також те, як їх використати для блага всієї групи. Вправу можна адаптувати для використання в класах.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вступна / криголам.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Поясніть вправу, коротко розповівши про ставлення, навички та знання (див. Додаток до вправи).

Перший етап (рефлексія – 10 хв.)

1. Посадіть учасниць у коло і попросіть одну людину об'єднатися з трьома іншими, які сидять праворуч від неї, щоб утворити мікрогрупу. Повторіть це з рештою учасниць.
2. Кожна учасниця самостійно записує ставлення, навички та знання, які вона може "мобілізувати", щоб докластися до освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ).

Другий етап (обмін – 15 хв.)

1. Тепер учасниці в групах мають розповісти про свої якості (ставлення, навички та знання) і записати основні сфери, у яких мікрогрупа володіє ставленнями, навичками та знаннями.
2. Кожна мікрогрупа розповідає про свої якості цілій групі. Усі учасниці групи мають взяти участь у презентації.

Третій етап (дебрифінг – 5 хв.)

Проведіть коротку сесію дебрифінгу, на якій обговоріть такі питання:

- ▶ На вашу думку, для чого ця вправа?
- ▶ Чи використовували би ви її на шкільному занятті? Як би ви її для цього адаптували?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

На вибір: фасилітаторка може підготувати для вправи індивідуальні таблички, за допомогою яких кожна учасниця розпочне з індивідуальної рефлексії над власними ставленнями, навичками та знаннями.

Ресурси та обладнання

Додаток до вправи, папір для фліпчартів.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Навчання бути: ставлення

“Навчання бути” означає розвиток ставлень; сюди належать цінності, переконання та емоції, на яких – свідомо чи підсвідомо – ґрунтуються наша поведінка та дії. Щобільше, не достатньо “знати” й “діяти”; індивіди мають потім перейти до засвоєння цих знань і навичок, послідовно їх використовувати, інакше кажучи, переживати їх у собі та на місці.

Навчання діяти: навички та процеси

“Навчання робити” – це більше, ніж набуття майстерності. Це означає навчатися активізувати мотивацію, застосовувати стратегічно знання, щоб домовлятися та реагувати на реальні життєві ситуації.

Навчання знати: знання та розуміння

“Навчання знати” – це більше, ніж, наприклад, фактичне знання про країни та їхні традиції, про міжнародні правозахисні документи, про інтерпретації історичних подій тощо. Тут йдеться про все знання, яке допомагає нам розуміти світ, цінувати його багатомірність та давати собі раду з різноманітними зустрічами.

Вправа 8

Горіхова гра

ОПИС

Вправу розробила Кармен Бекер.

Мета: цю вправу створено за мотивами різних джерел (наприклад, нейролінгвістичне програмування, кооперативне навчання). Вона має допомогти учасникам швидко запам'ятати імена всіх у групі, дізнатися більше про них та "розігратися".

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: криголам.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (вивчаємо імена – уся група – 10 хв.)

Попросіть учасниць стати в коло. Одна учасниця розпочинає: називає своє ім'я та додає позитивний прикметник, який допоможе запам'ятати ім'я. Група має повторити ім'я та прикметник (наприклад, надзвичайна Надія чи ясна Яна тощо). Усі роблять це по черзі. Після завершення кола перевірте, скільки імен уже запам'ятали учасниці.

Другий етап (запрошення одне одного – уся група – 10 хв)

1. Розширте коло так, щоб лише між двома учасницями утворився простір.
2. Людина, яка стоїть зліва від порожнього простору, вибирає нову сусідку, кажучи: "Справа від мене вільне місце. Я хочу, щоб сюди прийшла [ім'я]".
3. Учасниця, яку назвали, переходить на вільне місце. Та, у якої тепер праворуч вільне місце, наступною називає нову сусідку.

Третій етап (співпраця – уся група – 10 хвилин)

1. Знову станьте групою в коло. Кожна учасниця бере в праву руку горіх, і всі витягують обидві руки паралельно до підлоги перед собою.
2. Кожна учасниця перекидає горіх до своєї лівої руки. Тоді просуває ліву руку до сусідки справа, а праву – до сусідки зліва, щоб прийняти новий горіх. Лівою рукою кидає горіх у простягнену руку сусідки справа.
3. Горіх тренерки позначений.
4. Перед групою стоїть завдання передати позначений горіх по колу без жодної заминки. Якщо трапляється затримка чи помилка, починають знову.

Гра завершується, коли тренерка отримує назад свій горіх.

Четвертий етап (дебрифінг - 10 хвилин)

Коротко обговоріть, чи, на думку учасниць, ця вправа була:

- ▶ веселою,
- ▶ корисною,
- ▶ практичною,
- ▶ такою, що піддається адаптації.

Фасилітаторка може провести паралелі з темою включення: що ми, вчительки, можемо зробити в нашій повсякденній практиці, щоби сприяти включенню всіх учасниць групи? Як ми можемо забезпечити добру участь та рівний доступ?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте простір, у якому група зможе утворити коло.

Ресурси та обладнання

Один горіх на кожную учасницю (або будь-який інший предмет, який можна передавати з рук в руки).

Поради та можливі труднощі

1. Ви можете з'їсти горіхи під час перерви на каву!
2. Вам доведеться концентруватися на запам'ятовуванні якомога більшої кількості імен. Демонструйте своєю поведінкою, що ви уважні до інших, та використовуйте імена людей якомога частіше під час цілої вправи та впродовж усього тренінгу.

Вправа 9

Пахуча квітка

ОПИС

Вправу розробила Александра Кулумбарісті.

Мета: цю вправу використовують на завершальному етапі. Вона особливо допомагає підтримати каскадним ефектом подальшу роботу після тренінгу. Учасниці отримують можливість проговорити свої переваги та особливі якості і водночас здобувають визнання решти групи.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: завершальна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (самооцінка – індивідуальне завдання – 5 хв.)

1. Учасницям роздають паперову порожню квітку.
2. Кожна записує своє ім'я посередині. Кожна учасниця записує кілька своїх головних талантів чи унікальних якостей на пелюстках.

Другий етап (оцінка колегами – працює уся група – 15 хв.)

1. Інші учасниці групи (чи навіть учасниці іншої групи) за бажанням можуть додавати власні позитивні коментарі на інших пелюстках.
2. Заохочуйте учасниць прокоментувати стільки квіток, скільки зможуть.

Третій етап (дебрифінг – 10 хв.)

1. Почепіть усі квіти на стіну, посортувавши їх за групами.
2. Прокоментуйте розмаїтість та велику кількість талантів.

ПЛАНУВАННЯ

Ресурси та обладнання

По одному аркушу з обрисами квітки з необхідною вам кількістю пелюсток на кожну учасницю, маркери.

Поради та можливі труднощі

1. Якщо група невелика, вся група може брати участь у вправі разом. У більших групах учасниць можна поділити на менші групи, які працюватимуть паралельно.
2. Зосереджуйтеся лише на позитивних рисах.
3. Якщо після вправи треба буде виконати якесь конкретне завдання, тренерка може використати у вправі згадку про нього: "Які якості стануть вам у нагоді для виконання завдання після цієї вправи? Запишіть обов'язково деякі з цих якостей на ваших квітах."

Вправа 10

Обговорення малюнка

ОПИС

Вправу розробив Гуґо Веркест.

Мета: ця вправа допомагає учасникам завдяки обговоренню групової інтерпретації малюнка відкрити різні значення та погляди, пов'язані з такими темами, як культура, ідентичність, толерантність та інші базові концепції.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (робота в групах - 10 хв.)

1. Покажіть малюнок і попросіть мікрогрупи чи пари студенток "прочитати" його та придумати питання до обговорення малюнка або важливих тем, які він навіює.
2. Тоді попросіть кожну групу записати найкращі питання на дошці.
3. Доки вони це робитимуть, зазначте схожості й відмінності між питаннями різних груп.

Другий етап (індивідуальна робота та робота в парах – 15 хв.)

1. Учасниці індивідуально відповідають на питання з Додатка до вправи.
2. Коли вони завершать, то можуть обговорити свої відповіді з партнеркою.

Третій етап (дебріфінг – 15 хв.)

1. Попросіть учасниць утворити нові групи (або допоможіть їм створити нові групи за допомогою кольорових карток) та обговорити питання, які видаються найцікавішими з придуманих і записаних на дошці та з Додатка до вправи.
2. Попросіть мікрогрупи прозвітувати перед цілим класом. Проведіть сесію дебрифінгу на підставі питань, які вибрала група.

Четвертий етап (оцінювання – 5 хв.)

Учасниці записують три речі, які вони з'ясували під час цього обміну думками.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте достатньо копій малюнка для кожної учасниці / групи.

Столи мають бути розташовані так, щоби полегшити і роботу в групах, і дискусію цілого класу.

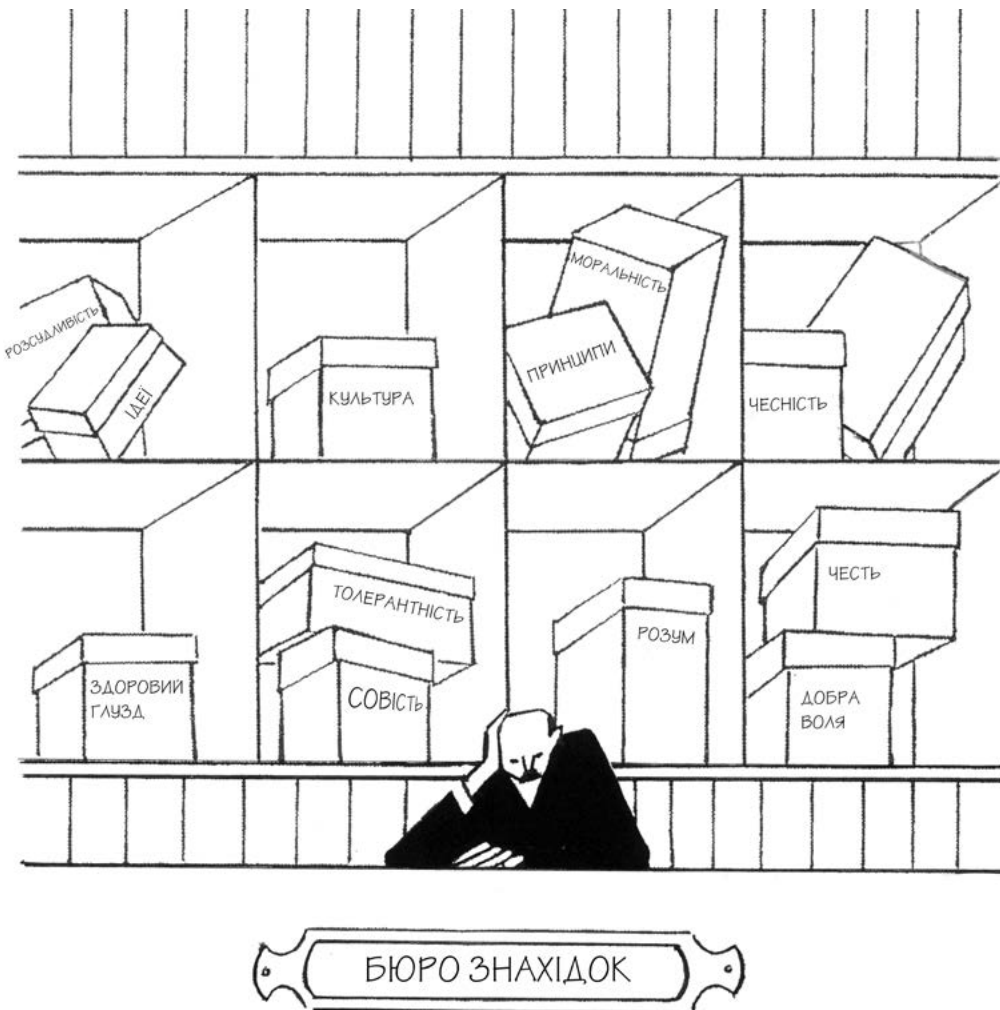
Ресурси та обладнання

Додаток до вправи. Можна також проектувати малюнок або почепити його до дошки.

Поради та можливі труднощі

1. Використання малюнків та процес заповнення питальника може спровокувати жваву дискусію. Цікаво, наскільки охоче учасниці висловлюють свої думки про малюнки; захоплює також спектр реакцій і почуттів, які малюнки викликають серед наших студенток та викладачок. Перевагою візуального матеріалу є те, що він легко доступний учителькам і відразу мотивує більшість студенток.
2. Майте на увазі, що малюнок – це лише “знімок”, тож під час його обговорення не треба забувати про контекст.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

© Ruth Verkest 2008

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Самостійно дайте відповідь на такі питання:

- ▶ Які три коробки ви б обрали? Можете позначити їх кольором.
- ▶ Яка була би вашою улюбленою коробкою? Ви можете позначити її червоним кольором.
- ▶ Чому ви їх загубили?
Чому ці коробки такі цінні і незамінні?
- ▶ Яким був би вміст ваших трьох коробок?
- ▶ Яку коробку ви би проігнорували? Чому?
- ▶ Як гадаєте, деякі коробки стоять поруч з якоїсь причини? Який між ними зв'язок?
- ▶ Як гадаєте, чи є причина, чому деякі коробки стоять окремо?
- ▶ Що людина, яка загубила одну з цих коробок, сказала би працівникові Бюро знахідок?
Якими могли би бути відповіді?
- ▶ Яка була би причина втрати коробки?
- ▶ Яку коробку ви занесли б до Бюро знахідок?
- ▶ Чи ці наліпки свідчать про "власність"? Чому так? Чому ні?
- ▶ Як би ви описали ставлення чи поведінку працівника Бюро знахідок?
- ▶ Які події, слова чи історії могли бути в коробках "культура", "честь", "здоровий глузд" і "толерантність"?

Обговоріть свій вибір та відповіді з вашою сусідкою. Чим ваш вибір і відповіді були схожі та відрізнялися?

Вправа 11

Покажи мені свій паспорт

ОПИС

Вправу розробила Чіла Хос.

Мета: ця вправа спонукає учасниць подумати про множинність своїх ідентичностей. Завдяки цьому вони можуть довідатися більше про себе та інших. Її можна використати як вступ до сесії, що розглядатиме значення концепцій “культура” та “ідентичність”, покращуватиме розуміння багатовимірності ідентичності кожної особи, для обговорення, яку роль учительки можуть відігравати в освіті молодих людей заради мирного майбутнього. Вправа також може згуртувати групу, яка вже провела достатньо часу разом і учасниці якої довіряють іншим настільки, що можуть розповідати про виміри своєї ідентичності.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: зміцнення групи / розігрів / основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Розкладіть на підлозі або столі щонайменше стільки поштівок, скільки учасниць у групі. Повідомте їм, що під час вправи вони створюватимуть власні паспорти.

Перший етап (індивідуальна робота та робота в групах – 20 хвилин)

1. Спроектуйте слайд із саморобним “паспортом”, який відображає різні аспекти вашої ідентичності (див. приклад нижче). Учасниці можуть поставити вам два запитання стосовно будь-якого пункту з “паспорта”. Ця демонстрація пояснить учасницям, як вони мають взаємодіяти з партнеркою під час вправи.
2. Попросіть учасниць вибрати одну з поштівок, а тоді сісти окремо й підготувати власний паспорт.
3. Учасниці спілкуються та обмінюються інформацією, записаною в їхніх паспортах, і просять партнерок пояснити два “записи” в їхніх паспортах. Заохочуйте їх на цьому етапі поспілкуватися з більш ніж однією людиною.
4. Коли всі знову зберуться разом, оголосіть, що настав час для рефлексії, і запросіть учасниць подумати про вправу.

Другий етап (дебрифінг – 15 хв.)

Проведіть сесію дебрифінгу на підставі деяких із наведених питань:

- ▶ Що найцікавішого ви довідалися про когось?
- ▶ Наскільки легко / складно було створити ваш паспорт? Чому?
- ▶ Чи можете пригадати час, коли ваш паспорт виглядав би інакше? Чому?
- ▶ Чи ви не записали щось до паспорта, бо думали, що про це буде складно говорити?
- ▶ Чи хтось окреслив себе як “освітянку”? Чому так? Чому ні?
- ▶ Які у вас враження від вправи?
- ▶ Чи могли би ви використати її зі своїми ученицями? Як би ви її для цього змінили? Чого б ви хотіли нею добитися?

Третій етап (оцінювання -- 5 хв.)

Учасниці записують три речі, які вони зрозуміли під час цієї дискусії.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте достатньо поштівків чи кольорових аркушів паперу для кожної учасниці групи.

Розставте столи так, щоби зручно було виконувати індивідуальне завдання і спілкуватися цілим класом.

Ресурси та обладнання

Поштівки і фломастери. Ви можете спроектувати зображення вашого паспорта або почепити велику роздруковку на дошку.

Поради та можливі труднощі

1. Паспорти можна створити на звичайному аркуші паперу. Картинки й кольори можуть додати "документу" креативності та індивідуальності.
2. Важливо наголосити, що учасниці самі мають вирішувати, наскільки хочуть відкритися і що готові про себе розповідати. Можете також зазначити, що роздуми, до яких спонукає вправа, настільки ж важливі та корисні, як і те, що під час неї проговорюється, тому ніхто не повинен відчувати тиску.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Приклад паспорта

Я...

- ▶ Жінка
- ▶ Мама
- ▶ Вчителька англійської
- ▶ Освітянка
- ▶ Угорка
- ▶ Громадянка колишньої Югославії
- ▶ Християнка
- ▶ Донька
- ▶ Подруга
- ▶ Тітка
- ▶ Шанувальниця природи й моря
- ▶ Колекціонерка камінчиків

Вправи 12-20
60 хвилин

Вправа 12

Поїздка на таксі

ОПИС

Вправу розробили Роберт Етлінгер та Сильвія Джіндра.

Мета: ця вправа демонструє, як нам доводиться змінювати власні уявлення і думки (приспособувати нашу "внутрішню карту"), щоби могли конструктивно спілкуватися та співпрацювати, зменшувати непорозуміння й досягати спільних цілей. Ця вправа за допомогою гри унаочнює, як по-різному працює мислення людей. Її можна легко адаптувати для використання в класі.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10-14;14-18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Розпочніть вправу словами: "Хтось хоче навідатися до подруги чи колеги, яка живе у спальному районі, сідає в таксі. Таксистка та диспетчерка служби таксі мають допомогти цій людині прибути до місця призначення."

Перший етап (робота в парах - 15 хв.)

1. Учасниці об'єднуються в пари. Для кожної пари потрібно підготувати два стільці так, щоб учасниці сиділи спиною одна до одної (вони не можуть дивитися одна на одну). Одна учасниця виконуватиме роль таксистки, а інша – диспетчерки служби таксі. Обоє отримують карту (карти – дзеркальне відображення одна одної, але учасниці цього не знають). На карті, яку отримує таксистка, позначено розташування таксі. На карті диспетчерки служби таксі позначено розташування таксистки, а також пункт призначення (спальний район).
2. Диспетчерка служби таксі має спрямовувати таксистку до пункту призначення – спального району. Між двома учасницями (таксисткою та працівницею служби таксі) не може бути зорового контакту, і вони не повинні бачити карту іншої людини. Дозволено лише вербальне спілкування.
3. У ході гри партнерки усвідомлюють, що їхні карти не збігаються. Заохочуйте їх адаптувати їхні карти до карти партнерки, завдяки чому вони успішно зможуть знайти правильний маршрут. Щоб досягнути цього, їм доведеться ставити питання, слухати свою партнерку та відповідно спілкуватися.

Другий етап (робота в парах – 10 хв.)

Після гри дві партнерки обговорюють такі питання:

- ▶ Які ставлення та дії допомагали шукати вихід із ситуації, що склалася? (напр., уважне слухання, ставлення питань, повторювання того, що сказала партнерка, щоб переконатися, чи її правильно зрозуміли);
- ▶ Які аспекти перешкождали конструктивному спілкуванню? (напр., кричання на партнерку, спроби її образити, нетерплячість).

Третій етап (робота в групах – 10 хв.)

1. Дві або три пари утворюють групу.
2. Учасниць просять:
  - ▶ Спільно вибрати чотири найважливіші правила, яких треба дотримуватися, коли виконуєш таке завдання. Скласти їхній рейтинг. Кожне правило записати на окремій картці.
  - ▶ Спільно вибрати дві реакції, які однозначно перешкоджатимуть конструктивному спілкуванню.
3. Групи чіпляють свої картки на дошку і по чергово пояснюють правила іншим групам.

Четвертий етап (дебрифінг – 20 хв.)

Проведіть сесію дебрифінгу, використовуючи деякі з наведених питань:

- ▶ Як ви почувалися, коли виконували цю вправу?
- ▶ Що ви вивчили завдяки цій вправі?
- ▶ Чого вона нас вчить про сумніви, непевність та співпрацю?
- ▶ Що вона показує нам про комунікацію та мовні бар'єри?
- ▶ Чи бачите ви якість інше застосування для цієї вправи?
- ▶ Як ви можете співвіднести цю вправу із ситуаціями, що виникають у школах?
- ▶ Чи могли би ви використати її під час ваших занять? Чи ви би якість її змінювали?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте кімнату так, щоб учасниці могли сісти парами, спиною одна до одної. Між парами має бути певна відстань, щоби групи під час виконання завдання не заважали одна одній.

Ресурси та обладнання

Дві карти того самого міста для кожної пари учасниць. Це мають бути дзеркальні відображення, роздруковані на окремих аркушах (див. Додаток до вправи).

Поради та можливі труднощі

Ви можете видозмінити вправу та карту так, що гру можна буде грати, наприклад, без виклику таксі або в місті, яке знайоме учасницям, або не в місті – словом, можна вибирати ті варіанти, що найбільше підходять учасницям.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Simon F. B. (2002), *Meine Psychose, mein Fahrrad und ich. Zur Selbstorganisation der Verrücktheit*, 9 Aufl., Heidelberg.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Таксистка

Ваша позиція – у точці А.

За інструкціями диспетчерки служби таксі їдьте до вашого нового пункту призначення.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Диспетчерка служби таксі

Проведіть таксистку від А до:

В: Паркова вулиця (Д6), а потім до

С: Княжа вулиця (Б2)

Вправа 13

Обговорення значення особистих рішень

ОПИС

Вправу розробила Ольга Ферейра.

Мета: ця вправа допомагає краще зрозуміти різноманіття та роль мас-медіа. Вона розвиває відкритість та цікавість, а також готовність іти на переговори, наголошує на особистій відповідальності та взаємозалежності у процесі групової роботи. Більшість завдань можна адаптувати для вжитку під час шкільного заняття.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вступна / криголам / основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Використайте предмети, які знайдуться в кишенях учасниць, або ж підготуйте надруковані чи онлайн малюнки, що відображають розмаїття світу, в якому ми живемо (див. поради в розділі “Планування”). Викладіть їх на стіл, почепіть на дошку або спроектуйте слайд і розкажіть учасницям, над чим вони працюватимуть.

Перший етап (індивідуальна робота – 10 хв.)

Кожна учасниця розглядає предмети (вибрані відповідно до однієї з можливостей, описаних у розділі “Планування” нижче) та вибирає щось як відповідь на питання:

- ▶ Який об’єкт на столі (для мене) найважливіший, якщо йдеться про наш сучасний світ?
- ▶ Чому він найважливіший?
- ▶ Що він для мене означає?

Другий етап (робота в групах та спільні презентації - 30 хв.)

1. Учасниці об’єднуються в мікрогрупи по 4–5 осіб.
2. Спершу кожна група має розподілити такі завдання: хто записуватиме дискусію та узагальнюватиме її? Хто в групі виконуватиме роль спостерігачки? Хто буде хронометристкою, а хто – лідеркою групи? Після прийняття цих рішень лідерки груп та спостерігачки отримують відповідні Додатки.
3. Кожна учасниця презентує себе групі за допомогою предмета / зображення, яке вона вибрала (пояснюючи причини, які мотивували цей вибір). Усі можуть ставити запитання про вибір, який зробила учасниця групи.
4. Ті самі групи готуються показати та проаналізувати вибір, який зробили учасниці групи.
5. Мікрогрупи роблять презентацію усій групі.
6. Після презентацій спостерігачки груп розповідають усьому класу про нотатки, які вони зробили.

Третій етап (дебріфінг – 20 хв.)

Урешті уся група обговорює вибір, який зробили мікрогрупи. Різні погляди, висловлені в ході дискусії, демонструють, як класові може бути корисне розмаїття.

Питання, які можна використовувати під час дискусії-дебріфінгу

- ▶ Як цю вправу можна використати у викладанні різних предметів або в міждисциплінарному викладанні? (Учительки можуть провести і розвинути вправу разом із ученицями інтердисциплінарно, інтегруючи, наприклад, такі предмети, як Громадянська освіта, Мови, Історія, Мистецтво чи роботу над проектами).
- ▶ Як і де ви би запропонували виконати вправу вашим ученицям? (Учителькам доведеться домовитися й організувати графік для командної роботи та подбати про практичні моменти, які уможливають працю учениць: потрібні різні приміщення та різні ресурси, наприклад, аудиторія, клас для вивчення іноземних мов, бібліотека чи медіацентр).
- ▶ Як ви би оцінювали розвиток учениць? (Важливо, щоби вчительки ставилися до оцінювання як до методу поліпшення якості. Запропонуйте різні види шкал оцінювання, правила для самооцінки й оцінювання колег. Заохочуйте використовувати ці інструменти для саморефлексії та рефлексії в колі колег, що допоможе розвинути навички самостійного навчання та колаборації).

ПЛАНУВАННЯ

Ресурси та обладнання

Виберіть один із нижченаведених варіантів:

1. Речі, які лежать у кишенях, сумках, сумочках, рюкзаках тощо учасниць.
2. Зображення різноманіття в сучасних суспільствах (вік, гендер, мови, стилі, раси, професії тощо), як-то фото людей на велелюдних вулицях великого міста, магазинів, реклама, вирізки з газет та журнальні статті, тексти на різних мовах, вірші, відеокліпи, пісні тощо.
3. Матеріали з інтернету: записи з YouTube, електронні листи, пости, блоги, відео, матеріали зі соціальних мереж.

Прочитайте та зробіть ксерокопії завдань.

Поради та можливі труднощі

1. Для цієї вправи у групі найкраще об'єднати людей із різноманітними характеристиками щодо віку, гендеру, місця народження та інших критеріїв.
2. Переконайтеся, що завдання потрапить до лідерки, а таблиці для спостережень та коментарів – до спостерігачки в кожній групі.
3. Спостерігачка групи: під час усієї вправи одна з учасниць має заповнювати таблицю для спостережень і вести нотатки про різноманіття всередині групи, відповідаючи на такі питання:
  - ▶ Що сприяло саме такому вибору?
  - ▶ Чи можна зробити цікаві спостереження про особисте минуле та досвід учасниць?
  - ▶ Які головні коментарі групи?
  - ▶ Чи були спільні ідеї?
  - ▶ Чи було висловлено протилежні погляди?
4. Стежте за дотриманням часу!

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Адаптовано з PROJECTO CIMA (Comprender e Intervir no Mundo Actual). Relatório Final (polic.), Coordenação de Ana Maria Bettencourt, Lisboa, Fundação Calouste Gulbenkian, 1995.

3. (Цілий клас) Різні команди збираються, щоб розповісти про свій вибір та обговорити результати спостережень. Тут потрібно спонукати групу відповісти на такі запитання:
- ▶ Яка користь різним командам (та класу) від різноманіття учасниць?
  - ▶ Чи можна використовувати різноманіття як потенційний ресурс для співпраці та спільної роботи?

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Спостереження та коментарі

Кожна команда має вибрати одну людину, яка спостерігатиме за різноманіттям у групі та процесами в ній. Вона робитиме нотатки про різноманіття всередині групи і про те, що саме зумовило такий вибір.

Склад групи:.....

.....

Вибір:.....

.....

Причини / аргументи:.....

.....

Формальні та неформальні навички:.....

.....

Різні погляди:.....

.....

Ставлення учасниць:.....

.....

Особисті навички самовираження / комунікацій:.....

.....

Вправа 14

Вивчення понять за допомогою віршів

ОПИС

Вправу розробила Ольга Ферейра.

Мета: ця вправа допомагає вчителькам дослідити, зрозуміти та пояснити поняття культури, мови, ідентичності та різноманіття. Більшість етапів можна адаптувати для використання під час уроків.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями; тренерки.

Тип вправи: вступна / криголам; основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (10 хв.)

Після короткого вступу кожному учаснику просять прочитати самостійно два вірші (див. два приклади у Додатку до вправи 1).

Перший етап (робота в групах – 20 хв.)

---

1. Учасниці утворюють мікрогрупи, у кожній обов'язково має бути спостерігачка. Треба роздати всім завдання, а спостерігачкам із кожної мікрогрупи – таблиці для спостережень та коментарів (див. Додаток до вправи 2 і 3).
2. Учасниці групи разом коментують обидва тексти. Кожну учасницю заохочують висловити свої відчуття стосовно того, що вона прочитала. Тоді група аналізує різні погляди. Обговорення має допомогти групі краще зрозуміти такі поняття, як мова, культура та ідентичність.

Другий етап (спільні презентації та оцінювання – 20 хв.)

Групи подають свої визначення понять, наводять приклади та розкривають особисті погляди. Наприкінці спостерігачки повідомляють результати спостережень, висловлюють критичні зауваги про взаємодію та можливі упередження й стереотипи, які вдалося помітити під час дискусій у групах. Вони також роблять висновки про те, як працювали мікрогрупи, за якими вони спостерігали.

Третій етап (дебрифінг для цілої групи – 10 хв.)

Урешті цілий клас обговорює поняття та групові процеси. Різні погляди, висловлені під час дискусії, демонструють, як ресурс різноманіття йде всьому класу на користь. Для дебрифінгу можна використати, зокрема, такі питання:

- ▶ До дискусії стосовно яких концепцій та питань можуть спонукати ці вірші (напр., ці вірші могли стимулювати глибше занурення в такі поняття, як толерантність, демократія чи громадянство).
- ▶ З вашого досвіду, що очікують учні та батьки від шкіл з культурним та лінгвістичним різноманіттям?

ПЛАНУВАННЯ

Ресурси та обладнання

Зробіть ксерокопії таких документів:

1. вірші (Додаток до вправи 1),
2. робочі таблиці для груп (Додаток до вправи 2),
3. таблиці для спостережень та коментарів (Додаток до вправи 3).

Поради та можливі труднощі

---

1. Роздайте учасникам обидва вірші й добірку питань, які стимулюватимуть роздуми та коментарі. Це допоможе учасникам сформулювати свої думки.
2. Під час усієї вправи одна учасниця-спостерігачка з кожної мікрогрупи має заповнювати у відповідній таблиці спостереження про різноманіття всередині мікрогрупи. Які основні коментарі, висловлені групою? Чи були ідеї, з якими погодилися всі? Чи були протилежні погляди? Чи виявлено стереотипи й упередження?
3. Потрібно уважно дотримуватися часових меж, особливо у великій групі!

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Адаптовано з PROJECTO CIMA (Compreender e Intervir no Mundo Actual). Relatório Final (polic.), Coordenação de Ana Maria Bettencourt, Lisboa, Fundação Calouste Gulbenkian, 1995.

Два вірші

Фернанду Пессоа (1888-1935)

Поет та прозаїк. Народився у Лісабоні. У 1895–1905 рр. жив у Південній Африці. Писав під гетеронімами Альберто Каейра, Альваро де Кампоса та Рікардо Реїса, а також під напівгетеронімом Бернандо Соареша та під своїм власним ім'ям. Його вважають одним із найвизначніших португальських поетів усіх часів. Хоча він добре відомий, навіть сьогодні про Пессоа можна відкривати багато нового. Його з упевненістю можна вважати найбільш складним португальським письменником.

Não sei quantas almas tenho.	Не знаю, скільки душ я маю.
Cada momento mudei.	Міняюся щохвили.
Continuamente me estranho.	Постійно собі дивуюся.
Nunca me vi nem achei.	Ніколи себе не бачив, чи знайшов.
De tanto ser, só tenho alma.	і стільких я, маю лише душу.
Quem tem alma não tem calma.	Хто має душу немає спокою.
Quem vê é só o que vê.	Той хто дивиться є лише побаченим
Quem sente não é quem é.	Хто відчуває не є відчутим.

Atento ao que sou e vejo,	Будучи уважним до того, ким я є, і що бачу,
Torno-me eles e não eu.	Перетворююся на інших, а не на себе.
Cada meu sonho ou desejo,	Кожна моя мрія чи бажання
É do que nasce, e não meu.	належить тим, хто їх уже мріяв, не мені.
Sou minha própria paisagem,	Я – мій власний краєвид,
Assisto à minha passagem,	Дивлюся на мій краєвид,
Diverso, móbil e só.	Різний, рухливий і самотній.
Não sei sentir-me onde estou.	Не вмію відчувати де я є.

Por isso, alheio, vou lendo	Тому відчужено буду читати
Como páginas, meu ser.	як сторінки моє буття.
O que segue não prevendo,	Що буде - не знаю,
O que passou a esquecer.	Що минуло - забуваю.
Noto à margem do que li	Відмічаю на краях прочитаного
O que julguei que senti.	Те, що думав, що відчув
Releio e digo, "Fui eu?"	Перечитую і кажу: "Це був я?"
Deus sabe, porque o escreveu.	Бог знає чому це написав.
© 1930, Fernando Pessoa (himself)	© 1930, Fernando Pessoa Poesia Assirio & Alvim,
From: <i>Poesia</i>	Lisbon, 2005
Publisher: Assírio & Alvim, Lisbon, 2005	ISBN: 972.37.1071.4
ISBN: 972-37-1071-4	© Переклад: Темко Чех

► Читаючи вірша Фернанду Пессоа, знайдіть там згадки про різноманіття.

- Поміркуйте у вашій групі над поняттям ідентичності у цьому тексті.

Вержиліо Феррейра (1916-1996)

Прозаїк та есеїст. Народжений у Мелу (Говейя). Закінчив класичну філологію в університеті Коїмбри у 1940 р. Вчитель середньої школи. Отримав премію Камоенша (найбільша літературна премія португаломовних країн, яку вручають на честь португальського письменника XVI ст. Луїша де Камоенша). Один із найважливіших португальських письменників сучасності.

Uma língua é o lugar donde se vê o	Мова – це місце, з якого
Mundo e em que	ти бачиш Світ і в
se traçam os limites do nosso pensar	якому обмеження нашого мислення і
e sentir. Da minha	почування окреслені.
língua vê-se o mar. Da minha língua	Зі своєї мови я бачу море.
ouve-se o seu rumor,	Зі своєї мови
como da de outros se ouvirá o da	я чую його шепіт, так як
floresta ou o silêncio do	з інших можна почути
deserto. Por isso a voz do mar foi a	шепіт лісу чи тишу
da nossa inquietação.	пустелі. Тому
	голос моря – це голос
	нашого неспокою.

- Обговоріть і поясніть поняття мови в тексті Вержиліо Феррейри.
- Як можна пов'язати цей текст із дискусіями про мовне та культурне різноманіття?
- Порівняйте обидва тексти та виділіть основні ідеї. Підготуйте висновки.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Завдання для груп

---

1. (Індивідуальне) Кожну учасницю просять прочитати обидва вірші (див. Додаток до вправи 1).
2. (Робота в групах) Групи разом читають і коментують обидва тексти. Кожна учасниця може висловити свої почуття з приводу двох віршів. Тоді група має обговорити та погодити визначення мови, культури й ідентичності.
3. (Цілий клас) Увесь клас обговорює визначення, наводячи приклади та особисті погляди. Врешті спостерігачки розповідають про свої спостереження та роблячи критичні зауваги про процеси, що відбувалися в їхніх мікрогрупах. Це допомагає визначити труднощі, упередження й стереотипи та пояснити поняття.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Правила спостереження

Кожна група має обрати людину, яка спостерігатиме за різноманіттям усередині групи.

Під час цієї вправи ви будете учасницею групи, відповідальною за спостереження та протоколювання різноманіття всередині групи, а також чинників, які вплинули на певний вибір чи рішення.

Склад групи:.....

.....

Вибір: .....

.....

Причини/аргументи: .....

.....

Формальні та неформальні навички: .....

.....

Різні погляди:.....

.....

Ставлення вчительок: .....

.....

Особисті навички експресивності / комунікації: .....

.....

Вправа 15

Поставте себе на місце іншої

ОПИС

Вправу розробила Хіляль Ак'юз.

Мета: ця вправа – рольова гра, яка дає можливість учасникам пережити досвід виключення, допомагає розгорнути дискусію про позитивні та негативні відчуття, розвиває емпатію та множинність перспектив. Цю рольову гру можна легко адаптувати для використання на шкільному занятті.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Коротко розкажіть учасникам, що під час цієї сесії вони будуть розігрувати та обговорювати повсякденні ситуації.

Перший етап (підготовка до рольової гри – 20 хв.)

1. Розділіть групу залежно від кількості учасниць на менші групи. Ви можете роздати всі чотири сценарії рольової гри під час цієї вправи або використати лише два, розділивши клас на дві групи.
2. Перед тим, як роздати картки з описом ролей, поясніть учасникам, що вони мають розіграти та вирішити ситуації, описані на цих картках, і що всі в їхній групі мусять виконати якусь роль.

Другий етап (підготовка рольової гри – 30 хв.)

Учасниці отримують приблизно 30 хв., щоб обговорити ситуацію, знайти рішення та призначити роль кожній членкині групи.

Третій етап (гра – 20 хв.)

1. Підготувавшись, групи спершу зачитують ситуацію, а потім розігрують сценку та запропоноване рішення.
2. Ви можете зробити відеозапис усієї рольової гри або кілька фотографій, які потім можна використати в інших вправах, для дебрифінгу та рефлексії.

Четвертий етап (дебрифінг/ рефлексія – 20 хв.)

Попросіть учасниць розказати цілому класу про свої думки та відчуття стосовно запропонованих ситуацій. Можна використати деякі з наведених питань:

- ▶ Що було важко зіграти, який персонаж драгував, який був кумедним тощо?
- ▶ Про що вам нагадали ці ситуації? Чи трапляються схожі ситуації у вашому суспільстві / оточенні / школі?
- ▶ Спитайте учасниць, чи можуть вони використати такі рольові ігри на заняттях з мови, уроках демократичного громадянства тощо. Що вони б у них змінили, аби ті краще підходили для потреб та інтересів учениць?

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв. – етап на вибір, залежить від інших вправ, проведених під час цієї сесії чи тренінгу)

Попросіть учасниць самостійно завершити ці речення. Пообіцяйте, що написане залишиться конфіденційним:

1. До того, як ми поговорили сьогодні про різноманіття, я не усвідомлювала, що.....
.....
2. Під час тренінгу я пригадала подію, коли почувалася інакшою / виключеною.....
.....
3. Після участі в цій сесії я вважаю, що в школах треба / не треба присвячувати питанню різноманіття більше уваги, тому що.....
.....
4. Якщо в мене буде нагода застосувати деякі з цих рольових ігор під час моїх занять, я спробую такі вправи ..... ,тому що .....
5. Додаткові коментарі .....
.....

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Зробіть ксерокопії та виріжте достатню кількість карток із описами ролей. Підготуйте класну кімнату чи кімнату для тренінгів так, щоби там було достатньо простору для відігравання ролей.

Ресурси та обладнання

П'ять синіх поліетиленових пакетів для сміття, халат, сонячні окуляри, ретро-вбрання (чоловіче / жіноче), аксесуари, шматки паперу.

Поради та можливі труднощі

1. На четвертому етапі дайте можливість учасницям позгадувати та поміркувати, оскільки потрібний час, щоби пригадати та розповісти про минулий досвід. Але не змушуйте учасниць ділитися потенційно неприємними спогадами.
2. Якщо виконуватимете вправу під час шкільних занять, не обмежуйтеся запропонованим тут матеріалом; ви можете дослідити цю тему, використовуючи інші доречні ситуації, сценки тощо.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Maley A. and Duff A. (1978), *Drama techniques in language learning: a resource book of communication activities*, Cambridge University Press, Cambridge.

Rinvolucris M. (2007), *Grammar games: cognitive, affective and drama activities for EFL students*, Cambridge University Press, Cambridge.

СИТУАЦІЯ 1

Інструкції та матеріали

Вам потрібно п'ять синіх поліетиленових пакетів для сміття з проробленими отворами для голови й рук.

1. Виберіть учениць на ролі А та Б.

2. Попросіть їх прочитати свої ролі, після чого вони можуть почати їх грати. Не впливайте на них, але попросіть дотримуватися ролей.
3. Дайте учениці-Океану синій поліетиленовий пакет для сміття.
4. Перед самим початком вистави виберіть чотирьох учениць і призначте їм кульмінаційні ролі. Ці ролі не треба зачитувати вголос. Скажіть цим ученицям, що вони мають долучитися до вистави за вашим знаком.
5. Також видайте групі учениць з кульмінаційними ролями сині поліетиленові пакети для сміття.
6. Коли мине якийсь час, а Б все ще не знайде собі друзів, попросіть учениць з кульмінаційними ролями долучитися до вистави.
7. Спостерігайте, як вони вирішують ситуацію.

Ситуація

Класична шкільна ситуація, в якій нову особу, яка надто виділяється, не сприймають.

Роль А (2-3 вчительки / учениці)

Ви – група молодих людей, які не хочуть розмовляти чи контактувати з ученицею з країни Океан, тому що вона – синього кольору. Робіть усе можливе, щоб не розмовляти з ученицею з Океану.

Роль Б (1 вчителька / учениця)

Ви – нова учениця родом з країни Океан. Ви дуже нещасна, тому що ніхто не хоче розмовляти з вами. Сьогодні ви пообіцяли подружитися з найпопулярнішою тусовкою у школі. Зробіть усе можливе, щоб порозмовляти з молодими людьми.

Кульмінаційна роль (3-4 вчительки/ учениці)

Ви – група учениць з країни Океан. Ви приєднуєтеся до сценки та приймаєте вашу подругу з Океану і намагаєтеся зрозуміти, чому інші цього не роблять. Спробуйте порозмовляти з групою.

СИТУАЦІЯ 2

Інструкції та матеріали

Халат, сонячні окуляри, ретро-вбрання (чоловіче / жіноче), аксесуари у стилі застарілого вбрання.

1. Виберіть учениць на ролі А та Б.
2. Попросіть їх прочитати вголос опис своїх ролей, після чого вони можуть почати грати. Не впливайте на них, але попросіть дотримуватися ролей.
3. Дайте студентці Б халат та окуляри.
4. Перед самим початком вистави виберіть одну ученицю і дайте їй кульмінаційну роль. Кульмінаційну роль не треба зачитувати вголос. Скажіть учениці, що вона має вступити в гру за вашим знаком.
5. Дайте учениці, яка виконуватиме кульмінаційну роль, ретро-вбрання.
6. Після кількох хвилин учениця, яка виконує кульмінаційну роль, долучається до рольової гри.
7. Спостерігайте, як усі вирішать ситуацію.

Ситуація

Група людей стоїть у черзі за театральними квитками. Одна людина видається дивною через свій одяг. Група людей позаду неї починає витріщатися на цю особу, пліткувати про неї і навіть кпити з неї. Вона не мовчить у відповідь.

Роль А (2-3 вчительки / учениці)

Ви – група з трьох людей, які стоять у черзі за квитками до театру, просто перед вами стоїть вельми дивно вбрана людина. Ви починаєте говорити про цю людину і кпити з неї.

Роль Б (вчителька / учениця)

Ви стоїте в черзі перед групою людей, які починають з вас кпити. Ви чуєте, що вони говорять. Ви звикли до цього, тому що до вас так ставляться всюди. Спробуйте поговорити з ними та розпитати, чому вони вважають вас смішною. Спробуйте переконати їх, що під одягом ви такі самі, як і вони.

Кульмінаційна роль (вчителька / учениця)

Ви долучаєтеся до рольової гри (одягненою в ретро-одяг) і приєднуєтеся до групи, яка дражнить дивно вбрану людину. Ви стверджуєте, що її одяг – неприйнятний і що так убраних людей не можна навіть пускати до театру.

СИТУАЦІЯ 3

Інструкції і матеріали

1. Виберіть учениць на ролі А, Б та В.
2. Попросіть їх прочитати вголос описи їхніх ролей, після чого вони можуть почати грати. Не впливайте на них, але попросіть дотримуватися ролей.
3. Спостерігайте, як вони вирішують ситуацію.

Ситуація

Компанія людей збирається повечеряти в ресторані; у закладі одна з учасниць не може нічого їсти, тому що вона сповідує релігію ЄЖЗ і не може вживати нічого зготованого, червоного чи зеленого. Вона починає злитися на друзів, які у виборі ресторану не врахували її дієтичних обмежень, адже є інші ресторани, де вона могла би поїсти.

Роль А (2-3 вчительки / учениці)

Ви пішли до ресторану з подругами, але одна з них не може нічого замовити і, відповідно, не може там ані їсти, ані пити. Ваша подруга розізлилася на вас, тому що вона пропонувала інший ресторан, де в неї була би можливість щось замовити. Ви намагаєтеся знайти щось для неї і зрозуміти, чому вона не може хоча б раз з'їсти гамбургер.

Роль Б (вчителька / учениця)

Ви дуже сердитесь на своїх подруг, тому що сповідуєте релігію ЄЖЗ, яка забороняє вам їсти будь-що зготоване, червоне чи зелене. Ви пропонували інший ресторан, де могли б вибрати з-поміж кількох страв, але вашим подругам той заклад набрид. Ви питаєте у подруг, що ж вам тут їсти, що не було б ані зготоване, ані червоне чи зелене.

Роль В (вчителька / учениця)

Ви – офіціантка в ресторані. Обслуговуючи групу людей, ви чуєте, що вони розмовляють про одну з-поміж них, яка не може їсти нічого з наявного в меню. Ця людина злиться на своїх подруг, тому що вони привели її сюди. Ви слухаєте цю розмову деякий час, а тоді підходите до клієнтки, яка не може нічого їсти, і кажете їй, що ваш ресторан індивідуально обслуговує людей з різними дієтами. Ви пропонуєте їй воду, а також шматочки бананів, ананасів та груш, які не є ані зготованими, ані червоними чи зеленими.

СИТУАЦІЯ 4

Інструкції та матеріали

Вам потрібний лише шматок паперу для учениці, яка виконуватиме роль В, на якому буде вказано, що вона з поліції.

1. Виберіть учениць, які виконуватимуть роль А, та попросіть їх вийти з кімнати.
2. Решта має придумати мову спільноти, з якою учениці, що виконуватимуть роль А, зустрінуться в містечку.
3. Виберіть ученицю / вчительку, яка буде представницею поліції, та дайте їй картку з роллю.
4. Покличте вчительок / студенток, які виконують роль А, назад у кімнату.
5. Увесь клас намагається уникати контактів із сім'єю мігрантки, яку представляє роль А.
6. До кімнати заходить людина, яка виконує кульмінаційну роль, і роз'яснює ситуацію мовою, зрозумілою для всього класу.
7. Спостерігайте, як усі вирішать ситуацію.

Ситуація

У вашому щасливому, чистому та дружньому містечку раптом з'являється нова сім'я, яка розмовляє не зрозумілою вам мовою. Ціле містечко відмовляється йти на контакт із сім'єю, мову якої вони не розуміють.

Роль А (3-4 вчительки / учениці)

У вашій країні війна, тож вам із сім'єю довелося втікати до іншої країни. Ви ходите вулицями й парками і намагаєтеся поговорити з людьми, щоб пояснити свою ситуацію. Ви голодні та втомлені. Але ніхто не розуміє вашої мови. Спробуйте пояснити, що ви готові працювати в обмін на їжу і тепле місце, де можна переночувати.

Роль Б (цілий клас)

Цілий клас розмовляє вигаданою мовою та прикидається, що не розуміє української (чи мови, якою зазвичай розмовляють у класі). Спробуйте уникнути контактів із новоприбулою сім'єю. Врешті двоє з-поміж вас ідуть до поліції, щоб пожалітися на цю сім'ю, стверджуючи, що її присутність у містечку небажана.

Роль В (кульмінаційна роль)

Ви працюєте в поліції; громадянки прийшли до вас пожалітися на нову сім'ю, яку вони бачать у парках та на вулицях вашого міста. Вам ця сім'я теж не до вподоби. Але ви намагаєтеся їх зрозуміти, оскільки трохи знаєте їхню мову. Ви розумієте, що вони втекли від війни у своїй батьківщині, що батько з цієї сім'ї був у тій країні відомим ученим. Ви пояснюєте цю ситуацію решті групи та спостерігаєте за їхньою реакцією. (Для роз'яснень використовуйте мову, якою всі розмовляють у класі).

Вправа 16

Дружня школа

ОПИС

Вправу розробила Луїс Катаджар-Дейвіс.

Мета: ця вправа заохочує задуматися над ставленням до "інакшості", розвиває прийняття та розуміння, допомагає деконструювати стереотипи. Дискусія-дебрифінг про наявні практичні методи, за допомогою яких вчительки можуть працювати з негативним ставленням, допоможе популяризувати міжкультурну освіту в школах.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуальна робота та інсценізація – 10 хв.)

1. Попросіть учасниць прочитати сценку "Дружня школа!" (Додаток до вправи 1).
2. Група зі шістьох учасниць може розіграти сценку.

Другий етап (робота в групах – 15 хв.)

1. Учасниці обговорюють свої відповіді на запитання (Додаток до вправи 2) у мікрогрупах із 4–5 осіб.
2. Попросіть одну людину з кожної мікрогрупи поділитися відповідями з цілою групою.

Третій етап (загальне обговорення – 15 хв.)

1. Покажіть слайд чи постер, на якому буде подано відповіді на ті самі питання учениць якоїсь обраної школи (постер / слайд треба підготувати перед початком сесії). Мета цієї вправи – порівняти відповіді та реакції учениць і учасниць тренінгової сесії, щоб визначити специфічні підходи, які можна використовувати у класі.
2. Порівняйте відповіді учениць та учасниць тренінгової сесії.
3. Попросіть мікрогрупи, якщо це можливо, переглянути свій підхід до проблеми з урахуванням відповідей учениць.

Четвертий етап (дебрифінг – 10 хв.)

Промодеруйте сесію дебрифінгу, використовуючи деякі з нижченаведених запитань.

- ▶ Як ви почувалися під час виконання цієї вправи?
- ▶ Як би ви її змінили для використання під час занять, які проводите?
- ▶ Яких результатів навчання ви би прагнули досягнути?

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

Обговоріть з учасницями (або попросіть їх написати) відповіді на такі запитання:

- ▶ Три найважливіші речі, які ви запам'ятаєте завдяки цій сесії тренінгу?
- ▶ Що ця сесія змінить у вашому способі мислення, ставленні до інших чи викладанні?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Потрібно підготувати перед сесією тренінгу слайд / постер. Для цього треба знайти колегу, яка погодиться провести вправу зі своїми ученицями та запише їхні відповіді на запитання з Додатка до вправи 3. Потім треба створити один чи два слайди PowerPoint або постери, які покажуть ці відповіді. Кімнату потрібно облаштувати для групової вправи.

Ресурси та обладнання

Сценарій "Дружня школа!" (Додаток до вправи 1).

Запитання для вчительок (Додаток до вправи 2).

Запитання для учениць (Додаток до вправи 3).

Поради та можливі труднощі

Є ризик, що вправа може мати небажані наслідки, якщо в групі переважатиме негативне ставлення до питань міграції. З огляду на це, тренерка наперед оцінює стан справ у групі і за потреби підбирає інші вправи, створені для розвитку емпатії, толерантності та вміння змінювати свої погляди.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Keast J. (ed.) (2007), *Religious diversity and intercultural education: a reference book for schools*, Council of Europe, Strasbourg.

Tatum B. D. (2003), *Why are all black kids sitting together in the cafeteria: and other conversations about race*, Basic Books, New York.

Загальна декларація про культурне різноманіття, 2 листопада 2001 року, ЮНЕСКО

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

“Дружня школа!”

У школі група учениць зібралася разом, читають графіті на стіні і сміються. Підходить учитель.

Вчитель: Що відбувається?

Сашко: Хтось розмалював фарбою з балончика усю цю стіну.

Вчитель: І вам це видається смішним?

Марія: Ну це ж не правильно, що всі ці мігранти ось так просто беруть і приїжджають в нашу країну.

Тарас: Ага, а ще вони забирають наше житло та роботу – принаймні так каже мій батько.

Аліса: І привозять з собою свої чудернацькі звичаї!

Сашко: Звідки вони приїжджають?

Тарас: Не знаю, але нехай пошвидше повертаються назад, усім буде краще. Так принаймні каже мій тато.

Вчитель: Ану йдіть на ваші уроки, і не марнуйте часу.

Та сама школа, через кілька днів. Хлопчина сам грається з м'ячем.

Марія: Знаєш хто це? Це один з тих нелегалів, які приїхали минулого тижня.

Сашко: А ти звідки знаєш? Розмовляла з ним?

Марія: Ти жартуєш? Моя мама заборонила мені до нього підходити і сказала пильнувати речей, тому що не можна довіряти цим чорним людям.

Пізніше цього ж тижня, директор школи звертається до загальних зборів.

Директор: Ви всі вже напевне зауважили, що в нашій школі з'явився новий учень. Його звали Хамза. Я хочу наголосити – він не незаконний мігрант, як дехто з вас подекує. Він шукач притулку. Його сім'я приїхала сюди лише з однією метою – втекти від загроз та насилля, від яких вони потерпали у своїй країні. Так що давайте спробуємо допомогти йому відчутися тут як вдома.

Марія: Шукач притулку, незаконний мігрант! Та яка різниця? Вони всі чужинці – так каже мій тато. *Я не буду допомагати йому почуватися тут як вдома!*

Директор: Маріє, не будь такою неввічливою. Усім доброго ранку. А тепер тихенько розійдіться по своїх класах.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Питання про “Дружня школу!”

1. *“Дружня школа!”* привертає увагу до кількох тем, пов’язаних із культурним різноманіттям. Чи ви можете їх виокремити?
2. Яка різниця між незаконними мігрантками та шукачками притулку?
3. Порівняйте термін “незаконний” у такому реченні “незаконно красти речі інших людей” та в тексті *“Дружньої школи!”* Чи ви погоджуєтесь з цим терміном? (Врахуйте, що пише з цього приводу Загальна декларація прав людини).
4. Як заохотити Хамзу взаємодіяти з іншими ученицями школи, особливо під час перерв?
5. Дорослі часто руйнують результати міжкультурної роботи, яку проводять у школі. Що можна зробити для покращення ставлення батьків до культурного різноманіття?
6. У сценці і вчитель, і директор не скористалися з нагоди проговорити ставлення школярів до новоприбулого учня. Як, на вашу думку, треба було поводитися в описаних ситуаціях?
7. Як ми можемо навчитися справді поважати унікальну особистість один одного?

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

“Дружня школа!”

Перед прочитанням (чи інсценізацією)

Подивіться на заголовок та обговоріть його. Що можна подумати про школу на його підставі?

Після прочитання (чи інсценізації)

Прочитайте заголовок знову та обговоріть його.

Порівняйте значення слова “незаконний” у реченні

“Незаконно красти речі інших людей”

та термін “незаконний” в сценці *“Дружня школа!”*

Чи ви погоджуєтесь з використанням цього терміна? (Врахуйте, що пише з цього приводу Загальна декларація прав людини).

Яка різниця між незаконними мігрантками та шукачками притулку?

Яке ставлення батька Тараса до мігрантів?

Яке ставлення мами Марії до людей, які виглядають інакше?

Чи ви погоджуєтесь з батьком Тараса та мамою Марії? Якщо так, чому? Якщо ні, що би ви їм сказали?

Якби ви були вчителем чи директором зі сценки, що б ви зробили, аби навчити учениць поважати УСІХ людей за їхню унікальну особистість?

Подальша справа

Уявіть, що ви Хамза. Напишіть абзац тексту, який описує, як ви відчуваєте себе в цій школі.

Вправа 17

Інклюзивні школи

ОПИС

Вправу розробила Філомена Кассіс.

Мета: ця вправа допомагає вчителькам-учасницям усвідомити власну педагогічну практику з метою створення репертуару втручань, які допоможуть проторувати шлях до міжкультурної педагогіки. Навчаючись одна в одній, учасниці визначають можливості для міжкультурного навчання завдяки всебічним і динамічним вимірам різних ідентичностей та культур.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (10 хв.)

Розкажіть про поняття міжкультурної освіти (наприклад, див. Додаток до вправи 1). Поясніть вправу, яку виконуватимуть учасниці (можете задати їм прочитати додаткову літературу перед початком заняття).

Перший етап (індивідуально – 10 хв.)

1. Учасниці читають путівник по міжкультурній школі (Додаток до вправи 3).
2. Попросіть їх записати в таблиці, що вони вже практикують у своїй повсякденній педагогічній практиці.

Другий етап (робота в групах – 20 хв.)

1. Учасниці об'єднуються в мікрогрупи з 3–4 осіб та обговорюють репертуар втручань, які сприяють міжкультурним та більш інклюзивним практикам (наприклад, модель, яку запропонував Джеймс Бенкс).
2. Попросіть їх записати результати на плакаті та почепити його на стіну.
3. Усі учасниці обходять кімнату та розглядають плакати інших.
4. Учасниці повертаються до своїх мікрогруп та вирішують, чи хочуть вони щось додати / змінити у своїй плакатах.

Третій етап (загальний дебрифінг – 20 хв.)

1. Учасниці знову аналізують усю вправу, намагаються роз'яснити головні питання.
  - ▶ Яких висновків ми можемо дійти після цієї вправи?
  - ▶ Що ми з'ясували про міжкультурне навчання?
  - ▶ Як ми можемо посприяти покращенню рівних можливостей та міжкультурного спілкування на наших заняттях?
  - ▶ Що я можу зробити для створення міжкультурної атмосфери?
  - ▶ Як я можу сприяти більш інклюзивній та спільній організації шкільного процесу?
2. Підсумуйте та похваліть коментарі учасників.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Зробіть копії додатків до вправи.

Ресурси та обладнання

Додаток до вправи 1 – коротке резюме статті чи виступу.

Додаток до вправи 2 – додаток до вправи.

Додаток до вправи 3 – путівник по міжкультурній школі.

Поради та можливі труднощі

1. Важливо, щоб групи були розмаїтими щодо віку, гендеру, географічного / етнічного походження, професійних ролей тощо. Завдяки цьому буде відображено широкий спектр досвіду, учасниці зможуть збагатитися думками одна одної. Можна призначити в групах ролі. Завдяки цьому всі будуть відповідати за процес дискусії та результати (прикладі ролей, які можна роздати учасникам групи для рівної участі, див. у Вправі № 6).
2. Залежно від розмірів групи можна виконувати більше, ніж одну функцію. Завдяки цьому усі зможуть активно брати участь у роботі групи, вдасться уникнути ситуації, коли в спілкуванні домінує одна людина. Це сприятиме усвідомленню учасниками власних та чужих ресурсів та заохочуватиме використовувати ці ресурси для продукування знань, які будуть корисними для всіх.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Banks J. (1994), *An introduction to multicultural education*, Allyn and Bacon, Boston.

Cohen E. (1994), *Designing group work: strategies for the heterogeneous classroom*, Teachers' College Press, New York.

Ouellet F. (1991), *L'Éducation Interculturelle: Essai sur le Contenu de la Formation des Maîtres*, Éditions Harmattan, Paris.

Rey-von Allmen M. (2004), "Towards an intercultural education", in Mesić M. (ed.), *Perspectives of multiculturalism – Western and transitional countries*, Faculty of Philosophy, Zagreb/Croatian Commission for UNESCO, Zagreb, pp. 103-11, доступно за <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001375/137520e.pdf>. Переглянуто 17 жовтня 2017.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Підходи до міжкультурної освіти

На думку професора Бенкса, існує чотири підходи до міжкультурної освіти:

- ▶ епізодичний (святкування особливих дат, герої, деякі культурні елементи);
- ▶ додатковий (додавання інформації та вмісту без зміни структури навчального плану);
- ▶ трансформаційний (наприклад, критичне осмислення доцільності структури навчального плану та припущень, на яких вона ґрунтується; врахування існування інших поглядів; запровадження критичної перспективи);
- ▶ підхід соціальної дії (розвинувши критичну свідомість, яка впливає на дії, учениці беруть участь у прийнятті рішень та діють відповідно).

Отже, міжкультурна освіта може бути втілена прогресивним способом, що збігається з поглибленим та критичним розумінням навчального плану та процесу створення знань, а також структури школи / суспільства, справедливої педагогіки, ролі вчительок та створення навчальних матеріалів.

Цю модель також застосовують для виявлення особистого шляху – трансформаційного процесу, завдяки якому ми намагаємося розкрити наші припущення та перспективи, поставити під сумнів реальність і знайти “обґрунтування”, переосмислити наше втручання та діяти більш стійко.

Підсумовуючи, можна сказати, що міжкультурна освіта полягає в:

- ▶ трансформації себе;
- ▶ трансформації шкільного проекту;
- ▶ трансформації взаємодії з громадою.

У цьому процесі важливими є три виміри, що лежать в основі будь-якої успішної трансформації: знання, дбайливість та дія. Це означає, що не достатньо самих лише знань, ми також повинні “відчувати”, мати емпатію до інших, а також діяти відповідно до меж наших можливостей.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

На підставі презентації та / або прочитаної додаткової літератури, поміркуйте над такими питаннями:

1. Що професор Бенкс має на увазі, коли стверджує, що міжкультурна освіта – це освіта для всіх. Чи ви погоджуєтесь? Чому?
2. Прокоментуйте твердження: “Міжкультурна освіта має бути в усьому навчальному плані”.
3. Як саме вчителькам треба “переосмислити свої ролі”?

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Прочитайте наведений нижче список. Відмітьте, які практики ви втілюєте.

Принципи	Так	Ні
Знати учениць		
1.1. Я знаю звідки походять мої учениці		
1.2. Я стежу за прогресом своїх учениць		
1.3. Я знаю стилі навчання своїх учениць		
Розвиток атмосфери, що сприяє комунікації		
2.1. Я намагаюся плекати відчуття приналежності		
2.2. Я зможу помітити дискримінаційну поведінку в класі та знаю, як діяти в таких ситуаціях		
Усвідомлення присутності учениць з різним походженням		
3.1. Я намагаюся відзначити внесок різних учениць		
3.2. Я усвідомлюю динамічну суть культури / ідентичності та розумію, що вони постійно змінюються		
3.3. Я працюю над тим, щоби уся група учениць зрозуміла цінність культурного різноманіття		
3.4. Я намагаюся мобілізувати різні методи для того, щоби інтегрувати усіх учениць в шкільне життя та в спільноту		
Менеджмент класу		
4.1. Я намагаюся реагувати на потреби, які озвучують учениці, не ризикуючи їх автономією		
4.2. Я намагаюся допомогти з мовою ученицям, у яких різні рідні мови		
4.3. Я намагаюся гарантувати справедливу участь усіх учениць (обговорення, обміни, питання)		

Принципи	Так	Ні
4.4. Я намагаюся забезпечити атмосферу співпраці та солідарності, замість індивідуалізму та суперництва		
4.5. Я знаю та застосовую кооперативні техніки навчання		
4.6. Я звертаю увагу на взаємодію учениць та втручаюся, коли потрібно забезпечити чи зберегти рівний статус		
Педагогічні інтервенції стосовно культурного різноманіття		
5.1. Я оцінюю свої педагогічні практики		
5.2. Я намагаюся розглядати теми та зміст, що відображають суспільне різноманіття (напр., географічне, культурне, суспільне)		
5.3. Я намагаюся допомогти ученицям усвідомити, що знання – соціально сконструйоване та відображає особистий досвід та суспільний контекст		
5.4. Я намагаюся створити ученицям можливості навчатися про стереотипи, упередження і дискримінацію через інтерактивні вправи		
5.5. Перед використанням перевіряю педагогічні матеріали на приховані культурні упередження і відмовляюся від таких		
5.6. Я пишу чіткі інструкції до вправ, які пропоную		
5.7. Учениці знають мої критерії оцінювання		
5.8. Учениці знають мої критерії виправлення		
5.9. Мої вимоги до завдань чіткі, учениці їх розуміють і приймають		
5.10. Я регулярно перевіряю прогрес та досягнення учениць		
5.11. Я намагаюся урізноманітнити свої педагогічні практики та запропоновані мною завдання		
5.12. Я намагаюся залучати учениць до управління класом		
Організація школи		
6.1. Школа уникає жорстких форм завдань ученицям та контролю їхнього виконання		
6.2. Школа приймає всіх учениць із навколишніх територій без дискримінації		
6.3. Школа підтримує такі цінності, як справедливість, рівність, свобода, мир, солідарність та співпраця і активно їх популяризує		
6.4. Організація школи надає додаткові послуги та забезпечує факультативну діяльність ученицям, які цього потребують		
6.5. Працівниці школи організують проекти чи діяльність, що забезпечує співпрацю та сприяє розвитку позитивної групової ідентичності		
6.6. Організація школи забезпечує широку участь у прийнятті рішень		
6.7. Шкільна спільнота намагається вивчати та розвивати навички співпраці		
6.8. Батьки реально залучені до шкільної політики та прийняття рішень		
6.9. Освітні програми для колективу школи пов'язані зі шкільними проектами і усі беруть активну участь в обговореннях		

За мотивами

Banks J. (ed.) (2001), *Diversity within unity: essential principles for teaching and learning in a multicultural society*, University of Washington, Center for Multicultural Education, Seattle.

LaFortune L. and Gaudet É. (2000), *Une Pédagogie Interculturelle : Pour une Éducation à la Citoyenneté*, Éditions du Renouveau Pédagogique, Québec, Canada.

Вправа 18

Багаж навчання

ОПИС

Вправу розробила Ізадора Корач.

Мета: ця вправа пропонує метод самооцінки, що допомагає учасникам відчути власну спроможність розвивати конкретну сферу своєї практики. Як приклад тут система цінностей і норми поведінки в класі. Цей метод можна використати в інших сферах компетентностей. Вправу також можна застосовувати для роботи в класі з усіма віковими групами.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вступна / оцінювання.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (пригадування та погодження – уся група – 15 хв.)

1. Фасилітаторка просить учасниць пригадати слова, які нагадують їм про систему цінностей і норми поведінки в класі (метод активного обговорення / метод зливи ідей).
2. Уся група має обговорити список пригаданих слів та створити можливі робочі визначення системи цінностей та норм поведінки в класі.

Другий етап (багаж упевненості в собі – індивідуальна робота – 10 хв.)

1. Кожна учасниця отримує папір та маркери. Фасилітаторка просить учасниць намалювати валізу, яка символізує "валізу, яку ви будете мати при собі впродовж усього тренінгу".
2. Валізи треба наповнити до "рівня упевненості в собі", яким володіють учасниці, коли йдеться про розвиток та підтримку позитивної системи цінностей та норм поведінки в класі. Вони самі мають вирішити, як малювати та наповнювати валізу.
3. Після того, як усі завершать малювати, тренерка просить учасниць поміркувати та написати під валізою: що можна зробити, щоб підняти їхній рівень упевненості в собі настільки, щоби повністю заповнити валізу; а також, що робить їхню валізу порожньою, інакше кажучи, що знижує їхній рівень упевненості в собі.

Третій етап (покращення впевненості у собі – робота в групах – 20 хв.)

1. Об'єднайте учасниць у мікрогрупи з трьох осіб. Фасилітаторка просить кожну учасницю написати на звороті аркуша відповіді на запитання:
Що можна зробити для підняття рівня впевненості в собі під час розвитку та підтримки позитивної системи цінностей та норм поведінки в класі?
Як можна посилити ті чинники, що піднімають упевненість у собі, і послабити ті, що знижують її?
2. Усі учасниці презентують по одній ідеї іншим членкиням групи. Одна учасниця групи записує подану ідею на аркуші А4. По одній ідеї на один аркуш А4!
3. Група обговорює, що можна зробити (у співпраці з іншими учасницями групи), щоб підняти чи посилити рівень упевненості в собі:
  - Учасниці групи передають одна одній аркуші А4, і кожна записує свої пропозиції на них (і на своїх, і на аркушах колег);

- ▶ Після цього група обговорює результат.

Четвертий етап (дебрифінг – 15 хв.)

1. Фасилітаторка запрошує кожну групу запропонувати дві стратегії для підняття рівня впевненості в собі серед учительок і записує їх на плакаті з назвою "Стратегії побудови позитивної системи цінностей та норм поведінки в класі".
2. Фасилітаторка запрошує учасниць поділитися однією стратегією для підняття рівня упевненості в собі з рештою групи. (Якщо група велика, учасниці можуть записати стратегії на картці та прикріпити на стіну для огляду).
3. Про цей багаж можна регулярно згадувати в межах цих сесій тренінгу (модуля) чи поза ними.
4. Фасилітаторка також може спрямовувати дискусію на більш абстрактний рівень:
  - ▶ Що ви думаєте про ці техніки?
  - ▶ Як ви можете застосувати ці техніки у своєму викладанні?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Кімнату треба підготувати так, щоб там могли працювати і мікрогрупи, і уся група.

Ресурси та обладнання

Фліпчарт, аркуші паперу А4, по одному маркеру на кожну учасницю.

Поради та потенційні труднощі

1. Цей метод можна легко адаптувати до багатьох різних контекстів, у яких відбувається самокероване навчання.
2. Якщо приділити більше уваги третьому етапу (збільшивши його тривалість), ця вправа може стати вправою на розвиток взаємопідтримки та взаємооцінки між колегами.

Вправа 19

Що для вас означає освіта для демократичного громадянства (ОДГ)?

ОПИС

Вправу розробив Павел Альонов.

Мета: ця вправа допомагає ознайомитися з основними засадами освіти для демократичного громадянства (ОДГ) та почати виявляти різні можливості для підтримки участі демократичного громадянства у школах.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вступна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (обмін презентаціями ОДГ – 10 хв.)

1. Продемонструйте різні зображення і попросіть кожну учасницю вибрати одне, яке, на їхню думку, найкраще пов'язане з ОДГ.
2. Попросіть учасниць пояснити, чому, на їхню думку, цей вибір найкраще описує ОДГ. Попросіть наступну особу продовжити. Кожна учасниця має не більш ніж 30 секунд на презентацію решті групи.
3. Після завершення вправи попросіть усіх учасниць взяти один клаптик кольорового паперу з маленької торбинки. Тепер вони мають об'єднатися в групи з 4 осіб за спільними кольорами.

Другий етап (збирання інформації – робота в групах – 15 хв.)

1. Роздайте кожній групі аркуш паперу формату А3 та маркер.
2. Попросіть їх обміркувати власний досвід демократичної освіти, особливо добрі стосунки між школами та батьками, не залученими до шкільної діяльності.
3. Під час обговорення поставте кожній групі одне з цих запитань:
  - ▶ Чому школам корисно співпрацювати з такими батьками?
  - ▶ Що такі батьки можуть запропонувати ученицям та працівницям школи?
  - ▶ Які види співпраці можуть існувати між школами й такими батьками?
  - ▶ Хто має бути відповідальним за налагодження співпраці між школами й такими батьками?

Третій етап (обхід галереї – уся група – 30 хв.)

1. Об'єднайте учасниць мікрогруп у пари.
2. Дві учасниці гратимуть роль екскурсоводок; інші двоє у першому раунді будуть відвідувачками. Потім вони поміняються ролями.
3. Почепіть усі аркуші паперу на стіну, створивши галерею.
4. Двоє учасниць груп, які виступають у ролі екскурсоводок, розповідатимуть про картини галереї, тоді як інші учасниці будуть "відвідувачками".

5. Кожна презентація триває 2 хвилини. Відвідувачки рухаються від одного зображення до іншого, доки всі учасниці не переглянуть усі зображення.
6. Поміняйте ролі. Тепер відвідувачки стають екскурсоводками, зупиняються біля картин та розповідають про них, а інші учасниці ходять по галереї. Це триває, доки всі учасниці не побачать усіх зображень.

Четвертий етап (дебрифінг – 10 хв.)

1. Підсумуйте або зробіть висновки, порівнявши картинки (наприклад, що в них схожого, а що – відмінного, з чим усі погоджуються, а чого бракує).
2. Попросіть кожну групу вирішити, яка, на їхню думку, найважливіша причина для співпраці між школами та батьками, не залученими до шкільної діяльності, в контексті демократичної освіти. Запишіть причини на фліпчарті.
3. Створіть електронну версію нотаток та надішліть її учасникам, щоб вони могли використати це під час обговорення теми зі своїми колегами і співпрацівниками після тренінгу.

ПІДГОТОВКА ТА ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте кімнату, розставивши стільці колом. Поставте в одному кінці кімнати стіл, на якому демонструватимете картини.

Ресурси та обладнання

Різні зображення: квітка, ведмідь, книга, сонце, дощ, піт тощо.

Папір та маркери.

Торбинка з 12 клаптиками кольорового паперу: 3 жовті, 3 зелені, 3 червоні, 3 блакитні.

Надрукована добірка зображень.

Поради та потенційні труднощі

1. Якщо учасникам буде складно відповідати на запитання, тренерка має допомогти групі.
2. В ході фасилітації потрібно популяризувати демократичні процеси та участь у прийнятті рішень.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Варіанти зображень

Шахи

Рукостискання

Сонячне світло

Знак запитання

Карта автодоріг

Надія

Спілкування між поколіннями

Собака Павлова

Перехрестя

Вправа 20

Маленькі експерименти задля сталого розвитку

ОПИС

Вправу розробила Єлена Коннова.

Мета: вправа допоможе учасникам краще усвідомити особисту відповідальність за внесок у сталий розвиток. Вони спробують уявити, як мультидисциплінарні підходи можуть сприяти екологічній сталості, і обміркують, як включити цю тему до свого викладання. Ця ігрова вправа дуже гнучка: її можна використовувати для розігріву, оцінки чи навіть як основну вправу.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вступна / криголам; основна; завершальна вправа; оцінювання.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Подайте цю вправу як гру.

Перший етап (роз'яснення ситуації – робота в групах – 20 хв.)

1. Об'єднайте учасниць у мікрогрупи з чотирьох осіб. Кожна учасниця має вибрати картку. Переконайтеся, що кожна група отримає одну картку з "другою роллю". Дайте можливість учасницям прочитати картки, але попросіть їх НЕ ДІЛИТИСЯ своєю роллю з іншими учасницями.
2. Дуже чітко проговоріть, що в цій грі має значення кожний рух; попросіть учасниць обов'язково виконати всі свої дії максимально чітко (наприклад, одягнути одяг; не просто вийти через двері, а пригадати, що їх треба відчинити; переконатися, що речі, з якими вони мають справу, наприклад, ключі, не можуть просто зникнути, їх треба покласти в кишеню чи сумку тощо). Попросіть їх звертати увагу на деталі – лише так можна правильно зіграти в цю гру.
3. Коли учасниці розіграють першу сценку, вони мають відійти до найближчої стіни й стояти там, намагаючись не рухатись.
4. Розпочніть вправу словами: "Заплющте очі. Ви спите." Включіть будильник. Коли він пролунає, скажіть: "Настав ранок." Після того, як розіграють першу сценку (ви побачите, що всі учасниці стали коло стіни й не рухаються), попросіть касирок вибрати каси й підійти до певного місця.
5. Сфокусуйте увагу на решті учасниць: тепер вони в магазині, де є касирки, і можуть почати грати другу сценку. Попросіть учасниць з другою роллю підійти та показати свої результати.

Другий етап (перший експеримент – уся група – 10 хв.)

1. Порахуйте, скільки людей виключили воду та купили пластикові пакети.
2. Наведіть відповідні факти:
  - ▶ Приблизно 3 млн людей помирає від спраги щорічно.
  - ▶ Щоб виростити зерно для однієї буханки хліба, потрібно тонну води, а щоб виростити кілограм рису – 1,5 тонни води.
  - ▶ Згідно зі Всесвітньою організацією охорони здоров'я, у 55% випадків причина смерті дітей – голод або недоїдання. Мільйони людей (серед них і 6 млн дітей) вмирають від голоду щороку.
  - ▶ У деяких країнах люди змушені використовувати 3,5 літра води на день (для пиття, готування їжі та вмивання).
  - ▶ Якщо ви виключатимете воду кожного разу, коли чистите зуби, це може заощадити до 8 літрів води.
3. Помножьте 8 літрів на кількість учасниць, які не виключили воду в другій ситуації, і перевірте, скільки води ви втратили під час цього невеликого експерименту.

Третій етап (рефлексія – робота в групі – 10 хв.)

1. Розпочніть дискусію про те, що кожна громадянка може зробити для підтримки сталого розвитку; адже це не лише питання довкілля, а й економіки, суспільства та інших сфер. Попросіть учасниць обміркувати глобальну взаємозалежність та поділитися своїми думками.
  - ▶ Чи зміниться щось для хлопчика, який помирає від спраги в Ефіопії, якщо хтось у Європі кожного ранку економитиме воду?
  - ▶ Що означає “думай глобально, дій локально”?
2. Попросіть кількох учасниць поділитися думками, які обговорювали в малих групах, з усією групою.

Третій етап (другий експеримент – робота в групі – 10 хв.)

1. Порахуйте, скільки людей купили пластиковий пакет.
2. Наведіть відповідні факти:
  - ▶ Пластикові пакети розкладаються за 500–1000 років.
  - ▶ Приблизно 4 мільярди пластикових пакетів потрапляють щороку до смітника. Такою кількістю пакетів можна було б обмотати планету 63 рази.
  - ▶ Приблизно 100 000 морських ссавців помирають щороку через пластикові відходи у північній частині Тихого океану.
  - ▶ Дуже мало центрів вторинної переробки приймають пластикові пакети через незначну вигоду від їхньої переробки.
  - ▶ “Пластиковий суп з відходів”, що накопичився в Тихому океані, зростає катастрофічними темпами, і зараз його площа вдвічі більша за площу континентальних Сполучених Штатів Америки.
3. Попросіть учасниць повернутися до своїх груп та обрахувати, яку площу зайняли би пластикові пакети, які вони використовують, за рік. Порівняйте результати груп, щоби пересвідчитися, чи правильні обрахунки.
4. Спитайте, які ще невеликі експерименти можна провести у класній кімнаті для демонстрації ученицям, що їхня поведінка також може сприяти досягненню сталого розвитку.

Четвертий етап (дебріфінг – 10 хв.)

1. Підсумуйте та запишіть основні механізми, за допомогою яких можна підняти рівень усвідомлення ученицями значущості індивідуальної поведінки.
2. Обговоріть, як учительки різних предметів можуть пояснювати ці питання на своїх заняттях (наприклад, на математиці, хімії, географії).

3. Попросіть учасниць поділитися своїми враженнями від вправи.
4. Спитайте учасниць, які ставлення, навички та знання були залучені до цієї вправи.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Переконайтеся, що простору достатньо для того, щоб усі могли стати й зібратися в мікрогрупи.
Виберіть, які столи будуть касами.

Ресурси та обладнання

По одній карті з поясненням ролей на учасницю (Додаток до вправи 1).
Будильник (або мобільний телефон із функцією будильника).

Поради та можливі труднощі

1. Переконайтеся, що назва цієї вправи не вказана в програмі тренінгу. Якщо учасниці побачать назву вправи, не буде сенсу її проводити, оскільки дуже легко вгадати, яких дій від них очікують!
2. “Каси” мають бути на досить великій відстані одна від одної, щоби клієнтки не чули, як кожна касирка ставить те саме запитання про пластикові пакети.

Додаткова література

Про проблему пластикових пакетів можна більше прочитати у Marks K. and Howden D. (2008), “The world’s rubbish dump: a tip that stretches from Hawaii to Japan”, *The Independent*, Tuesday 5 February 2008, доступно на www.independent.co.uk/environment/green.living/the.worlds.rubbish.dump.a.tip.that.stretches.from.hawaii.to.japan.778016.html. Переглянуто 17 жовтня 2017

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Картки з описами ролей

Роль 1

Ситуація 1: (3 хв.) Ви прокидаєтеся пізно вранці. Ви добре виспалися і дуже задоволені, тому що це ваш вихідний. Ви голодні, але вдома немає нічого на сніданок. Вам треба сходити в крамницю, тому, будь ласка, підготуйтеся до виходу.

Ситуація 2: (2 хв.) Ви в супермаркеті. Ви все ще дуже голодні, тому хочете придбати щось поїсти та повернутися додому.

Роль 2

Ситуація 1: (3 хв.) Будь ласка, не показуйте нікому своєї картки. Ви прокидаєтеся рано-вранці. Усі виконують роль, згідно з якою мають вийти зі свого дому вранці. Ми очікуємо, що всі будуть чистити зуби. Будь ласка, нагадайте решті групи, що вони мають це зробити. Робіть усе, що ви зазвичай робите вранці. Але ваше головне завдання – побачити, скільки людей у вашій групі виключать воду, коли чиститимуть зуби. Будь ласка, запишіть кількість людей, які це зробили.

Ситуація 2: (2 хв.) Ви касирка. Перед тим, як пробивати товари, питайте кожну клієнтку, чи їй потрібен пластиковий пакет. Запишіть, скільки людей придбали пакети.

Роль 3

Ситуація 1: (3 хв.) Ви прокинулися рано-вранці. Ви не виспалися і дуже втомлені. Проте мусите поспішати, щоб не спізнитися на роботу. Робіть усе, що ви зазвичай робите, але пам'ятайте, що можете запізнитися!

Ситуація 2: (2 хв.) Ви в супермаркеті. Ваша партнерка щойно зателефонувала вам і сказала, що в холодильнику геть порожньо. Купіть продукти.

Роль 4

Ситуація 1: (3 хв.) Ви прокидаєтеся рано-вранці. У вас чудовий настрій, а попереду довгий робочий день. Ви добре відпочили й хочете гарно виглядати, коли підете на роботу.

Ситуація 2: (2 хв.) Ви в супермаркеті. Плануєте купити необхідне для мандрівки в гори, куди ви зібралися з друзями.

Роль 5

Ситуація 1: (3 хвилини) Ви прокидаєтеся рано вранці. Це суботній ранок, і ви в хорошому настрої. Цього ранку ви збираєтеся кататися на лижах зі своїми друзями, і вони подзвонили, щоб сказати, що вони зможуть забрати вас через п'ять хвилин! Тож поспішайте з ранковим туалетом!

Ситуація 2: (2 хвилини) Ви знаходитесь у супермаркеті. Ви збираєтеся купити щось для своєї мандрівки у гори, куди ви збираєтеся з друзями.

Вправи 21-26
90 хвилин

Вправа 21

Розуміння основних трансформацій у житті

ОПИС

Вправу розробила Елізабет Фюрх.

Мета: допомогти вчителькам дізнатися про існування в нашій освітній системі бар'єрів, пов'язаних із культурним, мовним, соціальним, ґендерним та релігійним різноманіттям; а також усвідомити їхній вплив на рішення вчительок стосовно молодих людей, які залежать від цієї системи. Також вона допомагає краще усвідомити важливу роль, яку освіта відіграє в нашому суспільстві як запорука рівних шансів отримати хорошу роботу та здобути повне суспільне визнання. Деякі частини цієї вправи можна адаптувати для вжитку в класній кімнаті.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна; завершальна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (20 хв.)

Проведіть вступну сесію, в якій поясните, що таке “трансформація” і яке її значення в освітньому, професійному та приватному житті людини. Тут ілюстративними можуть бути приклади з життя тренерок. Більше ідей та посилань можна знайти у списку публікацій наприкінці цього розділу.

Перший етап (індивідуальна робота та робота в парах – 20 хв.)

1. Учасниці заповнюють робочі таблиці, вказуючи початкові етапи своєї освітньої кар'єри та різні зміни / трансформації, які вони пережили до цього моменту.
2. Учасниці обговорюють свої освітні траєкторії з партнеркою.

Другий етап (дебріфінг – 20 хв.)

Опрацюйте цілою групою деякі історії, з якими працювали пари. Проведіть сесію дебрифінгу, використовуючи деякі з нижченаведених запитань.

- ▶ Що ви дізналися про себе та свою партнерку після виконання цієї вправи?
- ▶ Як ви можете використати ці знання у вашому освітньому середовищі?
- ▶ Чи ви знали про труднощі / важливі зміни в житті вашої партнерки перед тим, як виконали цю вправу?
- ▶ Чи може бути зв'язок між сильними почуттями, викликаними трансформацією у житті людини, та її поведінкою?
- ▶ Що би ви хотіли одразу змінити у вашому освітньому середовищі?
- ▶ Тепер, коли ви знаєте щось нове про людей, з якими працюєте, якого додаткового навчання ви потребуєте, на вашу думку? Наприклад, підвищення кваліфікації, яке допоможе краще взнати про трансформації та професійно на них реагувати; більше знань про нові методи чи курс комунікативних навичок.

Третій етап (на вибір: повторіть перший та другий етап, зосереджуючись на професійних кар'єрах учасниць – 40 хв.)

1. Учасниці створюють іншу хронологію, цього разу про свою професійну кар'єру, вказуючи основні зміни / трансформації, які вони пережили до цього моменту.
2. Учасниці обговорюють свої професійні хронології з партнеркою.
3. Вислухайте декілька історій та проведіть дебрифінг, використовуючи вищенаведені запитання.

Четвертий етап (на вибір – повторіть перший та другий етапи, зосередившись на особистому та емоційному житті учасниць – 40 хв.)

1. Учасниці створюють іншу хронологію, цього разу – про своє особисте життя, чи про будь-яку іншу сферу, яку, на вашу думку, доречно з ними обговорювати (емоційне життя, повсякденне життя, життя їхніх дітей чи батьків тощо).
2. Учасниці обговорюють трансформації у своєму приватному житті з партнеркою.
3. Вислухайте декілька історій та проведіть дебрифінг, використовуючи деякі з вищенаведених запитань.

П'ятий етап (оцінювання – 15 хв.)

Учасниці заповнюють форму відгуків та діляться деякими своїми відповідями з іншими.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Тренерка має бути добре поінформованою про “трансформації” та начитаною на цю тему перед тим, як розпочинати сесію. Помічним буде, якщо тренерка також заповнить робочі таблиці про трансформації / поворотні моменти у власному освітньому, професійному та/чи приватному житті перед сесією.

Вправу корисно розпочати інформацією про трансформації та поясненням цілей сесії. Якщо під час цього вступного етапу тренерка зможе навести якісь приклади з власної освітньої чи професійної історії, їй легше буде перейти до наступного етапу.

У кімнаті, де відбувається тренінг, під час вступу утворіть коло, але відокремте столи для індивідуальної роботи та роботи в парах. Для рефлексії та дебрифінгу поверніться в коло (чи менші кола з 4–6 осіб, якщо уся група нараховує більш ніж 20 учасниць).

Ресурси та обладнання

Два чи три аркуші А4 на кожну людину – по одному на кожну хронологію / історію (див. приклад Додаток до вправи 1).

Два чи три олівці або маркери різних кольорів – по одному на кожну хронологію.

Приклади заповнених хронологій, які можна показати за допомогою проектора (див. приклад).

Копії форми відгуків.

Поради та можливі труднощі

1. Розмови про трансформації в житті можуть бути дуже особистими. Як і з кожною “внутрішньою подорожжю”, деякі інтимні рефлексії здатні створити складну ситуацію для учасниць, якщо вони не надто добре знайомі. Тому ця вправа не підходить в ролі розігріву чи криголаму для нової групи.
2. Із тих самих міркувань недоречно збирати записані завдання після кінця сесії. До них треба ставитися як до сторінок з дуже приватного щоденника.

3. Напевно, не найкраща ідея – виконувати всі описані тут вправи на тему трансформацій одночасно! Будь ласка, виберіть ті (чи ту), які найбільше підходять вашій цільовій групі.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Furch E. (2006), "Transitionen – Bildungsbarrieren für Schülerinnen und Schüler mit Migrationshintergrund" [Трансформації – Освітні бар'єри для учениць мігрантського походження], *Erziehung und Unterricht, Österreichische Pädagogische Zeitschrift*, Heft März/April 3 - 4/06, öbv & hpt VerlagsgmbH & Co. KG, Wien, pp. 330-7.

Mauro T., *Special-education pre-K to kindergarten*, доступно за http://specialchildren.about.com/od/specialeducation/a/transitioneipk_3.htm

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

У двох колонках посеред аркуша відмітьте початкові моменти вашої освітньої / професійної кар'єри чи особистого життя. Запишіть основні етапи в хронологічному порядку аж до теперішнього моменту, як це наведено у прикладі.

Вид трансформації:	
Ім'я:	
Дата:	
1. Факти, заклад:	
2. Рік:	
3. Ваш вік:	
Моя найуспішніша трансформація / зміна / виклик (виберіть лише один варіант!)	
Моя найменш успішна трансформація / зміна / виклик (виберіть лише один варіант!)	

Приклад заповненого завдання

	Вид трансформації: Моя освітня кар'єра								
	Ім'я:								
	Дата:								
1. Факти, заклади:	Дитячий садок		Початкова школа 1	Початкова школа 2	Середня школа	Гімназія	Педагогічна академія	Навчання в університеті	Університетський диплом
2. Роки:	1960	1961	1962	1965	1967	1973		1992	1998
3. Ваш вік:	5 років	6 років	7 років	10 років	12 років	18 років		37 років	43 роки
	Моя найуспішніша трансформація / зміна / виклик (виберіть лише один варіант!)								
	Моя найменш успішна трансформація / зміна / виклик (виберіть лише один варіант!)								

ФОРМА ВІДГУКІВ

Назва сесії тренінгу:				
Дата тренінгу:				
Наскільки корисною була ця сесія тренінгу для вас?				
Будь ласка, відзначте:			--	-
			+	++
1.	Чи дізналися ви більше про ваших колег / учениць / студенток після проведення цієї сесії тренінгу?			
2.	Чи могли би ви використати ці знання про трансформації у вашій повсякденній роботі? Якщо так, то як саме?			
3.	Чи ви розумієте точно, що означає "трансформація"?			
4.	Чи ви усвідомлювали труднощі / зміни / перешкоди, з якими довелося мати справу вашим колегам / студенткам / іншим учасникам перед початком цієї сесії тренінгу?			
5.	Чи може існувати зв'язок між потужними почуттями, що виникають внаслідок певної трансформації в житті особи, та її поведінкою?			
6.	Чи хотіли би ви ще відвідати подібні тренінги?			
7.	Якщо можливо, що б ви хотіли одразу змінити у вашому професійному середовищі з врахуванням нових знань про трансформації?			
8.	Який тренінг потрібний особисто вам як продовження цієї сесії (наприклад, підвищення кваліфікації для здобуття більше знань про індивідуальне навчання, тренування комунікативних навичок, новаторські способи перевірки знань учнів і учениць, методи тестування)?			
9.	Додаткові коментарі:			
Дякуємо за вашу співпрацю!				

Вправа 22

Шторм на морі

ОПИС

Вправу розробила Ловорка Церголлен-Мілетіч.

Мета: ця вправа має допомогти учасникам краще усвідомити існування відмінностей між людьми, спричинених їхніми особистостями та культурами (в усіх значеннях цього слова), до яких вони належать. Матеріали ґрунтуються на реакціях учасниць на відеозапис морського шторму. Цю вправу можна адаптувати для використання на шкільних заняттях.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуально – 10 хв.)

1. Покажіть відеозапис морського шторму без звуку. Попросіть учасниць не спілкуватися ні з ким із групи (2 хв.).
2. Учасниці описують на письмі переживання, які вони відчували під час перегляду відеозапису.

Другий етап (робота в групах – 30 хв.)

1. Учасниці об'єднуються в групи по 5 осіб.
2. Вони по чергово зачитують вголос те, що записали. Нотують реакцію своїх колег на відеозапис, щоби потім її прокоментувати та обговорити.
3. Учасниці коментують реакції на відеозапис та обговорюють спільне й відмінне. Їм слід також подумати про можливі причини таких реакцій та прокоментувати усні формулювання своїх колег (яку мову вони використовували).
4. Мікрогрупи готують звіт про своє обговорення для цілої групи.

Третій етап (уся група – 15 хв.)

1. Кожна мала група звітує перед цілою групою. Інші записують нотатки.
2. Посприяйте обговоренню спільного та відмінного у реакціях групи.

Четвертий етап (індивідуальна робота і робота в парах – 15 хв.)

1. Індивідуальна робота: учасниці мають уявити, як на цей відеозапис зреагували б різні люди. Вони отримують різні рольові картки: морячка, поетеса, екологиня, фізикиня, восьмирічна дівчинка, юнка, кочівничка з пустелі, людина з великого міста. Вони записують, як, на їхню думку, могла би зреагувати людина, записана на їхній рольовій картці.
2. Робота в парах: учасниці порівнюють нотатки. Вони також мають обґрунтувати, чому певна людина могла би зреагувати саме так, як вони собі уявили.

П'ятий етап (дебрифінг – 20 хв.)

1. Кожна пара розповідає про своє обговорення цілій групі.
2. Дискусія та обговорення можуть відштовхуватися від деяких нижченаведених запитань:
  - ▶ Коли вас попросили уявити, що ви морячка, восьмирічна дівчинка чи кочівничка з пустелі, чи змогли ви позбутися кліше та стереотипів?
  - ▶ Чи ваші здогади про можливі реакції людей ґрунтувалися на стереотипах із поверхової інформації чи на вичерпному та глибинному знанні світу?
  - ▶ Як ви вважаєте, чи такий вид вправи міг би підвищити усвідомлення вашими ученицями відмінностей у сприйнятті, думках, поведінці та емоціях людей?
  - ▶ Чи можете ви придумати, як адаптувати цю вправу для учениць іншого віку та рівня обізнаності?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Відео, рольові картки

Ресурси та обладнання

Комп'ютер, проектор або телевізор та записане відео – кадри морського шторму (див. www.youtube.com/watch?v=yp44DbO8O5U чи www.youtube.com/watch?v=c20b8RuOmBU&feature=related), зображення для додаткової вправи (див. варіант описаний нижче). Обидва лінки переглянуто 17 жовтня 2017.

Поради та можливі труднощі

1. Важливо, щоб учасниці не спілкувалися між собою під час перегляду відеозапису та створення власних коментарів.
2. Спробуйте об'єднати учениць у пари так, щоб вони працювали з партнерками, з якими не дуже добре товаришують. Ви також можете перегрупувати учасниць для другої частини вправи.
3. Дуже важливо підтримувати мир, порядок, дружню й толерантну атмосферу під час обговорень. Відповідно, важливу роль тут відіграють навички сприяння та дотримання часу, притаманні тренерці.
4. Варіант вправи: простішу та коротшу версію цієї вправи можна провести з використанням фотографій. Покажіть учасницям велику фотографію захмареного неба та проговоріть, що воно може для них означати. Попросіть їх уявити, що такий вид може означати для фермерки, безхатченка, пари на пляжі, водійки автобуса тощо. Тоді продовжуйте згідно з описаними вище інструкціями. (Ще такі обговорення можна продуктивно розпочати з фотографії сім'ї вдома, людей на вулиці чи на робочому місці, дітей у школі).

Додаткова література

Carroll J. B., Levinson S. C. and Lee P. (eds.) (1989), *Language, thought, and reality – Selected writings of Benjamin Lee Whorf*, M.I.T. Press, Cambridge, MA.

Sapir E. (1921), *Language*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York.

Wierzbicka A. (1992), *Semantics, culture, and cognition (universal human concepts in culture-specific configurations)*, Oxford University Press, New York/Oxford.

Вправа 23

Розкажи мені свою історію

ОПИС

Вправу розробив Лютаруас Дересіс.

Мета: ця вправа досліджує міжкультурне порозуміння і непорозуміння засобами філософського, критичного та креативного мислення. Вона ґрунтується на переконанні, що точка зору кожної людини збагачується та стає більш всеохопною, якщо її поставити у контекст багатьох інших точок зору. Вправа має на меті збагатити навчання шляхом покращення відносин між людьми з різними бекґраундами та різними ментальностями. Її можна адаптувати для використання в класній кімнаті.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (5 хв.)

Наголосимо, що ця вправа головно спрямована на дослідження міжкультурного порозуміння та непорозуміння засобами філософського, критичного та креативного мислення. Шкільна програма має сприяти розвитку відчуття ідентичностей учениць через знання та розуміння духовних, моральних, соціальних та культурних спадщин різноманітних суспільств та через отримання знань, навичок та ставлень, необхідних для інтерпретації локального, державного, європейського та глобального виміру їхнього життя.

Перший етап (індивідуально – 15 хв.)

1. Роздайте копії одного й того самого витвору мистецтва кожній учасниці. Попросіть їх поміркувати над зображенням; уривком із тексту; фрагментом роману; сценою з кіно чи статтею з газети, яку ви для них підготували (див. зразки). Попросіть їх бути готовими розповісти історію про картину, текст, кіно, газету чи роман, яка пояснюватиме ситуацію, наголошуватиме на правоті чи неправоті дії, наміру та наслідку.
2. Працюючи індивідуально, учасниці мають приготувати свою історію про витвір мистецтва (тут як приклад наведено "Святого Севастіана" Антонелло да Мессіні), витлумачити ситуацію, наголосити на правоті чи неправоті дії, наміру та наслідку. Їм треба подумати й записати, про що ця історія: що трапилося, хто відповідає за які (правильні чи неправильні) дії, якими були наміри (позитивними чи негативними) та які наслідки вони зауважили. Чи ці наслідки позитивні, чи негативні?

Другий етап (робота в парах – 20 хв.)

1. Учасниці презентують свої історії партнеркам та слухають їхню версію. Вони порівнюють усе спільне та відмінне, коли йдеться про правоту чи неправоту дій, наміру та наслідків.
2. Учасниці разом переказують чи переписують цю історію з використанням деяких попередніх ідей, але цього разу спираючись на інакшу культурну, соціальну чи мовну перспективу, змінивши інтерпретації правоти чи неправоти дій, наміру та наслідків.

Третій етап (загальне обговорення – 20 хв.)

1. Деякі пари зачитують вголос щойно записані нові історії. Якщо у вас є на це час, попросіть усю групу зачитати, що вони записали в результаті роботи у парах.
2. Тепер подайте схему (див. Додаток до вправи 1) та обговоріть різні інтерпретації, зроблені на підставі різного культурного та соціального підґрунтя (упередження, освіта, традиції, релігія, політичні переконання тощо). Наголосіть, що ідея міжкультурного діалогу стосується й діалогу про відмінності. Два аспекти – “схожість” та “відмінність” – треба вважати не альтернативами, а сторонами того самого процесу культурного різноманіття та діалогу. Під час дискусії-дебрифінгу наголосіть на суспільній вигоді від міжкультурної співпраці, використовуючи деякі з нижченаведених тверджень.
  - ▶ Будь-яку дію можна трактувати як правильну чи неправильну – залежно від інтерпретацій, які, своєю чергою, залежать від культурного та соціального підґрунтя ораторки (упередження, освіта, традиції, релігія, політичні переконання тощо).
  - ▶ Будь-який намір можна трактувати як правильний чи неправильний – залежно від інтерпретацій, які, своєю чергою, залежать від культурного та соціального підґрунтя ораторки (упередження, освіта, традиції, релігія, політичні переконання тощо).
  - ▶ Будь-який результат можна трактувати як правильний чи неправильний – залежно від інтерпретацій, які, своєю чергою, залежать від культурного та соціального підґрунтя ораторки (упередження, освіта, традиції, релігія, політичні переконання тощо).
  - ▶ Усі ці інтерпретації можуть привести нас до міжкультурного діалогу. Міжкультурні діалоги потрібно заохочувати й плекати.
  - ▶ Міжкультурний діалог не треба зводити до діалогу про схожість, а розширити до діалогу про відмінності. Дві речі, що в межах однієї культури видаються схожими, в межах іншої культури можуть трактуватися як відмінні. Ми можемо інтерпретувати ті самі речі як схожі чи відмінні залежно від нашої перспективи.
  - ▶ Модель міжкультурного суспільства ґрунтується на принципах рівності між культурами. Докладайте зусиль до пошуку множинних способів вираження різноманіття. Культурне різноманіття потрібно вважати синонімічним із обміном й популяризувати для кращого усвідомлення багатства цього різноманіття, наголосувати на суспільній вигоді міжкультурної співпраці.
  - ▶ Ці ситуації треба розглянути, щоб розпочати діалог та ідентифікувати рішення, які допоможуть запобігти міжкультурним конфліктам та популяризуватимуть культурне розмаїття.

Четвертий етап (дебрифінг та оцінювання – 30 хв.)

Використайте наведені нижче запитання для дебрифінгу та оцінювання.

- ▶ Що ви вивчили завдяки цій вправі? Що ваші учениці можуть вивчити завдяки такій вправі?
- ▶ Чи інтерпретація твору мистецтва дає нам нагоду подивитися на речі з різних, інколи протилежних поглядів? Якщо так, то як саме? Якщо ні, то чому?
- ▶ Чи інтерпретації та дискусії про твір мистецтва дають ученицям змогу навчитися долати культурні стереотипи? Якщо так, то як саме? Якщо ні, то чому?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Наготуйте копії вибраних творів мистецтва та схеми (Додаток до вправи 1)

Ресурси та обладнання

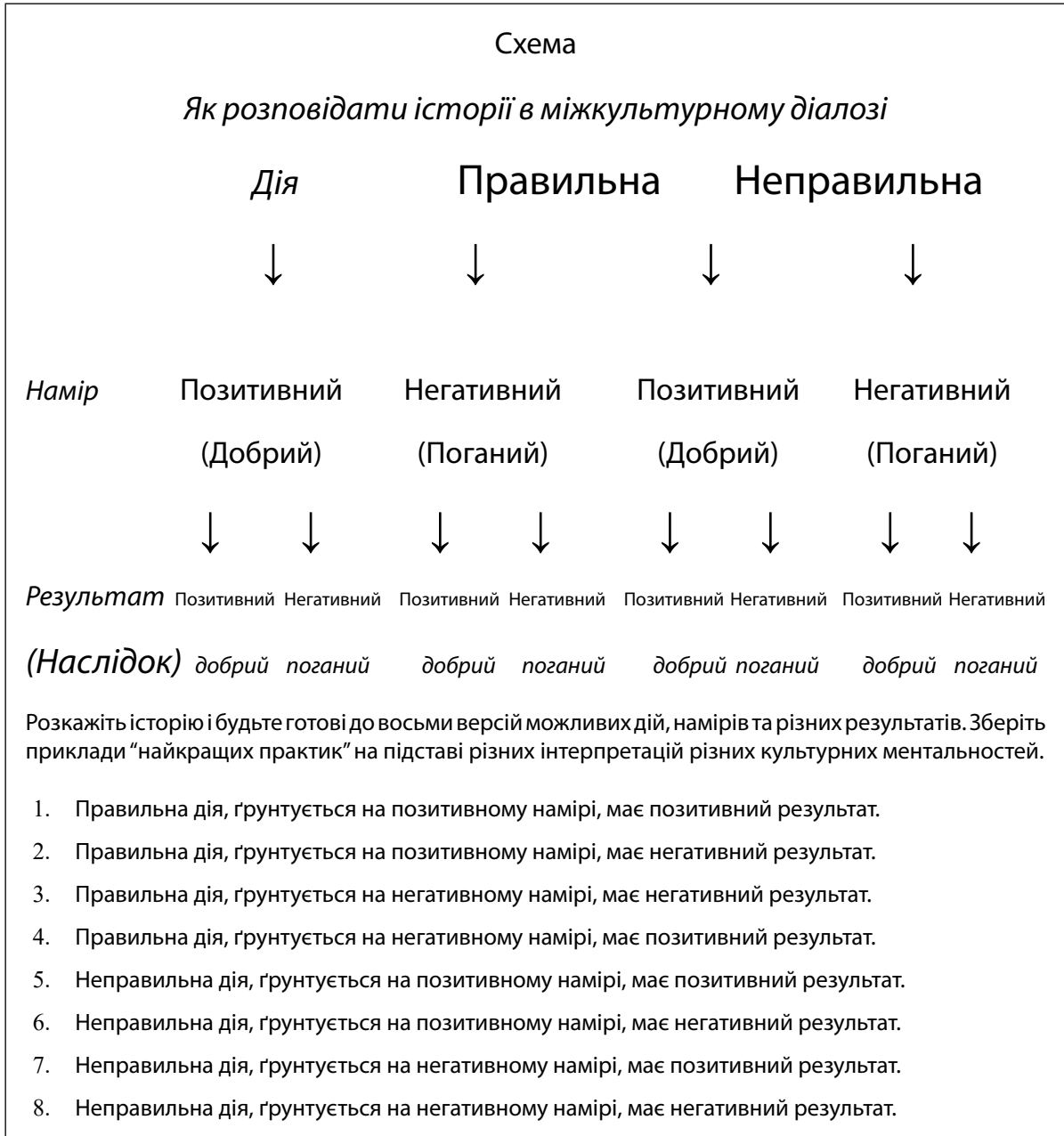
Зображення творів мистецтва та / чи тексти, уривки з романів, газет тощо.

Схема (Додаток до вправи 1)

Поради та можливі труднощі

1. Будьте готовими обмірковувати й обговорювати різноманітні ситуації та приймати моментальні рішення, враховуючи всю моральну відповідальність, якої вимагатимуть ці рішення.
2. Надто великі групи можуть перешкодити цілям та зруйнувати діалогічну суть вправи, адже всі учасниці не зможуть висловити й обґрунтувати свої погляди.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Зразок зображення

Антонелло да Мессіна: Святий Севастіан © Галерея старих майстрів, Дрезден
(доступно за http://commons.wikimedia.org/wiki/Antonello_da_Messina)

Зразок історії

Дилема таксиста

Таксист знаходить валізу, набиту грішми, у своїй машині. Його батько хворий, і в нього немає можливості його врятувати. Чи мусить він повернути гроші? Чи, може, йому треба залишити гроші собі з надією на порятунок життя батька?

Зразок тексту та пояснення

Розповідь історій у міжкультурному діалозі

Про заборону демонстрування релігійних символів на державній службі

“Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невід’ємними Правами, до яких належать Життя, Свобода і прагнення Щастя; що Уряди встановлюються між Людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів спирається на згоду тих, ким вони управляють”.

Декларація незалежності США (1776)

www.ushistory.org/declaration/document/index.htm. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Приклади

Дію, яка заперечує заборону демонстрування релігійних символів на державній службі, можна інтерпретувати як правильну, вона може ґрунтуватися на різних намірах. З одного боку, вона може ґрунтуватися на позитивному (доброму) намірі. З іншого боку, вона також може ґрунтуватися на негативному (поганому) намірі. За умови тлумачення цієї історії в міжкультурному діалозі можна пояснити позитивний намір заперечити заборону демонстрування релігійних символів на державній службі через свободу віросповідання. Негативним (поганим) наміром в іншій інтерпретації цієї правильної дії може бути байдужість до інших і релятивістське ставлення до різних думок і переконань. Ці два різні наміри можуть, своєю чергою, привести до чотирьох різних наслідків.

Позитивний намір такої інтерпретації заборони демонстрації релігійних символів на державній службі ґрунтується на принципі свободи віросповідання. Це свобода індивіда чи спільноти сповідувати свою релігію чи вірування прилюдно або приватно в ученні, богослужінні й виконанні релігійних та ритуальних обрядів. Зазвичай сюди відносять також право змінити релігію або не сповідувати жодної. Свободу релігії в багатьох державах вважають основоположним людським правом, що зафіксовано в Загальній декларації прав людини.

Цей позитивний (добрий) намір може привести до двох різних результатів – позитивного і негативного. Позитивним результатом може бути різноманіття та плюралізм. Завдяки свободі віросповідання визнання отримують різноманітні переконання та множинність різних способів життя. Дія, що заперечує заборону демонстрації релігійних символів на державній службі, і ґрунтується на позитивному намірі дотримуватися свободи віросповідання, приводить до різноманіття в суспільстві, яке визнає та демонструє різноманіття культур та релігій. Це означає незашорене ставлення до культурного різноманіття та світу, в якому ми живемо. З іншого боку, також можливо, що дія, яка заперечує заборону демонстрування релігійних символів, і ґрунтується на позитивному намірі забезпечити свободу релігії, щодо державних службовців призводить до негативного результату: посилення упереджень до людей, які демонструють свою релігію на робочому місці. Це також може викликати посилення консервативних настроїв у мультикультурному суспільстві, призвести до протиставлення “нас” та “інших”. На жаль, це може спричинити упередження та дискримінацію щодо людей, які подаються на державну службу.

Заборону релігійних символів на державній службі можна інтерпретувати як “неправильну” дію. Розвинемо чотири різні історії на підставі чотирьох різних інтерпретацій. Позитивний намір заборонити демонстрування релігійної символіки на державній службі може апелювати до аргументу, що треба гарантувати нейтральність держави та відокремлення Церкви й Держави. Негативним наміром “неправильної” дії буде дискримінація та нетерпимість до інакшості. Ці два наміри також приведуть до чотирьох різних результатів.

Заборона демонстрування релігійних символів державними службовцями під час виконання обов'язків, що ґрунтується на потребі відокремити Церкву від Держави та на гарантуванні нейтральності держави, може привести до позитивних результатів: відсутності упередження на державній службі – ніхто не буде неналежно упередженим під час зустрічі з держслужбовцею. Як наслідок, представниці держави та сама держава діють як нейтральна інституція щодо різних ставлень, релігій, вірувань чи переконань людей. Заборона демонстрування релігійних символів на державній службі, що ґрунтується на такому позитивному намірі, також прагне підтримки та поваги до культурного різноманіття та плюралізму, хоча ці дії можуть виглядати як заперечення таких принципів. З іншого боку, дія держави стосовно взаємодії держави та релігії, що ґрунтується на потребі розділити Церкву та Державу й гарантувати нейтральність держави, може призвести й до негативного результату, якщо держава не підтримуватиме розвитку особистої ідентичності та права на свободу релігії в публічному та приватному житті. У такому разі держава більше не підтримує ліберальних цінностей і не плекає свободи. Вона не намагається боротися проти пригноблення, дискримінації й закам'яніння. Це буде атакою на ліберальну державу.

Розглянемо результати, які отримаємо, розповівши ще дві історії, що трансформують позитивний намір гарантувати нейтральність держави та відокремлення Церкви від Держави в негативний намір дискримінації та нетерпимості до інших, які мають відмінні вірування та переконання.

Позитивним наслідком заборони демонстрації релігійних символів на державній службі, що спирається на негативний намір дискримінувати та бути нетолерантним до інших релігій та способів життя, може бути те, що зникнуть упередження до державних службовців різних релігій, адже ніхто не знатиме, до якої релігії вони належать. Це приведе до позитивного результату: до всіх ставитимуться як до рівних, без упереджень на підставі релігійних вірувань. Безсумнівно, це також буде позитивним результатом, хоча і йтиме з "неправильної" дії, що ґрунтується на "негативному" чи "поганому" намірі. З іншого боку, через негативний намір дискримінувати та бути нетерпимим до інших релігій можливим негативним наслідком буде збільшення відрази та утискання вірувань і переконань інших.

Вправа 24

Які базові потреби людини?

ОПИС

Вправу розробила Раса Ашкініте-Дегесіс.

Мета: ця вправа заохочує подумати про базові потреби людини та розвинути навички міркувати за аналогією, порівнювати й робити висновки за допомогою завдань, що стосуються вірша. Вправу можна адаптувати для використання в класі.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Поясніть групі, що таке аналогія, наводячи приклади:

А для Б як В для Г.

Дощ для рослин – як любов для людей.

Поясніть, що в аналогіях ми не порівнюємо речі, а встановлюємо між ними зв'язок. Більше прикладів та пояснень можна знайти у запропонованій вибірковій вправі (Додаток до вправи 4).

Перший етап (індивідуальна та спільна робота – 15 хв.)

1. Роздайте копії вірша (по одному на учасницю).
2. Попросіть групу прочитати вірш, а тоді дайте їм час подумати про його значення.
3. Оскільки головна тема вірша – що потрібно птахам, “щоб існувати й мати добре життя”, обговоріть із групою, як у вірші описано потреби птаха.

Другий етап (робота в парах - 35 хв.)

1. Попросіть групу об'єднатися в пари за бажанням або утворіть випадкові пари, роздавши кожній учасниці половинки карток та попросивши їх знайти “іншу половинку”.
2. Кожна пара отримує опис завдання. Ви також можете вголос прочитати завдання цілій групі: “Напишіть нового, аналогічного вірша на підставі вірша Жака Превера “Як намалювати птаха”. Заголовок нового вірша – “Як намалювати людину”. Ви маєте описати у вірші, що потрібно людині, аби “існувати й мати добре життя”. Спробуйте відтворити структуру та головні мотиви вихідного вірша.
3. Попросіть кожну пару вибрати одну з поданих вами карток на вибір (див. зразки карток у Додатку до вправи 3). Попросіть пари не розповідати нікому про свою картку. Поясніть парам, що тепер вони мають написати вірш як “представниці” групи на картці; їхній вірш має бути про потреби групи для того, щоб “існувати й мати добре життя”.
4. Пари шукають тихе місце і приблизно за 20 хв. мають написати свої вірші.

Третій етап (загальне обговорення – 30 хв.)

1. Попросіть пари повернутися в коло та прочитати нові вірші. Пари мають вирішити, як вони читатимуть вірш, але обидві мають прочитати кілька рядків / строф.
2. Проаналізуйте вірш, спробуйте зрозуміти, як він розкриває головну тему: що потрібно людям для того, аби існувати й мати добре життя? Під час дискусії запишіть різні ідеї на плакаті.
3. Порівняйте ідеї на плакатах: чи певні потреби фігурують на кожному плакаті? Чи є якісь базові потреби, які стосуються всіх людей без огляду на їхній соціальний статус?

Четвертий етап (дебрифінг – 15 хв.)

Промодеруйте обговорення, яке допоможе групі зробити висновки з вправи. Ви можете використовувати такі запитання:

- ▶ Чи всім людям потрібні ті самі базові речі, чи їхні потреби різняться залежно від становища у суспільстві?
- ▶ Якщо всі люди потребують ті самі базові речі, чому так складно порозумітися?
- ▶ Якщо ми знаємо, що нам потрібні ті самі базові речі, чому конфлікти між людьми далі існують? Через брак того, що потрібно всім? З інших причин?
- ▶ Чи ви погоджуєтеся з тим, що Загальна декларація прав людини ґрунтується на базових потребах усіх нас? Чи можете навести приклад?

П'ятий етап (оцінювання – 15 хв.)

Промодеруйте групове обговорення або попросіть учасниць надати оцінку письмово з використанням таких запитань:

- ▶ Чого ви навчилися завдяки цій вправі?
- ▶ Яких ще питань / проблем торкається ця вправа?
- ▶ Чи могли б ви використати цю вправу на ваших заняттях?
- ▶ Яке це має значення для вашої педагогічної практики?
- ▶ Які виклики чи труднощі можуть виникнути, якщо ви захочете використати цю вправу на ваших заняттях?
- ▶ Які інші вправи ви можете запланувати після цієї у вашій педагогічній практиці?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Розставте столи та стільці так, щоб пари не перешкоджали одна одній під час написання віршів.

Ресурси та обладнання

Копії вірша Жака Превера (Додаток до вправи 1а – україномовна версія, Додаток до вправи 1б – оригінал французькою мовою).

Опис завдання (Додаток до вправи 2) – по одному на кожну пару.

Картки з ролями (Додаток до вправи 3) – по одній на кожну пару.

Вибіркова додаткова вправа (Додаток до вправи 4).

Фліпчарти чи плакати, маркери.

Поради та можливі труднощі

1. Переконайтеся, що під час написання вірша учасниці писатимуть не “про” свою роль / персонажів на картці, а про потреби цієї групи для того, щоб “існувати й мати добре життя”.
2. Творча робота в парах може бути складним завданням. Допоможіть парам співпрацювати ефективно та зі взаємоповагою.
3. Аналогії допомагають нам зрозуміти не окремі елементи, а процеси, складні системи чи констеляції стосунків. Навичка, потрібна для створення аналогій, наявна в усіх наших когнітивних процесах, а особливо коли ми досліджуємо питання ідентичності та культури. У додатку 4 наведено додаткову вправу для розвитку мислення за допомогою аналогій.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1 А

Як намалювати птаха

Спочатку намалювати клітку
з розчиненими дверцятами
Потім намалювати
що-небудь гарне
просто веселе
що-небудь необхідне для птаха
І повісити картину на дереві
де-небудь в саду або в лісі
Потім за деревом сховатися
і причаїтись...

Іноді птах прилітає скоро
а іноді доводиться довго чекати
Літо минає... осінь... зима
а його все нема й нема
Та ви надій не втрачайте
якщо треба роками чекайте
А коли вже птах прилетить
якщо тільки він прилетить
жодним звуком себе не зрадьте
продовжуйте тихо сидіти
аж доки він не наважиться
до клітки залетіти
Тоді закрийте пензлем дверцята
зітріть обережно грати
щоб пір'я йому не пом'яти

А там намалюйте дерево
зелене розкішне дерево
свіжість вітру
сонячний пил
в літню спеку гудіння бджіл
дзижчання комашні
А тепер наслухайте
співає чи ні

Якщо не співає птах
це дуже поганий знак
Мабуть не вдалася картина
Та коли вже він заспіває
то це означає
що ви можете нею пишатися
і світові признатися
картина — моя
А тоді потихеньку
вирвіть перо у птаха
і десь внизу в куточку
поставте своє ім'я

Жак Превер (переклад з французької Михайлини Коцюбинської, доступно за <http://ptahy.com.ua/>,
переглянуто 14 жовтня 2018)

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1Б

Pour faire le portrait d'un oiseau

Peindre d'abord une cage
avec une porte ouverte
peindre ensuite
quelque chose de joli
quelque chose de simple
quelque chose de beau
quelque chose d'utile
pour l'oiseau
placer ensuite la toile contre un arbre
dans un jardin
dans un bois
ou dans une forêt
se cacher derrière l'arbre
sans rien dire
sans bouger ...

Parfois l'oiseau arrive vite
mais il peut aussi bien mettre de longues années
avant de se décider
Ne pas se décourager
attendre
attendre s'il le faut pendant des années
la vitesse ou la lenteur de l'arrivée de l'oiseau
n'ayant aucun rapport
avec la réussite du tableau
Quand l'oiseau arrive
s'il arrive
observer le plus profond silence
attendre que l'oiseau entre dans la cage
et quand il est entré
fermer doucement la porte avec le pinceau
puis
effacer un à un tous les barreaux
en ayant soin de ne toucher aucune des plumes de l'oiseau

Faire ensuite le portrait de l'arbre
en choisissant la plus belle de ses branches
pour l'oiseau
peindre aussi le vert feuillage et la fraîcheur du vent
la poussière du soleil
et le bruit des bêtes de l'herbe dans la chaleur de l'été
et puis attendre que l'oiseau se décide à chanter

Si l'oiseau ne chante pas
c'est mauvais signe
signe que le tableau est mauvais
mais s'il chante c'est bon signe
signe que vous pouvez signer
Alors vous arrachez tout doucement
une des plumes de l'oiseau
et vous écrivez votre nom dans un coin du tableau.

Jacques Prévert

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Напишіть нового, аналогічного вірша, на підставі вірша Жака Превера "Як намалювати птаха".

Заголовок нового вірша – "Як намалювати людину".

Ваш вірш має описати, що потрібно людині, щоби "існувати і мати добре життя". Спробуйте відтворити структуру та головні мотиви вихідного вірша.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Приклади карток для пар, які писатимуть нову версію вірша Превера

Жінки в ісламській республіці	Чоловіки афро-американці
Діти ромської спільноти	Біженці у таборі для біженців
Чоловіки-геї в європейській країні	Індіанські племена в лісах Амазонії
Підлітки з психічними захворюваннями в психіатричній лікарні	Чоловіки-в'язні в тюрмі
Незаконні мігрантки у вашій країні	Жінки-в'язні в тюрмі
Жінки-мусльманки, які живуть у переважно християнській країні	Сім'ї, які живуть у бідності
Багаті чоловіки, які живуть у великій столиці	Діти геї та лесбійки у школі

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 4

Додаткова вправа

У цих аналогіях ми не будемо порівнювати явища, а намагатимемося встановити між ними зв'язок.

Найважливішим елементом є не сама аналогія (речі), а ідея, яку допомагає прояснити цей зв'язок. Наприклад, аналогія "гроші для людини, це як вітрило для корабля" означає, що вітрило допомагає рухатися, і гроші допомагають рухатися. Ця аналогія наголошує на ідеї чи особливості руху.

Аналогія "гроші для людини, це як кістка для собаки" наголошує на особливості чи ідеї прагнення.

Аналогія "гроші для людини, це як дощ для рослини" виражає ідею необхідності.

Які саме аналогії ми вважатимемо вірними, залежить від нашого досвіду, ставлень та цінностей.

Завдання

Завершіть деякі з наведених уривків фраз та подумайте аналогію.

Вчителька для суспільства – це як ..... для .....

Політикиня для суспільства – це як ..... для .....

Мігрантка для суспільства – це як ..... для .....

Гомосексуал для суспільства – це як ..... для .....

Про що йдеться у вашій аналогії?

Які ідеї допомагають пояснити зв'язки, які ви використали в аналогії?

Чи були в групі люди, які завершили речення так, як ви?

Які висновки можна зробити на підставі спільного та відмінного між вашими аналогіями?

Вправа 25

Школа мрії

ОПИС

Вправу запропонувала Ільдико Лазар за мотивами ідей із вправ авторства Александри Біркової, Луїс Катаджар-Дейвіс та Паскаль Момпуа-Гайяр.

Мета: ця вправа заохочує до рефлексії про ідеальну школу, яку учасниці можуть уявити для себе і своїх учениць. Вона допомагає підвищити рівень поінформованості про те, що нам потрібно, аби всі учениці рівноцінно отримували користь від школи. Вона також сприяє розвитку емпатії, прийняття, толерантності та готовності до дій. Вона заохочує вчительок експериментувати із завданнями, що ґрунтуються на кооперативних техніках, та моделями демократичної шкільної культури.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Скажіть учасникам, що в цій вправі вони матимуть можливість уявити школу мрії, у якій вони хотіли б працювати.

Перший етап (індивідуальна робота та робота в групах – 30 хв.)

1. Попросіть учасниць уявити собі школу своїх мрій. Вони можуть заплющити очі й подумати над такими питаннями:
  - ▶ Яка школа твоєї мрії?
  - ▶ Як вона виглядає? Яка ваша улюблена кімната / простір у ній?
  - ▶ Які традиції ви хотіли би встановити у вашій школі?
  - ▶ Яких правил там би мали дотримуватися, на вашу думку?
  - ▶ Як би ви вітали новоприбулих у вашій школі?
2. Попросіть групу записати індивідуально ідеї і підкреслити у своєму списку дві чи три найважливіші.
3. Попросіть учасниць об'єднатися у мікрогрупи з 4–5 осіб (ви можете вирішити, хто працюватиме з ким, або погрупувати їх випадково за допомогою кольорових карток, ручок тощо).
4. Учасниці об'єднуються та обговорюють ті риси, які вони записали окремо, щоб описати школу мрій, якою вони всі були б задоволені. Вони по черзі репрезентують свої найважливіші ідеї іншим учасникам мікрогрупи – по одній ідеї на людину. Під час розповіді людина, яка сидить праворуч від спікерки, малює цю ідею на плакаті. Щоб обговорити та сприйняти найважливіші ідеї кожної учасниці мікрогрупи, може знадобитися два-три раунди. Якщо одну з ідей учасниці не підтримає решта мікрогрупи, то людина має право подати наступну ідею. Після того, як всі учасниці погоджуються, що ідея важлива, особа, яка сидить праворуч від спікерки, має зобразити цю ідею на плакаті. На цьому етапі на плакаті не можна нічого записувати словами.
5. Мікрогрупи репрезентують створені ними плакати із зображенням своєї школи мрій.

Другий етап (робота в групах та загальне обговорення – 30 хв.)

1. Після того, як всі розповіли про школи мрій, скажіть групам, що, на жаль, деякі учениці нещасливі в цих школах мрій і тому плакати потрібно змінити так, щоб уся молодь з радістю ходила до цієї школи.
2. Роздайте описи конфліктів (див. Додаток до вправи) та поясніть, що це справжні історії, зібрані з усієї Європи. Залежно від того, скільки у вас часу, всі історії можна опрацювати в мікрогрупах методом ажурної пилки: кожна учасниця має прочитати одну історію, яку потім переповідає мікрогрупі. Якщо вам не вистачає часу, ви можете просто попросити кожен групу прочитати та обговорити по одній історії.
3. Попросіть учасниць доповнити свої плакати (додатковими малюнками або текстом на наліпках), щоби їхня школа була школою мрії для всіх.
4. Попросіть мікрогрупи розповісти, які зміни вони внесли до своїх плакатів.

Третій етап (дебрифінг – 20 хв.)

Проведіть сесію дебрифінгу, використовуючи деякі з наведених запитань:

- ▶ Чи ваша школа є школою ваших мрій? Чи вона є школою мрій для всіх?
- ▶ Як вам такий досвід – уявити школу вашої мрії?
- ▶ Як ви почувалися, коли треба було малювати на плакаті ідеї інших учасниць?
- ▶ Що ви відчуваєте, коли читаєте про нещасливих дітей?
- ▶ Чи змінилося якимось ваше мислення після того, як ви про них прочитали?
- ▶ Що ви додали до плаката у другому раунді малювання?
- ▶ Чи бачите ви якусь схожість із життям у вашій школі?
- ▶ Чи зреагували би вчительки у вашій школі так само, як вчительки з наведених історій?
- ▶ Чи могли б ви щось зробити, щоб допомогти вирішити схожі проблеми? Чи існують ризики, пов'язані з тим, що ви звернете увагу на ці проблеми?
- ▶ На вашу думку, наскільки кооперативні методи навчання, які ми тут використали, допоможуть уникнути таких конфліктів у школах?
- ▶ Як ця вправа популяризує демократичну шкільну культуру?

Четвертий етап (оцінювання – 10 хв.)

Учасниці записують (наприклад, у своїх навчальних щоденниках), чи використали б цю вправу і як вони можуть адаптувати її для виконання в класі з власними ученицями. Вони можуть взяти до уваги такі питання:

- ▶ Чи можете ви використати цю вправу або її частину зі своїми ученицями? Як би ви її адаптували? Що би ви змінили у ній?
- ▶ Яких результатів навчання ви б очікували (мовних, освітніх, змін у груповій динаміці)?
- ▶ Що ви могли б зробити для підвищення обізнаності про проблеми булінгу та дискримінації у власній школі?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Столи треба розставити так, щоб уможливити і роботу в малих групах, і загальні презентації.

Якщо ви вирішите, що групи мають ознайомитися з історіями за допомогою методу ажурної пилки, то вам потрібно достатньо копій історій для всіх мікрогруп.

Ресурси та обладнання

Достатня кількість аркушів формату А3 чи більшого, фломастери, наліпки.

Поради та можливі труднощі

Стежте за дотриманням правил під час роботи в мікрогрупах: учасниці по черзі діляться своїми ідеями, і якщо група приймає якусь ідею як важливу для школи її мрії, завжди людина, яка сидить праворуч від спікерки, малює її на плакаті.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Історії про конфлікти в школах (взято з Pestalozzi Online Community of Practice та з Friendly school, Activity No16).

1) Адамові 13 років, і він ніколи не приховував свого змішаного християнсько-єврейського походження перед однокласниками. Йому вже доводилося чути расистські репліки від деяких однокласників, але одного разу хлопець з його класу почав його цькувати, показуючи свастику на екрані свого телефона та шепочучи йому на вухо одну з промов Гітлера під час перерви. Десь за 10 хвилин такого булінгу Адам, який ніколи раніше ні з ким не бився, настільки розгнівався, що спробував два чи три рази вдарити цього хлопця. Хлопець почав сміятися, і Адам, зрозумівши, що не вміє битися, сів за свою парту і заплакав. Саме в цей момент до класу зайшов вчитель і спитав інших учнів, що трапилось.

Почувши про випадок, учитель повів Адама та хулігана в кабінет директорки, не сказавши ні слова решті класу. У кабінеті хлопців змусили сісти й вислухати промову директорки про всіх хороших євреїв, яких вона знала. Хулігана змусили вибачитися. До того ж, як покарання хуліганові наказали провести дослідження про іудаїзм, про яке він мав потім розповісти решті однокласників. Презентація так ніколи і не відбулася, а конфлікт ніколи по-справжньому не обговорили класом.

2) У школі група десятирічних учнів зібралася разом, вони читають графіті на стіні і сміються. Неподалік наодинці стоїть Хамза.

Вчитель: Що відбувається?

Сашко: Хтось розмалював фарбою з балончика усю стіну.

Вчитель: І вам це видається смішним?

Марія: Ну це ж не правильно, що всі ці мігранти ось так просто беруть і приїжджають в нашу країну.

Тарас: Ага, а ще вони забирають наше житло та роботу – принаймні так каже мій батько.

Аліса: І привозять з собою свої чудернацькі звичаї!

Сашко: Звідки вони приїжджають?

Тарас: Не знаю, але нехай пошвидше повертаються назад, усім буде краще. Так принаймні каже мій тато.

Вчитель: Ану ідіть на ваші уроки, і не марнуйте час.

Шкільне подвір'я, через кілька тижнів. Хамза сам грається з м'ячем.

Марія: Знаєш хто це? Це один з тих нелегалів, які приїхали минулого тижня.

Сашко: А ти звідки знаєш? Розмовляла з ним?

Марія: Ти жартуєш? Моя мама заборонила мені до нього підходити і сказала пильнувати речі, тому що не можна довіряти цим людям.

Вчитель: Маріє, не будь такою неввічливою. Ідіть спокійно на свій урок.

3) Фабіана завжди відчувала себе "інакшою", ніж її подруги. Зараз у неї починається перехідний вік, і вона поступово починає розуміти, що її сексуально приваблюють дівчата, а не хлопці. Вона розповіла про це своїм подругам, але не сім'ї.

Група дуже популярних дівчат з її класу недавно дізналася про сексуальну орієнтацію Фабіани. Вони насміхаються над нею, почали її цькувати, поширюють неприємні плітки. Дорослі, напевно, здогадуються про цей конфлікт, оскільки у шкільному дворі було багато поганих розмов про гомосексуальність, але не втручаються.

Нещодавно у школі з'явився новий співробітник. Він чудово зарекомендував себе під час прийому на роботу, але через кілька днів почав демонструвати гомофобну поведінку. Він постійно вигадує гомофобні проблеми, робить зневажливі коментарі про Фабіану. Через постійне висміювання Фабіані дуже сумно й самотньо, іноді навіть страшно у школі. Її оцінки знижуються ... і вона все більше себе ізолює.

4) Петрові 15 років, він належить до особливої культурної групи і почав ходити до школи вашої мрії недавно. Він із неповної сім'ї з низьким рівнем доходів. Хлопець демонструє дуже добрі результати у спорті, музиці та мистецтві, чудово розповідає історії, але дуже слабкий у точних науках. Батьки його однокласниць почали скаржитися, що новачок погано впливає на їхніх дітей, тому що він виглядає дуже бідним. Вони також стверджують, що Петро гіперактивний та погано поводиться. У школі з Петром розмовляє дуже мало учениць.

Це триває декілька місяців, і готовність Петра дотримуватися правил і співпрацювати зменшується. Єдиний урок, який йому подобається, – це англійська, де його часто просять розповісти історії або щось розіграти. Але тільки-но деякі вчителі починають дорікати йому (часто справедливо) за його поведінку чи незначні успіхи в навчанні, він починає захищатися й звинувачує всіх, що вони чіпляються до нього, тому що він належить до меншини. Нещодавно він почав прогулювати. Це триває уже довший час, і деякі батьки пригрозили, що подадуть на школу до суду.

Вправа 26

Як почати вести літературний блог

ОПИС

Вправу розробила Інґ'єборґ Тонне.

Мета: ця вправа пов'язує поняття “медіаграмотності” з поняттям “грамотності” шляхом поєднання блогерства з іншими типами грамотності, що трапляються в шкільних предметах – читанням (література) та письмом (рецензії на книги, рекомендації та різноманітні дискусії на блозі), – щоб подолати розрив між використанням ученицями медіа вдома та в школі. Вправа особливо звертає увагу на права людини.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Коротко поясніть цілі, зміст, філософію тренінгу та дотичну правозахисну тематику.

Перший етап (індивідуальна робота та робота в парах – 15 хв.)

1. Попросіть учасниць прочитати вступний текст (Додаток до вправи 1).
2. Потім вони разом із партнеркою мають обговорити свої відповіді на запитання (Додаток до вправи 2).

Другий етап (загальне обговорення та робота в групі – 10 хв.)

1. Учасниці відповідають на такі запитання піднятою рукою:
  - ▶ Ви бачили / читали блоги інших людей?
  - ▶ Ви коментували або відповідали на коментарі у блогах інших людей?
  - ▶ Хто з вас веде власний блог?
2. Учасниці обмінюються інформацією про свої перші враження від досвіду роботи з блогами в групах із трьох-чотирьох осіб, а потім повідомляють деякі з найцікавіших результатів обговорення всієї групи.

Другий етап (загальне обговорення та робота в парах – 20 хв.)

1. Покажіть за допомогою комп'ютера та проектора блог, з яким працюватиме група.
2. Поясніть цілі та структуру сесії: у цьому конкретному проєкті блог буде єдиним способом комунікації з тренеркою. Окрім того, перш ніж могли поставити одне або декілька запитань, учасниці мають залишити коментар або сформулювати якусь заувагу у зв'язку з романом, що обговорюється.
3. Покажіть перший допис у блозі, який пояснює, про що тут йдеться.
4. Поясніть, як учасниці можуть реагувати чи коментувати і ставити запитання у блозі.

5. Дайте учасникам таку інформацію про блог та їхні ролі у цій вправі:
  - ▶ Блог можна знайти за цією адресою:... (наприклад, див. <http://spraakliv.blogspot.com>). Переглянуто 17 жовтня 2017 року.
  - ▶ Вам потрібно прочитати моє перше повідомлення про роман, а потім прокоментувати його.
  - ▶ Ваш коментар має бути цікавим спостереженням або містити інформацію про роман, яку ви хочете донести групі.
  - ▶ Після цього ви можете поставити одне або два запитання.
  - ▶ Я зреагую, відповівши на ваші запитання та розмістивши новий коментар у блозі.
  - ▶ Після тренувальної сесії не буде іншого способу ставити запитання про роман.
6. Для того, щоби попрактикувати розміщення коментарів, учасники об'єднуються в пари та міркують, яким міг би бути їхній перший коментар. Після завершення пари додають свої коментарі до блогу.
7. На екрані, який ви проектуєте перед групою, ви покажете, як з'являються ті коментарі і як ви будете відповідати на коментарі та запитання.

Третій етап (дебрифінг – 20 хв.)

1. Почніть дискусію про те, як проект блогу може сприяти розвитку в учениць критичного ставлення до соціальних мереж. Обговоріть із студентками педагогічних ЗВО, як цей проект може допомогти подолати розрив між використанням медіа в школах та вдома. Для обговорення можна використовувати такі питання.
  - ▶ Наскільки таке ініційоване в школі блогерство відображає ваш власний звичайний спосіб спілкування, ваші медіа-звички та потреби?
  - ▶ Наскільки такий проект ведення блогу в школі відрізняється від вашого особистого використання блогів або інших програм Web 2.0, а наскільки він схожий?
  - ▶ Як або якою мірою аналогічний тип проекту блогу в початковому або середньому класі відображатиме звичний для учениць спосіб спілкування, їхні медіа-звички та потреби?
  - ▶ Якими можуть бути наслідки того, що обставини вдома та в школі суттєво відрізнятимуться, а школа не працюватиме з цією проблемою (наприклад, коли соціально-економічне походження впливає на рівень медіа-грамотності)?
  - ▶ Які права людини потрібно обговорити з ученицями, якщо плануєте використати блоги в навчанні?
  - ▶ Як вчителька має реагувати на дуже різні рівні знань про програми Web 2.0 в класі (від ситуації повного незнання до ситуації, коли учениці знають більше, ніж вчителька)?
2. Щоб завершити цю сесію “живого” спілкування, поясніть, що саме учасницям треба буде виконати на домашнє завдання: прочитати довгий пост, завантажений тренеркою, і відповісти на запитання (наприклад, публікація блогу про роман Ett oga rott [Одне червоне око] – пост Інґ'єборґ, де сам пост виділено червоним кольором, а коментарі – чорним; деяка інформація тут наведена англійською мовою: www.khemiri.se/english/one.eye.red). Переглянуто 17 жовтня 2017.

Четвертий етап (оцінювання – 5 хв. у класі та / чи 15 хв. удома)

1. Попросіть учасниць підсумувати сесію одним реченням та поставити загальне запитання про блоги на аркуші паперу. Зберіть їх і використовуйте для подальшого планування ведення блогу онлайн та всіх наступних сеансів “живого” спілкування. Проаналізуйте підсумки учасниць.
2. Друге, детальніше, оцінювання вправи може відбутися у формі обговорення або письмового опитування, проведених онлайн через кілька тижнів після сесії. Тут можна розглянути деякі з таких запитань (виберіть кілька):
  - ▶ Чи перед тим, як відкрито в блозі поставити запитання, ви вагалися більше, аніж коли ставите запитання поштою чи в класі? Якщо так, то чому, на вашу думку?
  - ▶ Чи виникали у вас практичні або технічні проблеми, коли ви розміщували свої коментарі та запитання?
  - ▶ Які ще можуть бути цілі для ведення блогів у школі?

- ▶ Чи ви плануєте випробувати схожий проект блогерства зі своїми ученицями? Якщо так, то як саме? Якщо ні, то чому?
- ▶ Чи інші програми Web 2.0 краще підійшли би для втілення ваших цілей? Які?
- ▶ Що найважливішого ви винесли з цієї сесії?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Відповідно до інтересів учасниць виберіть літературний твір, створіть блог і заздалегідь запостіть початкове повідомлення для використання під час практичної сесії тренінгу.

Випробуйте комп'ютер, проектор та блог перед тим, як показувати їх учасницям.

Ресурси та обладнання

Роман (або оповідання).

Комп'ютер та проектор для тренерки.

Один комп'ютер на двох-трьох учасниць.

Текст (Додаток до вправи 1).

Питання для роздумів (Додаток до вправи 2).

Один допис на блозі, опублікований перед сесією тренінгу.

Поради та можливі труднощі

1. Кількість і мотивацію учасниць можна підвищити, якщо тренерка пов'яже ведення блогу з роботою, яку вчителькам і так доведеться виконувати (питання чи дискусії стосовно тематики, релевантної для курсу або перед іспитом); завдання можна зробити обов'язковою частиною курсу / тривалішого навчання.
2. Учительки, які ще навчаються та стажуються, ймовірно, легше та активніше братимуть участь у вправі, якщо ведення блогу в класі буде частиною навчальної сесії, на якій усі матимуть доступ до комп'ютера.
3. Початковий пост може бути малюнком або короткою цитатою з роману, учасницям треба буде придумати продовження цього уривка.
4. *Ett öga rött* [Одне око червоне] – пост Інґеборґ, <http://spraakliv.blogspot.com/2009/01/et-ye-rdt-innlegg-av-ingebjrg.html>. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Додаткова література

Fowler R. M. (1994), "How the secondary orality of the electronic age can awaken us to the primary orality of antiquity or what hypertext can teach us about the Bible with reflections on the ethical and political issues of the electronic frontier", *Interpersonal Computing and Technology Journal* Vol. 2, No. 3, pp. 12-46, доступно за www.helsinki.fi/science/optek/1994/n3/fowler.txt. Пізнішу версію див. <http://homepages.bw.edu/~rfowler/pubs/secondoral>. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Mediappro/European Commission (2006), *The appropriation of new media by youth*.

Tonne I. et al. (2009), *Exploring the intersection between literary and digital literacy in school. ICERI-proceedings*, International Association for Technology, Education and Development (із проекту, в якому брали участь три класи учнів 5-го класу з норвезької школи, який і став натхненням для вправи з блогом, описаної в цій тренінговій сесії для Програми Песталоцці).

Порозмовляймо про це – письмово

Раніше в суспільствах, де більшість комунікацій вели усно, у формі діалогів і мало хто писав та читав, кожний уривок мовлення був ситуативним. Особливістю усного спілкування є те, що мова відбувається, коли людина думає про те, що сказати, або говорить відповідно до плану. Ситуація мовлення, тобто присутність людей та предметів, особливості приміщення або природного середовища, в якому перебуває ораторка, впливають на те, що сказано і як сказано. Можна вказувати на людей чи предмети для додаткового пояснення, кого чи що мають на увазі, жести можуть підкреслювати деякі висловлювання тощо. У давніші часи на формальну мову також впливало те, що її треба було запам'ятовувати, це часто продукувало хронологічну структуру мовлення.

Дехто стверджує (наприклад, Ерік Хавелок у “Передмові до Платона”, 1963), що під час історичного переходу від усного мовлення до писемності, – зрушення, яке відбулося у грецькій культурі наприкінці V ст., – сталися також зміни в мисленні. Письмо не вимагає запам'ятовування; для письмового тексту не потрібна допомога для запам'ятання, яку надає хронологічна структура. Тому письмо часто організоване за іншими принципами, аніж хронологічними. Воно часто побудоване на протиставленнях (наприклад, за / проти) або підпорядкованих структурах (наприклад, загальні твердження / приклади, загальні твердження / аргументи). Це все статичні способи організації думок, а не часові. Що важливо, написані тексти набагато менше залежать від ситуації, у якій відбувається акт письма. Фактично, написання вимагає, щоби письменниця могла дистанціювати форму та зміст тексту від конкретного письмового акту, щоб текст можна було зрозуміти поза тією конкретною ситуацією. Для цього авторці треба відсторонитися й подивитися на текст збоку, з погляду потенційної читачки, й відповідно адаптувати текст.

Перехід від усної культури до писемної, з навичками написання та читання, активізував дистанційний, позаконтекстуальний, статичний спосіб мислення. Він також сприяв односторонній “комунікації” – аналогові монологу в усній культурі. Так, неможливо перервати текст. Звісно, нетерплячі або незгідні читачки можуть припинити читання, але текст і далі продовжить існувати. І авторка тексту не очікує негайних відповідей (докладніше про ці аспекти див. Skjeveland 2009).

Сьогодні ж у багатьох письмових актах – наприклад, в електронному листуванні, надсиланні повідомлень, чатах та участі в інших формах соціальних мереж, – ми очікуємо саме негайної відповіді. Тексти такого спілкування можуть супроводжуватись фотографіями, картинками, відеозаписами тощо, які роз'яснюють та контекстуалізують написаний текст подібно до того, як це відбувалося в усній культурі. Так успішно робив Обама. Тепер усі політикині хочуть спілкуватися через нові медіа. Але деякі політикині все ще застрягли в старих способах мислення про грамотність, тому вони пишуть в інтернеті неконтекстуалізовані, статичні монологи. Вони не відкриваються і не роз'яснюють своєї ситуації іншим людям так, щоб ті могли зрозуміти її та зреагувати на неї.

Натомість більшість молодих людей на Заході є такими собі “маленькими Обами”. Вони використовують нові медіа та соціальні мережі, вміють створювати спільний контекст для відправниць та отримувачок тексту, знають, як зробити ситуацію спілкування динамічною, а не статичною, вони очікують, заохочують, завжди напоготові й обробляють відповіді. Та спілкування і далі великою мірою ґрунтується на письмі. Саме це ми називаємо новою грамотністю.

Отож, хоча більшість молодих людей поводяться як Обама, але все ж таки не всі. І тут на допомогу мають прийти вчительки та школи. “Поширення” практик із додатками Web 2.0 від учительок до учениць (таких як блог) – це один (маленький, але реальний) крок в напрямку до отримання усіма кращої медіаграмотності, що, своєю чергою, є обов'язковою передумовою для дотримання статті 10 Європейської конвенції з прав людини про свободу самовираження. Проблема в тому, що деякі вчительки та вчительки-стажерки трохи нагадують згаданих вище політикинь, які застрягли у старій грамотності; вони не усвідомлюють відмінностей між старою грамотністю та новою грамотністю. Також вони не розуміють технічних характеристик нових медіа і тому намагаються уникати цієї теми.

Питання для роздумів

---

1. Як можуть такі проекти із застосування блогів або інших додатків Web 2.0 у школі вирівняти різницю з використанням ученицями таких медіа? Різниця в досвіді та використанні нових засобів масової інформації (див. Mediapro 2006) зазвичай пов'язана зі соціально-економічними відмінностями в групі учениць.
2. Розпочаті в школі проекти використання Web 2.0 можна вважати збільшенням можливості реалізації статті 10 для малозабезпечених груп учениць. Що ви про це думаєте?
3. Також треба усвідомлювати конкретні права людини під час використання додатків Web 2.0 – як у школі за присутності вчительки, так і вдома, коли учениці діють більш самостійно. Деякі з цих прав, закріплених у Європейській конвенції з прав людини: Стаття 6 – Право на справедливий судовий розгляд, Стаття 8 – Право на повагу до приватного і сімейного життя, Стаття 14 – Заборона дискримінації та Стаття 1 Протоколу № 1 – Захист майна. Чи є у вас якісь ідеї щодо того, як викладачка має працювати з цими темами у навчальному закладі?

Вправи 27-36
120 хвилин

Вправа 27

Від дому мрій до міста мрій

ОПИС

Вправу розробила Александра Біркова.

Мета: основна мета цієї вправи – сприяти розвитку співпраці, критичного мислення та ввічливого спілкування. Учасниці випробують вправи, які потім зможуть використати у своїх класах, та обговорять їх. Під час малювання будинків мрії учасниці мають оцінити своє соціально-культурне походження – традиції, цінності та вірування, з якими вони вирости. Після порівняння в межах своєї групи їм доведеться спільно розробити місто-мрію. Деякі етапи вправи можна адаптувати для використання в класі з підлітками.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Вид вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуальна робота – 20 хв.)

1. Попросіть учасниць намалювати зовнішній вигляд будинку їхньої мрії (тільки будинок, без околиць).
2. Роздайте учасницям запитання (Додаток до вправи 1) і попросіть подумати про відповіді під час малювання будинку.
3. Учасниці мають вирізати свої будинки з аркуша паперу.

Другий етап (робота в парах – 20 хв.)

1. Попросіть учасниць стати в один ряд – першою має стати людина, яка живе найдалі від школи; останньою – людина, яка живе найближче до школи. Тоді об'єднайте учасниць у пари з їхніми найближчими сусідками по ряду.
2. Попросіть їх порівняти свої будинки та обговорити питання (Додаток до вправи 1), а потім знайти схожості та відмінності за допомогою таблиці в Додатку до вправи 2.

Третій етап (робота в групі – 30 хв.)

1. Об'єднайте учасниць у групи з 4–6 осіб. Для цього дайте кожній парі половину або третину плану міста і попросіть об'єднатися з парами, які мають решту плану.
2. Учасниці розподіляють ролі у своїй групі – організаторка (лідерка групи), секретарка, художниця (дві, якщо група велика), людина, яка демонструватиме напрацювання, і хронометристка. Як варіант, щоб заощадити час, тренерка може роздати ролі учасницям кожної групи.
3. Використовуючи Додаток до вправи 3, учасниці обговорюють, яким буде місто їхньої мрії.
4. Учасниці малюють місто-мрію на паперовому аркуші А2 та наклеюють власні будинки мрій на цей плакат.
5. Учасниці придумують назву для свого міста.

Четвертий етап (загальна презентація та дебрифінг – 40 хв.)

1. Групи чіпляють плакати на стіну, розповідають про свої міста та обґрунтовують свої рішення – по чотири хвилини для кожної групи.
2. Проведіть дискусію-дебрифінг з використанням деяких із наведених запитань:
  - ▶ Які ваші улюблені місця в цьому місті мрій? Чому?
  - ▶ Які з ваших початкових ідей були використані в місті мрії?
  - ▶ Як ви почувалися під час цієї вправи?
  - ▶ Як ви можете використовувати цю вправу зі своїми ученицями?
  - ▶ Як використання особистого досвіду учениць сприяє їхньому розумінню власної культури?
  - ▶ Як учительки можуть заохотити учениць звертатися до особистого досвіду?
  - ▶ Як ця вправа може допомогти розвинути критичне мислення учениць?
  - ▶ Як учителька може добитися того, щоб у процесі групової дискусії та переговорів почули голос кожної?
  - ▶ Як учительки можуть заохотити учнів (хлопців) говорити про свої почуття? Чи взагалі потрібно звертати окрему увагу на допомогу учням-хлопцям?
  - ▶ Що можна зробити, якщо учениці зосередяться на тому, що добре / погано, замість об'єктивного проговорення схожостей та відмінностей в будинках їхніх мрій?
  - ▶ Як заохочувати учениць говорити не лише про факти, а й про цінності, емоції, ставлення тощо?
  - ▶ Як критичне і творче мислення допомагає подолати стереотипи щодо інших культур?
  - ▶ Як ми можемо заохотити учениць різного походження позбутися стереотипів, сприймати інші погляди і ухвалювати спільне рішення? Які ролі в цьому процесі має виконувати вчителька?

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

Попросіть учасниць заповнити форму оцінювання. Якщо маєте час, обговоріть відповіді; прийміть до уваги їхні відповіді на питання про критичне мислення, щоб ви могли зреагувати на них пізніше на іншій сесії тренінгу або онлайн.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Тренерки кладуть на стіл папір, кольорові олівці, клей та ножиці, і учасниці можуть підійти та взяти те, що їм потрібно.

Найкраще працювати в кімнаті, де можна пересувати столи і стільці, щоб легко можна було підготуватися до індивідуальної роботи, роботи в парах, у групі, а також завершального спільного обговорення.

Ресурси та обладнання

Аркуші А4, кольорові олівці, маркери, ножиці, клей, фліпчарти, три карти, розрізані на шматки, роздаткові матеріали, форма оцінювання. Копій має бути достатньо для 12–24 учасниць.

Поради та можливі труднощі

1. Будьте готовими заохочувати учасниць використовувати свій особистий досвід для вивчення та розуміння свого культурного багатства й ділитися цим з іншими учасницями.
2. Заохочуйте учасниць шукати схожості та відмінності без оцінки традицій, цінностей та переконань, і добрих, і поганих.
3. Під час підсумкового обговорення важливо проговорити, які переживання і труднощі учасниці передбачають під час втілення цієї вправи на власних заняттях.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Обдумайте та підготуйтеся до обговорення таких запитань:

1. Опишіть будинок вашої мрії.
2. Що могло би стати вашим улюбленим місцем у цьому будинку мрії? Чи могли б ви описати свої відчуття від перебування в цьому місці? Коли вам би хотілося там перебувати?
3. Чи хотіли б ви дотримуватися яких-небудь традицій у вашому будинку мрії? Якщо так, то яких? Якщо ні, то чому?
4. Чи хотіли би ви запросити гостей у ваш будинок? Як би ви їх розважали? Які кімнати ви би показали своїм гостям?
5. Чи хотіли б ви встановити якісь правила у вашому домі? Якщо так, то яких правил ви хотіли б дотримуватися у вашому домі? Якщо ні, то чому?

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Критерії	учасниця А	учасниця Б
Будинок ззовні		
Улюблене місце вдома		
Традиції вдома		
Гості у вашому домі		
Правила у вашому домі		

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Перш ніж малювати місто мрій, вирішіть, завдяки чому люди вашого міста будуть дружніми та почуватимуться в безпеці.

1. Намалюйте вулиці у своєму місті та назвіть їх (поясніть вибір назв).
2. Намалюйте установи у вашому місті та обговоріть, чому вони потрібні людям.
3. Обговоріть місця для розваг у вашому місті та проговоріть, чому вони потрібні і яку атмосферу ви хотіли б там створити.
4. Визначтеся, які у вашому місті будуть традиції / фестивалі та яку атмосферу ви би там хотіли створити.
5. Обговоріть правила, яких потрібно дотримуватися у вашому місті, та чому вони вам потрібні.

Вправа 28

Чорна вівця

ОПИС

Оригінальну вправу запропонувала Хіляль Ак'юз.

Мета: ця вправа підвищує поінформованість учительок про різноманіття, допомагає пережити досвід виключення та сприяє розумінню, що до людей та їхньої поведінки треба підходити з різних позицій. Для досягнення цієї мети вправа використовує відео, акторську гру, креативні ілюстрації та обговорення-дебатинг. Деякі етапи вправи також можна адаптувати для використання в класі.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років.

Вид вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Стисло поясніть учасникам, що зараз вони переглянуть дуже коротке відео, після якого їм потрібно буде щось зіграти, обговорити свої почуття і враження, а тоді проілюструвати дискусію.

Перший етап (перегляд короткого відео – 10 хв.)

1. Не кажіть учасникам, що саме вони будуть дивитися і чому.
2. Переконайтеся, що в кожній учасниці є ручка та папір.
3. Попросіть їх не говорити до завершення цього етапу.
4. Перегляньте відео.
5. Зачекайте 20 секунд у тиші.
6. Перегляньте відео знову.
7. Попросіть їх записати, що вони відчували, коли переглянули відео.

Другий етап (розігрування сценки – 30 хв.)

1. Не обговорюючи відео, попросіть учасниць об'єднатися в мікрогрупи з 3–4 осіб.
2. Попросіть кожну групу створити з власних тіл пам'ятник і придумати йому назву, яка підсумує відео, що вони переглянули.
3. Коли групи будуть готові показати свій пам'ятник, попросіть їх зробити це почергово, щоби їх побачив увесь клас.
4. Інші, дивлячись на пам'ятник, мають спробувати вгадати його назву.
5. Група перестає бути пам'ятником і каже його назву.
6. Наступна група демонструє свій пам'ятник усьому класу, інші намагаються вгадати його назву, і так далі.
7. Вправа продовжується, доки всі групи не покажуть свій пам'ятник решті класу.
8. Наприкінці попросіть кожну учасницю знову записати, що вона відчувала під час створення пам'ятника. Вони мають записати це на тому самому аркуші, який використовували під час першого етапу.

Третій етап (дебрифінг / рефлексія – 20 хв.)

1. Після завершення першого та другого етапів ви можете розпочати рефлексію. Попросіть кожну учасницю розповісти решті класу, які почуття вона описала після перегляду відео, а також під час створення пам'ятника. Можна використати деякі з наведених запитань.
  - ▶ Як би ви назвали пам'ятник, якби вибирали йому назву самостійно?
  - ▶ Чи ви почувалися колись так у своєму житті?
  - ▶ Чи у вашому класі є учні, які можуть так почуватися?
  - ▶ Як би ви реагували і що б ви робили, якби когось виключили з вашого класу?
2. Перед закінченням вправи попередьте, що це відео може бути непридатним для праці з дуже молодими ученицями.

Четвертий етап (креативні ілюстрації – 30 хв.)

1. Попросіть учасниць об'єднатися в групи з 3–4 осіб або, якщо ви їх добре знаєте, то об'єднайте їх самі так, як вважатимете доцільним для найкращої роботи в команді.
2. Роздайте кожній групі фліпчарт з малюнком, на якому зображено неприємну сцену, у якій хтось відрізняється і тому випадає з групи.
3. Попросіть їх змінити цю неприємну ситуацію на малюнку. Інакше кажучи, кожна група має перетворити зображення на щасливу ситуацію. Для цього плакат можна змінювати малюванням, забарвленням або використанням будь-якого іншого креативного методу. Вони також можуть писати на плакатах. Дайте їм на це 15 хвилин.
4. Доки групи працюють, ви можете ходити навколо й давати поради, якщо вони самі не можуть розпочати роботу.
5. Коли час закінчиться, попросіть групи показати свої плакати та пояснити, як вони перетворили сумний світ на щасливий.
6. Після цього ви можете продемонструвати на екрані або на роздруківках ще кілька приємних зображень сцен включення та різноманітності.
7. Дозвольте учасницям належно оцінити позитивні наслідки інклюзії.

П'ятий етап (дебрифінг / рефлексія – 20 хв.)

Проведіть дискусію з усією групою, використовуючи деякі з наведених запитань:

- ▶ Чи трапляються подібні сумні ситуації у ваших класах?
- ▶ Як ви можете використовувати ці зображення в класі? (Наприклад, можна показати ці малюнки дітям, почепити їх на стіну та попросити дітей підійти до зображення, яке їм найбільше подобається. Потім діти могли би пояснити, чому вони обрали певну картину і, можливо, розповісти про подібний особистий досвід).
- ▶ Чи змогли б ваші учениці виконати цю вправу, а потім додатково ще розіграти ситуацію? (Наприклад, одна учениця грає чорне каченя, а три учениці – жовтих каченят, і вони змінюють ситуацію, допомагаючи чорному каченяті залізти на стілець. Наприкінці всі тримаються за руки. Звісно, буде ще краще, якщо діти самі придумують, як перетворити чорне на біле.)
- ▶ Чи можна використовувати малюнки тварин у класі як приклад того, що істотам вдається бути друзями, незважаючи на відмінності? (Наприклад, учениць можна попросити поділитися подібною історією з фільму, який вони бачили, чи з книги, яку вони прочитали. Або вони можуть розповісти щось із власного досвіду пошуку подруг.)

Зверніть увагу, що вправа стає складнішою та ресурсозатратною, якщо ви попросите учасниць не просто перетворити малюнки на щасливі, а "намалювати рішення, які допоможуть включити те, що виключено".

Шостий етап (оцінювання – 10 хв.)

Попросіть учасниць самостійно закінчити такі речення. Гарантуйте конфіденційність їхніх нотаток.

1. До того, як ми сьогодні поговорили про розмаїття, я не знала про .....
2. Під час тренінгу я згадала події, де я відчувала себе інакше / виключеною .....
3. Після цієї сесії я вважаю, що з темою різноманітності в школі потрібно / не потрібно працювати, оскільки .....
4. Якщо у мене буде нагода використати деякі з цих вправ у моєму класі, я спробую такі....., оскільки.....
5. Додаткові коментарі .....

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Завантажте відео та підготуйте кілька яскравих зображень. Перед початком видрукуйте неприємні сценки (що використовуються у четвертому етапі). Кожне зображення потрібно приклеїти або причепити посередині листа фліпчарту.

Якщо у вас є фотоапарат, ви можете зробити фотографії пам'ятників, створених на другому етапі, а потім використовувати їх для різних вправ, для обміну в групі, рефлексії тощо.

Ресурси та обладнання

Ручка та папір для кожної учасниці, комп'ютер, проектор, відео (доступне на www.youtube.com/watch?v=RLj1kboVhz8, фліпчарти, маркери, малюнки (роздруковані на папері та проєктовані), камера (необов'язково)

Поради та можливі труднощі

1. Дайте учасникам можливість пригадати та подумати, тому що на це потрібен час, але не змушуйте їх ділитися потенційно неприємним досвідом.
2. Будь ласка, попередьте вчительок-стажерок після другого етапу, що це відео може не підходити для перших класів початкової школи, оскільки може негативно вплинути на дуже маленьких дітей.
3. Четвертий етап можна ускладнити, якщо ви попросите учасниць "намалювати рішення, що включатимуть те, що виключено", замість того, щоби просто перетворити картинку на щасливі.
4. Під час використання вправи в класі не обмежуйте себе запропонованими тут матеріалами; ви можете дослідити цю тему, використовуючи відповідні фільми, книги, музику, рекламу тощо.

Додаткова література

Maley A. and Duff A. (1978), *Drama techniques in language learning: a resource book of communication activities*, Cambridge University Press, Cambridge.

Rinvolucri M. (2007), *Grammar games: cognitive, affective and drama activities for EFL students*, Cambridge University Press, Cambridge.

Scrivener J. (1994), *Learning teaching: a guidebook for English language teachers*. Macmillan/Heinemann, Hong Kong.

Вправа 29

Погляди експерток на інструменти Web 2.0

ОПИС

Вправу розробила Агаті Еротокріту.

Мета: ця сесія дасть можливість учителькам досконально вивчити різні аспекти інструментів Web 2.0 та підвищити свою обізнаність про потужні можливості, а також ризики та обмеження цих інструментів у сфері освіти. Дізнавшись про особистий, а також соціальний і правовий вплив використання інструментів Web 2.0, учительки зможуть дослідити, чи зазвичай їхні студентки поважають права людини, чи нехтують ними під час використання цих інструментів у школі або вдома у повсякденному житті.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (30 хв.)

1. Коротко розкажіть про цілі сесії.
2. Оформіть результати анкетування, яке провели учасниці серед своїх учениць до початку сесії, у мапу думок. Занотуйте враження на плакаті та обговоріть їх.

Перший етап (читання та/або перегляд – 30 хв.)

1. Прочитайте та / або перегляньте разом із учасницями відеозапис міркувань трьох експерток щодо ризиків інструментів Web 2.0 для учениць.
2. Попросіть учасниць робити нотатки в процесі читання / перегляду, щоби згодом вони могли відповісти на такі запитання.
  - ▶ Яка сфера діяльності експерток?
  - ▶ Про які конкретні аспекти Web 2.0 вони говорять?
  - ▶ Якими видами незаконної або шкідливої діяльності учениці можуть займатися в інтернеті?
3. Запропонуйте на розгляд учасницям такі три тексти / відео.
  - ▶ Текст або коротке відео з представницею поліції, яка спеціалізується на розслідуваннях злочинів в інтернеті.
  - ▶ Інший текст / відео / аудіо має стосуватись юридичних аспектів, прав та обов'язків користувачок інтернету, а в ідеалі текст / презентація повинні торкатись глобальних проблем, пов'язаних із інтернетом та Web 2.0 у сфері основних прав людини.
  - ▶ Третя експертна думка може належати психологині та / або соціологині, пояснювати підліткові звички, вплив інтернету та Web 2.0 на молодих людей та їхній спосіб життя, наслідки тривалого перебування перед монітором, а також розглядати поширені думки та емоції щодо прав людини в цій віковій групі загалом і того, як все це впливає на суспільство та соціальні навички молоді.

Другий етап (робота в групі – 30 хв.)

1. Учительки об'єднуються в групи по 5–6 осіб та обговорюють прочитане / побачене. Кожна учасниця групи бере свої нотатки та отримує рольову картку (наприклад, "поліціантка", "адвокатка", "психологиня" або "соціологиня", а також дві-три ролі "вчительок"). Учасниці, які отримали ролі "вчительок", ставлять запитання щодо ризиків інструментів Web 2.0 "експерткам" у своїй групі та коментують те, що вони прочитали або почули.
2. Після завершення дискусій учасниці (разом із тими, хто виконував функції поліціанток, адвокаток, психологинь тощо) мають скласти список із п'яти важливих пропозицій, що може чи має бути зроблено в школах, аби учениці поважали права людини, користуючись інтернетом.
3. П'ять найважливіших пропозицій потрібно відобразити (можливо, з ілюстраціями) на плакатах в кожній групі. Плакати прикріпити до стіни.

Третій етап (дебріфінг та оцінювання – 30 хв.)

1. Учасниці ходять аудиторією та розглядають плакати інших груп.
2. Заохочуйте учасниць коментувати пропозиції, зображені на плакатах, та виділяти те, що вони вважають важливим. Також можна запропонувати їм поділитись ідеями щодо того, які кроки необхідні для розробки стратегії викладання медіаграмотності та привернення уваги учениць до питань прав людини під час використання програм Web 2.0.
3. Роздайте учасницям стікери або кольорові маркери, за допомогою яких вони зможуть позначити на плакатах три найважливіші ідеї / пропозиції, згенеровані під час сесії, які вони планують використовувати надалі для допомоги ученицям у своїх школах.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Учасниці проводять анкетування серед своїх учениць (див. Додаток до вправи 1) перед тренінгом і приносять на нього результати опитування та висновки, які вони зробили з відповідей учениць.

Тренерки готують короткі тексти або аудіо- чи відеоматеріали з фахівчинями, які аналізують ризики інструментів Web 2.0 з погляду експерток (юристок, психологинь тощо).

Можна запросити учениць та їхніх батьків для спільного обговорення наприкінці вправи (необов'язково).

Ресурси та обладнання

Програмне обладнання для створення мап думок (наприклад, FreeMind).

Ноутбук та проектор, інтернет-зв'язок.

(Інтерактивна) дошка.

Короткі тексти чи відеозаписи інтерв'ю з юристками, психологинями тощо, які розповідають про ризики інструментів Web 2.0.

Картки з ролями.

Поради та можливі труднощі

1. Завчасно перевірте посилання на відео та / або зробіть достатньо копій тексту експерток.
2. Підготуйте обговорення в групах так, щоб усі учасниці були рівноцінно залучені та мали змогу зробити внесок у дискусію (наприклад, якщо в групі шестеро людей, то ролі можна розподілити так: "адвокатка", "психологиня", "поліцейська" та три-чотири "вчительки". Залежно від кількості учасниць повторіть той самий набір ролей у наступній групі).

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Анкета про Web 2.0 для учениць та учнів

Інструкція: Будь ласка, відмітьте необхідне поле або дайте відповідь на запитання відповідно до вашого розуміння або досвіду.

Стать: Чоловіча Жіноча

Вікова група: 10-12 13-14 15-16 17-18

1. Де ви найчастіше користуєтесь інтернетом?

У школі Вдома Інше: _____

2. Як довго ви користуєтесь інтернетом протягом дня?

Менше однієї години 1-2 години 3-4 години
Більше ніж _____ Я не користуюсь інтернетом щодня

3. Для чого ви найчастіше користуєтесь інтернетом?

Пошук інформації Розваги Навчання Спілкування

4. Чи вважаєте ви, що інтернет допомагає поліпшити ваше особисте життя? Якщо так, то як саме?

.....
.....

5. Чи використовуєте ви програми в інтернеті для спілкування з друзями? Якщо так, то які програми?

.....
.....

6. Чи є у вас особистий профіль в інтернеті – наприклад, блог або персональна Facebook-сторінка? Якщо так, поясніть чому.

.....
.....

7. Чи ви спілкуєтесь у форумах / чатах в інтернеті? Під час такого спілкування ви використовуєте своє ім'я чи псевдонім? Поясніть чому.

.....
.....

8. У вас багато ідентичностей в інтернеті?

.....
.....

9. Чи використовуєте ви фальшиві відомості про себе, коли спілкуєтесь з іншими?

.....
.....

10. Чи дивитесь або завантажуєте фільми в інтернеті? Скільки фільмів ви дивитесь або завантажуєте протягом місяця?

.....
.....

11. Чи ви слухаєте або завантажуєте музику / пісні в інтернеті? Скільки протягом місяця?

.....
.....

12. Чи ви надаєте будь-яку особисту інформацію про себе та / або вашу родину в інтернеті?

.....
.....

13. Чи є ви членкинею віртуальної спільноти? Якщо так, опишіть вашу діяльність у ній.

.....
.....

14. Ви граєте в інтерактивні ігри з іншими людьми в інтернеті?

.....
.....

15. Як ви можете описати своє життя без інтернету?

.....
.....

Дякую за ваш час і заповнення цієї анкети.

Вправа 30

Руйнуючи стереотипи

ОПИС

Вправу розробила Гудрун Рагнарсдоттір.

Мета: Ця вправа передбачає проведення “зливи ідей” на тему “Як ми продукуємо стереотипи та який вплив вони мають на наше суспільство?” Учасниці вивчають власні стереотипи та упередження через рольову гру та кооперативне дослідження.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ – 5 хвилин

Розкажіть про вправу та її мету.

Перший етап (“злива ідей” – вся група – 15 хв.)

1. Проведіть “зливу ідей” у групі: учасниці повинні описати чотири стереотипи, характерні для учениць середніх шкіл (наприклад: “гот”, “ботан”, “хіпі” тощо).
2. Тренерка записує інформацію на фліпчарті або дошці.
3. Попросіть групу описати особисті й соціальні характеристики, спосіб життя, інші риси особистості, зовнішності, одягу тощо, які належать до обраних стереотипів, і запишіть ці “штампи” на дошці.
4. Допмагайте учасницям бути точними і творчими.

Другий етап (ілюстрація – робота в групах – 20 хв.)

1. Об’єднайте учасниць у групи по четверо людей.
2. Кожна група малює фігуру (у повний зріст), яка ілюструє один із запропонованих стереотипів, на великому аркуші паперу. Малюнки повинні містити всі елементи стереотипів, записані на дошці під час попереднього етапу.

Третій етап (концептуалізація – вся група – 40 хв.)

1. Створіть виставку зображень “стереотипних людей”. Кожна група демонструє свою “картину” максимум 3 хвилини.
2. Розглядаючи “картини” разом з групою, знайдіть якомога більше аргументів, які б “руйнували” такий розподіл. Наприклад: “деякі комп’ютерні ботани добре грають у спортивні ігри”; “деякі хіпі добре розбираються в математиці”.

3. Залучіть учасниць до обговорення, використовуючи такі запитання:
  - ▶ Чи можемо ми групувати людей за допомогою стереотипів?
  - ▶ Чи подібне об'єднання в групі є розумним і справедливим?
  - ▶ Які упередження лежать в основі ідеї про кожну групу?
  - ▶ Як це впливає на ваші стосунки з іншими?

Четвертий етап (дебрифінг – вся група – 15 хв.)

Обговоріть такі питання:

- ▶ Які висновки ви зробили з цієї вправи для вашої викладацької роботи?
- ▶ Які виклики, пов'язані зі стереотипами, існують серед ваших учениць?
- ▶ Що з цього ви можете привнести у свою викладацьку роботу?
- ▶ Які ще запитання виникли внаслідок виконання цієї вправи?

П'ятий етап (оцінювання – пари – 15 хв.)

1. Запропонуйте учасницям анкету для оцінки колег (див. Додаток до вправи 1).
2. Поділіть групу на пари та попросіть кожну учасницю оцінити її колегу за допомогою цієї форми.
3. Обговоріть метод оцінювання: чи доцільно оцінювати учениць таким способом?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Малюнки в повний зріст займають багато простору; підготуйте приміщення з достатньою кількістю вільного місця на підлозі. Дослідіть, які стереотипи щодо стилів одягу зараз у тренді.

Ресурси та обладнання

Великі аркуші паперу (бажано використовувати перероблений папір!).

Маркери різних кольорів.

Поради та можливі труднощі

1. Під час обговорення рекомендуйте учасницям використовувати такі слова, як "деякі", "багато", "окремі" (наприклад, "деякі ботани...", "деякі готи..."). Це допоможе уникнути узагальнень та стереотипів.
2. Запропонуйте вчителькам поміркувати про те, що вони робитимуть у ситуації, якщо одна або декілька учениць у класі, на перший погляд, відповідають одному з описаних типів.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Оцінювання колег

Ім'я особи, яку оцінюють: _____

Ім'я особи, яка проводить оцінку: _____

Результат: _____

Дата: _____

Ви повинні розповісти учениці, що її будуть оцінювати за шкалою від 1 до 10, де 10 – висока оцінка, а 1 – низька. Оцінка, яку ви ставите, відображає, що вона заслуговує за роботу в групі в межах цього проекту.

Проактивність і залученість до вправи:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Робота в команді:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Продуктивність (орієнтованість на виконання завдання):

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Кінцевий результат:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Підрахунок:

	Підрахунок:	Результати:
Проактивність і залученість до вправи:	_____ × 0.25 =	
Робота в команді:	_____ × 0.25 =	
Продуктивність:	_____ × 0.25 =	
Кінцевий результат:	_____ × 0.25 =	
	Оцінка:	

Коментарі:

.....

.....

.....

.....

.....

Вправа 31

Що я можу зробити: підходи до освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ)

ОПИС

Вправу розробила Марія Хозе Невес.

Мета: переглянувши навчальний план, учасниці почнуть думати про різні підходи до впровадження ОДГ/ОПЛ у свою викладацьку практику та про командне викладання у цій сфері. Вправа розроблена для тренерок, які вже знайомі з ОДГ/ОПЛ.

Цільова група: слухачки післядипломних курсів, які працюють із дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Фасилітаторка пояснює поняття загальношкільного та міждисциплінарного підходів до ОДГ.

Перший етап (контексти для реалізації – індивідуальна робота – 10 хвилин)

1. Попросіть учасниць подумати про запитання для оцінювання різних контекстів реалізації ОДГ/ОПЛ у їхній школі; для цього вони повинні зосередитися на навчальному плані предметів, які вони викладають, а також на загальній атмосфері у школі та школі як громаді.
2. Кожне запитання потрібно написати на окремому стікері.

Другий етап (обмін – робота в групах – 20 хвилин)

1. Об'єднайте учасниць у чотири групи та попросіть їх самостійно організувати структуру своєї групи, вибравши координаторку, хронометристку, секретарку та доповідачку.
2. Видайте кожній групі копію тексту "Основні сфери шкільного життя, важливі для розробки загальношкільного підходу до ОДГ/ОПЛ" (Додаток до вправи).
3. Попросіть учасниць приклеїти свої стікери на текст так, щоби співвіднести їх із чотирма описаними сферами та запитаннями в них.

Третій етап (порівняння – робота в групах – 30 хв.)

1. Попросіть учасниць подивитися на стікери інших груп.
2. Запропонуйте кожній групі обговорити такі питання:
  - ▶ спільне та відмінне у запитаннях учасниць та запитаннях у тексті;
  - ▶ необхідність впровадження нових сфер для включення тих стікерів, яких не було куди причепити (додаткові запитання);
  - ▶ важливість цих запитань для глибшого розуміння різних можливих контекстів реалізації ОДГ/ОПЛ.
3. Попросіть кожну групу підготувати фінальну презентацію для всієї групи.

Четвертий етап (визначення сфер діяльності – робота в групах + вся група – 45 хв.)

1. Обговоріть, які серед запропонованих питань у школах учасниць:
  - ▶ уже мають приклади позитивного вирішення;
  - ▶ потребують більшої уваги.
2. Запишіть відповіді на фліпчарті.
3. Попросіть кожну групу вибрати одну пропозицію, спрямовану на посилення вирішення одного з питань, та обговорити, як можна цього досягнути. Запропонуйте записати їхні відповіді на аркуші А3 для подальшого обміну з колегами з інших груп.
4. Групова презентація: кожна група презентує свою доповідь (кожна учасниця групи промовляє одну частину) та отримує відгуки від інших груп.

П'ятий етап (дебрифінг – вся група – 15 хв.)

Обговоріть із учасницями процес ухвалення рішень, якого вони дотримувалися під час виконання вправи. Дискусію можна спрямовувати такими запитаннями:

- ▶ Що ви думаєте про процес вибору пропозиції у вашій групі?
- ▶ Ви згодні з вибором групи? Чи можна було досягти його іншим способом?
- ▶ Наскільки ця вправа допомогла вам поміркувати про принципи стратегії дій у вашій школі?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Потрібно підготувати приміщення для роботи в групах. Для презентації розроблених у групах плакатів знадобиться багато вільного місця на стіні.

Ресурси та обладнання

Папір А3 та А4, кольорові маркери; Додаток до вправи, роздрукований на аркуші А3.

Поради та можливі труднощі

Якщо учасницям складно зрозуміти значення поняття "різні контексти реалізації ОДГ/ ОПЛ", тренерка може запропонувати кілька підказок (див. Додаток до вправи).

Додаткова література

Вправа адаптована з видання "Розробка загальношкільних політик для громадянської освіти", Citizenship Foundation, лютий 2000 року.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Основні складові шкільного життя, важливі для розробки загальношкільного підходу до ОДГ/ОПЛ

Принципи для оцінки ОДГ/ОПЛ у школі

Політики/Планування

- ▶ Наскільки принципи громадянства / прав людини (наприклад, справедливість, правосуддя, рівність, права, обов'язки, співпраця, повага, демократія, переговори) враховані у вашій нинішній шкільній політиці? Наприклад, у політиці рівних можливостей, поведінки та протидії расизму.
- ▶ Наскільки учениці беруть участь у формуванні шкільної політики через класні / шкільні ради, анкети, дискусійні групи тощо?
- ▶ Чи впровадження ОДГ/ОПЛ внесено до шкільного навчального плану?
- ▶ Чи в школі є співробітниця (учителька), відповідальна за координування ОДГ/ОПЛ?

Навчальний план

- ▶ Якою мірою навчальна програма чітко допомагає ученицям зрозуміти ключові поняття громадянства та прав людини, такі як справедливість, демократія, правосуддя, права, обов'язки, участь, вільний вибір?
- ▶ Чи є в учениць можливості для розвитку навичок участі, критичного мислення, голосування та відповідальності? Наприклад, за допомогою дебатів, виборів, інсценізації судів, молодіжного парламенту та інших симуляцій і рольових ігор?
- ▶ Чи учениць заохочують досліджувати / обмірковувати ці питання та процеси й висловлювати свої особисті думки щодо них?
- ▶ Чи учениць заохочують розвивати усвідомлення та знання про свою культуру, а також поцінування різноманітності національних, регіональних, релігійних та етнічних ідентичностей та відчуття себе громадянами світу?

Система цінностей і норм поведінки

- ▶ Чи шкільна система цінностей і норм поведінки сприяє позитивним стосункам, які ґрунтуються на повазі й справедливості, серед усіх учасниць шкільної спільноти?
- ▶ Чи система цінностей і норм поведінки школи сприяє поглядам, які підважують стереотипи, особливо щодо культурної чи етнічної належності, статі, сексуальності та інвалідності?
- ▶ Чи учениці беруть участь у формуванні правил класу / школи та розуміють важливість правил як таких?
- ▶ Чи є в школі партисипативна система цінностей і норм поведінки, яка дає змогу ученицям брати участь у прийнятті рішень щодо їхнього життя та розвивати переговорні компетентності?
- ▶ Чи всі учениці мають змогу брати на себе відповідальність щодо різних процесів, наприклад, допомагаючи розв'язувати конфлікти та протидіяти булінгу чи через залучення до медіації між колегами?
- ▶ Чи учениць заохочують брати на себе відповідальність за власні дії та приймати наслідки власної поведінки?
- ▶ Наскільки школа демонструє занепокоєння щодо стану навколишнього середовища та сталого розвитку?
- ▶ Чи проводять у школі спеціальні події, пов'язані з ОДГ/ОПЛ (наприклад, День прав людини)?

Залученість батьків та громади

- ▶ Чи залучені батьки до процесу ухвалення рішень у школі?
- ▶ Наскільки батьки беруть участь у розробці шкільних заходів?
- ▶ Чи мають учениці можливість учитися в місцевій громаді й робити позитивний та практичний внесок у життя громади?

- ▶ Чи учениці залучені до вибору та запрошення гостей із громади, чи мають можливість бути залученими до всіх аспектів таких візитів?
- ▶ Чи залучені ви до будь-яких заходів на тему ОДГ/ОПЛ, які проводять у місцевій громаді?

Вправа 32

Карти: опис нашої дійсності

ОПИС

Вправу розробила Тахані Шемейс.

Мета: у цій вправі учасниці вчитимуться оцінювати джерела, використовуючи узгоджені критерії. Вчительки оцінять, наскільки ці джерела підходять для заданої навчальної мети. Вправа заохотить учительок вибирати різноманітні й цікаві джерела, які підтримують зміст їхнього викладання, відображають різноманітні перспективи на тему, яку розглядають, а отже, популяризують цікаву класну роботу, яка засвідчує збалансований погляд на середовище (історичне, соціальне, економічне) учениць.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (визначення репрезентацій – робота в групах – 20 хв.)

1. Продемонструйте слайд, який ілюструє різні типи історичних, географічних та мультимедійних джерел і попросіть учасниць за допомогою “зливи ідей” проговорити, які різні види джерел використовують в освіті.
2. Запитайте учасниць: Які джерела можуть використовувати в класі вчительки, щоби працювати з ученицями над темами з “реального життя”?
3. Далі проведіть “зливу ідей”, дотримуючись таких правил:
  - ▶ Чітко окресліть питання, і поясніть, яких критеріїв треба дотримуватися.
  - ▶ Попросіть учасниць індивідуально записати свої думки на аркуші паперу.
  - ▶ Усі по черзі зачитують свої думки вголос.
  - ▶ Стежте, щоб увагу зосереджували на окресленому питанні.
  - ▶ Пильнуйте, щоб учасниці не критикували ідеї та не оцінювали їх під час сесії. (Критика вносить елемент ризику для учасниць групи, які мають запропонувати якусь ідею. Вона пригнічує креативність і перешкоджає вільному перебігу вдало проведеної сесії “зливи ідей”). Заохочуйте натхненне та некритичне ставлення серед учасниць групи.
  - ▶ Спробуйте залучити всіх до участі та розробки ідей, навіть найтихіших членкинь групи.
  - ▶ Нехай люди веселяться. Заохочуйте їх висувати якомога більше ідей – від дуже практичних до повністю непрактичних. Вітайте креативність!
  - ▶ Стежте, щоб люди не розвивали надто довго якийсь один напрям думки. Заохочуйте людей розвивати чужі ідеї або використовувати інші ідеї для створення нових.
  - ▶ Попросіть одну людину занотовувати ідеї, які будуть результатом сесії (використовуйте фліпчарт).
  - ▶ На фліпчарті записуйте ВСІ ідеї, не можна вибирати!
  - ▶ Результати “зливи ідей” потрібно розглянути та оцінити після сесії.
4. Разом із учасницями посортуйте записане на фліпчарті у порядку зменшення важливості та релевантності до цілей сесії.

5. На завершення дискусії підсумуйте, як учительки використовують джерела. Наприклад:
  - ▶ Що таке очевидний зміст джерела?
  - ▶ Що таке прихований зміст джерела?
  - ▶ Що воно підкреслює?
  - ▶ Що воно не враховує?

Другий етап (аналіз карти – робота в групі – 50 хв.)

1. Поясніть, що зараз ви працюватимете з прикладом джерела: картами.
2. Роздайте завдання для карти (Додаток до вправи) учасникам. Також дайте кожній групі учасниць карту, яку вони аналізуватимуть, згідно з отриманим завданням.
3. Учасниці обговорюють відповіді у своїх групах та готуються поділитися ними з іншими групами.
4. Дайте кожній групі час подати свою карту та результати їхнього аналізу іншим групам.

Третій етап (застосування – робота в групі – 20 хв.)

1. Попросіть групи перелічити різні заняття в класі, де вони можуть використовувати подібне джерело. Вони повинні описати два або три приклади і записати кожен на аркуші формату А4.
2. Почепіть листки А4 на стіну. Групи ходять по кімнаті і мовчки читають пропозиції. Запропонуйте учасницям дописувати на ці листки А4 коментарі, якщо вони виникають.
3. За потреби організуйте другий раунд читання.
4. Фасилітаторка та учасниці можуть підкреслити деякі результати.

Четвертий етап (дебріфінг – 10 хв.)

1. Поверніться до фліпчарту та порівняйте відповіді з думками, які учасниці висловлювали перед початком вправи (під час “зливи ідей”).
2. Допоможіть учителькам придумати подібні вправи, які вони можуть використати у класі. Наприклад:
  - ▶ Покажіть карту без легенди або назви та дайте ученицям можливість самостійно їх скласти.
  - ▶ Порівняйте зі справжньою легендою / назвою карти.
  - ▶ Проговоріть розбіжності та схожості.

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

- Попросіть учасниць розповісти, чого вони навчилися під час вправи.
- ▶ Які це матиме наслідки для вашої педагогічної практики?
  - ▶ Як ви можете розвинути ці ідеї у вашій педагогічній практиці?
  - ▶ Які ще питання порушує така вправа?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте кімнату для роботи в малих групах (групи з 4-5 учасниць).

Ресурси та обладнання

Додаток до вправи 1: карта

Карты (переглянуто 17 жовтня 2017)

- ▶ www.lib.utexas.edu/maps/historical
- ▶ www.euratlas.com/index.html

- ▶ www.reisenett.no/map_collection/historical/history_europe.html
- ▶ www.educationworld.com/a_lesson/lesson287.shtml
- ▶ Dorling D., Newman M. and Bradford A. (2008), Atlas of the real world: mapping the way we live, Thames & Hudson, London.
- ▶ “Реальний атлас світу” використовує програмне забезпечення, щоб зобразити країни світу не за їхнім фізичним розміром, а за демографічними показниками в низці сфер. Розмір кожної території відображає її пропорції щодо інших. Тож ми отримуємо зовсім іншу перспективу, аніж проекція Меркатора, до якої ми звикли.

Підказки та можливі труднощі

1. Одним із критеріїв вибору карт для використання у цій вправі є відображення ними різних перспектив.
2. Для проведення цієї вправи в різних контекстах тренерка може вибрати чотири карти, що відображають історичні, географічні та інші дані, які вчительки використовують у навчальній програмі.
3. Під час обговорення учасниці торкаються питання природи джерел, мети, якою керувалися для створення карти; як ці чинники можуть впливати на подання інформації, а отже, відображати погляди творчині карти.
4. Робота з картами може бути дуже складною. Вчительки легко можуть отримати доступ до географічних та інших типів карт із недавніми кордонами країн, однак знайти достовірні карти, що зображають історичні епохи, може бути важче. Ми додали посилання на такі карти у переліку ресурсів.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Завдання для аналізу карти

---

1. Тип карти: .....
2. Дата карти:.....
3. Джерело карти (з назвою видавництва, якщо вона відома):.....
4. Чому, на вашу думку, створили цю карту? (наведіть аргументи на підкріплення вашої тези) .....
5. Перечисліть три найважливіші, на вашу думку, речі на цій карті.
6. Якого виду інформації бракує на цій карті? .....

7. Як ця карта доповнює інформацію про цю подію, розміщену в підручниках?

.....

.....

.....

.....

8. Інформація на цій карті підтверджує чи заперечує інформацію та уявлення, якими ви володієте?

.....

.....

.....

.....

Вправа 33

Непорозуміння?

ОПИС

Вправу розробила Олена Стиславська.

Мета: коли вчителі створюють для молодих людей можливість спілкуватися на основі взаємної поваги, вони не тільки сприяють добробуту, освіті та розвитку учениць, а й підтримують зміни, що впливають на все суспільство і роблять його більш справедливим та справді демократичним. Ця вправа дає змогу замислитися над змістом ефективного міжособистісного спілкування в контексті ОДГ/ОПЛ.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (рольова гра – вся група – 10 хв.)

1. Попросіть учасниць об'єднатися у три групи. Одна група стоїть в одному кутку кімнати, друга – у протилежному, а третя – посередині кімнати.
2. Роздайте кожній групі завдання (Додаток до вправи 1) і наголосіть, що важливо не знати завдань інших груп та дотримуватися інструкцій.
3. Попросіть групи прочитати своє завдання і домовитися, як вони будуть його виконувати (2 хв.).
4. Повідомте групам, що вони мають 3 хвилини на виконання завдання, і дайте сигнал, коли можуть почати.
5. Проговоріть результати. Обговоріть з учасницями їхній досвід. Поставте, наприклад, такі запитання:
  - ▶ Чи виконали ви завдання?
  - ▶ Ви задоволені результатом?
  - ▶ Чи виникли труднощі? Що можна було зробити краще?
6. Поясніть учасницям: те, що вони тільки-но пережили, можна використовувати як приблизну (і звичайно, перебільшену) ілюстрацію процесу спілкування, в якій група А надсилає інформацію, група Б – отримує, а група В створює різні перешкоди для спілкування. Коротко опишіть процес спілкування (Додаток до вправи 2).

Другий етап (робота усією групою – 30 хв.)

1. Попросіть усю групу під час короткої відкритої дискусії навести приклади перешкод у спілкуванні. Запишіть приклади на фліпчарті. Мета цієї сесії – розглянути, які перешкоди є найбільш руйнівними для формування позитивного духу в школі. Поясніть чому.
2. Наступним етапом буде навчання через співпрацю методом ажурної пилки. Об'єднайте учасниць у групи з чотирьох осіб (Група А, Б, В і Г). Роздайте Додаток до вправи 3 з описами одного виду перешкод (усі членкині однієї групи отримують однакові роздаткові матеріали). Учасниці спершу читають ці тексти індивідуально, а потім обмірковують і висловлюють думки щодо них у групах. Вони записують тези, з якими всі погоджуються, і деякі тези, щодо яких не вдалося дійти згоди.

Третій етап (робота в групах – 60 хв.)

1. Утворіть нові групи з чотирьох людей, збираючи по одній учасниці з кожної попередньо утвореної групи А, Б, В і Г:
  - ▶ А1, Б1, В1, Г1
  - ▶ А2, Б2, В2, Г2
  - ▶ А3, Б3, В3, Г3
  - ▶ А4, Б4, В4, Г4
2. Тепер попросіть кожну спеціалістку (учасницю групи, яка працювала над певною перешкодою), подати свої висновки іншим учасникам групи. Так усі учасниці групи отримають певні знання щодо різних типів перешкод (10 хв.).
3. Завдання цієї групи – вирішити, які перешкоди є найбільш руйнівними для розвитку культури демократії в школі. Учасниці мають також запропонувати шляхи подолання цих перешкод. Дайте кожній групі фліпчарт, маркери та копії Додатка до вправи 5. Повідомте групам, що в них буде 25 хв. на обговорення, подання пропозиції та підготовку відгуків (5 хв.).
4. Кожна група озвучує свої відгуки. Групи можуть доручити це завдання одній людині або зробити це разом (20 хв.).

Четвертий етап (дебрифінг – 20 хв.)

1. Для підбиття підсумків вправи попросіть учасниць поміркувати про свій досвід у школі та навести реальні приклади перешкод у спілкуванні, які обговорювали під час цієї вправи.
2. Скажіть учасницям, що кожна людина використовує власні “улюблені” перешкоди для спілкування. Дайте їм деякий час подумати та зрозуміти, які перешкоди у спілкуванні траплялися їм у таких взаємодіях, як: Вчителька – Вчителька, Вчителька – Учениця, Вчителька – Батьки. Попросіть їх записати свої роздуми і зберегти для себе.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Розставте стільці колом біля стін. Потрібно, щоби приміщення можна було облаштувати для роботи і в малих групах.

Ресурси та обладнання

Додаток до вправи 1: Інструкції для трьох груп.

Додаток до вправи 2: Процес спілкування – короткий опис.

Додаток до вправи 3: Перешкоди спілкуванню в контексті ОДГ/ОПЛ.

Додаток до вправи 4: Роздаткові матеріали для чотирьох груп – “Опис перешкод у спілкуванні”.

Додаток до вправи 5: Таблиця для обговорення в групах.

Фліпчарти та маркери.

Поради та можливі труднощі

1. Щоб рольова гра спрацювала, потрібно організувати її так, аби в середній групі було трохи більше учасниць, ніж в інших двох.
2. Під час опису процесу спілкування (Додаток до вправи 1) нагадайте, що слова становлять лише 7% спілкування, тому рівноцінну увагу потрібно приділяти іншим компонентам: мові тіла, вираженню емоцій тощо. Зазначте також, що усвідомлення перешкод – це вже півшляху до їхнього подолання.

3. Краще пояснити процес спілкування (Додаток до вправи 2) та перешкоди у спілкуванні (Додаток до вправи 3) за допомогою слайдів.
4. Метод із чотирма початковими групами та чотирма експертними групами називають “методом ажурної пилки”. Для успішного використання цього методу треба спочатку пояснити все завдання.
5. Важливо повідомити учасникам, що в трьох груп (“Судження”, “Контроль”, “Уникання”) завдання буде більш рефлексивним, а четверта група (“Інші перешкоди”) зосередиться на вивченні та переказі інформації.
6. У Додатку до вправи 4 у правому верхньому куті кожної сторінки є прямокутник. Він допоможе уникнути плутанини, коли початкові групи перетворюються на змішані. Тож коли готуватимете копії для учасниць чотирьох початкових груп, позначте прямокутники різними кольорами. Кожна учасниця однієї групи отримує однаковий текст, але прямокутники будуть різними: червоний, жовтий, синій та зелений. Для утворення нових груп вам треба буде дати лише таку інструкцію: “Тепер об’єднайтеся в нові групи відповідно до кольору в правому верхньому куті вашого роздаткового матеріалу”.
7. Ідеальна кількість учасниць групи для “методу ажурної пилки” – 16. Використайте творчий підхід, якщо кількість інакша (наприклад, деякі учасники можуть виконувати одну роль).

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Інструкції для трьох груп

Група А

Сьогодні під час перерви у вас буде можливість вибрати один із двох варіантів: кава й тістечка або вода та фрукти. Ви можете замовити один із варіантів разом із групою Б. Але є одна умова – групи А і Б повинні прийняти спільне рішення. Домовтеся з групою Б. Пам’ятайте, що ви не можете зрушити з місця, на якому стоїте.

Група Б

Вислухайте, що Група А намагається вам сказати, і зреагуйте. Пам’ятайте, що ви не можете зрушити зі свого місця.

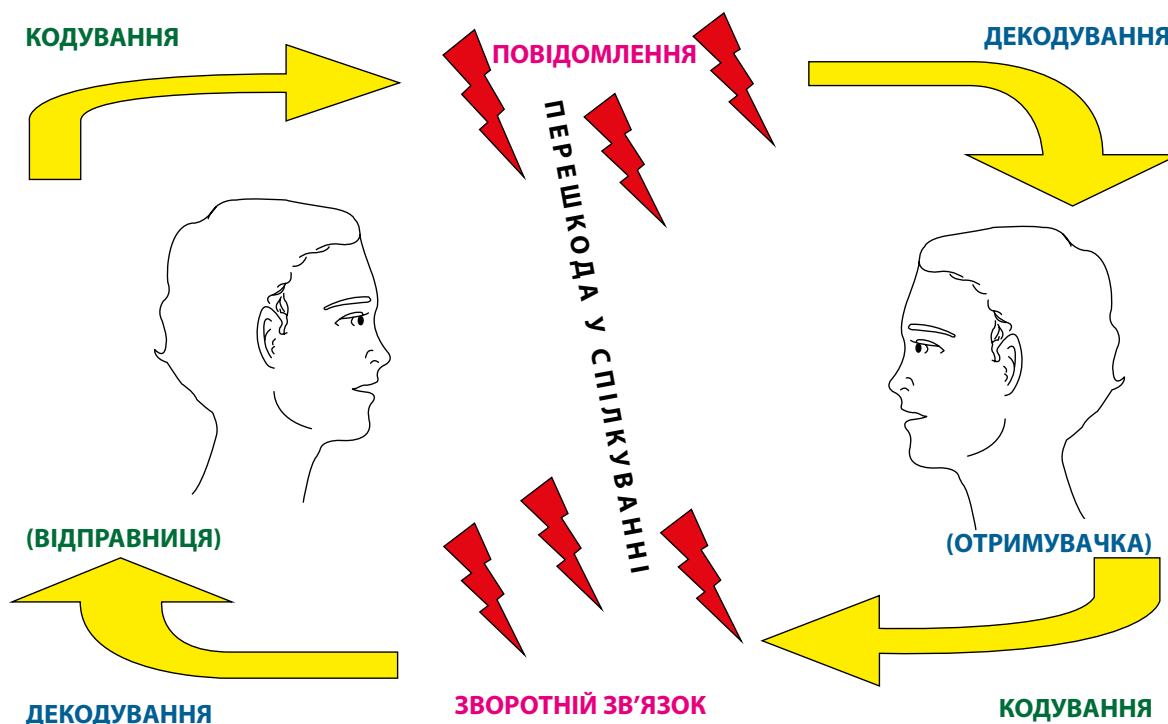
Група В

Ваше завдання – не дозволити групі А та групі Б спілкуватися. Для цього ви можете використовувати все, що бажаєте: ваш голос, ваші тіла, додаткові матеріали, які можете знайти в кімнаті. Пам’ятайте, що ви не можете зрушити зі свого місця.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Процес спілкування – короткий опис

Процес спілкування

Ця спрощена версія складного процесу може бути потужним інструментом для аналізу власних комунікативних навичок, діагностики проблем комунікації та розробки планів покращення комунікації.

1. Людина (ВІДПРАВНИЦЯ) передає ПОВІДОМЛЕННЯ комусь (ОТРИМУВАЧКА) або групі людей. Кожна ВІДПРАВНИЦЯ кодує ПОСЛАННЯ у формі слів, звуків, рухів, поведінки тощо. Воно переходить до ОТРИМУВАЧКИ через один або кілька каналів, вибраних ВІДПРАВНИЦЕЮ. Канали можуть бути вербальними або невербальними. Вони можуть залучати лише одне з чуттів, наприклад, слух, або усі п'ять чуттів: слух, зір, дотик, нюх і смак. Невербальне спілкування, яке часто називають мовою тіла, відбувається головню завдяки зору, а не слуху.
2. ЗАКODOVАНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ потрапляє до ОТРИМУВАЧКИ, яка намагається його ДЕКОДУВАТИ, інакше кажучи, зрозуміти, що мала на увазі ВІДПРАВНИЦЯ і які її наміри.
3. Цей процес активізує мислення про те, як відповісти / як поведися (ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК) у цій ситуації. Після надсилання повідомлення ВІДПРАВНИЦЯ стає ОТРИМУВАЧКОЮ, а ОТРИМУВАЧКА – ВІДПРАВНИЦЕЮ через процес надання ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ. ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК – це відповідь ОТРИМУВАЧКИ на спробу ВІДПРАВНИЦІ надіслати ПОВІДОМЛЕННЯ. Вплив на ОТРИМУВАЧКУ завершує процес спілкування.

- ▶ Якщо повідомлення передається чітко та однозначно, то це приклад ефективного спілкування. В ефективному спілкуванні ПОВІДОМЛЕННЯ, яке надіслала ВІДПРАВНИЦЯ, ОТРИМУВАЧКА дістане з дуже незначними спотвореннями. Проте спілкування буде успішним, лише якщо ОТРИМУВАЧКА зрозуміє, що ВІДПРАВНИЦЯ намагається висловити. Ефективне спілкування відбувається, коли перша ВІДПРАВНИЦЯ добивається бажаного впливу на ОТРИМУВАЧКУ.
- ▶ Коли ви надсилаєте ПОВІДОМЛЕННЯ, ви маєте донести якесь значення, однак саме ПОВІДОМЛЕННЯ не містить значення. Значення існує у вашій голові і в голові вашої ОТРИМУВАЧКИ. Щоб

порозумітися, ви та ваша ОТРИМУВАЧКА маєте мати аналогічні тлумачення слів, жестів, інтонацій та інших символів.

- ▶ Вдале спілкування мінімізує непорозуміння між ВІДПРАВНИЦЕЮ та ОТРИМУВАЧКОЮ. ВІДПРАВНИЦЯ не може просто пересадити ПОВІДОМЛЕННЯ чи ідею. Неефективне спілкування означає, що на ОТРИМУВАЧКУ не було здійснено жодного впливу або результат був несподіваним, небажаним та / або невідомим ВІДПРАВНИЦІ.
- ▶ ВІДПРАВНИЦЯ може зрозуміти, чи ПОВІДОМЛЕННЯ було зчитане так, як планувалося, головню завдяки ЗВОРОТНОМУ ЗВ'ЯЗКУ. ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК передбачає вибір каналу ОТРИМУВАЧКОЮ оригінального ПОВІДОМЛЕННЯ. Канал для ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ може суттєво відрізнятись від первинного каналу, вибраного ВІДПРАВНИЦЕЮ. Здивований погляд може бути ЗВОРОТНИМ ЗВ'ЯЗКОМ на усну інструкцію, яка, на думку ВІДПРАВНИЦІ, була дуже чітко сформульована.
- ▶ Якщо ПОВІДОМЛЕННЯ не зчитується чітко, виникають ПЕРЕШКОДИ У СПІЛКУВАННІ. Проблеми на будь-якому етапі комунікаційної моделі можуть створити ПЕРЕШКОДИ У СПІЛКУВАННІ. Але ПЕРЕШКОДИ – це також і можливості для покращення спілкування.

Є хороша новина про спілкування: здебільшого його можна покращити. А погана новина полягає в тому, що ніхто ще не досягнув досконалості у спілкуванні.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Перешкоди для спілкування в контексті ОДГ / ОПЛ

Існує чимало різних перешкод для спілкування та підходів до їхньої класифікації. Тут описано перешкоди для спілкування, які найбільше перешкоджають втіленню ОДГ / ОПЛ та формуванню позитивної системи цінностей і норм поведінки в школі.

Перешкоди для спілкування, найбільш руйнівні для формування позитивного етосу в школі			
Судження, тобто: <ul style="list-style-type: none"> ▶ критика ▶ образи ▶ зневага ▶ ярлики ▶ діагнози ▶ стигматизація ▶ оціночна похвала ▶ звинувачення 	Контроль, тобто: <ul style="list-style-type: none"> ▶ накази ▶ вимоги ▶ погрози ▶ моралізаторство ▶ випитування ▶ нав'язування порад 	Уникнення, тобто: <ul style="list-style-type: none"> ▶ відволікання уваги від проблеми ▶ логічне пояснення ситуації ▶ зміна теми і спроби веселитися замість того, щоби зосередитися на проблемі 	Інші, такі як: <ul style="list-style-type: none"> ▶ стереотипізація ▶ відсутність зворотного зв'язку ▶ погані навички слухання ▶ іронія та сарказм ▶ нерозбірливі формулювання ▶ мова ▶ фізичні перешкоди

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 4

Опис перешкод у спілкуванні

Група А

Судження

Коли ми "судимо"?

Коли ми критикуємо, ображаємо, зневажаємо, чіпляємо ярлики, роздаємо діагнози, стигматизуємо, даємо оціночну похвалу, звинувачуємо?²

2. Див. Rosenberg M. B. (2003), "Nonviolent communication: a language of life", A PuddleDancer Press Book, Encinitas, CA.

Рефлексії

Коли ми говоримо такою мовою, ми думаємо і спілкуємося, спираючись на те, що не так з іншими, коли вони поведуться певним чином. Ми зосереджуємо увагу на класифікації, аналізі та визначенні того, наскільки усе “не так”, а не на тому, що ми та інші потребуємо, але не отримуємо. Наприклад: якщо колега більше дбає про деталі, аніж я, вона “прискіплива й нав’язлива”. Але якщо це я більше турбуюсь про деталі, ніж вона, тоді вона “недбала й неорганізована”. Судження – це погана форма для вираження наших цінностей і потреб, тому що вони збільшують захисну реакцію та опір до тих людей, з якими ми взаємодіємо. Якщо вони погодяться діяти відповідно до наших цінностей, то, ймовірно, зроблять це зі страху, провини чи сорому.

Класифікація та судження людей сприяють насильству. Взаємозв’язок між мовою і насильством досліджує професор психології О. Дж. Гарвей з Університету Колорадо. Він взяв випадкові зразки літературних творів із багатьох країн світу і склав таблицю частоти слів, які класифікують і судять людей. Його дослідження засвідчує високу кореляцію між частим використанням таких слів та випадками насильства. В культурах, де люди думають насамперед про потреби людини, є менше насильства, аніж у культурах, де люди називають одні одних “хорошими” або “поганими” і вважають, що “погані” заслуговують на покарання. Скільки телевізійних програм та фільмів для дітей та молоді вихваляють героїв, які вбивають або карають людей; фільмів, де насильство є “кульмінацією”? Глядачі навчені, що погані хлопці заслуговують на покарання, і отримують задоволення від споглядання такого насильства.

Замість “насильство – це погано” ми можемо сказати: “Я боюся застосування насильства для вирішення конфліктів і ціную, коли їх вирішують за допомогою інших засобів”.

Група Б

Контроль

Коли ми “контролюємо”?

Коли ми наказуємо, вимагаємо, погрожуємо, вдаємося до моралізаторства, випитуємо, нав’язуємо поради?³

Рефлексії

якщо ми повідомляємо про свої потреби у формі вимоги, це явно або неявно загрожує слухачкам покаранням, якщо вони не виконають цього. Деякі люди вважають, що, оскільки вони батьки, вчительки чи менеджерки, їхня робота полягає в тому, щоб змінювати людей і змушувати їх добре поводитися. Таке мислення пов’язане з уявленням, що певні дії заслуговують на винагороду, тоді як інші ведуть до покарання. Слово “заслугує” передбачає “поганість” людей, які поведуться певним чином, і закликає їх покарати, щоб вони покалися та змінили свою поведінку. Однак ми не можемо змусити людей щось робити. Якщо ми будемо їх карати, то лише змусимо їх жалкувати, що вони не підкорилися. В інтересах усіх зробити так, щоб люди змінювалися не для того, щоб уникнути покарання, а тому, що бачать у цих змінах вигоду для себе.

Контроль ґрунтується на трактуванні людської суті, яке було панівним упродовж багатьох століть. Це трактування підкреслює, що люди природно злі та недосконалі, а освіта потрібна, щоб контролювати властиву нам небажану натуру. Така освіта часто змушує нас задуматися, чи все добре з будь-якими почуттями та потребами, які ми відчуваємо. Ми рано вчимося ізолювати себе від того, що відбувається всередині нас. Таке спілкування і породжує ієрархічні суспільства, які ґрунтуються на пануванні; де незначна група людей для власної вигоди контролює решту населення. Мова неправильності: “мусиш” і “повинен”, ідеально підходить для цієї мети: що більше людей навчають таким мислити, то частіше вони схильні шукати ззовні – в інших авторитетів – визначення того, що є правильним, неправильним, добрим і поганим.

3. Там само.

Група В

Уникання

Коли ми “уникаємо”?

Коли ми відвертаємо увагу від проблеми, даємо логічне пояснення ситуації, змінюємо тему, або намагаємося розвеселитися, замість того, щоби зосередитися на проблемі?⁴

Рефлексії

Що стоїть за униканням? Байдужість? Страх відмови? Страх втрати контролю? Чи це спосіб відсунути тему розмови подалі від себе, щоб потрапити до зони комфорту? Що робить група для уникнення того, що треба зробити? Чи групові норми сприяють униканню?

Уникання часто трапляється, коли людина відчуває себе в небезпеці або хоче заперечити відповідальність за власні почуття, думки та дії. Використання популярного слова “потрібно” (як-то в реченні “деякі речі потрібно зробити, подобається це тобі чи ні”), ілюструє, як таке мовлення приховує нашу особисту відповідальність за наші дії. Ми можемо замінити мовлення, яке натякає на відсутність вибору, мовленням, яке визнає вибір. Якщо вчителька каже: “Я ненавиджу ставити оцінки. Не думаю, що вони корисні, адже викликають велику тривожність серед учениць. Але мені доводиться ставити оцінки – така шкільна політика”, вона знімає з себе відповідальність. Але якщо вона переформулює це речення на “Я вибираю ставити оцінки, тому що не хочу втратити свою роботу”, вона визнає відповідальність за свої дії.

Ми можемо бути небезпечними, коли не усвідомлюємо нашої відповідальності за те, як ми поведимось, мислимо і відчуваємо. Французький письменник і журналіст Жорж Бернанос сказав: “Жахіття, які ми вже бачили, і ще більші жахіття, які відбуваються зараз, – це не ознака того, що в цілому світі стає більше бунтівних, непокірних та неслухняних людей, а того, що постійно збільшується кількість слухняних, покірних людей”.

Група Г

Інше⁵

Стереотипізація

Шляхом стереотипізації ми типізуємо людину, групу, подію або річ відповідно до надто спрощених концепцій, переконань чи думок. Стереотипізація перешкоджає спілкуванню, адже змушує людей поводитися так, ніби вони наперед знають повідомлення, яке надходить від відправниці, або – щогірше – вважають, ніби повідомлення не потрібне, оскільки “все і так відомо”. І відправниці, і одержувачки мають постійно намагатися розпізнавати й протидіяти мисленню, висновкам та вчинкам, які ґрунтуються на стереотипах.

Відсутність зворотного зв'язку

Зворотний зв'язок – це дзеркало спілкування. Зворотний зв'язок полягає в тому, що одержувачка надсилає відправниці своє розуміння надісланого повідомлення. Без зворотного зв'язку спілкування відбувається в односторонньому порядку. Щоби спілкування було справді двостороннім, відправниця й одержувачка мають активно використовувати зворотний зв'язок.

Зворотний зв'язок має бути корисним, а не прикритим. Швидкий зворотний зв'язок ефективніший, ніж відгуки, які притримали до “правильного” моменту. Зворотний зв'язок має бути якомога більш конкретним, а не узагальненим.

4. Там само.

5. Там само.

Погані навички слухання

Слухати складно. Зазвичай спікерка вимовляє приблизно 125 слів за хвилину. А типова слухачка може сприймати від 400 до 600 слів за хвилину. Тож майже 75% часу на слухання – це вільний час. А вільний час часто відволікає слухачку. Тому нам треба бути активними, а не пасивними слухачками.

Будьте готовими слухати. Заблокуйте думки про інших людей та інші проблеми. Намагайтеся не перебивати спікерку. Передчасно насуплене обличчя, хитання головою або змуджений вираз слухачки легко може знеохотити спікерку. Ставте запитання. Ствердно кивайте головою. Дивіться людині в очі. Нахиляйтесь вперед. Зосереджуйтеся на тому, що каже інша людина. Повторюйте основні моменти.

Іронія та сарказм

Йдеться про незбігання вираження та наміру: коли спікерка говорить одне, а має на увазі інше або коли буквально значення суперечить бажаному результату.

Це часто провокує непорозуміння, оскільки деякі люди можуть не розшифрувати іронії / сарказму в повідомленні, а інші можуть відчутти себе скривдженими й зайняти захисну позицію.

Нерозбірливі формулювання

Результативне спілкування починається з чіткого повідомлення. Порівняйте ці два повідомлення: “Будь ласка, будьте тут приблизно о 9:00 завтра вранці” і “Будь ласка, будьте тут о 9:00 завтра вранці”. Різниця тут – одне слово, але перше речення нечітке, а друге – безсумнівне. Нерозбірливі формулювання перешкоджають спілкуванню, тому що відправниця не прояснює отримувачці своїх намірів. Прояснювати нерозбірливі формулювання має відправниця. Якщо відправниця сподівається, що отримувачка розбереться з повідомленням сама, то не намагається подолати цю перешкоду для спілкування.

Мова

Для пояснення можна використати реальний приклад з класу. Молода й амбітна вчителька запланувала заняття про процес прийняття рішень у своїй країні. Закінчивши презентацію, вона запитала учнів, чи все зрозуміло. Відповідь була ствердною. Вона все ж хвилювалася, і щоби перевірити свої підозри, роздала всім у класі роздаткові матеріали зі своєю презентацією та попросила виділити незрозумілі слова червоним кольором. Зібравши листочки, вона була приголомшена – майже половина тексту була червоною.

Фізичні перешкоди

Фізичні перешкоди – це ті фізичні речі, які заважають спілкуванню. Серед таких речей: телефон; письмовий стіл; незручне місце для зустрічей; шум; зал для засідань з незручними стільцями, через які люди захочуть якомога швидше встати й вийти, навіть ціною обірваної дискусії.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 5

Табличка для обговорення в групах

Перешкоди для спілкування

Існує багато різних перешкод для спілкування та підходів до їхньої класифікації.

Це думка МОЄЇ ГРУПИ про ті перешкоди для спілкування, які найбільше заважають втіленню ОДГ / ОПЛ та формуванню позитивної системи цінностей та норм поведінки в школі.

Особливості шкільної системи цінностей на норм поведінки, що перешкоджають втіленню ОДГ / ОПЛ.	Як подолати перешкоди

Вправа 34

Обмін цінностями

ОПИС

Вправу розробили Гудрун Рагнарсдоттір та Паскаль Момпуа-Гайяр.

Мета: Усі ми маємо цінності. Цінності живлять наші надії на майбутнє й наші уявлення про те, що ми можемо зробити в суспільстві. Наші цінності відрізняються через наші переконання та досвід. Оскільки цінності частково визначають наші думки та поведінку, ми можемо проаналізувати, як вони допомагають нам стати найкращою можливою версією себе. Зрозуміло, що просто сказати людям, які цінності вони повинні мати, – це не найкращий спосіб допомогти їм навчатися або змінюватися. Ось чому ця вправа спрямована на те, щоб допомогти учасникам подумати про свої цінності шляхом залучення їх до гри, у якій вони мають зробити вибір і потім його пояснити.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Зробіть короткий вступ, у якому озвучте деякі вищезазначені ідеї про цінності та як вони впливають на наші дії в суспільстві. Надайте інформацію про подальші етапи цієї вправи.

Перший етап (гра в карти – 10 хв.)

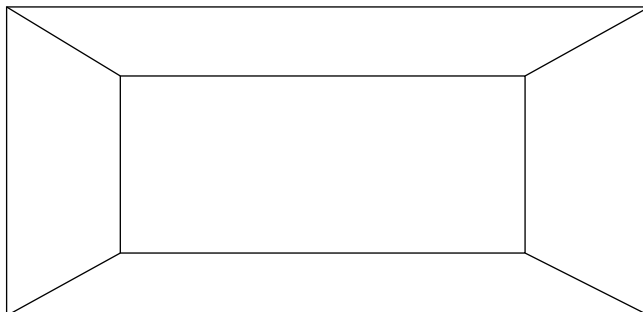
1. Роздайте кожній учасниці шість карт з підготованих матеріалів. Ви можете придумати карти відповідно до ваших цілей. Карти, які ми використовуємо тут у прикладі, підходять для роботи з вчительками, але ви можете адаптувати карти для роботи з молодими людьми різного віку.
2. Скажіть учасникам, що в них є 10 хвилин для обміну картами між собою і збору "найкращої можливої комбінації" (набір карт, який, на їхню думку, їм найбільше підходить): їм потрібно зібрати найважливіші для них карти / цінності.
3. Учасниці грають у гру: вони ходять по кімнаті та обмінюються картами з іншими учасницями, щоби зібрати шість бажаних карт. Деякі учасниці можуть залишитися з картами, яких вони не хочуть, а інші будуть задоволені зібраною комбінацією.

Другий етап (дебріфінг у парах – 10 хв.)

Після гри учасниці об'єднуються в пари і неформально обговорюють, що їм сподобалося / не сподобалося під час гри, переживання, які вони відчули тощо.

Третій етап (індивідуальна рефлексія – 15 хв.)

1. Об'єднайте всіх учасниць у мікрогрупи з чотирьох осіб і розподіліть ролі, використовуючи метод, описаний у Вправі № 6 "Частини головоломки".
2. Попросіть учасниць підготувати по два "сервірувальні килимки" на групу: їх слід намалювати на аркуші формату А3, згідно з наведеним нижче зразком.

3. *Перший сервірувальний килимок:* попросіть учасниць індивідуально написати у своєму куті першого килимка чотири твердження, які відповідатимуть на таке запитання:
  - ▶ Які ставлення та дії допомогли успішно виконати завдання? (Можливі такі відповіді: переговори, переконування, задавання питань, слухання тощо). Кожна учасниця записує свою відповідь.
4. *Другий сервірувальний килимок:* попросіть учасниць індивідуально написати в своєму куті другого килимка два твердження, які відповідають на таке питання:
  - ▶ Як ви обрали свої цінності? Як ви собі уявляєте "найкращу комбінацію"?

Третій етап (групова рефлексія шляхом ротації – 50 хв.)

1. Поясніть групі, що зараз вони ділитимуться своїми особистими міркуваннями, використовуючи кооперативну схему навчання.
  - ▶ Кожна учасниця бере перший килимок і читає твердження сусідки праворуч. Учасниця 1 читає твердження 1, тоді учасниця 2 читає твердження 2 і так далі, доки всі твердження не будуть прочитані в групі.
  - ▶ Тепер запропонуйте групам обговорити те, що вони запишуть посередині килимка: їм треба записати чотири речення, що відобразатимуть груповий консенсус, який впливає з індивідуальних висновків кожної учасниці. Кожна учасниця групи має маркер іншого кольору й записує ним одне з чотирьох речень. Так, посередині килимка будуть усі чотири кольори.
2. Тепер їм слід зробити те саме з другим килимком.

Четвертий етап (дебрифінг – 15 хв.)

1. Прикріпіть килимки до стіни.
2. Групи підходять до своїх килимків і по черзі пояснюють записані результати (ставлення, записані на килимку 1, та вибори, записані на килимку 2) іншим групам: кожна учасниця вголос зачитує свої твердження.
3. Попросіть учасниць прокоментувати досвід досягнення консенсусу.
  - ▶ Ви використовували компроміс чи консенсус?
  - ▶ Чи практикували ви активне слухання?

П'ятий етап (оцінювання – 20 хв.)

1. Проведіть підсумкову дискусію, використовуючи деякі з нижченаведених запитань (не ставте запитань, які були обговорені під час четвертого етапу).
  - ▶ З якими цінностями ви завершили гру? Чи можете ви їх класифікувати?
  - ▶ Чи можемо ми змінювати цінності? Чи може наш досвід якось привести до зміни цінностей?
  - ▶ Чи можливо змусити індивідів прийняти якісь цінності?

- ▶ Яка була головна мета цієї вправи?
  - ▶ Чи, на вашу думку, ваші цінності впливають на вашу роботу в класі?
  - ▶ Як ми повинні працювати з цінностями в класі?
  - ▶ Що таке “правильно”, а що таке “неправильно”?
  - ▶ Як ви можете пропрацювати ці теми у вашій педагогічній діяльності?
  - ▶ Які ще питання піднімає ця вправа?
  - ▶ Які можливі наслідки цієї вправи для вашої педагогічній діяльності?
  - ▶ Які виклики можуть виникнути у вашому класі?
2. Попросіть учасниць індивідуально записати відповіді на такі запитання:
- ▶ Що головного ви винесли з цієї вправи?
  - ▶ Назвіть щось одне, що вас стимулювало, зацікавило або здивувало.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте карти з цінностями, відповідно до ваших потреб та навчальних цілей групи, з якою ви працюєте.

Ресурси та обладнання

Папір формату А3, маркери 4 різних кольорів, карти (Додаток до вправи 1).

Поради та можливі труднощі

1. Учасниці можуть залишитися невдоволеними, якщо не отримають бажаної комбінації карт. Розвіяти розчарування можна, попросивши всіх ставитися до гри з гумором.
2. Така схема співпраці дуже ефективна, але може виявитися трохи складною для початківців. Можливо, її доцільно використовувати з групою, яка вже має певний досвід кооперативних методів навчання і вміє співпрацювати.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

Свобода	iPad
Щастя	Здоров'я
Повага	Багата школа
Телевізор із плоским екраном	Демократія
Творчість	Висока зарплата
Красиве тіло	Обдаровані учениці
Учениця з інвалідністю	Любов

Інтерактивна дошка	Учениця з ГРДУ
Прихильна директорка школи	Нова реформа освіти
Час	Гарний одяг
Учениця з інвалідністю	Любов
Інтерактивна дошка	Учениця з ГРДУ
Прихильна директорка школи	Нова реформа освіти
Час	Гарний одяг

Вправа 35

Змініть правила!

ОПИС

Вправу розробили Раса Ашкініте, Ференц Арато та Паскаль Момпуа-Гайяр.

Мета: Дехто з нас живе у демократичних країнах, а дехто – ні. Без огляду на те, за якого устрою нам доводиться жити, у наших суспільствах часто зустрічається антидемократична поведінка: корупція, протизаконна діяльність правоохоронців, прихована та явна дискримінація, упередження, несанкціоноване та / або інституціалізоване насильство. Завдяки цій креативній грі та вправі учасниці отримують нагоду поміркувати, як верховенство права може захистити громадянок від очевидних порушень прав людини. Процеси, які вони переживуть завдяки грі, також підвищать рівень усвідомленості учасницями насильства, яке притаманне усім нам, і схильності кожної людини вдаватися до насильницької та дискримінаційної поведінки. Вправу можна скоротити: гру можна провести за 30 хвилин, а дебріфінг зробити коротшим, ніж запропоновано тут.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Вид вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

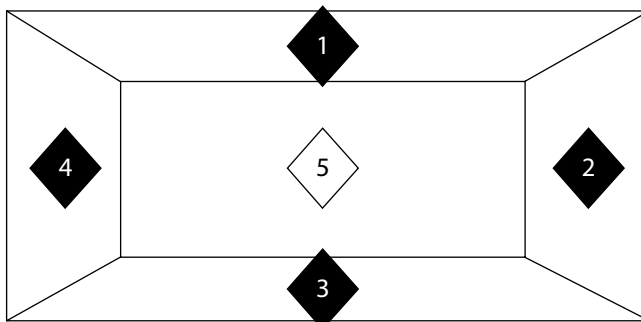
Дуже лаконічно поясніть учасницям, що їм запропонують зіграти в гру, після якої група проговорить отриманий досвід.

Перший етап (гра – 20 хв.)

1. Поясніть правила.
  - ▶ Гравчині почергово кидають кубик і проходять стільки кроків (від 1 до 6), скільки показує кубик.
  - ▶ Якщо зупиняєшся на червоній клітці, то треба повернутися на крок назад.
  - ▶ Якщо зупиняєшся на зеленій клітці, то треба піти на крок вперед.
  - ▶ Мета – виграти гру та отримати шоколад.
  - ▶ Головний момент цієї гри – “Зміна правил”. Якщо ви зупинилися на цій клітинці, то маєте право змінити правила гри. Усі правила прийнятні, крім:
    - гравчиня не може усунути інших від гри або повністю їх зупинити (тобто заборонені такі правила, як “усі повинні покинути гру” або “всі паралізовані, лише я можу грати”).
    - гравчиня не може запровадити правило, яке унеможливить усю гру (наприклад, “я перескакую всі клітинки і потрапляю просто на фініш”).
  - ▶ Нагадайте гравчиням, що вони можуть встановлювати різні правила не лише для окремих осіб, але й для груп. Наприклад, одне правило для жінок, інше для чоловіків, одне правило для людей з однією ознакою (наприклад, раса, вік, соціальний або економічний статус, інвалідність), а інше – для людей з іншою тощо.
2. Гру може грати приблизно шість гравчинь. За кожною з гравчинь стоїть “експертний дорадчий комітет” – група інших учасниць, які радять гравчиням як грати. Інші учасниці вправі можуть просто спостерігати.
3. Гра триває, доки хтось не виграє. Переможиця отримує велику плитку шоколаду.

Другий етап (індивідуальна рефлексія – 40 хв.)

1. Об'єднайте всіх учасниць у мікрогрупи з чотирьох осіб і розподіліть ролі, використовуючи метод, описаний у Вправі № 6 "Частини головоломки".
2. Гравчинь просять підготувати по одному "сервірувальному килимку" на групу. Для цього їм треба розграфити аркуш паперу формату А3 так, як показано у цьому прикладі:

3. Попросіть учасниць індивідуально записати на аркуші А4 список тверджень, які відповідають на такі питання:
  - ▶ Як ви почувалися під час гри?
  - ▶ Які стратегії використовували?
  - ▶ Які паралелі ви можете провести з нашим суспільством?

Третій етап (групова рефлексія шляхом ротації – 50 хв.)

1. Поясніть групі, що зараз вона ділитиметься своїми особистими міркуваннями, використовуючи кооперативну схему навчання.
  - ▶ Кожна учасниця має зачитати одне зі своїх тверджень. Її сусідка справа питає інших учасниць, чи не записували вони чогось схожого. Враховуючи кількість повторень цього твердження в групі, вона записує його своїм маркером у відповідній частині килимка: 1, 2, 3 або 4, якщо всі учасниці групи записали подібне твердження на своєму індивідуальному аркуші А4. Так, учасниці по черзі опрацьовують усі записані твердження. Важливо, щоб вони зачитували по одному твердженню: учасниця 1 читає твердження 1, потім учасниця 2 запитує групи і записує; після цього учасниця 2 читає твердження 2, а учасниця 3 запитує і записує і т.д.
  - ▶ Ротація триває, доки група не поділиться усіма твердженнями. Такий метод забезпечує дотримання принципу кооперації та заохочує інших учасниць групи активно слухати.
2. Видайте кожній групі різні набори кольорових стікерів. Попросіть учасниць прокоментувати плакати, які вони отримають від інших груп. Вони можуть коментувати, ставити запитання, погоджуватися, не погоджуватися, розвивати ідеї тощо.
3. Обмінюйте плакати між групами, доки кожна група не отримає назад "сервірувальний килимок", який вона створила. Після цього групи зачитують отримані коментарі.
4. Попросіть кожну групу сказати кілька слів про свої килимки. Вони мають розказати, що записали в секції 4, і коротко прокоментувати стікери з відгуками, які отримали від інших груп. Ці презентації мають бути короткими: максимум 3–5 хв.

Четвертий етап (дебріфінг – 20 хв.)

Обговоріть з учасницями, що ще не було обговорено. Можете використовувати такі поради.

1. Обговоріть почуття та поведінку гравчинь та спостерігачок.
  - ▶ Як ви почувалися, коли вас обрали грати або залишили серед спостерігачок / консультанток? (Обговоріть, як люди поведуться і поведуться, коли їх обирають – привілейованими, улюбленими, – і коли не обирають).
2. Обговоріть, як поводитися гравчині.

- ▶ На початку гравчині погодилися, хто має почати гру, чи сперечалися про це?
  - ▶ Посеред гри гравчині сперечалися між собою, були дружніми чи намагалися змусити одна одну встановлювати певні правила?
  - ▶ Переможниця поділилася шоколадом з іншими?
3. Обговоріть, як поводитися експертні консультантки та спостерігачки.
    - ▶ Чи вони намагалися нав'язати свої правила?
    - ▶ Чи давали поради гравчиням?
  4. Обговоріть стратегію гри (чи змінювали гравчині тактику під час гри та як?).
    - ▶ Зазвичай спочатку гравчині встановлюють дуже егоїстичні правила (наприклад, я залишаюся там, де я є, а всі інші повертаються на початок гри). Так може повторюватися кілька разів, поки гравчині не усвідомлять, що ніхто ніколи не виграє, якщо всі будуть надто егоїстичними. Чи трапилось таке в цій грі?
    - ▶ Спитайте спостерігачок, які стратегії використали б вони, якби самі були гравчинями.
  5. Обговоріть аналогії, що породжує ця гра. Про які ситуації з реального життя вона вам нагадує?
    - ▶ У грі виграє той, хто першим дійде до фіналу. А що означає перемога в житті? Для чого перемагати в житті? Щоби бути першими? Чи знайти способи жити разом? Чи будете ви задоволені, якщо виграєте, але ваше оточення буде нещасливим?
    - ▶ У цій грі головним призом є шоколад. Що для вас "шоколад" – дорога машина, хороша посада, сім'я, щасливі люди навколо вас?
    - ▶ Навіть люди, які не люблять шоколаду, хочуть виграти в цій грі. Чому? Чому нам так подобається вигравати?
    - ▶ Чи переможиця поділилася шоколадом? Чому? Чому іноді приємно ділитися?
    - ▶ Ця гра стосується демократії. Хто встановлює правила, як їх встановлюють у демократичних та авторитарних суспільствах? Що станеться, якщо хтось авторитарно змінить правила в суспільстві?
    - ▶ Чи можливо грати (жити), якщо всі будуть пропонувати дуже егоїстичні правила без урахування потреб інших? Як люди почуваються, коли їх дискримінують? (Наприклад, відправляють назад на початок гри.) Як вони змінюють правила, коли можуть це робити? Які з цього можна зробити висновки?
    - ▶ Ця гра також стосується стабільності. Чи можливо жити в суспільстві, яке кожного дня функціонуватиме згідно з іншими правилами?
    - ▶ Які ще паралелі можна провести між грою та реальними суспільствами (корупція, протизаконна діяльність правоохоронців, дискримінація, насильство тощо)?

П'ятий етап (оцінювання – 15 хв.)

1. Попросіть учасниць індивідуально записати відповіді на такі питання:
  - ▶ Що найважливіше з того, що ви сьогодні дізналися?
  - ▶ Як би ви адаптували цю вправу для використання в класі?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

1. Підготуйте саму гру.
2. Ця гра розрахована на приблизно шістьох осіб (решта спостерігатимуть за ходом гри).
3. Ви можете розставити поля гри на столі чи на підлозі. Зробіть їх такого розміру, щоби гравчині могли легко ходити, а спостерігачки – все бачити.

Ресурси та обладнання

Велика кімната

Аркуші А4 для створення гри (великого розміру) (Додаток до вправи 1)

Великий гральний кубик

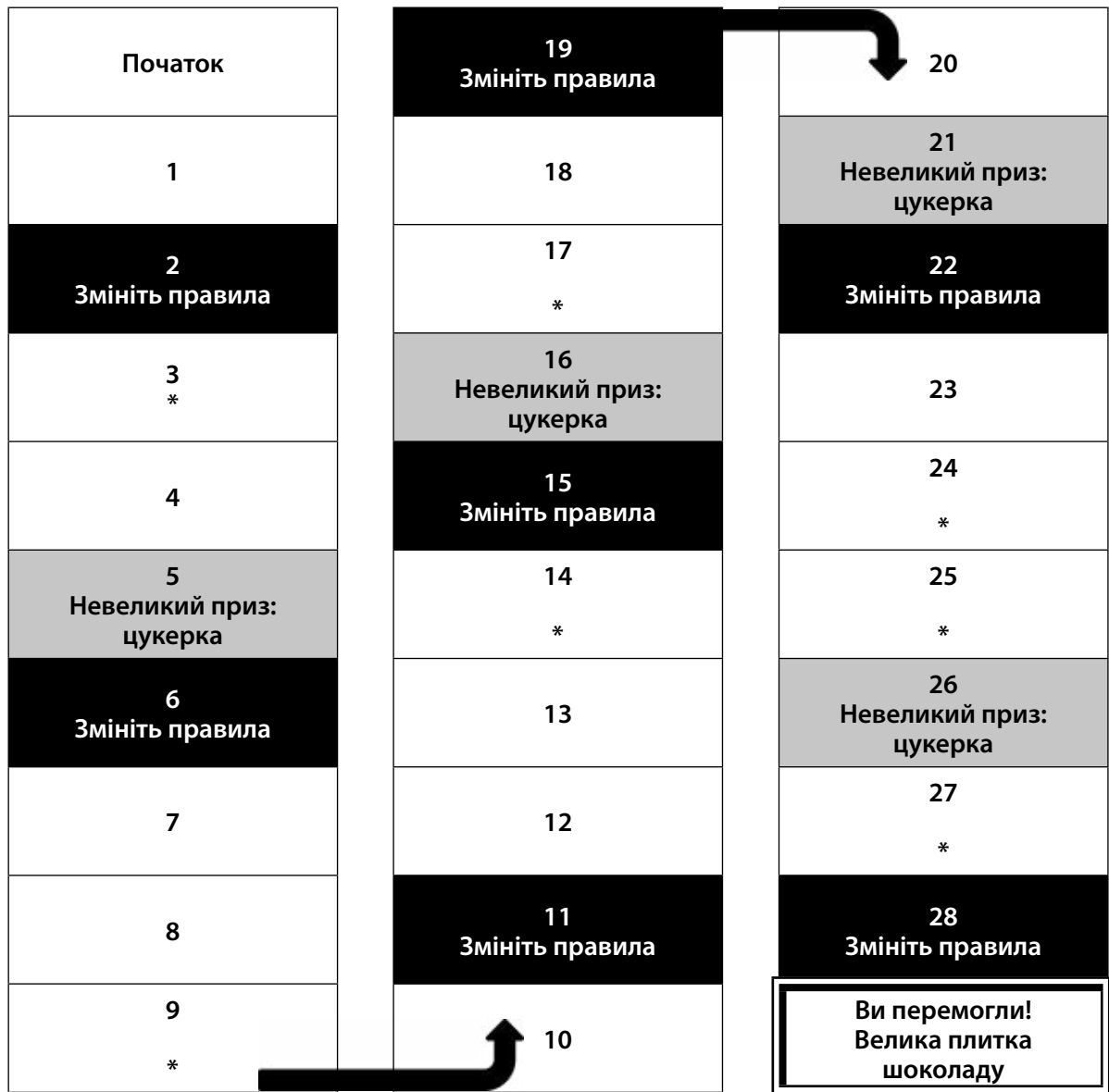
Паперові фігурки чи пішаки (6 різних кольорів)

Кілька невеликих і одна велика плитка шоколаду

Поради та можливі труднощі

Оскільки в гру може грати максимум шість людей, подбайте про те, щоби решта могла активно брати участь в експертних консультаціях.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Вправа 36

Сприяння порозумінню та толерантності

ОПИС

Вправу розробила Катрін Трегер.

Мета: після вправи, в якій учасниці “побувають у чужій шкурі”, група проаналізує теорії, що пояснюють упередження, ксенофобію та дискримінацію, і поміркуює про можливі дії, що сприяють порозумінню й запобігають дискримінації. Цю вправу можна використовувати під час тренінгів, а також у класі, з молодшими дітьми (якщо підібрати відповідні карикатури).

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Вид вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

1. Об'єднайте всіх учасниць у групи по чотири людини. Роздайте кожній групі по дві карикатури.
2. Якщо будете використовувати наведену тут карикатуру, поясніть ситуацію:

“Аня хоче познайомити свого хлопця з батьками. Перша частина карикатури показує батьків у їхньому домі з календарем на стіні, який проголошує “усі рівні” і т.д. Батьки розмовляють по телефону з донькою, яка каже, що приведе додому для знайомства свого нового хлопця. Батьки у захваті. Наступного дня Аня приходить зі своїм хлопцем. Коли батьки відчиняють двері і розуміють, що хлопець Ані належить до етнічної меншини, вони шоковані” (10 хв.).

Перший етап (робота в групі – обговорення – 20 хв.)

1. Групи повинні вирішити, про що, на їхню думку, йдеться в карикатурі. Дайте їм на цю початкову дискусію 3 хв.
2. Попросіть учасниць коротко поділитися результатами дискусій з цілою групою.
3. Озвучте таке твердження: “Я вірю у рівність, але хочу, щоб моя донька вийшла заміж за представника власної раси”.
4. Попросіть кожну групу обговорити це твердження, використовуючи такі запитання (запишіть ці питання на дошці):
  - ▶ Які цінності стоять за цим твердженням?
  - ▶ Що ми могли би запропонувати, щоби допомогти сім'ї у цій ситуації (короткострокова допомога)?
  - ▶ Які довгострокові рішення можливі для цієї сім'ї?
  - ▶ Чи існує раса? Це культурна, політична, економічна, соціальна конструкція чи біологічний, генетичний факт?

Другий етап (уся група – 20 хв.)

1. Попросіть кожну групу озвучити результати обговорення.
2. Для цього можна використати один із методів зворотного зв'язку, описаний у посібнику.

Третій етап (уся група – 45 хв.)

1. Попросіть учасниць почергово обговорити думки та почуття усіх персонажів карикатури. Що кожна людина думала й відчувала, коли двері відчинилися?
2. Підготуйтеся до рольової гри, яка зосереджується на вечорі після прибуття двох осіб. Особами рольової гри мають бути Аня, її хлопець та її батьки – кожна учасниця групи виконуватиме якусь роль.
3. Рольова гра має бути короткою (максимум 5 хв.) і демонструвати, як можна пом'якшити конфлікт.

Четвертий етап (дебрифінг – 25 хв.)

1. Кожна група представляє свою рольову гру.
2. Промодеруйте обговорення в групах різних запропонованих рішень. Попросіть групи записати чотири результати обговорення на одному аркуші А3.
3. Напишіть рішення на дошці та підсумуйте.

П'ятий етап (індивідуальна робота і робота в парах – оцінювання – 15 хв.)

1. Попросіть учасниць обдумати свій досвід спершу індивідуально, а потім у парах. Ось декілька питань, які можуть бути корисними:
  - ▶ Що ми дізналися з цієї карикатури про людські почуття та дії?
  - ▶ Що ми дізналися про концепції, якими можна пояснити цю ситуацію?
  - ▶ Що ми дізналися з рольової гри про можливі шляхи вирішення конфлікту?
  - ▶ Що ми дізналися про толерантність та порозуміння?
  - ▶ Як ви думаєте, чи потрібні якісь зміни у нашій спільноті? У нашій країні?
  - ▶ Як ця справа вплинула на вас і на те, як ви ставитесь до інших?

Шостий етап (робота в групах – втілення – 15 хв.)

1. Об'єднайте пари з п'ятого етапу в групи з чотирьох осіб.
2. Обговоріть у групах такі питання.
  - ▶ Із якими викликами ви зіткнетесь під час використання цієї вправи у вашому класі?
  - ▶ Що би ваші учениці отримали від такої вправи?
  - ▶ Якими могли би бути ваші наступні дії?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Ретельно підшукайте карикатуру, яка підійде учасникам з огляду на їхній вік, ціль та дискримінаційну дію, яку ви хочете обговорити.

Ресурси та обладнання

По одному зображенню карикатури на пару учасниць

Див. наведений нижче приклад, або використайте ресурси з www.tolerance.org/activity/editorial-cartoons-introduction. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Поради та можливі труднощі

Тему карикатури можна підібрати так, що вона відображатиме інші дискримінаційні ситуації, ситуації з реального життя чи щось, що відбувається в школі у цей час (наприклад, можна обрати карикатуру на тему сексуальної орієнтації, політичних поглядів, інвалідності чи релігійних переконань).

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

“Я НЕ МАЮ НИЧОГО ПРОТИ ЧОРНИХ, НІ, АЛЕ Я ПРИНЦИПОВО ПРОТИ ЗМІШУВАННЯ РАС: СЕРЕД ТВАРИН ЖЕ ПОРОДИ НЕЗМІШУЮТЬСЯ”

— БІЛІ НІМЕЦЬСЬКІ ДЕУТШЕР ПІЛІТИКЕР

Вправи 37-41

150 хвилин

Вправа 37

Наскільки добре ви навчені протидіяти пропаганді?

ОПИС

Вправу розробив П'єр Гелла.

Мета: ця вправа ґрунтується на дослідженні пропаганди часів Другої світової війни. Наведений нижче приклад передбачає аналіз мультфільму тої епохи. Через аналіз значення та конотацій мультфільму учасникам пропонують замислитися про механізми пропаганди та нашу "чутливість" до неї. Цей метод можна також використовувати в класі.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуальна робота та робота в групах / визначення репрезентацій – 20 хв.)

1. Тренерка просить кожну учасницю в межах вправи самостійно завершити три речення.

Доповніть такі речення.

- а. Удома молодь дивиться мультфільми, щоб...
  - б. Медіа використовують мультфільми, щоб...
  - в. На уроках історії мої учні могли би використовувати мультфільми, щоб...
2. У групах з чотирьох осіб кожна учасниця зачитує, що вона написала. Група занотує відмінності та схожості. Мають бути представлені різні відповіді.
  3. Кожна мікрогрупа зачитує по чотири завершені речення всій групі. Шляхом дискусії вирішують, до яких моментів можна повернутися згодом.

Другий етап (Робота в групах у складі чотирьох осіб/ Аналіз – 50 хв.)

1. Уся група вперше дивиться мультфільм (тривалістю приблизно 10 хв.), без будь-яких вказівок. Мультфільм – це *"Історія одного з "Дітей Гітлера"* (Освіта для смерті), створений Волтом Діснеєм у 1942 році.
2. Покажіть мультфільм удруге, тепер з інструкціями. Роздайте усім аркуш з описом інструкцій та попросіть учасниць працювати самостійно.
  - ▶ Класифікуйте в наведеній нижче таблиці елементи значення (що я бачу та / або чую) і конотації (як я інтерпретую).
    - Що я бачу
    - Що я чую
    - Як я інтерпретую
  - ▶ Якими були наміри Волта Діснея, коли він створював цей мультфільм?

.....

.....

.....

.....

Третій етап (Групи / порівняння відповідей – 50 хв.)

1. Шляхом порівняння відповідей у групах з чотирьох осіб учасниці мають домовитися, яка інформація найважливіша. Словесний обмін має зводитися до прийняття спільного рішення: чотири учасниці мають укласти нову табличку з трьома пропозиціями в кожній графі (що я бачу / що я чую / як я інтерпретую / які наміри).
2. Учасниці мають дійти до спільного знаменника або (в ідеалі) шляхом аргументації, або “за взаємною згодою”, або, якщо це неможливо, більшістю голосів. Це ілюстрація демократичного процесу.
3. Учасниць просять дотримуватися запропонованої тут процедури. Розподіліть чотири ролі, описані нижче, між учасницями групи.
4. Ви можете використати такий метод:
5. Спершу вислухайте презентацію індивідуального рішення усіх учасниць групи. Група записує пункти, з якими всі згодні або майже всі. Для кожної графі вони вибирають найкращий або найбільш переконливий аргумент, який, на їхню думку, має найбільше шансів переконати всю групу.
6. Ще раз вислухайте всіх учасниць (обговорення). Кожна учасниця захищає свої рішення, з якими не погодилися інші.
7. Востаннє вислухайте всіх учасниць для прийняття рішення. Або окремі учасниці добровільно відмовляються від частини свого рішення на користь іншого варіанта, або учасниці домовляються, або, в крайньому разі, проводять голосування.
8. Дайте кожній команді 20 хв, щоб домовитися про те, який плакат презентуватиме стіл.
9. Обмін: випадковим чином вибрана учасниця кожної групи презентує плакати.
10. Залучіть усю групу до обговорення різних плакатів.
  - ▶ Чи ви зауважуєте повторення певних елементів у різних джерелах, які ви вибрали?
  - ▶ У чому ви головню погоджувалися, а в чому не погоджувалися?
  - ▶ Яка мета цієї вправи?
11. Проведіть глибшу дискусію, використовуючи, наприклад, такі запитання:
  - ▶ Як ви вважаєте, чи можна цю вправу легко виконати в класі?
  - ▶ Які можуть виникнути труднощі?

ПЛАНУВАННЯ

Тут запропоновано певні мультфільми. Залежно від потреб ви можете використовувати цей метод для аналізу інших історичних прикладів пропаганди.

Ресурси та матеріали

Комп'ютер, проектор та екран (не обов'язково), доступ до інтернету.

Матеріали для плакатів, маркери, ручки, ножиці тощо.

Поради та можливі труднощі

Ця навчальна вправа базується на аналізі *“Історії одного з Дітей Гітлера”*. Студія Діснея перевипустила деякі свої пропагандистські фільми під заголовком *“Скарби Волта Діснея – На фронті”*. Їх можна знайти онлайн.

Важливо, щоб учасниці розрізняли три поняття, які розглядатимуть. Можете попрацювати разом із ними над коротким текстом чи епізодом з мультфільму, щоб навести приклад і розпочати роботу над вправою.

Ученицям інколи важко зрозуміти поняття “значення” та “конотації”. Але це передумова для аналізу зображень (спочатку малюнків, а потім фільмів / мультфільмів). Особливу увагу приділіть звуку (музиці, голосу, шумам), адже він сильно впливає на конотації, які сприймають глядачки.

Вправу буде легше виконати, якщо з учасниками вже пропрацьовували методологію аналізу нерухомих зображень. Якщо учасники вперше мають справу з таким типом документа, то, можливо, доведеться їм більше допомогти й підказати, що саме тут можна аналізувати.

Якщо бажаєте, можна поговорити і про сучасні події.

Додаткова література

Roffat S. (2006), *Animation et propagande*, L'Harmattan, Paris.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ

- ▶ Вправу можна легко розпочати іншим мультфільмом тої епохи. Тоді випустили десятки пропагандистських мультфільмів з такими персонажами, як Дональд Дак, Бакс Банні, Папай, Вовк з мультфільмів Текса Евері.
- ▶ В інтернеті можна легко знайти багато пропагандистських плакатів часів Другої світової війни усіх країн, що брали участь у конфлікті.
- ▶ Можна також звернутися до більш сучасних подій. Наприклад, у квітні 2008 р. телекомпанія Hamas TV, телевізійна станція Хамасу, показала дитячу лялькову виставу, в якій герой, молодий хлопчина, заколов американського президента до смерті. У виставі під час вбивства президента герой кричав: "Ти нечистий, а я перетворив Білий дім на мечеть!".
- ▶ У листопаді 1993 р. американська телевізійна компанія Fox в межах мультиплекційної серії "Аніманьяки" Корпорації Warner Bros. показала епізод "Кафе Багдад". У мультфільмі є сцена, де в штани Саддама Хусейна запихають динаміт (його також перейменували там "So Darn Insane" – "страшенно божевільний"). Дуже багато прикладів також в антикомуністичній пропаганді США.

Вправа 38

Що робити із непростим знанням

ОПИС

Вправу розробила Анне Райнерштен.

Мета: ця вправа пропонує використовувати художню літературу як привід обміркувати та дослідити напруженості у сфері “непростих знань” та генерувати нові ідеї, що сприятимуть розвитку критичного мислення, захищатимуть людей від легкої маніпуляції з боку інших та розвиватимуть способи мислення, відчуття та дій, які допоможуть запобігати майбутнім злочинам проти людства. Контекстом у цій вправі слугує тема злочинів проти людства, але її також можна адаптувати до інших тем, наприклад, дискримінації чи насильства. Цю вправу можна провести у школі. Вступ можна використовувати як самостійну вправу (1 година).

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (вступна дискусія – робота в групах – 60 хв.)

1. Роздайте по чотири маркери різних кольорів кожній учасниці групи.
2. Використовуйте оповідання “Пеппі-винахідниця” та історію справи Кнута Рьода і долю норвезьких євреїв в роки Другої світової війни. (Більшість із них були відправлені до Аушвіца в жовтні 1942 р. на німецькому вантажному кораблі MS Donaу. Дуже мало людей вижило. Можна навести статистичні факти та біографічні відомості про двох головних осіб, які брали участь у цій операції: начальника поліції Осло Кнута Рьода та єдиного поліцейського, який того дня не вийшов на роботу.)
3. Учасниці читають та обговорюють оповідання про Пеппі Довгупанчоу разом. Кожна має прочитати частину тексту. У групах вони обговорюють важливість слів і не-слів, як це допомагає зрозуміти нашу реальність.
4. Група так само читає історію справи Кнута Рьода.
5. Учасниці індивідуально винаходять не-слово, пов’язане з “непростими знаннями”. Вони мають бути готовими пояснити, чому створили це слово.
6. Роздайте аркуші з таким запитанням або покажіть його на слайді: “Як ця вправа допомагає нам краще зрозуміти взаємозв’язок “приємного” та “непростого знання”?
7. Всі учасниці по черзі роблять три речі:
  - ▶ пропонують своє не-слово;;
  - ▶ пояснюють, чому вони обрали саме це слово;
  - ▶ озвучують свою відповідь на поставлене запитання.
8. У цей час учасниця праворуч від доповідачки занотовує її відповідь на запитання на фліпчарті за допомогою одного зі своїх маркерів.
9. Групи доповнюють плакат, прикріплюючи на нього стікери зі своїми не-словами. Заохочуйте їх давати обґрунтування, куди саме вони чіпляють стікери, як вони їх класифікують, групують тощо.
10. Проведіть підсумкову дискусію про ці плакати: як вони допомогли нам відкритися й дізнатися більше про себе?

Другий етап (письмова вправа – індивідуальна робота – 20 хв.)

1. Запропонуйте учасникам написати будь-що на тему вправи “злочини проти людства”. Як підказки та для кращого структурування своїх думок вони можуть використовувати питання-орієнтири, наведені нижче.
2. Тренерка має виконувати роль менторки чи супроводжувати цей процес. Зазвичай зринає багато запитань, які можуть збентежити учасниць.
3. Учасниці можуть захотіти обговорити питання з іншими. Це потрібно заохочувати.
4. Важливо, щоби наприкінці учасниці отримали певний результат, з яким вони зможуть працювати під час наступного завдання, також його можна вважати дебрифінгом цього етапу.

Третій етап (дискусія – робота в парах та групах – 30 хв.)

1. Одна людина з пари повинна прочитати текст іншої і вибрати дві речі, які її напарниця прокоментує. Після цього вона може ставити додаткові запитання.
2. Змініть ролі та повторіть вправу.

Четвертий етап (дебрифінг – 20 хв.)

1. Попросіть учасниць сісти в коло.
2. Будемо сподіватися, що до цього часу вдалося проговорити практичні філософські питання і на цьому етапі можна буде поспілкуватися про те, наскільки непросто працювати з “непростими знаннями”. Попросіть учасниць розповісти, що вони обговорювали в парах.
3. Завершіть обговоренням того, як ідея та практика письма можуть допомогти нам наблизитися до розуміння теми освіти для запобігання злочинам проти людства.

П’ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

1. Попросіть учасниць написати один абзац про найважливіше, що вони дізнались.
2. Багато вправ на закріплення пройденого матеріалу можна спланувати онлайн: написання спільних текстів, об’єднання індивідуальних результатів тощо. Можна попросити учасниць підготувати перфоманс замість написання текстів. Загалом вони можуть відтворити свої історії у формі листів, жартів, коротких оповідань, рольових ігор, віршів, музики тощо.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

У цій вправі на розгляд запропоновано два тексти, але ви можете використовувати інші типи ресурсів. Додаємо список веб-сайтів для допомоги в пошуку та плануванні роботи.

Потрібно приміщення, яке можна легко трансформувати для різних типів роботи: коло з усіх учасниць, робота в групах та парах, індивідуальна робота.

Ресурси та обладнання

Додаток до вправи 1, власні матеріали учасниць, Додаток до вправи 2: список питань стосовно “непростого знання”.

Поради та можливі труднощі

1. Не-слова допомагають більше відкритися для нового знання. Їх можна використовувати, коли ми чогось не знаємо або створюємо щось нове.

2. Може виявитись, що концепцію “непростого знання” важко зрозуміти, тому важливо приділити особливу увагу її поясненню. Фасилітаторці бажано поговорити з кожною учасницею. Фасилітаторка має бути добре обізнана з текстами та іншими матеріалами теми.
3. Якщо людина стикається зі злочинами проти людства або виявляється до них втягнуеною, їй може бути легше від думки, що вона чинить “правильно”. Але насправді її вчинки можуть бути геть протилежними. Це і є напруженість, яка виникає між “приємним” і “непростим” знанням – знанням, із яким вам комфортно, і знанням, з яким вам некомфортно.
4. Писати складно, особливо якщо потрібно писати про “непросте знання”. Будемо сподіватись, що написання текстів стане для учасниць способом “побачити себе та інших”. Важливо, щоби фасилітаторка долучалася до обговорень протягом усього процесу.
5. У разі потреби можна використовувати інші матеріали зі списку статей / веб-сайтів та / або особисті історії учасниць.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Пеппі-винахідниця

Скандинавії пощастило з авторками, які присвятили своє професійне життя створенню виняткової літератури для дітей, а отже, і для батьків / вчительок/ дорослих. Придумано багато чудових історій та прекрасних персонажок, наприклад, покійна Астрід Ліндгрєн вигадала Пеппі Довгупанчоу – найсильнішу та найхоробрішу дівчинку в світі з багатою уявою.

Одного ранку, коли до Пеппі завітали її друзі Томмі та Аніка, вона сиділа на своєму кухонному столику (так, не на стільці), мріючи про новий винахід. Томмі й Аніка не здивувалися, тому що Пеппі постійно щось винаходила, але хотіли дізнатися, про що йдеться цього разу.

- Я винайшла нове слово, – сказала Пеппі. – Нове-новісіньке.

Звісно, Томмі й Аніка поцікавилися, що це за слово, і Пеппі їм його назвала:

- ВЕРВЕСПІРІТ [Sprunk в оригіналі].

- Це чудове слово, – сказала Пеппі. – Одне з найкращих, які мені доводилося чути.

- ВЕРВЕСПІРІТ? – перепитав Томмі. – І що ж воно означає?

- Аби ж я знала, – задумливо відповіла Пеппі. – Відомо тільки, що не пилюсос.

Томмі й Аніка розгублено замовкли. Нарешті Аніка мовила:

- Коли ти не знаєш, що воно означає, то з нього немає жодної користі.

- Саме це мене найдужче дратує, – відповіла Пеппі. – Тому ми маємо це з'ясувати.

Діти почали шукати значення слова. Спочатку вони думали, що це може бути колір або звук, але потім вирішили, що це не так, адже вже існують слова для позначення цих явищ. Вони продовжили пошук, у процесі якого було багато загадок. Врешті-решт вирішили взяти гроші та поїхати в місто, тому що ВЕРВЕСПІРІТ може виявитись чимось, що можна купити, і навіть недешево. Пеппі та її друзі вирішили запитати про ВЕРВЕСПІРІТ у крамниці солодощів, сподіваючись, що це щось прекрасне та солодке. Продавчиня відповіла, що напевно чи у них є ВЕРВЕСПІРІТ, але Пеппі наполягала:

- Будь-яка хороша крамниця мусить мати ВЕРВЕСПІРІТ!

Тож продавчиня сказала, що вони вже розпродані (бо не хотіла визнати, що не знає про таке). Пеппі зраділа і попросила даму описати для неї ВЕРВЕСПІРІТ. Але, як ми можемо здогадатися, жінка змушена була визнати, що принаймні у неї в крамниці цих ВЕРВЕСПІРІТів немає. Пеппі засмутилась, але вирішила піти на полювання за ВЕРВЕСПІРІТом.

- Я не піду додому без ВЕРВЕСПІРІТа! – сказала вона.

Наступного разу діти запитали про нього в крамниці обладнання. Чоловік за стійкою з лукавим виглядом спробував їм пояснити, що ВЕРВЕСПІРІТ – це садовий інструмент, але Пеппі вже знала про такий інструмент і як він називався.

- Не намагайтеся обдурити невинну дитину, – сказала вона.

Перед тим, як діти вийшли з крамниці обладнання, чоловік запропонував запитати про ВЕРВЕСПІРІТ у сусідній крамниці, де продавали швейне обладнання. На це Пеппі відрізала:

- Я точно знаю, що там його не знайду, – здається, Пеппі не дуже полюбляє шити.

Виявилось, ВЕРВЕСПІРІТ дуже важко знайти, але раптом у Пеппі з'явилась світла думка:

- Може, це якась хвороба? Ходімо запитаємо в лікаря.

Та знову, як ми могли очікувати, лікар говорить Пеппі, що хвороби з такою назвою не існує. Щобільше, він сумнівається, що Пеппі взагалі могла підхопити якусь хворобу – вона здоровіша за більшість людей. Щоб дати ВЕРВЕСПІРІТу останній шанс, Пеппі залізла на стіну триповерхового будинку й зазирнула у вікно. В середині кімнати дві жінки пили чай. Тож коли Пеппі раптово запитала їх – крізь вікно, – чи не бачили вони часом ВЕРВЕСПІРІТ, жінки зойкнули з переляку й подумали, що до них хтось удерся.

- Саме це я й хочу з'ясувати, – нетерпляче відповіла Пеппі.

- Ой, може, воно під ліжком? А воно кусається? – жінки продовжували репетувати.

- Радше за все так. З назви здається, що в нього великі зуби, – відповіла Пеппі.

Вона добре роздивилась навкруги і знову засмутилась. У кімнаті не було нічогосінько схожого на ВЕРВЕСПІРІТ. Після цього Томмі, Аніка й Пеппі вирішили піти додому, бо стало очевидно, що ВЕРВЕСПІРІТа в місті немає. Коли вони прийшли додому, Томмі ледве не наступив на комаху, яка лежала на ганку.

- Обережно, – сказала Пеппі.

Всі твоє нахилились, щоби роздивитись комаху ближче. Вона була зелена, блискуча і мала крила.

- Красива. Цікаво, що це за комаха, – поцікавилася Аніка.

Діти спробували порівняти її з усіма іншими комахами, яких вони знали, але не знайшли відповіді. Раптом Пеппі усміхнулася:

- Я знаю, що це таке! Це ВЕРВЕСПІРІТ. Хіба не смішно, що ми шукали його по всьому місту і не знайшли, а він увесь цей час чекав нас біля дому!

(Ліндгрєн, 1992)

Вервеспіріт і правдива історія

Коли Ганс Блікс, колишній голова міжнародної групи військових інспекторів з виявлення зброї в Іраку, давав інтерв'ю Норвезькій телерадіомовній корпорації у серпні 2004 р. у зв'язку з публікацією своєї нової книги, журналіст запитав його, що можна було зробити інакше, щоби уникнути війни в Іраку. Блікс (швед, добре ознайомлений із творчістю Ліндгрєна) посміхнувся і відповів:

- ВЕРВЕСПІРІТ. Я не знаю. Думаю, нам потрібно було винайти нові слова, але тоді ми їх не знали і війна, на жаль, стала фактом.

Неприємна історія

Кнут Рьод був поліцейським, який очолював і координував депортацію норвезьких євреїв під час Другої світової війни. Цю подію описують як дуже організовану та винятково ефективну: 5 жовтня 1942 р. на кораблі MS Donau до Аушвіца було доставлено 532 норвезьких євреїв; 403 з них належали до поліцейського округу Рьода. Лише одинадцяттеро вижили.

1948 р. Рьода звинуватили в державній зраді, але згодом виправдали, оскільки (відповідно до рішення суду):

“Окремі дії, що сприяли депортації норвезьких євреїв, безсумнівно, менш важливі, ніж ризикована робота, яку він також виконував проти інтересів противника [Німеччини]”.

Ця історія – про неприємність того, що норвежець долучився до Голокосту, та ще й був виправданий за свій вчинок.

Один поліцейський вирішив не йти на роботу того дня. А що могло статись, якби інші зробили те саме?

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Непросте знання

Опишіть і розкажіть про свої труднощі зі знаннями.

- ▶ Що для вас означає непросте знання?
- ▶ Що відбувається зі знаннями у складні часи?

- ▶ Що робить знання складним у процесі викладання та навчання?

Розкажіть про випадки, коли під час навчання чи викладання втрачалось значення, та про випадки, коли ви намагалися якимось чином значення відновити.

Ось деякі "підказки", які допоможуть вам обміркувати це. Виберіть ті, які допоможуть вам поділитись досвідом про непросте знання.

- 1. Подумайте про невдачі в комунікації з іншими.**
  - ▶ Коли ви відчували, що вас неправильно зрозуміли в класі;
  - ▶ Коли ви відчували, що інші вас підвели чи розчарували;
  - ▶ Коли чиясь реакція вас розчарувала;
  - ▶ Коли ви намагались у чомусь переконати інших, але це не вдавалось.
- 2. Подумайте про боротьбу зі знаннями.**
  - ▶ Коли ви стикались з ідеями, які спочатку (а можливо, й дотепер) вас непокоїли;
  - ▶ Коли ви хвилювались через знання;
  - ▶ Коли ваші ідеї та почуття суперечили одні одним;
  - ▶ Коли ви не могли відокремити добра від зла у знаннях.
- 3. Подумайте про переоцінку знань.**
  - ▶ Коли якась ідея спонукала вас переглянути попередні погляди;
  - ▶ Коли ви сумнівались у власній інтерпретації речей;
  - ▶ Коли ви "розлюбили" якусь ідею чи теорію;
  - ▶ Коли ваша ідентичність вчительки чи учениці ставала неважливою;
  - ▶ Коли ви створювали нові умови для навчання та викладання.
- 4. Подумайте про досвід впливу.**
  - ▶ Коли ви неправильно зрозуміли інших;
  - ▶ Коли ваша спроба проявити емпатію не вдалась;
  - ▶ Коли поради інших здавались безглуздими;
  - ▶ Коли ви вирішили, що треба звернутися за допомогою;
  - ▶ Коли ви хотіли щось пояснити, але не змогли підібрати правильних слів;
  - ▶ Коли ви чули критику на свою адресу, яку було важко сприймати;
  - ▶ Коли ви почувались вразливими до впливу з боку інших;
  - ▶ Коли ви намагались допомогти іншим;
  - ▶ Коли ваша інтуїтивна реакція була невдалою;
  - ▶ Коли ваша допомога виявилася марною.
- 5. Подумайте про відчуття ізоляції.**
  - ▶ Коли ви переживали відчуження в класі;
  - ▶ Коли вам була потрібна допомога, але ви не змогли про неї попросити;
  - ▶ Коли ви почувались самотньо в класі або в процесі навчання;
  - ▶ Коли ви почувались чужою в класі.
- 6. Подумайте про переживання збентеженості.**
  - ▶ Коли ви зрозуміли, що помилялись, але не могли зупинитися або виправити ситуацію;
  - ▶ Коли ви відчували, що загубились або відстаєте;
  - ▶ Коли вивчення світу здавалось вам непосильною справою;
  - ▶ Коли вам доводилося долати збентеження;
  - ▶ Коли ви відчували, що були на неправильному шляху;
  - ▶ Коли знання здавались надто захопливим;
  - ▶ Коли ви відчували двозначне ставлення до знань;
  - ▶ Коли знання переповняло вас.

7. **Подумайте про випадки, коли знань було недостатньо.**
  - ▶ Коли відчувався брак знань;
  - ▶ Коли знання здавались підозрілими;
  - ▶ Коли знання здавались абсурдними;
  - ▶ Коли знання вас підводили;
  - ▶ Коли знання видавались порожніми;
  - ▶ Коли знання не мали ваги;
  - ▶ Коли мета вашого навчання розмивалась;
  - ▶ Коли було складно застосувати знання;
  - ▶ Коли ідея здавалася небезпечною або незрозумілою;
  - ▶ Коли знання були нудними.
8. **Подумайте про потенціал знань.**
  - ▶ Коли ви перечитували книгу і в процесі відкрили щось несподіване;
  - ▶ Коли ви закохалися в ідею чи теорію;
  - ▶ Коли знання ставали перспективними;
  - ▶ Коли ви відчували, що навчання й викладання репрезентує вас;
  - ▶ Коли вам не було важливо, чи вас щось репрезентує;
  - ▶ Коли ви усвідомили, що обманювали себе;
  - ▶ Коли вам поставили запитання, яке вас здивувало і змусило вперше про це замислитися.
9. **Подумайте про потенціал навчання.**
  - ▶ Коли можна було дати собі раду з труднощами і чомусь навчитись завдяки цьому;
  - ▶ Коли ви відчували захопленість у класі;
  - ▶ Коли ви відчували сильне здивування під час навчання чи викладання;
  - ▶ Коли ви кардинально змінювали свою думку;
  - ▶ Коли ваші практики навчання різко змінювалися;
  - ▶ Коли ви переосмислювали знання про себе.
10. **Подумайте про досвід ворожості.**
  - ▶ Коли ви відчували, що вас атакують, або хотіли самі виявити ворожість;
  - ▶ Коли ви використовували знання, щоби шокувати інших;
  - ▶ Коли ви відмовлялися читати певний текст або брати участь у певній дискусії;
  - ▶ Коли ви хотіли, щоби вчительку або ученицю вилучили з класу;
  - ▶ Коли ви відчували одноманітність;
  - ▶ Коли ви не могли відчутти причетність до певних ідей;
  - ▶ Коли книги розлючували вас;
  - ▶ Коли ви відчували потребу захищатися від ідей чи інших людей;
  - ▶ Коли вам не було що сказати.
11. **Подумайте про зіткнення з владою.**
  - ▶ Коли ви усвідомлювали, що навчальний заклад накладає певні обмеження на ваше навчання та викладання;
  - ▶ Коли ви почали усвідомлювати історію ваших навчальних практик;
  - ▶ Коли ваша ідентичність як учениці та / або вчительки була неважливою;
  - ▶ Коли було незрозуміло, де зосереджена влада;
  - ▶ Коли ви ставили владу під сумнів;
  - ▶ Коли вашу владу ставили під сумнів інші;
  - ▶ Коли оцінювання здавалося безглуздим чи неадекватним.
12. **Подумайте про переживання тривоги.**
  - ▶ Коли під час навчання або викладання вас мучила совість;

- ▶ Коли ви самі себе розчарували;
  - ▶ Коли знання вас непокоїли;
  - ▶ Коли вам було соромно через якісь знання;
  - ▶ Коли ви почувалися винною через знання;
  - ▶ Коли знання лякали вас.
13. **Подумайте про досвід релевантності.**
- ▶ Коли було важко відрізнити важливе від неважливого;
  - ▶ Коли здавалось, що теорія та практика геть суперечать одна одній;
  - ▶ Коли ви зауважували, що ваші ідеї нерелевантні;
  - ▶ Коли те, що ви вважали важливим, визнавали несуттєвим;
  - ▶ Коли щось, чому ви навчилися, змінило знання, які у вас уже були;
  - ▶ Коли ви зрозуміли, що вас обманули через брак знань;
  - ▶ Коли ви стали незадоволеними шкільними знаннями.
14. **Подумайте про переживання часу в навчанні та викладанні.**
- ▶ Коли ви відчували, що ваша теперішня реакція насправді стосувалася чогось, що сталося у минулому;
  - ▶ Коли ви засвоїли знання уже суттєво після уроку;
  - ▶ Коли ваші репетиції викладання / навчання підводили вас;
  - ▶ Коли ви почали сумніватися в тому, що вивчали;
  - ▶ Коли ви почали сумніватися щодо причин, чому ви навчаєтесь;
  - ▶ Коли викладання або навчання відчувалось фрагментованим.
15. **Подумайте про досвід перешкод.**
- ▶ Коли ви не могли писати;
  - ▶ Коли ви не могли читати;
  - ▶ Коли ви не могли взаємодіяти з іншими;
  - ▶ Коли ви втрачали інтерес.

Зовсім інше питання

Розмірковуючи про власний досвід, як ви охарактеризуєте суть знання, і в чому, на вашу думку, складність?

Адаптовано з *Difficult Knowledge in Teaching and Learning: A Psychoanalytic Inquiry* (designed by Professors Deborah Britzman and Alice Pitt, Faculty of Education, York University.)

Вправа 39

Уявімо можливі наслідки

ОПИС

Вправу розробила Марі-П'єр Грожан

Мета: "Короткі розповіді" – це стислі й конкретні тематичні історії, які одновимірно та банально подають проблемну ситуацію. Завдяки цьому читачки можуть побачити цілу низку ймовірних наслідків. За допомогою цієї вправи вчительки ознайомляться з тим, як можна використовувати "короткі розповіді" у викладанні, та розглянуть їхнє використання з погляду освіти для демократичного громадянства. Цей метод можна застосувати для розвитку компетентностей, які іноді називають "природними" або "такими, яких неможливо навчити", як-то "вміння слухати", "підважування очевидного та критичне мислення", "вирішення розбіжностей без насильства" тощо. Це все – практичні навички, пов'язані з інклюзивним демократичним громадянством.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Коротко опишіть метод навчання з використанням коротких розповідей. Поясніть мету вправи.

За бажанням: попросіть учасниць попередньо прочитати запропоновані тексти (див. Ресурси). У разі потреби обговоріть з ними нотатки, зроблені в процесі читання.

Перший етап (ознайомлення з методом – індивідуальна робота – 10 хв.)

1. Виділіть час на те, щоби учасниці прочитали коротку розповідь (2 хв.).
2. Попросіть учасниць самостійно подумати про те, як вони можуть допомогти ученицям придумати інші *вирішення* проблемної ситуації та проговорити, як можна захистити *демократичне громадянство* (наприклад: референдум, діалог з владою, участь у політиці, інформування громадськості тощо) (5 хв.).

Другий етап (обмін – робота в групах – 40 хв.)

1. Запропонуйте учасницям об'єднатись у групи по двоє або троє. Кожна учасниця має поділитися з групою своїми напрацюваннями з попереднього етапу (10 хв.).
2. Обговоріть пропозиції усією групою (15 хв.).
3. Попросіть групи скласти списки компетентностей, які вони хотіли би розвинути серед учениць за допомогою цієї історії (15 хв.).
4. Попросіть групи скласти списки компетентностей, які вони хотіли би розвинути серед учениць за допомогою цієї історії (8 хв.).

Третій етап (подальше опрацювання – робота в групах – 50 хвилин)

1. Роздайте "Етапи концептуалізації компетентностей".
2. Попросіть учасниць відредагувати список компетентностей, використовуючи запропонований метод. Вчительки мають скласти новий список компетентностей, які учениці зможуть здобути у класі завдяки методу "коротких розповідей" – по три компетентності у кожній групі (15 хв.).
3. Попросіть групи презентувати свої результати решті учасниць. Оберіть разом з усіма учасницями (демократичним шляхом!) низку компетентностей для використання у наступному етапі – по одній для кожної групи (15 хв.).

4. Роздайте “Таблицю критеріїв та індикаторів” та попросіть вчительок виокремити критерії та індикатори, які можна використати для оцінки тих компетентностей, за які вони відповідальні (20 хв.).

Четвертий етап (дебрифінг – 10 хв.)

1. Чи може метод навчання за допомогою коротких розповідей бути корисним для ОДГ? Як саме?
2. Що ви думаєте про запропоновані інструменти в контексті концептуалізації та оцінки компетентності ОДГ?
3. Які зміни треба внести?
4. Які обмеження та недоліки в цього методу?

П’ятий етап (оцінювання – 30 хв.)

1. Який аспект цього тренінгу був для вас найважливішим? Попросіть кількох учасниць вибрати той аспект, який їх надихнув, був цікавим або несподіваним, і розповісти про нього іншим (3 хв.).
2. Що би ви зробили інакше? Попросіть учасниць поділитися тим, що їм найменше сподобалося і що вони хочуть зробити інакше (2 хв.).
3. Робота в групах: “Як ви плануєте застосувати те, чого ви сьогодні навчилися, у своєму класі / школі? Попросіть учасниць трохи подумати про можливе використання методу навчання за допомогою коротких розповідей для ОДГ у своєму класі / школі (5 хв.).
4. Індивідуальна робота: “Напишіть коротку розповідь. Визначте компетентності, які ви прагнете розвинути серед учениць за її допомогою, а потім визначте критерії та показники, за якими ви будете їх оцінювати” (20 хв.).

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Приміщення повинно бути достатньо великим для роботи в групах по троє. Якщо ви вирішите запропонувати попереднє читання, надішліть посилання (див. Ресурси) учасницям щонайменше за тиждень до тренінгової сесії. Попросіть їх робити нотатки під час читання та принести їх на сесію.

Додаткова література

Bailleux M., Bertrand D., Dufour B., Grootaers D., Maniet M. A., Miche P., Romao A., Tilman F., Hespel B. & Fourez G. (2006), *La méthode des mini-récits. Les compétences négligées : leur enseignement et leur évaluation. Document de synthèse d'une recherche en éducation commanditée par la Communauté Française.* Доступно за: www.enseignement.be/download.php?do_id=2404&do_check=

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Коротка розповідь

Прочитайте цю коротку розповідь уважно.

Продавчині та насамперед покупчині з міста Комет все частіше скаржилися, що під час закупів складно запаркувати автомобіль. Тому муніципальний орган влади вирішив перетворити парк на торговій вулиці на автостоянку.

Коли про цей план стало відомо, деякі місцеві жительки зібралися разом і вирішили провести мирну демонстрацію в парку в щотижневий ринковий день – четвер. Вони не хотіли, аби тут будували стоянку для автомобілів, а прагнули, щоби парк так і залишився місцем для прогулянок та відпочинку, де діти могли би гратися, а дорослі – виходити на пробіжки. Наступного четверга зранку вони вийшли в парк, принесли з собою плакати й листівки.

Проте через годину втрутилась поліція, яка розповіла демонстранткам, що вони не мають права тут перебувати й мусять розійтися по домівках. Протестувальниці відмовились коритися поліції та продовжили маніфестацію.

Інструкція для роботи у класі

1. Всі учениці самостійно уважно читають текст.
2. Почніть дискусію з ученицями з таких запитань: Ким ви могли б бути в цій історії? Чому? Запропонуйте власне вирішення цієї проблеми.
3. Учениці об'єднуються у невеликі групи (максимум по чотири людини) та обговорюють ситуацію (у формі діалогу або рольової гри) зі своїм варіантом закінчення.
4. Запропонуйте їм розглянути ситуацію з точки зору різних учасниць історії.
5. Учениці презентують свої точки зору.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Етапи концептуалізації компетентності

Метод концептуалізації компетентності за допомогою короткої розповіді можна представити у спрощеній формі такими етапами.

Спочатку назвіть компетентність (наприклад, "вміння слухати").

- ▶ Перший етап. Сформулюйте початкове визначення обраної компетентності разом з учасницями після того, як вони по черзі запропонують різні твердження про неї.
- ▶ Другий етап. Запишіть кілька ключових аспектів визначення на підставі сформульованих тверджень.
- ▶ Третій етап. Визначте контексти для застосування компетентності та оцініть актуальність застосування.
- ▶ Четвертий етап. Уточніть формулювання визначення компетентності, пов'язавши ключові аспекти з конкретним контекстом та розставивши їх за рівнем важливості.
- ▶ П'ятий етап. Випробуйте точність концептуалізації (визначення), перевіrivши, чи розроблені характеристики (аспекти) залишаються чинними в подібних ситуаціях.
- ▶ Шостий етап. Розширте визначення та порівняйте його з повсякденним життям.
- ▶ Сьомий етап. Формально оцініть набуття компетентності.
- ▶ Восьмий етап. Проведіть метапізнання процесу навчання. Визначення метапізнання за Doudin and Martin (1992):
- ▶ Насамперед цей термін стосується того, що суб'єкт розуміє свій власний когнітивний процес та когнітивні процеси інших, а також того, наскільки він це усвідомлює та може пояснити; віднедавна він також почав означати механізми регулювання або моніторингу когнітивних процесів. Ці механізми стосуються діяльності, яка спрямовує та регулює навчальні і пізнавальні процеси в ситуаціях, пов'язаних із розв'язанням проблем.
- ▶ Дев'ятий етап: Сертифікація.

Ученицю вважають компетентною, коли вона демонструє індикатори розвитку компетентності. Критерії та індикатори можуть бути представлені у вигляді таблиці, яка слугує інструментом оцінки компетентності.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Таблиця критеріїв та показників

<i>Компетентність:</i>		
<hr/>		
<i>Критерії</i>	<i>Індикатори</i>	
	<i>позитивні</i>	<i>негативні</i>

ТІЛЬКИ ДЛЯ ТРЕНЕРОК

Ця таблиця є прикладом інструменту оцінювання.

<i>Компетентність: передбачення можливих сценаріїв</i>	
<i>Критерії:</i>	<i>Індикатори (позитивні/негативні):</i>
Гнучкість інтерпретацій	Знаходити синоніми / чіплятись за значення
Дослідження уже знаного	Складати список наявних контактів / ігнорувати досвід інших людей
Використання уяви	Думати про майбутнє / бачити проблему лише так, як її подають
Перетворення прагнень у цілі	Висловлювати бажання / постійно вагатися
Перемовини з людьми та долавання обмежень	Розглядати можливі компроміси / беззастережно поважати владу
Спроможність відмовитися	Легко позбутися поганого настрою / "Дути" тривалий час

Вправа 40

Партисипативні спільноти: вдивляючись у горизонти

ОПИС

Вправу розробила Мадалена Мендес.

Мета: головна риса цієї вправи – вивчення суті, філософії та принципів ОДГ/ОПЛ. Це роблять для поглиблення побудови демократичних та навчальних спільнот через залучення всіх освітніх спільнот (всередині шкіл та за їхніми межами – внутрішніх та зовнішніх). Вона піднімає такі питання: як вчительки можуть підтримувати освіту для демократичного громадянства та освіту з прав людини з метою створення та розвитку демократичних та освітніх спільнот?

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Розкажіть про вправу та послідовність її виконання. Поясніть, що теоретичного вступу не буде, адже учасниці розроблять власну концептуальну модель у процесі виконання вправи (10 хв.).

Перший етап (створення групи – робота в групах – 10 хв.)

1. Кожна учасниця отримує картку з зображенням двох регіонів, країни та континенту (Додаток до вправи 1).
2. Учасниці мають об'єднатись у групи, знайшовши інших із відповідними картками (вони мають скласти загальну карту, яка відображає два регіони, країну та континент).

Другий етап (концептуальна рамка – робота в групах – 40 хв.)

1. Після об'єднання у групи за картами учасниці розподіляють ролі в групах (як описано у Вправі №6 "Частини головоломки").
2. Попросіть учасниць обговорити поняття "спільнота".
3. Після обговорення попросіть їх намалювати концептуальну мапу, що виражає семантичне поле поняття "спільнота". Розмістіть мапи так, щоби їх могли розгледіти всі.
4. Учасниці роздивляються мапи.

Третій етап (основна вправа – мікрогрупи та вся група – 50 хв.)

1. Групи малюють спільноти шкіл з ідеальною ОДГ/ОПЛ.
2. Всі учасниці збираються в більшому просторі та малюють повну мапу, яка об'єднує їхні шкільні спільноти та інституції з іншими, створюють образ світової спільноти з мікро-, мезо- та макрорівнями.

Четвертий етап (дебрифінг – 20 хв.)

1. Попросіть учасниць проговорити соціальну сконструйованість спільнот.
2. Попросіть учасниць обмінятися досвідом, враженнями та труднощами, що виникли під час роботи в групах.
3. Обговоріть результати: акцентуйте увагу на нових формах спільнот у “глобальному поселенні” (наприклад, віртуальні, географічні й негеографічні).

П’ятий етап (оцінювання – 20 хв.)

1. Роздайте учасникам журнал (Додаток до вправи 5) і попросіть їх заповнити його.
  - ▶ Підсумуйте сесію в трьох словах.
  - ▶ Сьогодні я дізналася...
  - ▶ З цієї сесії я беру з собою...
  - ▶ Я хотіла б дізнатись більше про...
2. Попросіть учасниць заповнити індивідуальні таблиці оцінювання (Додаток до вправи 6).

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Переконайтесь, що ви заздалегідь підготували всі матеріали, включно з роздатковими. Приміщення треба облаштувати так, щоб у ньому було зручно працювати в маленьких групах, але при цьому там повинен бути великий вільний простір для вправи, що передбачає створення образу світової спільноти.

Ресурси та обладнання

Роздруківки з Додатками до вправи 1-7, папір для фліпчарту.

Поради та можливі труднощі

1. Важливо пояснити кожен етап роботи та розподіл ролей у групах – фасилітаторка, секретарка, доповідачка, хронометристка.
2. Малювання образу ідеальної спільноти має бути стихійним процесом, тому учасникам не потрібно більше 10 хв. для виконання цього завдання.
3. Можливе продовження роботи: підготовка до впровадження – учасниці мають виокремити та записати спільні відповіді, наприклад, бар’єри / обмеження та можливості / перспективи, які виникли під час групової дискусії (Додаток до вправи 2 та 3). Після цього доповідачка кожної групи представить і пояснить висновки групи. Сесію можна закінчити:
  - ▶ Обговоренням за участі всієї групи. На вибір: ви можете роздати Додаток до вправи 4 та ознайомити учасниць із інструкціями “Як розвивати роботу в спільнотах для створення активного та критичного громадянства?”
  - ▶ Визначенням можливих конкретних дій та проектуванням індивідуальних планів дій (Додаток до вправи 7).

Додаткова література

Council of Europe (2000), *Sites of citizenship*, Council of Europe Publishing, Strasbourg. www.coe.int/t/dg4/highereducation/completedactivities/unisitescitizenship_EN.asp. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Nuffield Foundation (2000), *Developing a whole school policy for Citizenship Education*, доступно за www.nuffieldfoundation.org/nuffield-citizenship.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

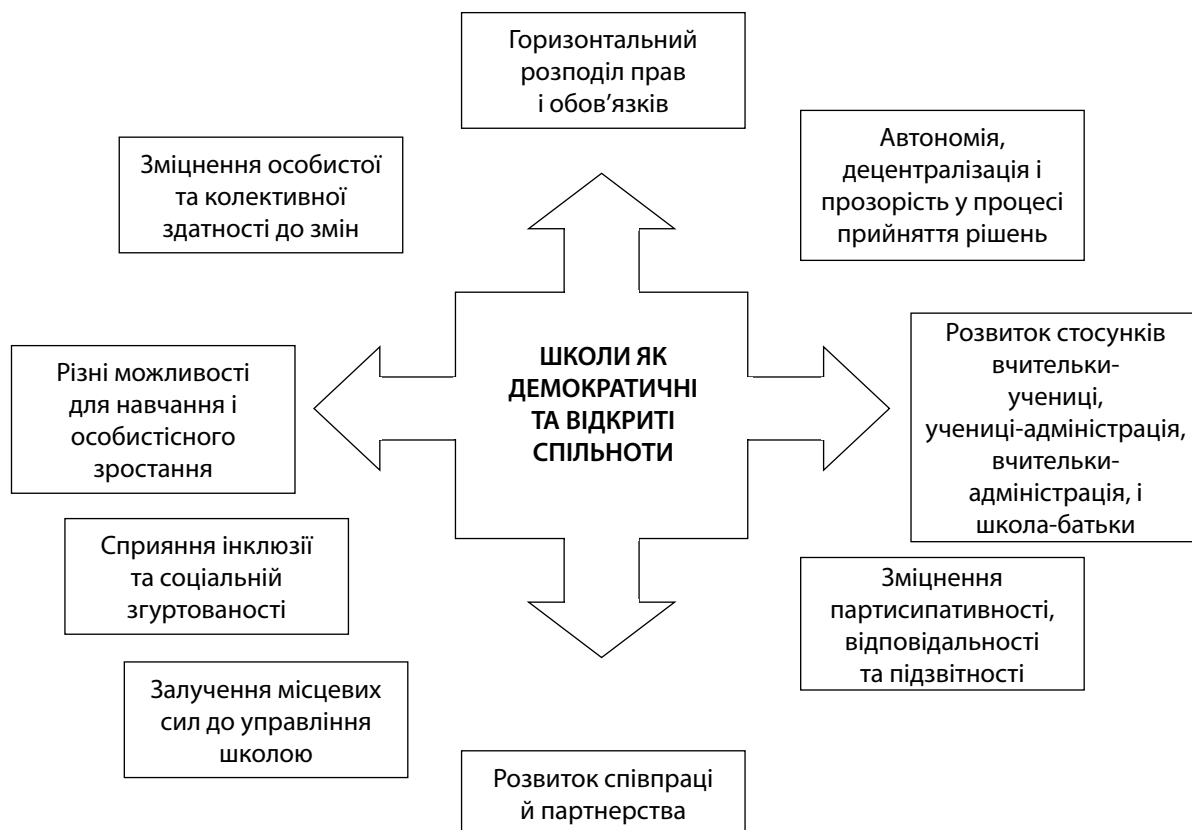
Зображення різних географічних місцевостей

Шкільна спільнота – відчуття належності

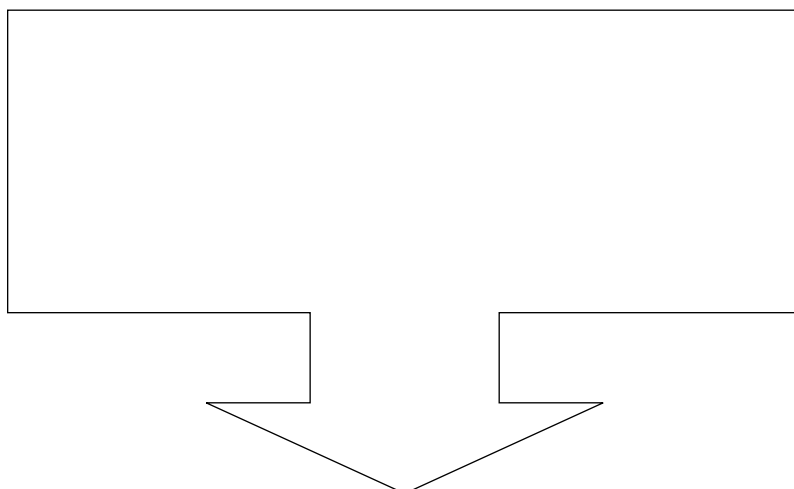
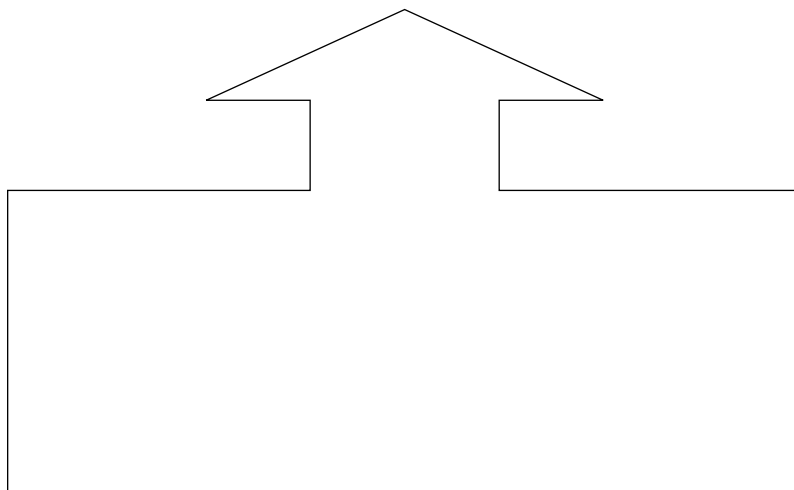
Джерело: створено на підставі Duerr K., Spajic-Vkras V. and Ferreira Martins I. (2000), Strategies for learning democratic citizenship, DECS/EDU/CIT 16, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Картування бар'єрів/обмежень – можливостей/викликів

Можливості/Виклики

Бар'єри/Обмеження

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 4

Як розвивати роботу в спільноті, спрямовану на побудову активного та критичного громадянства?

Керівні принципи

1. Зосереджуйте увагу на колективі або групі осіб, а не на окремих особах.
2. Ставте за мету удосконалення та розвиток людей (або запобігання проблемам), а не просто підтримку та турботу.
3. Дійте на рівні спільноти чи в контексті, який породжує проблему, що потребує вирішення (або якомога ближчий до неї соціально та культурно), а не у відокремленому інституційному середовищі.

4. Працюйте знизу (орієнтуючись на потреби і ресурси групи, про яку йдеться).
5. Використовуйте концептуальні та надіндивідуальні моделі пояснення: екологічні, адаптивні, системні, інтерактивні або транзакційні, дії та соціальні зміни тощо.
6. Максимізуйте участь колективу.
7. Будьте інтегрованими та мультидисциплінарними, а не пласкими й недисциплінарними.
8. Сприяйте розвитку спільноти та соціальній інтеграції, а не ізоляції та дезінтеграції.
9. Для пошуку потреб в особистих та соціальних ресурсах використовуйте інтервенційний проактивний стиль (діяти до, виходячи з причини), заснований на більш рівноправних стосунках; на відміну від ретроградного стилю (діяти після, та виходячи з наслідків) пасивного очікування, патології та нестачі, заснованого на ієрархічних стосунках.
10. Плануйте та організуйте комплексне (і територіальне) оцінювання та інтервенцію.

Створено на підставі Peres A. N. and Freitas O. P., *Proposal for a new citizenship for social development from the local and the community*.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 5

Журнал

---

1. Підсумуйте сесію в трьох словах

.....

.....

.....

.....

2. Сьогодні я дізналася

.....

.....

.....

.....

3. З цієї сесії я беру з собою

.....

.....

.....

.....

4. Я хотіла би дізнатись більше про

.....

.....

.....

.....

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 6

Анкета – оцінювання сесії учасницями

Ми будемо дуже вдячні, якщо ви заповните цю анкету.
Дякуємо за співпрацю!

А - Пункти	Погано	Нормально	Добре	Дуже добре
Досягнення цілей				
Актуальність змісту				
Методологія вправи				
Розроблена документація				
Тривалість вправ				
Можливості для участі та обговорення під час групової роботи				
Взаємодія учасниць і фасилітаторок				
Внесок у покращення роботи з ОДГ/ОПЛ з ученицями				
Б - Загальна оцінка майстерні				
В - Найбільше мені сподобалося				
Г - Найменше мені сподобалося				
Д - Як майстерня вплинула на саморефлексію щодо ролі вчительки в просуванні ОДГ/ОПЛ?				
Е - Як майстерня вплинула на зміни в освіті?				
Коментарі/пропозиції				

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 7

Приклад шаблону для плану дій

Дія	Опис	Оцінка від колег
Що я буду робити? Чому я вибираю цю дію? Для чого?		
Які проблеми потрібно вирішити? Які в мене ресурси?		
З ким я буду це робити?		
Перший етап: підготовка		
Другий етап: конкретні очікувані результати		
Третій етап: Коли? Де? З якими ресурсами?		
Крок 4: Методи оцінювання результатів та впливу		

Вправа 41

Як викладати складні теми?

ОПИС

Вправу розробив Річард Харріс.

Мета: Вправа пропонує низку навчальних дій, які допоможуть вчителькам розглянути проблеми, пов'язані з викладанням складних тем, а також оцінити ефективність різних підходів до викладання таких тем, як Голокост. Вправа наголошує на потребі працювати з досвідом, розумінням та знаннями вчительок. Саме це допоможе їм розібратися, що робить тему складною, оцінити низку підходів до викладання та визначити їхню ефективність.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Розкажіть про вправу та поясніть її різні етапи.

Перший етап (визначення різних репрезентацій – робота в парах – 40 хв.)

1. Попросіть кожну учасницю окремо записати список своїх міркувань стосовно того, що робить тему "складною".
2. Варіант: фасилітаторка для стимулювання процесу може надати матеріал, який презентуватиме одностороннє та потенційно контроверсійне трактування історичної події / епохи (наприклад, арабо-ізраїльський конфлікт, хрестові походи, колонізація). Обговоріть, чи вчительки мають використовувати такий чутливий матеріал, і якщо так – то в яких контекстах.
3. Попросіть учасниць обговорити складені ними списки в парах.
4. Попросіть кожну пару підсумувати їхні ідеї усій групі.
5. Запишіть усі ідеї на дошці чи фліпчарті.
6. Під час цього етапу доцільно озвучувати запитання та роз'яснення, але тренерки мають не допускати дискусії стосовно питань. Дайте учасницям час виразити, що вони відчували, коли виконували це завдання.

Другий етап (рефлексія над цілями – індивідуальна робота / робота в парах та групах – 70 хв.)

1. Запитайте учасниць: "Чого ми намагаємося досягнути, коли викладаємо складні теми? Перерахуйте три цілі." (Якщо перед тренінгом ви просили учасниць ознайомитися із текстом, який описує кардинально різні підходи до викладання Голокосту, під час цього етапу запропонуйте їм використати свої конспекти) (10 хв.).
2. Учасниці обговорюють свої ідеї з партнеркою. Повторіть: "Вам треба зосередитися на тому, що ми намагаємося досягти, викладаючи такі теми". Вони повинні скласти список із трьох спільних цілей (10 хв.).
3. Кожна пара зустрічається з іншою парою. Разом вони досягають консенсусу щодо чотирьох основних цілей. Кожна група чіпляє свої цілі на стіні (20 хв.).

4. Групи та фасилітаторка мовчки читають відповіді, після чого фасилітаторка проводить обговорення з усією групою (30 хв.):
  - ▶ Роз'ясніть основні моменти.
  - ▶ Зіграйте "адвокатку диявола", якщо відчуваєте потребу стимулювати взаємодію або сприяти озвученню альтернативних ідей. Завдяки цьому учасниці зможуть врахувати існування альтернативних позицій.

Четвертий етап (дебрифінг – 15 хв.)

Поверніться до фліпчарту з першого етапу.

- ▶ Як наші висновки співвідносяться з думками, які ми записали на початку вправи?
- ▶ На вашу думку, як найкраще вирішувати, які складні проблеми вам слід обговорювати із вашими ученицями? Чому? Щоби досягти чого?
- ▶ Як ви почувалися під час обговорення ідей з вашою партнеркою? Як ви почувалися під час групової дискусії? Чому ви навчилися завдяки кожному етапу вправи?

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

1. Які найважливіші моменти повинна проговорити вчителька, щоби правильно викладати складні теми?
2. Як ви могли би використовувати деякі підходи до викладання складних тем у вашому класі?
3. Наскільки вирішальним під час вибору підходу для вас буде ваш власний комфорт?
4. Що би ви змінили?
5. Які труднощі ви можете передбачити?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

1. На вибір: за два тижні до сесії попросіть учасниць прочитати запропонований текст і принести з собою конспект. Попросіть групу поділитися своїми професійними досвідами (учасниці працюють у парах, а потім об'єднуються з іншою парою, щоби обговорити та порівняти свої досягнення).
2. Меблі в кімнаті треба підготувати для невеликої групової дискусії або розставити у формі "підкови".

Ресурси та обладнання

Фліпчарт або дошка.

На вибір: стимульний матеріал, який однобічно представляє історичну подію / епоху.

На вибір: матеріали для попереднього прочитання (див. Додаток до вправи 1).

Поради та можливі труднощі

1. Обидві статті, запропоновані для попереднього прочитання, пропонують дуже різні підходи до викладання складних тем (тут – Голокосту). Ілінгворс стверджує, що ми повинні зосередити увагу на моральних проблемах, пов'язаних із Голокостом, тоді як Кінлоч вважає, що нам потрібно зосередити увагу на історичній важливості теми й вивчати Голокост як частину історії, а не як унікальну подію з унікальними моральними уроками. Ці взаємовиключні погляди у минулому не раз провокували гарячі дебати між вчительками-стажерками та вчительками.
2. Розпочавши таку суперечливу дискусію, можна легко перейти до обговорення мети викладання "складних" тем та проблем, пов'язаних із навчанням про такі події, як Голокост. Мета цих дискусій – не нав'язувати учасницям погляди, а допомогти їм визначитися з власною думкою. Навряд чи це станеться одразу, і учасниці можуть почуватися спантеличеними, тому їх треба заспокоїти, що

це нормально. У процесі становлення вчителька має з'ясувати вашу власну позицію та підхід до навчання, а для цього потрібно підважувати ідеї / погляди, що спершу може викликати певний "дискомфорт".

3. Увесь задум у тому, щоб не одразу заперечувати попередні уявлення (Перший етап). Потрібно дозволити їм сформуватися, щоби пізніше можна було їх підважити. Ці попередньо сформовані уявлення можуть виявитися досить міцними, і процес їхнього підважування може, насправді, лише закріпити їх, якщо це зробити надто швидко й без окреслення спільними зусиллями їхніх недоліків.
4. Завдяки цим вправам учасниці та вчительки мали би зрозуміти, наскільки важливо уникати стереотипів, тобто наскільки важливо представляти альтернативні погляди широкого кола залучених людей, завдяки чому і виявляється складність минулого.

Можлива подальша діяльність (рольова гра – 90 хв.)

1. Фасилітаторка бере на себе роль вчительки, а учасниці беруть на себе роль учениць.
2. Вам треба опрацювати різні підходи до викладання складних тем (див. Додаток до вправи 2, навчання Голокосту).
3. Учасниці, увійшовши в роль учениць, виконують різні вправи.
4. Учасниці записують:
  - ▶ Яку інформацію включено у цей підхід?
  - ▶ Якої інформації там немає?
  - ▶ Які джерела використовують?
  - ▶ У якому контексті представлено події?
  - ▶ Чию точку зору розглядають?
  - ▶ Чи подобається вам запропонований у підручнику підхід? Будьте щирими.
  - ▶ Що вам не подобається? Будьте щирими.
5. Подумайте, наскільки добре ці підходи вирішують проблеми, виявлені під час попередніх етапів виконання вправи. Усі обговорені підходи вже використовували в педагогічній практиці. Вони мають різний результат, їх можна використовувати в поєднанні один з одним або з іншими ідеями, але вони не ідеальні. Унаслідок виконання цієї вправи учасниці та вчительки повинні зрозуміти, чого цими підходами можна досягнути, а чого їм бракує.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Література для попереднього прочитання

Kinloch N. (2001), "Parallel catastrophes? Uniqueness, redemption and the Shoah", *Teaching History* Vol. 104, pp. 8-14.

Illingworth S. (2000), "Hearts, minds and souls: exploring values through history", *Teaching History* Vol. 100, pp. 20-24.

Ці дві статті подають різне обґрунтування важливості викладання теми Голокосту. У них викладено дуже різні погляди, і це стимулюватиме дискусію.

Кінлоч вважає, що Голокост – це не унікальна подія, і ми не повинні намагатися виснувати з неї жодних моральних уроків. Натомість її треба вивчати історично, використовуючи такі питання, як "чому", "як", "що" і так далі.

Ілінгворс стверджує, що ми мусимо вивчати Голокост через його моральне значення.

Підходи до викладання про Голокост

Нижче наведено низку ідей для викладання про Голокост. Це не вичерпний перелік, але має на меті заохотити вчительок-стажерок та вчительок думати про те, що вони роблять, чому і як. Ці ідеї можна також використати і під час праці безпосередньо зі школярками.

Перший підхід

Очікувані результати

- ▶ доступно допомогти учасницям зрозуміти, що сталося, та озвучити гіпотези, чому Голокост був можливим;
- ▶ встановити відправний пункт для дальшої роботи.

Час: 20 хвилин

Інструкція для тренерок

1. Запишіть на дошці таке питання: "Як саме люди погано ставляться до тварин?" Дайте учасницям 2 хв. на самостійну працю, попросивши згенерувати якомога більше ідей.
2. Запишіть на дошці запитання: "Чому люди погано ставляться до тварин?" і повторіть процес.
3. Не коментуючи, зберіть відгуки учасниць і запишіть відповіді на дошці.
4. Змініть формулювання питань на дошці так, щоби тепер там писало "Як саме нацисти погано ставилися до євреїв?" Та "Чому нацисти погано ставилися до євреїв?" і проаналізуйте, чи відповіді на питання про тварин описуватимуть контекст нацистського переслідування євреїв (багато з них залишаться релевантними).

Інструкція для вчительок / учасниць

1. Самостійно дайте відповідь на запитання: "Як саме люди погано ставляться до тварин?"
2. Самостійно дайте відповідь на запитання: "Чому люди погано ставляться до тварин?"
3. Озвучте свої ідеї учительці.

Пояснення та коментарі

Задум у тому, щоби мотивувати вчительок-стажерок обговорити вправу, а також, що цією вправою вдається досягнути і що не вдається. Наприклад, у цього підходу є недоліки, особливо – порівняння євреїв та тварин, оскільки це може посилити певні погляди на євреїв. Але вона також дає можливість ученицям зробити перший крок у розумінні проблеми, який потенційно можна розвинути далі. Схожу дискусію доречно провести з ученицями у школі про те, як розуміння контексту та альтернативні погляди допомагають уникати стереотипів.

Другий підхід

Очікувані результати

- ▶ надати загальні дані про переслідування євреїв та Голокост, що допоможе краще розуміти контекст подій;
- ▶ консолідувати знання та розуміння / мотивувати учениць задавати питання (залежить від того, на який етап навчального плану припадає ця вправа);
- ▶ учениці мають пояснити свій вибір зображень.

Час: 30 хв.

Інструкція для тренерок

1. Вирішіть, коли саме ви будете використовувати цю вправу. На початку серії запланованих занять вона буде поштовхом для дослідження теми ученицями. На пізнішому етапі допоможе закріпити знання.
2. Покажіть зображення та обговоріть історію, яку вони розповідають, і який це тип історії (наприклад, чи зображення показує всі події та різні перспективи залучених людей?) Нижче наведені посилання на веб-сайти з зображеннями, які ви можете використовувати (переглянуто 17 жовтня 2017 р.):
  - ▶ www.yadvashem.org.il
  - ▶ www.historyplace.com/worldwar2/holocaust/timeline.html#1938
3. Поясніть, що треба вибрати обмежену кількість зображень, які використовуватимуть в музейній експозиції. Потрібно буде також пояснити, що зображено на малюнках і обґрунтувати свій вибір (критерії вибору зображень можуть визначити самі учениці, або їх може встановити вчителька).

Інструкція для вчительок / учасниць

Учасниці прослухали презентацію про Голокост, і тепер перед ними завдання вибрати обмежену кількість зображень, які будуть використані у музейній експозиції. Вони мають написати для відвідувачок пояснення, що відбувається на зображенні, й аргументувати, чому важливо використати саме цей малюнок.

Пояснення та коментарі

Цю вправу можна використати на початку запланованої серії занять або для закріплення знань. Ученицям показують серію зображень, які ілюструють певні моменти з історії Голокосту. Після цього їм треба вибрати невелику кількість зображень, які вони б використали у музейній експозиції. Учениці мають пояснити, що зображено на цих ілюстраціях, і чому, на їхню думку, важливо використати саме цей малюнок (можливо, тому що він зображає певний важливий аспект Голокосту, розвінчує стереотипи тощо). Вчителька має вирішити, як саме обмежити вибір учениць. Наприклад, вона може сказати, що треба використати лише три зображення і на жодному не має бути сцен людей або одне із зображень має показувати щось позитивне тощо. Важливо, щоби вчительки усвідомлювали: встановлені ними обмеження матимуть сильний вплив на те, як учениці розглядатимуть цю тему.

Третій підхід

Очікувані результати

- ▶ Привернути увагу учениць до історії Голокосту шляхом персоналізації його історії.
- ▶ Заохотити учениць задавати подальші запитання.

Час: 30 хвилин

Інструкція для тренерок

1. Покажіть наведене вище зображення.
2. Попросіть учениць розказати, що вони бачать, що, на їхню думку, трапилося, і записати всі питання, які у них зринули.
3. Обговоріть наведене зображення та питання, що виникають.
4. Прочитайте "Історію Еріки" Рут Вандер Зі та Роберто Інноценті.
5. Попросіть учениць подумати про будь-які додаткові запитання.

Інструкція для вчительок / учасниць

1. Подивіться на зображення та скажіть, що ви бачите; що, на вашу думку, відбувається; і які питання ви б хотіли поставити.
2. Вислухайте пов'язану з зображенням історію.
3. Запишіть усі інші питання, які у вас залишилися.

Пояснення та коментарі

Цей малюнок викликає дуже багато емоцій. Він показує, як мама викидає з потяга дитину. Хоча супровідна історія написана для молодших школярів, вона сильно вражає і старших учениць. Прочитайте ученицям історію після обговорення малюнка й попросіть їх подумати про додаткові запитання. Обговорення питань – дуже важлива частина завдання, оскільки має закласти підґрунтя для подальшої праці; вчителька має переконатися, що в ході дискусії обговорили і стереотипи, й альтернативні перспективи.

Четвертий підхід

Очікувані результати

- ▶ пояснити контекст антисемітизму й надати хронологію переслідувань.
- ▶ допомогти ученицям зрозуміти значення та характер переслідувань.
- ▶ зацікавити учениць шляхом "гуманізації" подій Голокосту.
- ▶ кинути виклик стереотипам про участь німецького народу в Голокості.

Час: 60 хвилин

Інструкція для тренерок

1. Цей підхід поділяється на кілька етапів і його доцільно розтягнути на два-три уроки.
2. У цій послідовності вправ учасницям часто доводиться працювати, використовуючи метод "я – ти – ми".

Підхід використовує ресурси з двох статей з "Teaching History 104" (публікація британської "Асоціації істориків", доступна на веб-сайті www.history.org.uk). Стаття Кейт Хаммонд лягла в основу першої вправи на сортування карток, а стаття Елісон Кітсон лягла в основу двох інших вправ на сортування карток.

Під час праці з першим набором карток учасниці викладають їх трьома способами: хронологічно, потім за расовими / релігійними переслідуваннями та жорсткими / менш жорсткими переслідуваннями. На кожному етапі обговорюйте питання / тенденції, що виникають.

Дайте учасницям картки з описами персонажів, які коротко розповідають про людей, залучених до Голокосту.

Використовуйте другий набір карток для класифікації методів переслідування євреїв нацистами. Тоді попросіть учасниць подумати, як ці вчинки могли вплинути на їхній характер.

Третій набір карток використовують з графіком, який ілюструє, як звичайні німці реагували на євреїв. Графік спершу доведеться змодельювати, після виконання завдання знадобиться ґрунтовне обговорення. Тут також можна обговорити нацистську державу, надавши контекст, що пояснюватиме реакцію людей на євреїв.

Наприкінці розкажіть учасникам, що трапилося з їхнім персонажем під час Голокосту.

Інструкція для вчительок / учасниць

1. Обговоріть, що ви уже знаєте про переслідування євреїв (використовуйте метод “я – ти – ми”).
2. Розкладіть перший набір карток хронологічно. Які вимальовуються тенденції та питання?
3. Посортуйте картки в рядок (можна почепити на шнурок) так, щоби з одного боку були приклади расових переслідувань, а з іншого – приклади релігійних переслідувань.
4. Пересортуйте ті самі картки в рядочку так, щоби тепер з одного боку були приклади жорсткіших, а з іншого – менш жорстких переслідувань.
5. Прочитайте картку з описом вашої персонажки (ви повернетесь до цього невдовзі).
6. Опрацюйте другий набір карток, які детально описують методи переслідування євреїв нацистами. Подумайте про різні способи їхнього групування. Попрацюйте над ними в парах. Обговоріть, як ці вчинки могли вплинути на вашу персонажку.
7. Розкладіть третій набір карток на графіку. Одна вісь графіка проходить від “Ставиться до євреїв дуже прихильно” до “Ставиться до євреїв дуже не прихильно”, а інша вісь – від “Жодного прийняття нацистської політики проти євреїв” до “Повного прийняття нацистської політики проти євреїв”. Обговоріть, як німецький народ відреагував на євреїв та нацистську політику.

Пояснення та коментарі

Потрібно багато часу, щоби виконати всі запропоновані тут вправи. Кожна вимагає ретельної підготовки та пояснення, а також належного обговорення опісля, опрацювання всіх питань, що виникли в ході. Мета – представити огляд переслідування євреїв, який продемонструє, що це не просто “німецька” проблема. Вправи також заохочують учениць думати про природу переслідування, щоби вони могли зрозуміти, чи Голокост не був чимось іншим за своєю суттю. Головна частина розглядає переслідування євреїв, але зосереджується на тому, як звичайні німецькі люди виконували нацистську політику попри те, що симпатизували євреям. Ця вправа може подолати чимало потенційних стереотипів.

П’ятий підхід

Очікувані результати

- ▶ визначити, що учениці думають про Голокост;
- ▶ пояснити поняття “жертв”, “злочинниць” та “рятувальниць”;
- ▶ кинути виклик упередженням про людей, які мали стосунок до Голокосту.

Час: 40 хв.

Інструкції для тренерок

1. Ця вправа використовує матеріали з публікації “Рефлексії” Імперського Воєнного Музею, *Reflections – The Holocaust Exhibition: A Cross-curricular Resource Pack for Teaching about the Holocaust*, 2000, London.
2. Розпочніть зі зливи ідей. Учениці мають озвучити, що вони думають і знають про Голокост.
3. Записуйте всі ідеї, не коментуючи, але мірою того, як записуватимете, групуйте їх залежно від того, чи вони стосуються жертв, злочинниць чи рятівниць.
4. Наприкінці поясніть, що ви зробили, і попросіть учениць придумати слова, які описують героїню, жертву чи злочинницю (або підготуйте самі набір слів, з якими зможуть працювати учениці). Поясніть, що за допомогою таких слів дуже легко розповідати про Голокост, а саме: про бідолашних, слабких та безпомічних євреїв, яких знищили погані, злі люди, хоча деяких і врятували благородні, сміливі індивіди.

5. Використайте рисунки з публікації “Рефлексії” (чи інші малюнки, які, на вашу думку, можуть спрацювати) і попросіть учениць сказати, кого вони зображають – жертву, злочинницю чи рятівницю, та пояснити чому.
6. Для наступного етапу вправи (20–30 хв.) треба розкласти у кімнаті фотографії людей, пов’язаних із Голокостом (знову ж таки, можете використати матеріали з публікації “Рефлексії”), і покласти поруч із кожною порожній лист паперу. Учениці мають обійти кімнату і записати свої коментарі поруч із малюнками. Після 10–15 хвилин такої роботи усім класом обговоріть, що було записано про індивідів на фото, а потім розкажіть, що вони зробили насправді. Потім обговоріть, як ця вправа ілюструє стереотипи учениць стосовно самого Голокосту.
7. Після цього ученицям пропонують прочитати всі слова, які були використані для опису особи на зображенні, просять визначити, чи ця особа була жертвою, злочинницею або рятівницею. Після цього вчителька чи учениця можуть зачитати реальну історію людини на зображенні.

Інструкція для вчительок / учасниць

1. Злива ідей на тему Голокосту.
2. Визначте слова, які описують “героїнь”, “жертв” та “злочинниць”.
3. Подивіться на зображення людей і вирішіть, чи вони героїні, жертви чи злочинниці.
4. Пройдіться кімнатою і подивіться на розкладені малюнки людей. На листку біля них запишіть слова, які їх описують. **Пояснення та коментарі**

Це складна вправа, яка, на перший погляд, посилює стереотипи учасниць щодо людей загалом та тих, хто брав участь у Голокості. Але останній етап має засвідчити, що в реальному житті все складніше, історії, які розповідають ці фотографії, насправді стосуються багатьох людей та поглядів на Голокост.

Вправи 42-50

180 хвилин

Вправа 42

Наскільки ми можемо довіритися підручникам?

ОПИС

Вправу розробила Саломея Бітлерюйте.

Мета: одна з ознак демократичності кожної системи освіти – це здатність учительок сумніватись у підручниках та оцінювати їхню відповідність до задекларованих цілей навчання й методологій викладання. Ця аналітична та порівняльна вправа допомагає вчителькам визначити критерії оцінювання підручників та вибору навчальних матеріалів. Задоволення різноманітних потреб учениць пов'язано з наявністю міжкультурної компетентності. Хоча в цій вправі увагу головно зосереджено на викладанні історії, її можна також адаптувати до інших предметів.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО; слухачки курсів з підвищення кваліфікації.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (визначення репрезентацій – робота в групах – 45 хв.)

1. Об'єднайте учасниць у мікрогрупи по троє або четверо. Попросіть їх обговорити та визначити найважливіші атрибути “хорошого” підручника історії. Спершу учасниці мікрогруп працюють індивідуально 5–10 хвилин, а потім об'єднують свої висновки. Кожна група обирає модераторку та доповідачку й записує результати роботи на фліпчарті або на великому аркуші.
2. Мікрогрупи представляють свої спільні висновки всій групі для обговорення.

Другий етап (оцінювання – робота в групах – 45 хв.)

1. Запропонуйте групам змінити модераторок та доповідачок. Роздайте Додаток до вправи 1 лише модераторкам.
2. Запросіть учасниць порівняти критерії, розроблені під час попереднього етапу роботи, з категоріями у роздруківці, і разом спробуйте знайти схожості та відмінності.
3. Попросіть доповідачок представити висновки роботи в мікрогрупах усій групі.

Третій етап (робота в групах – 50 хв.)

1. Роздайте кожній групі зразки підручників історії (АБО запропонуйте пошукати підручники в інтернеті). Учасниці вивчають матеріали (20 хв.).
2. Попросіть учасниць виокремити позитивні та негативні елементи в матеріалах (20 хв.).
3. Доповідачки груп координують створення плакатів, які відобразатимуть результати роздумів та обговорень у групах. Групи вивчають усі плакати (10 хв.).
4. Промодеруйте загальне обговорення результатів (10 хв.).

Четвертий етап (дебрифінг - 15 хв.)

Проведіть дискусію з усією групою, використовуючи такі питання.

- ▶ Поділіться власним досвідом використання офіційних критеріїв оцінювання підручників з історії.
- ▶ Наскільки гнучко ви можете обирати підручники?
- ▶ Як можна пом'якшити недоліки підручників, використання яких є обов'язковим?
- ▶ Чи існують якісь бажані результати навчання, яких неможливо досягти, використовуючи підручники? Якщо так, як це можна виправити?
- ▶ Як саме ця вправа допоможе вам обирати підручники, які ви хочете використовувати? / Як ця вправа допоможе вам адаптувати використання обов'язкових підручників?
- ▶ Наскільки незалежними від підручників ви можете бути?
- ▶ Який ще вплив це матиме на вашу практику?

П'ятий етап (оцінювання - 20 хв.)

1. Завершіть вправу неформальною дискусією з групою.
  - ▶ Чи відчували ви себе комфортно під час цієї сесії?
  - ▶ Як ви можете прокоментувати фразу: "хорошій вчительці для викладання достатньо лише палиці для писання по землі"?
2. Попросіть учасниць записати три найважливіші речі, які вони дізналися під час сесії.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Приготуйте кімнату для роботи в групах.

Перед початком сесії вам потрібно буде зібрати самостійно – або попросити учасниць принести – достатню кількість підручників, щоби можна було провести критичний порівняльний аналіз.

Ресурси та обладнання

Великі аркуші паперу (A3), або фліпчарт і маркери.

Достатня кількість підручників.

Вимоги до підручників вашої країни.

Категорії вимог до підручників (Додаток до вправи 1).

Поради та можливі труднощі

Ця вправа зосереджується на педагогічних критеріях оцінки підручників. Вона не розглядає питання змісту навчального плану. Наприклад, вона не критикує загального нехтування європейськими підручниками "глобальної історії", включаючи вивчення подій, культури та розмаїття людського розвитку в азіатському, африканському та південноамериканському континентах та значній частині Далекого Сходу.

Додаткова література

Pingel F. (2000), *The European home: representations of 20th century European history textbooks*, Council of Europe with the Georg Eckert Institute for International Textbook Research, Braunschweig, доступно за www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Projects/DocumentsTwentyCentury/EuropeanHome_en.pdf. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Центр Демократії та Примирення в Південно-Східній Європі, публікації доступні за www.cdsee.org/publications/books.

Франко-німецька ініціатива: *Histoire/Geschichte Franco-German High School History Book*; Ernst Klett Verlag, 2006-2007, доступно за <http://en.wikipedia.org/wiki/Histoire/Geschichte>

Вказівки для авторок підручників із історії: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002270/227041e.pdf>.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Категорії	0	1	2	Результати
Вимоги до підручників 1: Зміст				
1.1. Відповідність предмету				
1.2. Використання сучасних концепцій, теорій та тлумачень				
1.3. Ясність понять, теорій, юридичних описів				
1.4. Обґрунтованість вибору матеріалів, представлених у підручниках				
1.5. Толерантне представлення ґендеру, вікових груп, меншин				
Вимоги до підручників 2: Педагогічні				
2.1. Відповідність навчальним програмам				
2.2. Відповідність віку				
2.3. Повага до різноманіття: викладання та навчання				
2.4. Методологічні підходи для різних стилів навчання				
2.5. Програма для самостійної роботи учениць				
2.6. Розвиток креативності				
2.7. Різноманітність візуального матеріалу				
Вимоги до підручників 3: Психологічні				
3.1. Мовний стиль та зручність читання для різних вікових груп учениць				
3.2. Матеріали, орієнтовані на життєвий досвід та контекст учениць				
3.3. Обґрунтоване та релевантне використання візуальних матеріалів				
3.4. Узгодженість з іншими підручниками у тих самих контекстах та для тих самих вікових груп				

Вправа 43

Коробка зі спогадами

ОПИС

Вправу розробив Гуго Веркест.

Мета: у цій вправі вчительки розглядають об'єкти, зібрані в різних середовищах, і доповнюють їх особистими історіями та біографіями. Це дає змогу більше дізнатися про культурну спадщину групи. Під час презентацій завдяки обговоренню персоналізованих об'єктів, зображень та наративів, пов'язаних із повсякденною діяльністю, ритуалами та цінностями, учасниці дізнаються про власні та чужі інтереси й профілі. Вправу легко адаптувати для використання у класі.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: вступна / криголам; основна; вправа на завершення.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

(проводять під час тренінгу, але перед виконанням самої вправи – 15 хв.)

1. Тренерка розповідає про вправу та видає роздаткові матеріали з описом завдання (Додаток до вправи 1 і 2).
2. Кожна учасниця вдома має вибрати шість об'єктів, покласти їх у коробку й принести до класу наступного разу.
3. Серед цих шести об'єктів має бути принаймні два старі об'єкти і два об'єкти, які вони отримали безкоштовно; об'єкти пов'язані з їхньою вітальнею, родиною або друзями, їхнім районом, містом, країною та Європою.
4. У коробці можуть бути об'єкти, оповідання, вірші, міркування, а її зовнішню частину можна проілюструвати графіті, картинками, марками та газетними вирізками, пов'язаними з будинком, родиною або друзями учасниці, її районом, містом, країною чи світом.
5. Тренерка може просто пояснити учасницям завдання, проговоривши, які об'єкти, вирізки з газет, фотографії вони можуть зібрати, або показати свою власну коробку, щоби навести кілька конкретних прикладів і теоретичних міркувань про сенс символів та емоцій. Зазвичай учасниці приємно здивовані, якщо тренерка чи вчителька розповідає свою історію чи то під час вступу, чи то згодом, коли усі показують свої об'єкти та розповідають про них.

Перший етап (демонстрація та розповідь – 10 хв. на людину)

1. Усі почергово презентують свої коробки протягом 5-6 хвилин. Їм потрібно пояснити, чому вони принесли саме ці об'єкти та як вони відповідають заданим критеріям. Вони мають підготувати свої розповіді заздалегідь. Також можна підготувати плакат, який інформуватиме інших про вміст їхньої коробки.
2. Після кожної презентації відбувається коротка дискусія. Інші можуть задавати питання про презентацію. Власниця коробки має право не відповідати на запитання, якщо вважає його надто складним.

Другий етап (індивідуальна робота – 15 хв.)

Власниця вибирає один об'єкт і пише на наліпці розповідь з погляду вибраного об'єкта. (Важливо, щоб тренерка навела приклад, перш ніж учасниці розпочнуть вправу. Допоможе, якщо вона використає один із об'єктів зі своєї коробки та пояснить, що в монолозі можуть бути елементи минулого, сьогодення та майбутнього. Не треба наводити багато деталей. Монолог може виглядати так: "Я – перстень, який належить ... Більшу частину часу я перебуваю на правому вказівному пальці. Її друг подарував мене їй, коли їй було 24 роки. Мене купили у крамниці, коли людина, яка мене подарувала, була у відпустці ..."

1. Учасниці по чергово представляють короткі монологи.
2. Якщо часу не так уже й багато, можна зробити "тиху виставку": виставити на кількох столах вибрані об'єкти у супроводі відповідних наліпок / монологів.

Третій етап (виставка коробок – 20 хв. + скільки дозволить тривалість сесії тренінгу)

1. Створіть виставку коробок та наліпок, етикеток або плакатів, які коротко пояснюватимуть вміст коробок.
2. Походжаючи кімнатою, учасниці мають детальніше розглянути дві чи три чужі коробки та розпитати власниць цих коробок про їхній вміст.
3. Учасниць треба заохотити висловити та записати міркування про роботу, яку вони виконали в межах цього проекту.

Четвертий етап (дебріфінг та оцінювання – 30 хв.)

1. Обговоріть з учасницями такі запитання:
  - ▶ Що ви дізналися про "досвід" інших?
  - ▶ Що ви дізналися про те, як вони себе виражають, особливо свої емоції та спогади?
  - ▶ Яке культурне різноманіття вам вдалося виявити?
  - ▶ Чи сподобалися вам ці вправи? Чому? Чому ні?
  - ▶ Яка частина вправи вам видалася найбільш захопливою та цікавою?
  - ▶ Які почуття вправа викликала у вас?
  - ▶ Чи дізналися ви щось про себе?
  - ▶ Чи вивчили ви під час вправи якісь нові слова чи вирази?
  - ▶ Вашими власними словами скажіть (або запишіть), як ця вправа сприяє різноманіттю.
2. Обговоріть з учасницями, як цю вправу можна використати під час роботи з їхніми (майбутніми) ученицями на заняттях.
  - ▶ Чи використали б ви цю вправу на ваших заняттях? Якщо так, як би інкорпоровали її у своє викладання?
  - ▶ Чи можете придумати варіанти цієї вправи, які краще підходять вашим ученицям? Що б ви змінили? Коли ви використовували б її?
  - ▶ З якою метою ви б використовували цю вправу?
  - ▶ Якщо ви маєте сумніви, наскільки доцільно використовувати таку вправу, чому, на вашу думку, вона може не спрацювати добре на ваших заняттях?

П'ятий етап (оцінювання сесії тренеркою)

На думку багатьох тренерок / вчительок, найкраще прогрес учасниць під час цієї вправи можна зафіксувати шляхом ведення нотаток під час або відразу після закінчення сесії. Це бажано зробити досить швидко, доки ви ще добре пам'ятаєте вправи. Ці нотатки можна погрупувати, зокрема, за такими корисними рубриками:

- ▶ коментарі учасниць: що вони свідчать про концептуальне становлення, цікавість, загальне зацікавлення чи емпатію до матеріалу, поданого під час презентації коробок;
- ▶ твердження учасниць: запис тверджень, який допомагає зрозуміти спосіб мислення;
- ▶ креативна робота / робота уяви: нотатки стосовно того, як учасниці використовують в дискусіях творчі та винахідливі ідеї;
- ▶ рівні міркування: здатність міркувати про причини чи вплив об'єктів на особисте життя;
- ▶ докази концептуального становлення: здатність думати про свої об'єкти як про символи чи метафори концепцій;
- ▶ нотатки про будь-які особливі реакції на певний стимул: важливо записувати ці реакції для того, щоби потім на їхній підставі глибше поміркувати про обставини чи теми, які деяким учасницям здаються захопливими й значущими.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Ви можете створити приклад коробки з вибраними об'єктами, щоби показати її як зразок на початку або під час виставки.

Вам знадобиться класна кімната зі столами та однією чи двома партами перед дошкою. Учасниці можуть виходити на середину класу або розказувати свою історію з того місця, де вони сидять, якщо столи розташовані колом або півколом.

Вам потрібно мати достатньо копій додатків до вправи для учасниць та таблицю, в якій ви записуватимете власні коментарі та роздуми.

Ресурси та обладнання

Учасницям потрібні коробки, які вони наповнюватимуть вибраними об'єктами, та папір формату А3 чи А2 для плакатів.

Підказки та можливі труднощі

1. Якщо у вашій групі більше 10 учасниць, краще виконувати цю вправу протягом двох чи й більше послідовних сесій.
2. Непогано, якщо вчителька / тренерка зможе зробити декілька цифрових фотографій коробок (у присутності власниці). Ці фотографії можна використати під час фінальної виставки, а також для пояснення вправи новій групі.
3. Під час сесії тренерці доцільно робити нотатки, щоб зафіксувати коментарі та міркування учасниць.
4. Під час презентацій для фасилітації обговорення вчителька / тренерка може використати деякі з наведених нижче питань.
  - ▶ Чи ви колись губили цей об'єкт? Чи не боїтеся ви його втратити?
  - ▶ Що він для вас означає? Це сувенір чи подарунок? Чи щось іще?
  - ▶ Чи ви тримаєте його у потаємному місці / якомусь схові?
  - ▶ Чи показуєте ви його усім?
  - ▶ Де він розташований у вашій кімнаті чи будинку?
  - ▶ Чи він для вас унікальний та незамінний?
  - ▶ Чи могли б ви його комусь віддати?
  - ▶ Чи вам легко про нього говорити? Чому? Чому ні?
  - ▶ Чи берете ви його з собою, коли їдете за кордон?
  - ▶ Які емоції викликає у вас цей об'єкт?
  - ▶ Чи ви його успадкували?
  - ▶ Чи можете ви його носити?

Додаткова література

Для тренерки

Bage G. (1999), *Teaching and learning history through story*, Falmer Press, London.

Havel V. (1995), *Selected speeches and writings 1990-1994*, Lidove Noviny, Prague.

Howes G. (2007), *The art of the sacred*, Ibtauris, London.

Klippert H. (2004), *Lehrerbildung. Unterrichtsentwicklung und der Aufbau neuer Routinen*, Beltz, Basel.

Konijn S. (1987), *Symbolen leren zien Hilversum*, Gooi en Sticht.

Lavaud L. (1999), *L' image*, Flammarion, Paris.

Meyor C. (2002), *L'affectivité en éducation. Pour une pensée de la sensibilité*, De Boeck, Brussels.

Ricoeur P. (1991), *Temps et récit 1*, Seuil, Paris.

Verkest H. (2001), "A picture says more than a thousand words", *CiCe proceedings*, London.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Вибір об'єктів

---

1. Виберіть невеликий об'єкт, пов'язаний з вашими особистими інтересами і який зазвичай можна знайти у вашій кімнаті чи квартирі. Покладіть його в невелику коробку (наприклад, від взуття). Якщо хочете, то позначте якимось кольором одну із зовнішніх сторін коробки.
2. Другий об'єкт має бути пов'язаний з вашою квартирою чи будинком, подругами чи родичками, з якими ви живете. Ви можете зробити фотографію і наклеїти її на один із бортиків коробки. Наприклад: цифрова фотографія вашої родини, сімейного дерева, репрезентація віри, яку сповідують люди у вашому домі.
3. Третій об'єкт, який треба покласти в коробку, має бути пов'язаний із районом, у якому ви живете. Він може стосуватися навколишнього середовища чи бути пов'язаним з кольором, місцевою історією або ім'ям вулиці у вашому районі.
4. Четвертий об'єкт стосується села / містечка / міста, в якому ви живете. Спробуйте знайти об'єкт, фотографію чи газетну вирізку, що розповість про ваш населений пункт, або принесіть зі свого будинку щось, пов'язане з ширшою спільнотою. Газетну вирізку можна приклеїти зовні коробки.
5. П'ятий об'єкт має стосуватися вашої національної ідентичності, а точніше вашого "національного бренду", тож пошукайте марку, історичну особу або один чи два продукти та запишіть слова для кольорів (наприклад, білий означає ... / червоний означає...)
6. Останній об'єкт – це листок у формі зірки, на якому вам треба написати питання про Європу чи світ.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Список контрольних питань

Список цих запитань може знадобитися під час підготовки коробок до виставки.

1. Який текст на плакаті буде пов'язаний з об'єктами в коробці? Чи є баланс між словами та малюнками?
2. Ви будете використовувати лише слова чи короткі розповіді, щоби пояснити вміст коробки?
3. Під час представлення вашої коробки як інсталяції, які об'єкти будуть спереду / на яких об'єктах ви наголошуватимете, а які будуть розташовані позаду?
4. Чи можна доторкатися до об'єктів? Чи можна писати коментарі на полях плаката?
5. Чи ви плануєте використати щось сенсаційне або особливе? Як ще ви можете зробити свою виставку "привабливою"?

Готуючись до виставки, учасниці мають подумати над вмістом своїх коробок та плакатів.

1. Чи є якась "основне" повідомлення, тема, яку ви хочете підкреслити?
2. Чи будете ви використовувати у своїй презентації багато нової інформації?
3. Чи будете ви використовувати якісь питання для роздумів?
4. Чи ви дасте відвідувачкам змогу написати вам? Як ви це організуєте?
5. Чи ви хочете згадати інші представлені коробки?

Вправа 44

Учениці в інтернеті

ОПИС

Вправу розробила Агаті Еротокріту.

Мета: тренінг зосереджується на використанні ученицями середньої школи можливостей Web 2.0. В результаті вчительки краще зрозуміють звички підлітків, що стосуються потужних інструментів, якими забезпечує нас інтернет. Дослідження застосування Web 2.0 ученицями допоможе визначити методи запровадження медіаграмотності в школах, запропонувати інструменти для медіа-освіти, адаптовані до потреб та інтересів учениць, зокрема у сфері прав людини.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років.

Вид вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (15 хв.)

1. Поясніть коротко цілі заняття.
2. Попросіть учасниць заповнити анкету (див. Додаток до вправи 1), щоби оцінити, наскільки добре вони знають Web 2.0, а особливо те, як люди використовують або могли б використовувати інструменти Web 2.0.

Перший етап (індивідуальна робота та робота в групах – 60 хв.)

1. Коротко поясніть поняття та філософію Web 2.0 через порівняння з Web 1.0.
2. Учасниці самостійно ознайомлюються з інструментами Web 2.0 за допомогою “Веб-квесту” (див. Додаток до вправи 3).
3. Згідно з інструкцією, їм доведеться використовувати програми приблизно 10-ти категорій, зокрема таких: 1. Соціальні мережі: Myspace; 2. Чат: Skype; 3. Зберігання закладок: Delicious; 4. Вікі: Wikipedia; 5. Обмін мультимедіа: а) відео – YouTube, б) фото – Flickr; 6. Блоги: Blogger; 7. Ігри: AA; 8. Покупки: eBay.
4. Працюючи в мікрогрупах, учасниці обговорюють використання цих програм у повсякденному житті, а також у школі. Вчительки матимуть можливість поділитися з іншим будь-яким особистим досвідом використання інструментів Web 2.0.
5. В ході подальшої групової дискусії всі важливі тези треба занотувати на дошці, інтерактивній дошці або на спроектованому на стіну слайді.

Другий етап (індивідуальна робота та робота в групах – 90 хв.)

1. Вчительки ознайомлюються з текстами учениць середньої школи (див. анкету, за допомогою якої слід зібрати зразки, у Додатку до вправи 2), що ілюструють їхній щоденний вжиток Web 2.0. Це допоможе їм краще зрозуміти, як насправді підлітки користуються комп'ютерами. Що їм подобається і з якими труднощами або переживаннями їм доводиться мати справу?

2. Проведіть з учасницями дискусію про використання підлітками Web 2.0, в межах якої розгляньте, чи поважають вони права людини й закони.
  - ▶ Чи хороші в них звички?
  - ▶ Чи знають вони, що правильно, а що – ні?
  - ▶ Що законно, а що – ні (наприклад, свобода думки, авторське право, відповідальність)?
3. Учасниці самостійно аналізують тексти про права людини й закони (див. посилання у “Ресурсах”), а потім порівнюють результати з ситуацією у Всесвітній мережі, оцінюючи, наскільки ефективно освітня програма готує учениць до шанобливого спілкування в інтернеті. Учасниці можуть обговорити ідеї в мікрогрупах із 2–3 людей і висловити свої рекомендації цілій групі.
4. Наприкінці сесії учасниці мають скласти список інструментів Web 2.0, якими часто послуговуються учениці середньої школи, з короткими описами того, як їх використовують, та пов’язаних із цим ризиків.

Третій етап (висновки та оцінювання – 30 хв.)

1. Вчительок-учасниць можна попросити обговорити, що їх найбільше здивувало і що вони вважають важливим у текстах учениць.
2. Учасниці в парах обговорюють, що схожого вони зауважили між зразками учнівських текстів та досвідом їхніх власних учениць.
3. Додатково учасниці можуть створити схожу анкету (або ж адаптувати вже наявну), щоби потім дізнатися, як відповіли би їхні власні учениці. Це допоможе тренерці зрозуміти, що учасниці здобули під час заняття.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Ця вправа вимагає від тренерки належної підготовки, зокрема, наявності анкети, заповненої групою підлітків, та її результатів.

Ресурси та обладнання

Анкета для вчительок-учасниць (Додаток до вправи 1).

Анкета для учениць (Додаток до вправи 2), яка має допомогти зібрати зразки текстів учениць середньої школи про інструменти Web 2.0, які вони використовують і для чого.

Завдання (Додаток до вправи 3)

Інструменти Web 2.0:

1. www.myspace.com
2. www.skype.com
3. [https://en.wikipedia.org/wiki/Delicious_\(website\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Delicious_(website))
4. www.wikipedia.org
5. www.youtube.com
6. www.blogger.com
7. www.flickr.com
8. www.ebay.com

Тексти про права людини пов’язані з медіа, напр. Anderson P. (2007), *What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for education*, Technical report, JISC, Доступно на: www.jisc.ac.uk/media/documents/techwatch/tsw0701b.pdf; Council of Europe “The European Convention on Human Rights” (Starting Points for Teachers),

Доступно на: www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts/The+Convention+and+additional+protocols/The+European+Convention+on+Human+Rights

Копії учнівських текстів про їхній вжиток інструментів Web 2.0

Технічне забезпечення

Комп'ютерна кімната з проектором та ноутбуком для презентації навичок учениць у використанні Web 2.0

Платформа, де учасниці зможуть спілкуватися та ставити питання після тренінгу

Поради та можливі труднощі

1. Принесіть із собою фрагменти або підсумки учнівських текстів на папері, щоби учасниці могли відволікатись від екранів.
2. Підготуйте нотатки про різні програми Web 2.0, щоби бути готовими до відповідей на будь-які питання.
3. Переконайтесь, що посилання з веб-квесту працюють.
4. Спробуйте підкреслювати не лише недоліки, а й переваги Web 2.0.

Додаткова література

Gee J. P. (2003), *What video games have to teach us about learning and literacy*, Palgrave Macmillan, New York.

Richardson W. (2009), *Blogs, wikis, podcasts, and other powerful web tools for classrooms*, Corwin Press, Thousand Oaks, CA.

Solomon G. and Schrum L. (2007), *Web 2.0: new tools, new schools*, International Society for Technology in Education, Eugene, OR.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Анкета про Web 2.0 для вчительок / вчителів

Інструкція: позначте потрібні поля або дайте відповіді на питання згідно з вашими знаннями та досвідом

Школа: Гімназія

Лицей

Стать: Чоловіча

Жіноча

Вікова група (років): 21-25
41-45

26-30
46+

31-35

36-40

Кваліфікація:

.....

1. Як довго Ви користуєтесь інтернетом?

Менше 1 року

3 роки

Більше 4 років

2. Чи є у вас персональна сторінка в інтернеті?

Так

Ні

3. Єдиний спосіб комунікації в інтернеті для вас - електронна пошта

Так

Ні

4. Чи ви чули раніше слово "Web 2.0"? Якщо так, то де і коли?

Так

Ні

.....
.....
.....

5. Якими сайтами ви користуєтесь і чому?

.....
.....
.....

6. Чи чули ви про нові програми, якими користуються інші люди?

.....
.....
.....

7. Чи знаєте ви, якими програмами користуються підлітки?

.....
.....
.....

8. В інтернеті ви лише "відвідувач/ка" чи "учасник/ця"?

.....
.....
.....

9. Чи ви публікуєте або висловлюєте свої думки в інтернеті і як?

.....
.....
.....

10. Чи можливо знайти інформацію про вас в інтернеті?

.....
.....
.....

Дякуємо за ваш час і заповнення цієї анкети!

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Анкета про Web 2.0 для учениць / учнів

Інструкція до заповнення: позначте потрібні поля або дайте відповіді на питання згідно з вашими знаннями та досвідом

Стать: Чоловіча Жіноча

Вікова група: 10-12 13-14 15-16 17-18

16. Де ви найчастіше користуєтесь інтернетом?

У школі Вдома Інше: _____

17. Скільки часу на день ви проводите в інтернеті?

Менше 1 години 1-2 години 3-4 години

Більше ніж _____ Користуюсь ним не кожного дня

18. З якою метою ви найчастіше користуєтесь інтернетом?

Дослідження Розваги Освіта Комунікація

19. Чи вважаєте ви, що інтернет покращує ваше особисте життя? Як саме?

.....
.....
.....

20. Чи використовуєте ви інтернет-програми для зв'язку зі своїми друзями? Якщо так, то які?

.....
.....
.....

21. Чи є у вас персональні сторінки в інтернеті, на зразок блогу, Facebook або MySpace? Якщо так, то поясніть чому?

.....
.....
.....

22. Чи берете ви участь у форумах / дискусіях в інтернеті? Ви використовуєте для цього типу комунікації власне ім'я чи псевдонім? Поясніть чому.

.....
.....
.....

23. Чи багато у вас ідентичностей в інтернеті?

.....
.....
.....

24. Чи використовуєте ви неправдиву інформацію про себе, спілкуючись з іншими?

.....
.....
.....

25. Чи ви дивитесь або завантажуєте фільми з інтернету? Скільки фільмів за місяць?

.....
.....
.....

26. Чи ви слухаєте або завантажуєте пісні з інтернету? Скільки пісень за місяць?

.....
.....
.....

27. Чи залишаєте ви в інтернеті будь-яку особисту інформацію про себе та своїх близьких?

.....
.....
.....

28. Чи належите ви до якоїсь віртуальної спільноти? Яка її основна діяльність?

.....
.....
.....

29. Чи ви граєте з іншими людьми в інтернет-ігри?

.....
.....
.....

30. Як би ви описали своє життя без інтернету?

.....
.....
.....

Дякуємо за ваш час і заповнення цієї анкети!

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Завдання для веб-квесту

Вступ

У сучасних інтернет-програм зовсім інша філософія. Використання цих програм змінило спосіб життя усіх користувачок. Як учителька, ви маєте знати про філософію програм, відомих, як Web 2.0.

- ▶ Що таке Web 2.0?
- ▶ Що можна тепер робити?
- ▶ Які нові можливості?
- ▶ Як ними можуть користуватися люди різного віку?

Завдання

1. Щоб здобути ці нові знання, треба дослідити способи використання Web 2.0 на основі звичок сім'ї, члени якої у різний спосіб послуговуються інтернетом.
2. Ви працюватимете у чотирьох групах і кожна слідкуватиме за діями когось із членів сім'ї. Ви слідкуватимете за використанням п'яти програм: дві з них у всіх групах будуть однаковими, але використовуватимуться по-різному.

Для організації презентації варто з'ясувати й пояснити:

- ▶ як працює програма;
  - ▶ як її використовують;
  - ▶ які її переваги та недоліки.
3. Спеціальні посилання допоможуть розібратися з тим, як сім'я використовує кожен з програм. Роздрукуйте запитання зі списку нижче, це допоможе групі діяти організовано й полегшить вам презентацію.

Виберіть людину, чії навички користування інтернетом ви досліджуватимете.

Містер Джон Джонассен

Загальна інформація: працює у великій компанії й відповідальний за комунікації. Йому 50 років і він одружений з Анною. У них двоє дітей.

На роботі він використовує інтернет по-різному.

- ▶ Він змушений заходити на **facebook** -сторінку своєї компанії, щоб перевірити, чи відвідує її хтось, чи ставлять запитання, а також щоби публікувати інформацію про нову продукцію та заплановані події.

Що таке Facebook?

<http://en.wikipedia.org/wiki/Facebook>

Статистична інформація: www.facebook.com/press/info.php?statistics

- ▶ Він використовує для відео-наради зі своєю начальницею, яка перебуває за кордоном, щоби вирішити проблеми, пов'язані з роботою.
Що таке Skype?
www.youtube.com/watch?v=m1mflr-kQlk
www.youtube.com/watch?v=zWq7n4w3cq4&feature=related
<http://en.wikipedia.org/wiki/Skype>
Повернувшись додому, він також користується інтернетом, але інакше, ніж на роботі.
- ▶ Він заходить на сайт , щоб перевірити, чи продався його старий ноутбук і чи не з'явилися часом нові пропозиції.
Що таке eBay?
http://ebay.about.com/od/gettingstarted/a/gs_whatisebay.htm
- ▶ Потім він відвідує деякі блоги про футбол і коментує прочитане.
Що таке блог?
www.youtube.com/watch?v=NN2I1pWXjXI
- ▶ Він заходить на , щоби подивитися нові фотографії про футбол.
Що таке Flickr?
www.flickr.com/new

Місіс Анна Джонассен

Загальна інформація: вона лікарка і користується інтернетом і для роботи, і для розваг.

- ▶ Вона використовує , щоб зв'язатися зі старшим сином, який навчається у Лондоні.
Що таке Skype?
<http://www.youtube.com/watch?v=m1mflr-kQlk>
<http://www.youtube.com/watch?v=zWq7n4w3cq4&feature=related>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Skype>
- ▶ У неї є власний блог, в якому вона веде професійний щоденник. Вона читає коментарі інших до свого блогу.
Що таке блог? <http://www.youtube.com/watch?v=NN2I1pWXjXI>
- ▶ Вона щойно повернулася з конференції в Італії і хоче опублікувати деякі фото у .
Що таке Flickr?
www.flickr.com/tour/
- ▶ Вона заходить на del.icio.us, щоб знайти нові рецепти. В минулому вона вела свою сторінку про кулінарію.
Що таке Delicious?
<http://websearch.about.com/od/dailywebsearchtips/qt/dnt0412.htm>
Відвідайте Delicious <http://delicious.com/popular/food>

Джеймс Джонассен

Загальна інформація: Джеймс – 13-річний школяр.

Він інтернет-залежний і щойно повернувся зі шкільної поїздки в Лондон!

- ▶ Він заходить у , щоб додати нових друзів, яких зустрів під час мандрівки.
Що таке Facebook?
<http://en.wikipedia.org/wiki/Facebook>

- Про онлайн-знайомства: <http://personalweb.about.com/od/easyblogsandwebpages/ss/facebook.htm>
- ▶ Він викладає на нову пісню свого авторства.
Що таке MySpace?
www.myspace.com/kois87
  - ▶ Він грає в ігри онлайн. Гра називається AA.
Що таке AA?
http://en.wikipedia.org/wiki/America's_Army
www.youtube.com/americasarmy
www.youtube.com/americasarmy#p/c/A86462FEB869D7E9/0/EG95LxW6RaE
  - ▶ Він збирається завантажити деякі власні відео на
Що таке YouTube?
<http://en.wikipedia.org/wiki/YouTube>
  - ▶ Йому треба завершити проект, він шукає в інтернеті інформацію про історичну постать. Тому він заходить

Що таке Wikipedia?
<http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>

Марія Джонассен

Їй 16 років, її комп'ютер завжди під'єднаний до інтернету.

Вона любить музику і моду.

- ▶ Вона перевіряє останні повідомлення своїх друзів у
Що таке Twitter?
<http://en.wikipedia.org/wiki/Twitter>
www.youtube.com/watch?v=ddO9idmax0o&feature=fvw
- ▶ Вона перемовляється зі своєю найкращою подругою в Yahoo-месенджері.
Що таке Yahoo-месенджер?
http://en.wikipedia.org/wiki/Yahoo!_Messenger
- ▶ Вона хоче змінити свою зовнішність і збирається завантажити свої фото у TAAZ.
Що таке TAAZ?
<http://static.taaz.com/taaz-18feb-1144/>
www.squidoo.com/taaz
- ▶ Вона завантажує показ мод, який хоче переглянути, за допомогою
Що таке YouTube?
<http://en.wikipedia.org/wiki/YouTube>
www.youtube.com/watch?v=d2PbdlzAVKs

Вправа 45

Медіаграмотність і права людини

ОПИС

Вправу розробив Іво Піперков.

Мета: розвиток медіаграмотності, що ґрунтується на визнанні прав людини, допомагає уникнути ризиків, пов'язаних із використанням ученицями інтернету. Потрібно навчити вчителю розробляти та використовувати відповідні мультимедійні освітні продукти, і запропонована вправа є кроком у цьому напрямку.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Поясніть цілі та методи заняття, розкажіть про використання платформи Moodle для завдань і наступних проектів.

Перший етап (уся група – 15 хв. – необов'язково)

1. Якщо учасниці не знайомі між собою, можна почати з 5-хвилинного криголаму: усі називають своє ім'я і термін зі сфери мультимедіа, який вони не зовсім розуміють. Усі мусять запам'ятати хоча б три імені та пов'язані з ними загадкові мультимедійні терміни.
2. Нотуйте все почуте, щоби потім можна було пояснити групі значення цих слів.

Другий етап (уся група – 45 хв.)

1. Запитайте в учасниць, чи знають вони якісь освітні онлайн-проекти, і попросіть коротко описати їх для решти.
2. Наведіть приклади освітніх мультимедійних онлайн-проектів (див. Додаток до вправи / слайд 1).
3. Поінформуйте учасниць про цілі та послідовність тренінгу, а також про план створити власний мультимедійний освітній проект (Додаток до вправи / слайд 2).
4. Подайте платформу Moodle, завдяки якій учасниці зможуть комунікувати, ставити запитання та ділитися матеріалами.
5. Учасниці реєструються на платформі Moodle, пишуть там коментарі або ставлять запитання тренерці.

Третій етап (індивідуальна робота та робота в групі – 45 хв.)

1. Подайте основні теми в освіті з прав людини.
2. Учасниці працюють у так званому "циклі викликів", де вони можуть самостійно зібрати інформацію з попередньо підготовлених ресурсів (покликання на "Європейську конвенцію з прав людини: основи для вчителів", "Компас" тощо).

3. Учасниці вибирають одне з положень про права людини і записують свої думки з приводу того, як вони могли б використати мультимедійні інструменти, щоб розповісти про це ученицям у школі.
4. Учасниці збираються в мікрогрупи по 4–5 осіб, обговорюють результати і записують найважливіші ідеї у текстовий документ у своїх комп'ютерах.
5. Мікрогрупи по черзі репрезентують результати своїх обговорень.
6. Заохочуйте учасниць ставити запитання.

Четвертий етап (самостійна робота та робота в групах – 45 хв.)

1. Покажіть “кіновиклик” про одну із соціальних мереж.
2. Учасниці вибирають різні інструменти Web 2.0 (“Опублікувати”, “Поділитися”, “Обговорити” тощо) і за допомогою гіперлінків самостійно шукають застосунки для власних соціальних медіа (Додаток до вправи / слайд 3).
3. Учасниці спершу самостійно записують власні думки і в мікрогрупах обговорюють можливе застосування соціальних мереж в освіті.
4. Потім вони повідомляють результати групових обговорень загалу.
5. Покажіть наступний фільм, який учасниці можуть подивитися самостійно, записуючи власні думки щодо методів, за допомогою яких можна з'ясувати, які інструменти Web 2.0 знають учениці і як організувати з ними дискусію щодо потенційних ризиків, пов'язаних із цими інструментами.
6. Допоможіть учасницям організувати рольову гру для розуміння того, якими інструментами Web 2.0 послуговуються їхні учениці, і для організації обговорення з ними.
7. Учасниці записують (самостійно) будь-які нові думки, а потім обговорюють їх (у мікрогрупах).
8. Подальші завдання описані у “Поради і можливі труднощі”.

П'ятий етап (дебріфінг та оцінювання – 30 хв.)

1. Проведіть підсумкову дискусію з цілою групою або після кожного з етапів, або наприкінці заняття на основі таких запитань, залежно від потреб групи:
  - ▶ На вашу думку, для чого молодь сьогодні переважно використовує інтернет?
  - ▶ Наскільки, як ви вважаєте, ваші учні стурбовані проблемами прав людини?
  - ▶ Як ви уявляєте освіту з прав людини?
  - ▶ Які знання необхідні молоді для здобуття глибшого розуміння проблем зі сфери прав людини?
  - ▶ Які навички та ставлення їм потрібно мати для участі в захисті прав людини?
  - ▶ Як ви розпізнаєте порушення прав людини в користуванні інтернетом? Скільки видів інструментів Web 2.0 ви добре знаєте?
  - ▶ Скільки з них ви використовуєте в освіті?
  - ▶ Які інструменти Web 2.0 вам не відомі і які ваші перші враження від їхнього можливого використання для освіти?
  - ▶ Які методи ми можемо застосувати для з'ясування, якими інструментами Web 2.0 користуються учениці і як?
  - ▶ Яким чином ми можемо організувати дискусію з ученицями про потенційні небезпеки в користуванні новими медіа?

2. Для письмового оцінювання цієї вправи можна використати такі питання і попросити учасниць відповісти через платформу Moodle:
  - ▶ Запишіть найкорисніше, що ви дізналися під час заняття.
  - ▶ Запишіть, про що ви дізналися і чого навчилися під час спільної роботи з іншими.
  - ▶ Запишіть цікаві ідеї або думки, які виникли у вас під час обговорення мультимедійних проєктів (або планування власних).
  - ▶ Що було не зрозумілим або чого не вистачало на занятті?
  - ▶ Коротко опишіть, що ви хотіли б використати або змінити у власному викладанні після досвіду, здобутого на занятті.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Тренінг має відбуватися в мультимедійній лабораторії з комп'ютерами та доступом до інтернету для всієї групи (та індивідуальної роботи).

Потрібно заздалегідь завантажити навчальні матеріали та презентації для учасниць на платформу Moodle.

Ресурси та обладнання

Проектор і ноутбук для тренерки для показу PowerPoint-слайдів та демонстрації платформи Moodle.

Комп'ютери (із доступом до інтернету та мультимедійними програмами) для індивідуальної роботи.

Платформа Moodle (створена перед першою зустріччю), де учасниці зможуть комунікувати, ставити запитання та ділитися матеріалами, доступна на: <http://demo.moodle.net>. Переглянуто 17 жовтня 2017 р.

Презентаційні матеріали у вигляді "циклу викликів" (див., наприклад, Додаток до вправи / слайд 3, частина навчального продукту, створеного для цього курсу перед початком тренінгу).

Додаткові матеріали для учасниць на платформі Moodle.

Європейська конвенція з прав людини: основи для вчителів. Онлайн-доступ: <http://book.coe.int/EN/index.php?PAGEID=165&lang=EN>

Council of Europe (2002), *COMPASS – A manual on human rights education with young people*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at http://book.coe.int/EN/ficheouvrage.php?PAGEID=36&lang=EN&produit_aliasid=1326

Див. також:

www.eycb.coe.int/compass/en/contents.html

www.eycb.coe.int/compass/en/chapter_2/2_1.html

www.fredcavazza.net/2008/06/09/social-media-landscape

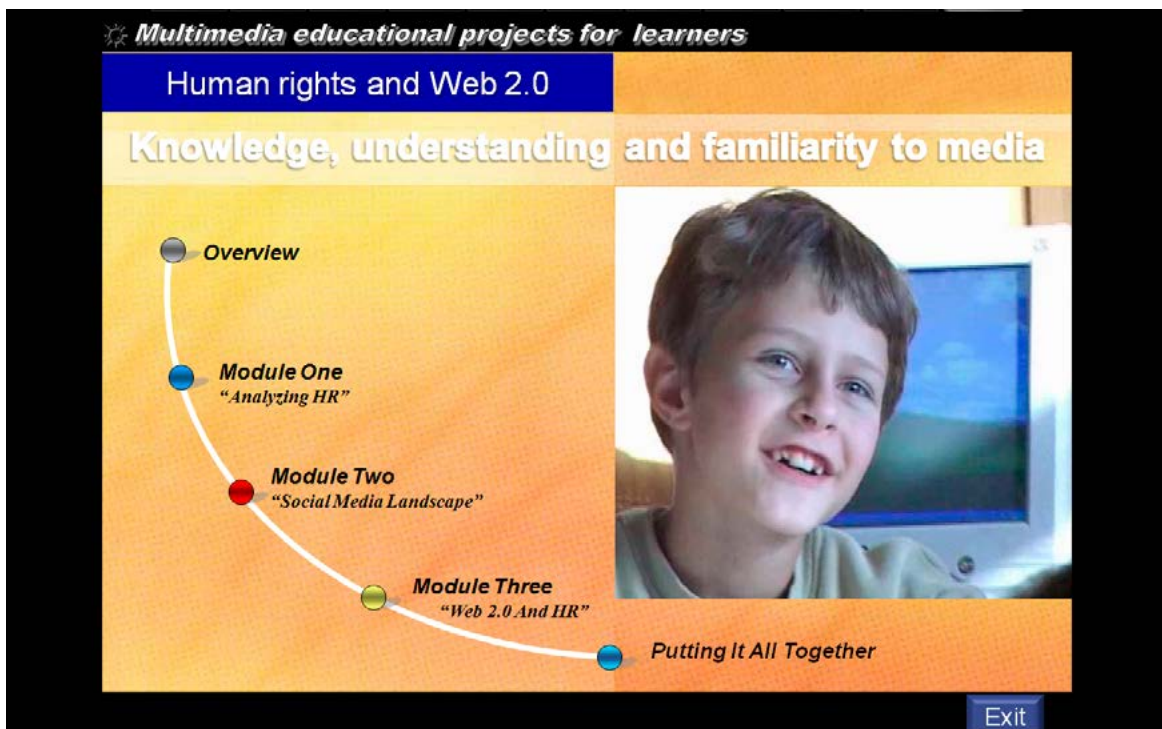
Поради і можливі труднощі

1. Поінформуйте групу, що тренінг поєднуватиме теорію і практику й поступово перейде від початкової підготовки мультимедійного проєкту до його втілення (Додаток до вправи / слайд 3).
2. Поінформуйте учасниць, що нові освітні матеріали стануть доступними на платформі Moodle після початкової сесії тренінгу.
3. Поняття "циклу викликів" потрібно пояснити за допомогою роздаткових матеріалів / слайда 1. Починається все з короткого фільму з інструкціями, на що треба звертати увагу. Додаток до вправи / слайд 3 ілюструє три типи "циклів викликів". Усі вони починаються з "кіно-виклику", який активізує учасниць. У рубриці "початкові роздуми" учасниці повинні записувати свої перші ідеї у Word-документ. Після групових дискусій та прочитання матеріалів до курсу учасниці переглядають свої початкові ідеї. Всі необхідні файли можна завантажити у Moodle заздалегідь. На етапі "підсумків"

групи розповідають про свої результати і слухають коментарі інших. Структура гнучка, оскільки завжди можна доповнити "Ресурси" найновішими і найбільш відповідними документами – текстами, фільмами або відео з місцевого телебачення. Можна також додавати посилання на корисні сайти.

4. Подальші ідеї: учасниці планують просту структуру власного мультимедійного проекту за допомогою "зливи ідей" щодо обраної теми, ключових аудіовізуальних, статичних та динамічних компонентів, а також необхідного програмного забезпечення для виробництва та поєднання цих компонентів. Учасниці обговорюють, як вони могли б використати ці компоненти для окреслення проблем, пов'язаних із правами людини, а також можливостей Web 2.0, своїм ученицям.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Типи соціальних медіа

Приклади медіа, які можна використовувати у практичній роботі (Увага: посилання можуть застарівати. Читачка може спиратися на цей список для пошуку новіших інструментів).

- ▶ **Інструменти для публікацій** за допомогою блогів (Typepad, Blogger), вікі (Wikipedia, Wikia, Wetpaint), громадські журналістські портали (Digg, Newsvine).
- ▶ **Інструменти для поширення** відео (YouTube), фото (Flickr), захоплень (del.icio.us, Ma.gnolia), музики (Last.fm, iLike), слайдшоу (Slideshare), відгуків про продукти (Crowdstorm, Stylehive, Feedback 2.0, GetSatisfaction).
- ▶ **Інструменти для розмов** на зразок форумів (PHPbb, vBulletin, Phorum), відеофорумів (Seismic), месенджери (Yahoo! Messenger, Windows Live Messenger, Meebo) та VoIP (Skype, Google Talk).
- ▶ **Соціальні мережі** (Facebook, MySpace, Bebo, Hi5, Orkut), нішеві соціальні мережі (LinkedIn, Voompa) та інструменти для створення соціальних мереж (Ning).
- ▶ **Інструменти для мікропублікацій** (Twitter, Pownce, Jaiku, Plurk, Adocu) та ін. (twitxr, tweetpeek).
- ▶ **Інструменти для соціального накопичення** (FriendFeed, Socializr, Socialthing!, lifestrea.ms, Proflactic)
- ▶ Платформи для **прямих включень** (Justin.tv, BlogTV, Yahoo! Live, UStream) та їхні мобільні еквіваленти (Qik, Flixwagon, Kyte, LiveCastr).
- ▶ **Віртуальні світи** (Second Life, Entropia Universe, There), 3D-чати (Habbo, IMVU) та підліткові віртуальні світи (Stardoll, Club Penguin).
- ▶ **Платформи для соціальних ігор** (ImlnLikeWithYou, Doof), **звичайні портали для ігор** (Pogo, Cafe, Kongregate) та ігри в соціальних мережах (Three Rings, SGN)
- ▶ **Масові багатокористувацькі онлайн ігри** (Neopets, Gaia Online, Kart Rider, Drift City, Maple Story) та **Масові багатокористувацькі онлайнві рольові ігри** (World of Warcraft, Age of Conan)

Вправа 46

Переміщення і цифровий сторітелінг

ОПИС

Вправу розробила Ана Боа Вентура.

Мета: людям часто доводиться переживати переселення, що породжує потребу розвинути почуття належності. Ця вправа допомагає навчитися документувати місце за допомогою цифрового сторітелінгу, що стимулює ідентифікацію з новим місцем та створює можливість розвинути відчуття спільної власності та відповідальності за нього. Робота зі статтями про ромські громади, зокрема, буде особливо актуальною для роздумів щодо того, яким чином нові медіа та права людини можуть створювати протидію явищам соціальної ізоляції та дискримінації. Цю вправу можна адаптувати для використання в класі.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Розкажіть про сесію, її цілі, хід та очікувані результати навчання і покажіть учасникам онлайн-платформу, з якою вони працюватимуть.

Перший етап (індивідуальна робота та робота в парах – 30 хв.)

1. Учасниці самостійно читають запропоновані попередньо тексти (Додаток до вправи / слайди 1 і 2) – про сторітелінг, картування сюжету, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), мобільність та локативні медіа.
2. Учасниці об'єднуються в пари та виокремлюють найважливіше із прочитаного.

Другий етап (робота в групах та загальне обговорення – 60 хв.)

1. Робота відбувається у мікрогрупах. На основі статей 1 і 2 (Додаток до вправи / слайд 2) та самостійного онлайн-дослідження, яке проводиться на місці, учасниці знаходять історії про ВПО у Європі.
2. Учасниці мають пов'язати ці історії з власним досвідом і відповідно їх доповнити.
3. Мікрогрупи подають результати своєї роботи під час загального обговорення.
4. Усією групою обговоріть можливі причини внутрішнього переміщення та права людини, які опиняються під загрозою для ВПО.

Третій етап (робота в групах та загальне обговорення – 60 хв.)

1. У мікрогрупах, спираючись на Статтю 3, учасниці обговорюють нове сприйняття, яке отримують слова "місця" та "переміщення" у зв'язку з мобільністю робочої сили в сучасній Європі.
2. На загальному обговоренні визначте, які громадянські та політичні права опиняються під загрозою через відчуження від політичного життя та соціальної відповідальності внаслідок "переміщення".

3. Почніть створювати асоціативні мапи для концепцій у трьох основних сферах – Системи глобального позиціонування (GPS), сторітелінгу, відчуття місця / переміщення. Будь-яка учасниця може доповнювати зображення. У результаті ви отримаєте три кластери навколо трьох вузлів (що збігаються з трьома основними сферами цієї теми). Фасилітаторка може використовувати програмне забезпечення для створення асоціативних мап (наприклад, Inspiration Software) на комп'ютері з проектором або, якщо воно недоступне, фліпчарт.
4. Обговоріть матеріал на онлайн-платформі. Запропонуйте учасницям зареєструватись на платформі та дослідити її (перш ніж переходити до наступного етапу, якщо ця опція доступна). Ідеї щодо подальшої роботи з цієї теми подані в розділі "Поради та можливі труднощі".

Четвертий етап (дебрифінг – 30 хв.)

Профасилітуйте дискусію, використовуючи деякі із запропонованих нижче запитань.

- ▶ Як у сучасній Європі переосмислюється "відчуття місця"?
- ▶ Як переміщення може впливати на відчуженість від суспільного та політичного життя громади?
- ▶ Як мобільні технології впливають на відчуття місця та / або переміщення?
- ▶ Чи може сторітелінг формувати відчуття привласнення місця, а отже, сприяти відчуттю належності?
- ▶ Як це може протидіяти дискримінації та сприяти соціальному включенню?
- ▶ Подумайте, як можна по-новому розповісти про місце, з яким пов'язана ваша особиста історія, якою ви хотіли б поділитися з іншими. Чи можете ви навести кілька прикладів на основі сьогоденної сесії?

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

Обговоріть такі запитання або запропонуйте учасницям відповісти на них на онлайн-платформі:

- ▶ Яку найцікавішу ідею ви заберете зі собою з цієї сесії?
- ▶ Чи було би вам цікаво продовжити розвивати цю тему на практиці, працюючи над проектом, що використовує методи цифрового сторітелінгу? Чому? Чому ні?
- ▶ Що із цих вправ ви можете застосовувати у своєму викладанні? Як їх потрібно адаптувати до потреб та інтересів ваших учениць?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте приміщення до роботи в групах, кожній групі з трьох людей знадобиться один комп'ютер, плюс комп'ютер для тренерок.

Ресурси та обладнання

Онлайн-платформа.

Хороший інтернет-зв'язок.

Веб-сайти про картування історій, мобільний сторітелінг та GPS-малюнків (Додаток до вправи / слайд 1).

Посилання на статті: ВПО, мобільність та локативні медіа (Додаток до вправи / слайд 2).

Фліпчарт або програмне забезпечення для створення асоціативних мап на головному комп'ютері та проекторі.

Поради та можливі труднощі

1. Про мобільність у Європі як одну з причин переосмислення молодими людьми відчуття місця краще говорити з поглядом вчительки / матері чи батька / професіоналки.

2. Деякі із запропонованих для обговорення тем є політично чутливими (як-то: наявність великої кількості ВПО у Європі), тому їх треба розглядати максимально тактовно.
3. Стаття 1 про ромські громади буде особливо актуальною для роздумів про можливості нових медіа та права людини.
4. Ідея для подальшої роботи: ознайомте учасниць із використанням геотегів (на прикладі таких сервісів, як Flickr, Google Earth, Picasa або iPhoto – див. також роздатковий матеріал / слайд 3). Із врахуванням обговорених технологій учасниці об'єднуються в пари та обирають один із трьох основних напрямів: дослідницький польовий проєкт із використанням GPS-малюнків, Google Earth та / або сервісу зберігання й обміну фотографій. За допомогою обраного локативного медіуму потрібно розповісти про вибране місце. Історію можна розказати за допомогою фотографій або відео (зроблених на мобільний телефон або цифрову камеру) і доповнити текстом. Створення фотосторії або відео є лише частиною роботи. Навчальний процес учасниць – важливий, але робота вважатиметься завершеною, лише коли її поширять у мережі інтернет. Тому потрібно звертати увагу і на спосіб подання даних. Тут важливі і зміст, і форма. Естетика також має значення, оскільки вона може полегшити сприйняття інформації. Наполягайте на публікації та розповсюдженні історії.

Додаткова література

Переглянуто 17 жовтня 2017.

Brocklehurst M. (2003), *Self and place: a critique of the "boundaryless career", stream 1: identity: constructed, consumed and politicised*, The Business School, Imperial College, London, доступно на www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2003/proceedings/identity/brocklehurst.pdf.

Chang J. (2008), *Learning the limits of locative media*, доступно на <http://mediashift.org/2008/05/learning-the-limits-of-locative-media136/>.

International Crisis Group (2002), *Return to uncertainty: Kosovo's internally displaced and the return process*, Europe Report No. 139, доступно на www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/return-uncertainty-kosovos-internally-displaced-and-return-process.

Van House N. et al. (2005), *The uses of personal networked digital imaging: an empirical study of cameraphone photos and sharing*, University of California at Berkeley and School of Information Management Systems, Berkeley, CA.

UNDP Regional Bureau for Europe/CIS (2006), "At risk: Roma and the displaced in Southeast Europe", Папорт, доступний на http://europeandcis.undp.org/uploads/public/File/rbec_web/vgr/vuln_rep_all.pdf.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Веб-сайти про сторітелінг

GPS + сторітелінг www.bootchec.com/gps/about.php

Мобільний сторітелінг: Як світ бачить Америку

<http://newsweek.washingtonpost.com/postglobal/america/england>

GPS-малюнки: www.gpsdrawing.com/gallery.html

Переглянуто 17 жовтня 2017.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Статті

Про внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

Стаття 1

UNDP Regional Bureau for Europe/CIS (2006), "At risk: Roma and the displaced in Southeast Europe", Папорт доступно на: www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/At-risk-Roma-displaced-Southeast-Europe.html

Стаття 2

International Crisis Group (2002), Return to uncertainty: Kosovo's internally displaced and the return process, Europe Report No. 139, доступно на www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/return-uncertainty-kosovos-internally-displaced-and-return-process.

Про мобільність робочої сили

Стаття 3

Brocklehurst M. (2003), *Self and place: a critique of the "boundaryless career", stream 1: identity: constructed, consumed and politicised*, The Business School, Imperial College, London, доступно на www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2003/proceedings/identity/brocklehurst.pdf.

Теза:

На підставі дослідження групи менеджером середньої ланки, який має великий досвід географічної та робочої мобільності, ця стаття вказує на те, що кар'єра не є достатнім джерелом сенсу, а межі, які виникають через відчуття місця, набувають все більшого значення.

Про локативні медіа

Стаття 4

Chang J. (2008), *Learning the limits of locative media*, доступно на www.pbs.org/mediashift/2008/05/learning-the-limits-of-locative-media136.html#.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Про соціальне використання зображень та особистої фотографії

Практично усі певним чином взаємодіють із особистими фотографіями – як авторка, об'єкт чи глядачка. Особиста фотографія має велике значення для багатьох людей: як свідчення важливих життєвих подій, дорослішання дітей чи повсякденного життя. Серед небагатьох речей, які люди намагаються врятувати передусім під час пожежі, – їхні фотографії.

Сьогодні надзвичайно важливо розуміти соціальне використання особистої фотографії. Це означає збагнути, як люди можуть користуватись цифровими зображеннями, маючи камеру, і визначити, наскільки суттєво повсюдне створення, збереження та обмін цифровими даними можуть змінити способи, якими люди використовують особисту фотографію. Ми можемо розглянути різноманітні соціальні можливості в контексті використання фотографій в онлайн-мережах: створення та підтримка соціальних відносин; конструювання особистої та групової пам'яті; самопредставлення (вплив на ставлення інших до себе) та самовираження (Kindberg et al., 2005) тощо.

Аналіз рівня комфорту окремих людей у користуванні зображеннями має включати й потенційні ризики (наприклад, повага до приватності, юридичні наслідки), а також ризики, пов'язані з ідентифікацією в контексті громадянства та юридично оформленого місця проживання (у разі нелегальної імміграції).

Адаптовано з: <http://infolab.stanford.edu/~mor/research/chi2007-Ames-whyWeTag.pdf> Van House N. et al. (2005), *The uses of personal networked digital imaging: an empirical study of cameraphone photos and sharing*, University of California at Berkeley and School of Information Management Systems, Berkeley, CA.

Вправа 47

Моделювання культури для демократії через кооперативне навчання

ОПИС

Вправу розробила Кармен Бекер.

Мета: ця вправа ознайомить учениць із структурами кооперативного навчання (КН) та допоможе закріпити ці знання шляхом активної участі та практики. Учасниці зможуть поміркувати про те, як КН можна використовувати для навчання соціальних навичок, які лежать в основі демократичної поведінки. Вправа ґрунтується на припущенні, що впровадження структур КН розвиває такі навички в учасниць / учениць, і як наслідок, виникає можливість посилити демократичні процеси. Цю вправу можна адаптувати для використання у класі. Вона створена на підставі: Green N. та Green K. (2005), *Kooperatives Lernen im Klassenraum und kollegium*, Kallmeyer Verlag, Hannover.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (метод “я – ти – ми” – групи з 4 осіб – 60 хв.)

1. Нехай учасниці спершу виберуть місце, де вони хочуть сидіти.
2. Вправа для утворення груп та налагодження контакту: покладіть на кожний стіл перед учасницями три або чотири фрагменти малюнка і попросіть їх знайти нових партнерок, локалізавши учасниць групи, які мають на руках інші частини малюнка. Коли нові групи утворюються, попросіть їх сісти за столом, обличчям одна до одної.
  - ▶ Дайте учасницям номери (та, яка сидітиме найближче до тренера, буде № 1, наступні номери роздайте за годинниковою стрілкою) і призначте їм ролі.
  - ▶ Попросіть учасниць обговорити таке: “Вгадайте рису кожної учасниці вашої групи, за яку її люблять / цінують їхні учениці”.
3. Поясніть метод “я – ти – ми”. Покажіть малюнок “квадратне колесо” (Додаток до вправи 3) і таке твердження: “Як це зображення ілюструє групову роботу в школі?” Нехай учасниці виконають усі етапи методу:
  - ▶ Я: самостійно подумайте про це питання і запишіть свої відповіді (5 хв.).
  - ▶ Ти: усно обміняйтеся результатами з партнеркою (по 1 хвилині на учасницю).
  - ▶ Ми: усно обміняйтеся результатами з іншою парою. Кожна підсумовує результати своєї першої партнерки (по 1 хвилині на учасницю).
4. Учасниці записують результати своєї групи на картки та прикріплюють їх до фліпчарту.
5. Перегляньте результати, категоризуйте їх та з’ясуйте всі неточності. Покажіть їх класові.
6. Попросіть учасниць відрефлексувати процес, через який вони щойно пройшли:
  - ▶ Як вони дали раду із потребою гнучко зреагувати і почати працювати з партнерками, яких вони не вибирали самі спочатку?
  - ▶ Як вони дали собі раду з обмеженими часовими межами?

- ▶ Чи вони задоволені своїми результатами?
- ▶ Наскільки КН відрізняється від методів роботи у групах, які вони використовують на своїх уроках?

Другий етап (дослідження – групова робота – 60 хв.)

1. Вправа на утворення груп та налагодження контакту: попросіть учасниць мовчати під час наступного завдання. Попросіть їх стати в ряд, просто так. Коли вони це зроблять, поясніть, що тепер їм треба буде стати в ряд відповідно до їхніх дат народження. Вони можуть спілкуватися лише за допомогою жестів, мовчки, і ніколи не можуть повністю покинути ряд, тобто принаймні одна нога має мати контакт з рядом. Поясніть, що будь-яке порушення правил зашкодить всій групі: якщо одна людина зробить щось не так, це відобразиться на усій групі – знову доведеться починати зі самого початку.
2. Коли вони виконають завдання, об'єднайте кожних чотирьох сусідок із ряду в нову групу. Дайте кожній учасниці номер, призначте роль і поясніть наступну вправу на налагодження контакту: "Дві правди – одна неправда":
  - ▶ Загадайте три факти з вашого життя, два – правдиві, а один – ні. Група має вгадати, який є неправдою.
  - ▶ Подумайте (2 хв.).
  - ▶ Обговоріть (1 хв. на учасницю).
3. Усно дайте групам три завдання (одне за одним), кожне з яких відтворює типове навчальне середовище:
  - ▶ Індивідуальне навчання: Запишіть вісім речей, які змінилися б у вашому житті, якби у вас не було телевізора (2 хв.).
  - ▶ Конку rentне навчання: Запишіть вісім речей, які є м'якими та синіми (60 секунд).
  - ▶ Кооперативне навчання: Запишіть вісім способів купання собаки (2 хв.).
  - ▶ Після кожного завдання запитуйте групи, як вони відчували себе під час вправи, і записуйте відповіді на фліпчарті. Ви можете використовувати такі запитання:
    - Як у процесі створення груп було встановлено позитивну взаємозалежність? Як це втілюється у вправах КН?
    - Як структура забезпечувала відповідальність учениць?
    - Який вплив це має на підзвітність та відповідальність учениць перед групою?
    - Коли позитивна взаємозалежність та відповідальність відіграють роль у житті спільноти / шкільному житті / суспільстві? Які інші типові проблеми групової роботи можна вирішити структурами кооперативного навчання? (див. результати першого етапу).
  - ▶ Дайте їм поміркувати, як структури КН можуть подолати недоліки традиційних форм роботи в групах.

Третій етап (будування нашого села – уся група – 50 хв.)

1. Запропонуйте учасницям уявити собі, як виглядало би їхнє улюблене місце у світі. Що робить його таким особливим?
  - ▶ Подумайте (1 хв.).
  - ▶ Обговоріть (1 хв. на учасницю).
2. Скажіть усій групі, що тепер вони разом мають намалювати "своє поселення" на великому плакаті, розміщеному посеред кімнати.
3. Вони повинні зобразити село, максимально наближене до їхньої "ідеальної" спільноти.

Четвертий етап (дебрифінг/ загальне обговорення – 20 хв.)

1. Об'єднайте усіх учасниць у дві групи.
2. У командах із трьох-чотирьох осіб:
  - ▶ Одна половина має подумати про те, яка групова поведінка дала б кращий результат, тобто результат, через який усі відчували б себе залученими до роботи в групі. В ідеалі, вони мали б

додуматися до таких відповідей, як “активна участь”, обговорення (спілкування та слухання), згуртованість тощо.

- Подумайте індивідуально та занотуйте: яка поведінка учасниць дала б кращий результат (наприклад, усі задоволені виглядом, відчувають, що їхні ідеї результативні) (5 хв.)?
  - Підсумуйте результати вашої групи (5 хв.).
  - Обміняйтеся результатами з іншими групами (від однієї до трьох) (5 хв.).
  - Продемонструйте результати груп на плакаті під час загального обговорення.
- Друга половина нехай подумає про зв'язок цієї справи з демократичною поведінкою, про те, яка поведінка була б “більш” демократичною.
- Подумайте індивідуально та занотуйте: Як стосується ця справа демократії? Яка поведінка учасниць була би більш демократичною і дала б кращі результати (5 хв.)?
  - Підсумуйте результати вашої групи (5 хв.).
  - Обміняйтеся результатами з іншими групами (від чотирьох до шести) (5 хв.).
  - Продемонструйте результати груп на плакаті під час загального обговорення.
3. Групи з трьох-чотирьох осіб об'єднуються у дві великі групи та діляться результатами.
4. На загальному обговоренні спитайте групи, чи всі вони відчувають, що їхні ідеї відображені на їхньому малюнку, і чи вони задоволені результатом “групової роботи”. Запитайте їх, які труднощі виникали і як вони їх вирішували.
- Чи ви всі задоволені результатами?
  - Чи всі ваші ідеї відображені на малюнку?
  - Чи це було складно?
  - Як ви вирішували труднощі?
  - Чи це була “традиційна групова робота”?
  - Як інакше можна було виконати завдання?
5. Команди демонструють свої результати на плакатах під час загального обговорення. Доповніть обговорення, поділившись спостереженнями про поведінку, які ви зробили під час групової роботи.

П'ятий етап (оцінювання – 15 хв.)

1. Поверніться до результатів першого та другого етапів. Порівняйте їх із коментарями, записаними під час дебрифінгу. Разом із учасницями визначте кілька проблем, які можна вирішити, запровадивши структуру КН.
2. Попросіть учасниць подумати, як ми можемо створити демократичне середовище за допомогою КН. Які соціальні навички здобувають школярки у класах, де використовують КН?
3. Попросіть учасниць поділитися, що найважливішого вони дізналися під час сесії.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

1. Розставте столи так, щоб одночасно могло працювати п'ять-шість груп із трьох-чотирьох осіб.
2. Для третього етапу створіть у кімнаті місце для великого плаката, щоб учасниці могли сидіти / стояти навколішки навколо і малювати на ньому.
3. Підготуйте великий плакат: можна використовувати чотири-вісім фліпчартів залежно від доступного простору та кількості учасниць.

Ресурси та обладнання

Слайд із малюнком “квадратне колесо” (див. Додаток до справи 1).

Ручки, маркери та звичайні аркуші А4.

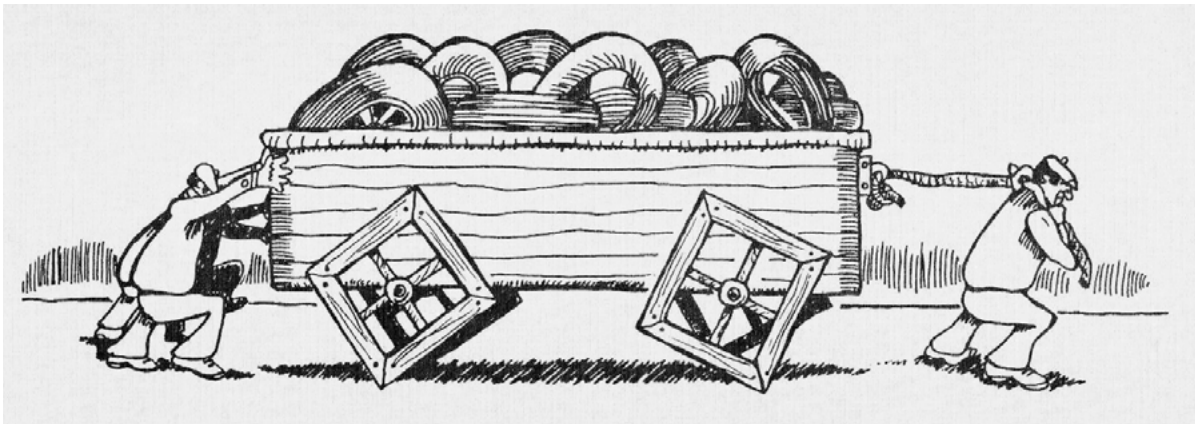
Фліпчарти.

Підказки та можливі труднощі

1. Цей тренінг побудований на принципах навчання через практику та виконання, без великого теоретичного вступу на початку. Проте деяким ученицям потрібно "бачити", куди вони йдуть або чого вони можуть очікувати. Отже, щоб уникнути невдоволення, почніть із короткого опису того, що вони робитимуть упродовж тренінгу, після чого попросіть учасниць просто долучитися без упереджень до "КН-пригоди" і подивитися, що станеться. Тоді повідомте, що дискусія про "що і чому" відбуватиметься після кожного завдання.
2. На третьому етапі не втручайтесь у процес, хіба що виникне крайня потреба (наприклад, учасниці настирливі, не слухають, не погоджуються). Спостерігайте за поведінкою окремих учасниць групи. Хто в першому ряду? Де відбувається взаємодія? Чи деякі учасниці випадають із процесу? Як вони погоджують різні погляди? Робіть нотатки, які використовуватимете під час дебрифінгу.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Квадратне колесо

Слайд представила Пеггі Фегілі під час 123 семінару Песталоцці Ради Європи у Бад-Вільбаді. Доступно на www.squarewheels.com. Переглянуто: 17 жовтня 2017.

Фреска для толерантності

ОПИС

Вправу розробила Гіба Ягі.

Мета: запропоновано колективну діяльність, що ґрунтується на холістичному підході і спрямовану на розвиток компетентностей молоді у сфері діалогу, вирішення конфліктів, самоконтролю та практики толерантності. Вправа заохочує приязно вислуховувати іншу сторону в конфлікті; використовує динамічні та творчі стратегії, які дають змогу молодим людям мислити разом про наслідки конфліктів.

Тип вправи: основна; оцінювання.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ (15 хв.)

Коротко розкажіть про цю сесію тренінгу з використанням наведеної в цьому описі інформації. На вибір: розгляньте питання, пов'язані з наведеним тут текстом для підготовчого читання.

Перший етап (створення конфлікту – групи з 3 осіб – 10 хв.)

1. Кожна група має позмагатися з групою-суперницею. Вони відтворюватимуть ситуацію конфлікту, наприклад:
  - ▶ дві групи, що складаються з учасниць із двома різними релігіями, які мають негативне уявлення про релігію іншої групи;
  - ▶ дві групи, кожна з яких складається з учасниць, які або належать до політичних партій-суперниць, або просто є прихильницями (не членкинями партії) і співчують політичним ідеологам, які конфліктують між собою;
  - ▶ дві інші групи; одна складається з іноземних працівниць, які живуть у нестабільних соціальних та економічних умовах, а друга – населення країни, що приймає.
2. Дайте учасницям такі інструкції (посилаючись на підготовчий текст, Додаток до вправи 1). Поясніть їм групам почергово, використовуючи такі формулювання:
3. З релігійних, політичних, соціальних чи інших причин
  - ▶ ви будете виступати за “культуру життя”;
  - ▶ ви будете виступати за “культуру смерті та індивідуальне й колективне самогубство”.

Другий етап (Мовчазні дебати – групова робота – 40 хв.)

1. Кожна група зустрічається з іншою групою в кутку кімнати, і вони починають мовчазні дебати, згідно з такими правилами (10 хв.).
2. Учасниці кожної групи починають із викладення на аркуші паперу усіх своїх думок про протилежну групу – як позитивних, так і негативних. Вони повинні також записати, що, на їхню думку, є джерелом конфліктів між групами, а також розбіжності та упередження щодо іншої групи (10 хв.).
3. Групи обмінюються аркушами. Учасниці кожної групи записують на отриманому від протилежної групи аркуші паперу червоним кольором усі свої коментарі та відповіді на те, що написала інша група (10 хв.).
4. Аркуші розміщуються на столах. Учасниці рухаються між своєю групою та протилежною, кожного разу додаючи ідею, відповідь, запитання чи коментар (10 хв.).

Третій етап (Діалог – уся група – 40 хв.)

1. Попросіть учасниць перестати рухатися по кімнаті і сісти в коло.
2. Проведіть обговорення стосовно того, що вони прочитали на картках. Час від часу проговорюйте основні концепції (стереотипи, упередження, дискримінація, виключення тощо), щоб учасниці краще усвідомили явище нетолерантності та його причини. Помічним тут може бути документ із Додатка 2 (15 хв.).
3. Попросіть волонтерок із кожної групи почепити запрошення до діалогу у своєму куточку. Запрошення звернене до всіх учасниць усіх груп. Під час обговорення учасницям, які перебувають у конфлікті, доведеться вступити в діалог та разом придумати план для покращення ситуації (15 хв.).
4. Учасниці кожної групи на листку паперу іншого кольору, почепленому поруч із першими листками, викладуть план дій для вирішення конфлікту, і всіх учасниць запросять рухатися по кімнаті та коротко обговорювати запропоновані плани дій між учасницями (5 хв.).

Четвертий етап (Дебрифінг – 15 хв.)

Проведіть обговорення таких питань:

- ▶ Що ви думаєте про метод, який ми щойно використали?
- ▶ Чи такий тип підходу легко застосувати у класі з вашими ученицями?
- ▶ Які його переваги / недоліки? (наприклад, чи мовчазні дебати дають чітке уявлення про різні виміри конфлікту?)
- ▶ Чи існує ризик, що ця вправа лише зміцнить стереотипи?
- ▶ Як можна вирішити цю проблему?

П'ятий етап (Оцінювання – індивідуальна робота, робота в парах, робота усією групою – 60 хв.)

1. Попросіть учасниць вибрати одну чи більше секретарок. Секретарка сідає за стіл, на якому лежать чотири стоси заклеєних конвертів.
Вміст конвертів:
  - а) У кожному конверті з першого стосу – питання, на яке повинна відповісти учасниця.
  - б) У конвертах із другого стосу лежать фотографії політичних чи релігійних лідерів або будь-яких інших особистостей, діяльність яких стосується тем, які вчителька хоче обговорити.
  - в) У конвертах із третього стосу лежать карикатури.
  - г) Конверти з четвертого, останнього, стосу, містять вирізки з газет та журналів, які гостро критикують якусь ситуацію чи політичну / релігійну лідерку.
2. Попросіть кожну учасницю підійти до секретарки і вибрати будь-який конверт із кожного стосу (2 хв.).
3. Учасниці повертаються на свої місця, відкривають конверти та розглядають їхній вміст. Попросіть учасниць записати свої відповіді та реакції на картках: їм треба прикріпити документ, який вони вибрали на картці, і записати поруч із ним свою реакцію (15 хв.):
  - а) Дайте відповідь на питання з вибраного конверта.
  - б) Зреагуйте на документ, який різко критикує вірування або переконання.
  - в) Напишіть коментар до фотографії, який пояснює, що би ви сказали або зробили, якщо зустріли цю особистість або лідерку.
  - г) Зреагуйте на карикатуру.
4. Секретарка збирає картки, швидко читає їх і розкладає на два стоси: жорстокі або негативні реакції в один, а мирні або позитивні реакції – в інший (10 хв.).
5. Пов'яжіть результати з тим, що група вивчила під час вправи. Попросіть учасниць обговорити питання попарно, а потім цілою групою: "Чи ми розвинули наш потенціал для толерантності, поваги та діалогу?"

Вправа для закріплення отриманих знань та навичок (“Стінгазета діалогу” – шкільна спільнота – один місяць)

Ціль

Мета цієї вправи – заохотити учасниць із конфліктних груп замислитися про причини конфлікту, встановити мовчазне спілкування (письмового характеру) і, врешті-решт, розпочати діалог, щоби спільно розробити план дій для вирішення конфлікту.

Колективна робота з колегами: тренерки, вчительки та координаторки мають працювати в команді для правильного втілення завдання. Тому їм потрібно організувати загальне засідання, де вони узгодять робочий план.

Інструкції

Мета: розробити та створити стінгазету в класі для вирішення можливих конфліктів між ученицями.

Для цього вчительки та координаторки разом створюють загальний макет стінгазети. Після узгодження практичних питань вчительки пояснюють, як зробити стінгазету, ученицям кожного класу. Разом із ними вони призначають головну редакторку, ілюстраторку та верстальницю і пояснюють їм їхні ролі.

Зауважте, що стінгазета виходитиме щотижня, і учениці зможуть у ній вільно висловлювати свої погляди та реагувати на погляди інших. Також тут вони зможуть говорити про те, що в них спільного і які між ними відмінності (у політичних думках, ідеології, релігійних віруваннях і т. ін.).

Із допомогою вчительок учениці вирішують, які в газеті будуть рубрики, і готують перший випуск.

Від дня, коли газету вивішують на стіну, ученицям пропонують реагувати на різні статті, ставити запитання про різні теми та самим пропонувати статті.

Щодня учениці чіпляють результати своєї роботи на стіну (відповіді на статті, карикатури, критику, реакції, питання тощо), вказуючи дату та своє ім'я. Їм треба пояснити, що наразі категорично заборонено розмовляти про вміст газети і що вони натомість можуть записувати всі свої ідеї в письмовій формі та ввічливо.

Складіть із школярками кодекс поведінки, щоби проект діяв без проблем.

На початку наступного тижня учениці зустрічаються з однією зі своїх вчительок для обговорення першого випуску із врахуванням відгуків, зібраних протягом тижня.

Потім учениці разом готують наступний випуск.

Примітка щодо конкретних цілей цієї вправи: стінгазета – це форма мовчазних дебатів між ученицями. Вона допомагає їм розвивати самоконтроль у ситуаціях, коли вони зіштовхуються з критикою або поглядами, протилежними до їхніх власних, а також дає їм змогу брати участь в непрямому діалозі щодо конфліктів (від якого вони іноді відмовляються в усній формі або висловлюють в діалозі думки сердитим чи провокативним тоном). Такий підхід також допомагає ученицям формулювати свої думки та знайомить їх із об'єктивною та обґрунтованою критикою. Водночас він дає їм змогу розвивати свій потенціал і вчить поважати інших та їхні відмінності.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Завдання 1-4: підготуйте кімнату так, щоб групи стільців стояли якомога далі одна від одної. Підготуйте ролі та “приклади конфліктів” для першого етапу.

Оцінювання: Підготуйте кімнату так, щоб група могла по ній рухатися. Поставте один стіл збоку. Врахуйте, що на підготовку конвертів потрібен час.

Матеріали та обладнання

- ▶ Чорні та червоні маркери.
- ▶ Картки.
- ▶ Конверти з ресурсами для обраних тем.

Підказки та можливі труднощі

- ▶ Ця вправа передбачає роботу з образами інших. Наприклад, підготовча діяльність, спрямована на виявлення конфліктних ситуацій, може допомогти вчителькам адаптувати цю вправу до потреб їхнього робочого середовища.
- ▶ Тут дуже важливий письмовий етап. Письмовий метод дає змогу відсторонитися, дає більше часу для роздумів перед тим, як думку висловлюють, допомагає вчителькам контролювати потенційно вибухонебезпечні ситуації.
- ▶ Вкрай необхідно, щоби під час письмового етапу зберігалася тиша.
- ▶ Обговорення всією групою дуже важливе: завдяки цьому можна глибинно проаналізувати стереотипи і так уникнути посилення образів інших, що впливають із написаного.
- ▶ Продовжуйте повторювати правила гри: повага до того, що говорять інші люди; ділитися з іншими можливістю виступити; не ображати; не підвищувати голос тощо.
- ▶ Тренерка має походити коло груп, щоби переконатися, що все відбувається в дусі діалогу.
- ▶ Заохочуйте використання "я" замість "ти" на етапі діалогу.
- ▶ Виберіть документи, які справді провокуватимуть відносно сильні реакції серед учасниць, оскільки вони не збігатимуться із їхніми віруваннями, переконаннями чи ідеологіями.
- ▶ Тренерка має уважно пильнувати та відвертати будь-яку ескалацію емоцій, викликану цією вправою. Нижче наведено поради, як поводитися із суперечливими питаннями.
- ▶ Оскільки документи розподіляють випадково, це збільшує можливу кількість різних ситуацій і робить заняття більш схожим на рольову гру: учасниці можуть відкидати конверти, які їх тою чи іншою мірою засмучують. Звісно, мирні реакції більш імовірні, якщо вміст конвертів не суперечить поглядам учениць, які їх витягнули.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Підготовче читання

Вчитися любити життя

"Чому я звертаюся до тебе, молода мати? І чи стратегія апокаліпсису стосується тебе особисто? Так, стосується! Війна перестала бути справою чоловіків, дорослих чоловіків. Вона більше не розрізняє за статями чи за віковими групами ... і син, який сидить у тебе на колінах, уже став її рекрутом.

Повторю, твій син успадкував здатність до колективного самогубства, і саме ти передала це йому. Проте водночас ти передала йому нову та неймовірну гідність; він є та буде відповідальним за життя. Відповідальний за життя... звідки в мене ця ідея? З пам'яті.

"Деякі люди відповідальні за життя, і це ми. Інші – відповідальні за смерть, і лише вони можуть бути нашими ворогами." (Поль Елюар)

Тому підготуй свого сина до виконання цього найбільшого обов'язку. Лише ти можеш навчити його, одразу, доки він усе ще лепече та відкриває світ, любити те, що він повинен доглядати; лише ти можеш навчити його ще до того, як він піде до школи, любити життя ...

Ще до того, як він дізнається, що люди вбивають одне одного, навчи його поважати всі людські обличчя та дружити з усіма людськими руками.

Діти починають із повторення. У їхній присутності ніколи не треба показувати знудження, огиду чи презирство до будь-чого живого чи будь-якої дії, корисної для життя. Ти народила сина не для того, щоб він помер, а для того, щоб він передав далі ці знання. Якщо ти не даси йому радості від життя серед людської природи, ти заперечиш сама себе, заперечиш свою функцію для людства та заперечиш сам акт, яким ти дала життя цій майбутній людині."

Моріс Дрюон, *Листи європейця*

Моріс Дрюон, *Листи європейця*, есе Charlot, Paris 1944. Разом із Жозефом Кесселем Дрюон створив "Пісню партизанів", яка, покладена на музику Анни Марлі, стала гімном французького Руху Опору в часи Другої світової війни.

Після прочитання обдумайте такі питання:

1. Що ви думаєте про фразу "відповідальні за життя"? На вашу думку, чи існують сьогодні люди "відповідальні за смерть"? Хто вони?
2. Яку роль можуть відігравати дорослі та батьки у процесі освіти в інтересах миру та ненасильства?
3. Чи вважаєте ви, що вчительки повинні об'єднуватися разом із батьками для розробки стратегій освіти в інтересах миру та ненасильства?
4. Чи вірите ви, що сучасний тероризм є результатом освіти, що підводить до колективних самогубств та культури смерті?

Учасниці мають принести свої нотатки про прочитане на сесію тренінгу.

Поради стосовно того, як навчати контroversійних питань

Основоположні правила

Протягом цих вправ і передусім перед їхнім початком учителька має пояснити групі основоположні правила. Правила можна скласти разом із групою, щоб учасниці їх дотримувалися.

Деякі приклади основоположних правил:

- ▶ Коли одна людина говорить – інші мовчать.
- ▶ Не перебивайте.
- ▶ Поважайте погляди інших.
- ▶ Сперечайтеся з ідеєю, а не з людиною.
- ▶ Використовуйте відповідну мову – будь-які расистські чи дискримінаційні коментарі заборонені.
- ▶ Дозвольте усім висловити свої погляди.
- ▶ Пояснюйте свої погляди.

Роль учительки

Учителька відіграє головну роль. У деяких моментах, на ваш розсуд, вам доведеться:

- ▶ висловлювати свої власні погляди та думки;
- ▶ грати адвокатку диявола;
- ▶ надавати інформацію та об'єктивні факти для просування дискусії;
- ▶ забезпечувати відображення усіх поглядів.

Адаптовано з: Oxfam, 2006, *Teaching Controversial Issues, Global Citizenship Guides*.

Вправа 49

Освіта для запобігання злочинам проти людяності в початковій школі

ОПИС

Вправу розробив Шарль Кассар.

Мета: ця вправа покликана допомогти вчителькам початкової школи вбачати в інцидентах, які трапляються в контексті початкової школи, можливості для освіти для запобігання насильству та злочинам проти людяності, а також поглиблювати ці уроки для досягнення базової обізнаності та освіти в галузі запобігання злочинам. Вона створює можливість вчителькам дослідити власні знання та цінності, а також ставить під сумнів уявлення про те, що учні початкової школи, можливо, занадто малі, щоби зрозуміти, або занадто вразливі, щоби дізнаватися про тему злочинів проти людства.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3-5/6-10 років

Тип вправи: основний

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Коротко розкажіть про вправу, її ціль та методику проведення.

Перший етап (визначення репрезентацій – робота в групах – 15 хв.)

1. Попросіть учасниць об'єднатися в групи по четверо (або троє) залежно від загальної кількості учасниць.
2. Роздайте кожній групі по одному зображенню, не пояснивши нічого про нього (Додаток до вправи 1). Попросіть учасниць обговорити зображення і спробувати визначити, що воно представляє (10 хв.).
3. Попросіть учасниць визначити жертв на фотографії (5 хв.).

Другий етап (протистояння уявленням – робота в групах/всією групою – 15 хв.)

1. Розкажіть учасникам про фотографію, а саме про те, що вона показує учасниць бельгійського руху опору, які голять голови жінкам, котрі співпрацювали з німецькими військами під час окупації.
2. Попросіть учасниць обговорити свої початкові інтерпретації та переглянути їх у світлі інформації, яку вони отримали про фото. Зверніться до раніше зібраної інформації (10 хв.).
3. Фасилітаторка спонукає учасниць мислити нестандартно. Вправа має заохотити учасниць замислитись про власні цінності. Вона має викликати змішані почуття щодо цінностей, яких дотримуються учасниці, а також спонукати їх задуматися про контекст і допомагати зауважувати суб'єктність. Ось деякі питання, які можуть допомогти під час обговорення:
  - ▶ Що робить / про кого думає кожна людина на цій фотографії?
  - ▶ Що б вони зробили на їхньому місці?
  - ▶ На чиєму місці вони би були?

Третій етап (зв'язок зі шкільним контекстом – робота в групах – 60 хв.)

1. Роздайте кожній групі набір карток. Попросіть учасниць розділити картки на дві групи. Одна група карток має містити зображення, що показують злочини проти людства, а інша група – відображати інциденти, які можуть виникнути в контексті початкової школи (10 хв.).
2. Поцікавтеся, чи була ця вправа зрозумілою, та проясніть будь-які сумніви, визнавши, що деякі картки, які зображують злочини проти людства, можуть також описувати випадки в класі.
3. Після цього попросіть учасниць спробувати, наскільки це можливо, поєднати злочини проти людства з першої групи карток, з інцидентами, що виникають у контексті школи, з іншої групи карток (15 хв.).
4. Роздайте групам порожні картки і попросіть учасниць зазначити на них інші інциденти, що трапляються в молодшій школі, які можуть бути пов'язані зі злочинами проти людства (10 хв.).
5. Попросіть одну учасницю кожної групи розповісти один приклад решті групи, зосередивши увагу на причинах, через які вони пов'язали конкретні злочини проти людства з інцидентами в класі (20 хв.).
6. Фасилітаторка підсумовує висновки та підкреслює зв'язки, встановлені групами (5 хв.).

Четвертий етап (розгляд підходів до вивчення – робота в групах – 60 хв.)

1. Попросіть кожну групу вибрати один сценарій інциденту в початковій школі з тих, що були відтворені під час другого етапу (якщо у групи виникають труднощі з виконанням завдання на третьому етапі, фасилітаторка може почати з прикладу у Додатку 6: таблиця для обговорення в групах, покликана стимулювати мислення групи; це займе додаткових 15 хв.) (20 хв.).
2. Кожна група повинна обговорити, яким чином можна порозмовляти з дітьми про обраний ними інцидент. Запропонуйте учасницям подумати про те, як у цьому контексті можна впроваджувати навчання, що ґрунтується на розгляді проблем (20 хв.).
3. Попросіть представницю кожної групи розповісти всій групі про обраний ними підхід до розмови з дітьми про злочини проти людства (20 хв.).

П'ятий етап (дебріфінг – 15 хв.)

1. Попросіть учасниць дати відгуки щодо пройденого ними процесу.
2. Заохочуйте учасниць пов'язати це з випадками з їхнього власного контексту.
3. Обговоріть суб'єктність та її значення, особливо в контексті школи.
  - ▶ Як можна говорити про злочини проти людства з ученицями початкових класів?
  - ▶ Як ми можемо впроваджувати навчання, яке би сприяло запобіганню злочинам проти людства? Чи достатньо самих розмов на цю тему? Якщо ні, то що нам потрібно зробити?

Шостий етап (оцінювання – 15 хв.)

1. Проведіть дискусію щодо таких питань:
  - ▶ Як цей досвід вплинув на вас як на особу та професіоналку?
  - ▶ Чи вважаєте ви, що освіта щодо запобігання злочинам проти людства може відбуватись у початковій школі?
  - ▶ Скільки вам потрібно знати про злочини проти людства, щоб навчати запобіганню цим злочинам?
  - ▶ Чи змінилось ваше сприйняття ролі вчительки початкової школи завдяки роздумам під час вправи?
  - ▶ Чи будете ви комфортно почуватися, розмовляючи про злочини проти людства з дітьми у початковій школі?
  - ▶ Що конкретно ви можете робити у класі для сприяння освіті щодо запобігання злочинам проти людства?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Учасниці повинні ознайомитися із визначенням терміна “злочини проти людства” та Римським статутом Міжнародного кримінального суду (стаття 7) до початку сесії.

Ресурси та обладнання

Роздруківки з додатками до вправ та набір карток.

Поради та можливі труднощі

1. Якщо вчительки мають навчати учениць запобігання злочинам проти людства, вони повинні дослідити свої цінності, ставлення та дії. Це може спричинити некомфортні дискусії, але вчительки мусять пройти цей етап, щоб могли підтримувати своїх учениць.
2. Завдяки вправі учасниці задумуються про трагедію злочинів проти людства. Вона також торкається актуальних питань, які виштовхують учасниць (дуже обережно) за межі зони комфорту. Цей процес може виявитись некомфортним для деяких, тож тренерка має дозволити їм не брати участі в ньому.
3. Учасниці можуть стверджувати, що деякі зв'язки безпідставні. Це може бути і справді так, але учасниці мають самі дійти такого висновку.
4. Учасниці можуть не дійти згоди стосовно того, скільки фактичної інформації потрібно надавати дітям. Це, очевидно, залежатиме від дітей та контексту, в якому учасниці працюють, однак треба спонукати їх задуматися, чи достатньо наводити лише факти для освіти щодо запобігання злочинам проти людства, чи варто сконцентруватися на цінностях, ставленнях та діях.
5. Як можливу подальшу роботу ви можете запропонувати учасницям сісти в коло та обговорити конкретний сценарій, відтворивши дискусію, яка може трапитися в класі (рольова гра).

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Дата: 15 вересня 1944

Місце: Ланакен [Лімбург], Бельгія

Фотограф: Барт

Фотографія належить: United States Holocaust Memorial Museum, люб'язно надана National Archives and Records Administration, College Park

Авторське право: загальне надбання

Зображення доступне за посиланням: <http://digitalassets.ushmm.org/photoarchives/detail.aspx?id=1040316>

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Картки

Вбивство та винищення	Депортація
Дії, які навмисно викликають великі страждання або серйозні пошкодження тіла, психічного чи фізичного здоров'я	Рабство
Ув'язнення або інше суттєве позбавлення фізичної свободи	Тортури
Переслідування будь-якої визначеної групи людей за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними або іншими ознаками	Зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, насильницька стерилізація та інші форми сексуального насильства
Примусове зникнення людей	Злочин апартеїду

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 3

Приклад освітнього підходу, який ґрунтується на розгляді проблеми

Контекст

Дитині у класі кажуть, що вона не належить до групи, оскільки вона – інакша.

Можливі зв'язки

Нелегальна імміграція; особи, які шукають притулку; депортація; катування; апартеїд.

Можливі запитання

- ▶ Чи всі діти мають право на освіту? Чому?
- ▶ Чи повинні всі діти, які живуть в одній громаді, навчатися в одній місцевій школі? Чому?
- ▶ Якби в громаді жила європейська / американська / африканська / азійська сім'я, чи повинні їхні діти навчатися в нашій школі?
- ▶ Якщо в громаді живе британська / італійська / китайська / сомалійська / еритрейська сім'я, чи повинні їхні діти навчатися в нашій школі?

- ▶ Чи потрібно об'єднувати всіх іноземних учениць в один клас, а не змішувати з місцевими дітьми? Які можуть бути аргументи на користь такого рішення?
- ▶ Якщо іноземній учениці не дозволяють вчитися в місцевому класі, чи дозволите ви тій самій учениці, яка дуже добре грає у футбол, приєднатися до футбольної команди школи, навіть якщо для цього місцем у команді має поступитися місцева дитина?
- ▶ Як би ви почувалися, якби були місцевою дитиною?
- ▶ Як би ви почувалися, якби були іноземною дитиною?
- ▶ Чому "інакша" людина може вирішити жити десь, де її сприйматимуть як "інакшу"?
- ▶ Чи є ця людина інакшою?
- ▶ Чому вона може почуватися інакшою?
- ▶ Чи неправильно бути інакшою? Чому?
- ▶ Що якщо через інакшість ви змушені перейти до іншої школи?
- ▶ Чи знаєте ви, що протягом довгого часу "расизовані" люди не могли їздити в одному автобусі з "білою" людиною або не могли ходити до однієї й тієї самої школи, що й "біла" людина?
- ▶ Як би ви почувалися, якби вам сказали, що ви повинні сісти в інший автобус, бо ви – інакші?
- ▶ Що ми можемо зробити, щоб такого не траплялося?

Вправа 50

Як жити разом у різноманітті

ОПИС

Вправу розробили Сильвія Джіндра та Роберт Етлінгер.

Мета: ця вправа зосереджується на правилах спільного життя. Вона пропонує поміркувати над різними ситуаціями. Завдяки цьому учасниці зможуть обговорити контроверсійні висловлювання та переглянути своє ставлення до меншин.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 14–18 років; дорослими ученицями.

Вид вправи: основна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (визначення термінів – індивідуальна робота та робота в групах – факультативний етап)

1. Учасниці самостійно працюють із текстом та починають створювати мапу думок, яка ілюструє їхнє розуміння терміна “меншини” (10 хв.).
2. Робота в групах: учасниці об’єднуються у групи. Кожна група створює мапу думок (на дошці чи папері), яка ілюструє спільні ідеї (20 хв.).
3. Групова презентація: кожна група демонструє свою мапу думок (у презентації беруть участь всі учасниці групи) (20 хв.).
4. Попросіть усю групу обговорити, що спільне, а що відмінне у поданих мапах думок.

Другий етап (формування розуміння – робота в групі – 20 хв.)

1. Роздайте біографії людей з певної меншини. Попросіть учасниць самостійно прочитати біографії та створити список з п’яти головних моментів (з минулого та з теперішньої ситуації). Кожна група учасниць стає експертною щодо певної меншини (10 хв.).
2. Попросіть учасниць, які читали однакові біографії, сісти разом. У цих групах учасниці обговорюють і створюють спільний перелік п’яти головних моментів. Цей список стане основою для подальшої групової презентації (15 хв.).
3. Попросіть учасниць пересісти так, щоб у кожній новій групі була одна учасниця – “експертка”, що представляє певну меншину. Ці експертки тепер розповідають про п’ять важливих моментів біографії своєї меншини іншим учасницям. Таким способом усі учасниці діляться інформацією, якою володіють, з усіма. Попросіть кожну нову групу подумати про три головні моменти, що об’єднують історії, для групової презентації (15 хв.).
4. Використовуйте такі запитання для модерування загальної дискусії: повідомлення кожної з груп та підбиття підсумків щодо проблем, з якими стикаються меншини (15 хв.):
  - ▶ З якими основними проблемами стикаються меншини?
  - ▶ Що спільного та відмінного в прочитаних історіях?
  - ▶ Які труднощі виникали під час створення переліку п’яти головних моментів?
5. У кінці поставте учасницям таке запитання: “Що ми як громадянки можемо зробити для підтримки людей з різних меншин?” Це питання допоможе нам перейти до третього етапу.

Третій етап (встановлення правил – робота у групах – 45 хв.)

1. Попросіть кожну з учасниць написати три поради, які б допомогли меншинам та більшості жити в гармонії (5 хв.).
2. Попросіть кожну групу створити перелік із п'яти правил або порад та записати їх у порядку пріоритетності. Кожну з порад пишуть великими літерами товстим маркером на окремому аркуші (10 хв.).
3. Попросіть учасниць розмістити всі правила та поради на одній стіні. Запропонуйте учасницям прочитати всі записані поради (10 хв.).
4. Промодеруйте фінальне обговорення (20 хв.).
  - ▶ Які поради спільні?
  - ▶ Які з порад найлегше втілити в життя?
  - ▶ Чи є якісь правила чи поради, з якими ви не погоджуєтеся? Чому?

Четвертий етап (“побувати в чужій шкурі” – робота у групах – 45 хв.)

1. Попросіть учасниць повернутися до початкових груп “експертів”.
2. Учасниці аналізують, чи перелік правил і порад, створених під час третього етапу, може стосуватися особи, яку вони представляють (10 хв.). Попросіть учасниць проговорити, чому ці правила та поради можуть або не можуть бути застосованими.
3. Проведіть обговорення ситуації меншин у країні, використовуючи методику “акваріуму” (одне коло всередині і зовнішнє коло спостерігачок). Учасниці у зовнішньому колі можуть коментувати та ставити запитання (20 хв.).

Ролі учасниць:

- ▶ п'ять представниць меншин (які використовують надані біографії);
- ▶ дві представниці більшості;
- ▶ одна представниця уряду;
- ▶ одна модераторка.

Для дискусії можна використати деякі з наведених запитань (15 хв.):

- ▶ Чи ви як представниця меншини стикаєтеся з дискримінацією?
- ▶ Чи ви особисто зазнавали несправедливого ставлення, наприклад, на роботі, у навчанні, під час пошуку житла або в доступі до медичних послуг? Яким чином?
- ▶ Чи вважаєте ви, що люди упереджено ставляться до меншини, яку ви представляєте? Якщо так, то як саме?
- ▶ Які позитивні приклади дружнього та привітного ставлення у вас були?
- ▶ Що має зробити уряд для покращення ситуації меншин у країні?
- ▶ Що ви особисто могли б зробити?
- ▶ Як би могла допомогти ваша громада, школа, місце роботи?

Четвертий етап (дебрифінг – 20 хв.)

- ▶ Які з тверджень були добре аргументовані?
- ▶ Чи є ще якісь важливі моменти, які не було обговорено?
- ▶ Як би ви могли використати цю вправу зі своїми ученицями?
- ▶ Які можуть бути труднощі для використання цієї вправи у вашому класі?
- ▶ Як би ви могли доповнити цю вправу у своїй практиці?
- ▶ Які інші запитання виникли під час цієї вправи?
- ▶ Попросіть учасниць порівняти права меншин в їхній країні з правами меншин, задекларованими Радою Європи (використовуючи Додаток до вправи 2).
  - Чи є паралелі?
  - Чи якісь важливі права є непередбаченими або недоступними?

П'ятий етап (оцінювання – 10 хв.)

Попросіть учасниць записати одну річ, яку вони вивчили під час виконання цієї вправи.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підшукайте матеріали щодо ситуації меншин в якійсь країні, які можуть бути релевантними для учениць у вашій країні (див. Додаток до вправи 1).

Ресурси та обладнання

Матеріали, релевантні для учениць (меншини) країни (згідно з планом в Додатку до вправи 1).

Додаток до вправи 2: Рекомендації ПАРЕ 1134 (1900) "Про права меншин".

Підказки та можливі труднощі

1. Питання "меншин" – чутлива та емоційна тема для багатьох, тому до її обговорення потрібно належно підготуватися.
2. Впродовж обговорення учасниці мають дотримуватися чітких правил, що не допускають расистських і образливих коментарів. Якщо їх таки висловлять, тренерка мусить миттєво втрутитися та пояснити, чому такі коментарі є неприйнятними.

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 1

Приклад розподілу меншин в Австрії

Групи А – Е (Австрія)

Текст для Групи А
Німецька меншина 1

Текст для Групи Б
Німецька меншина 2

Текст для Групи В
Угорська меншина

Текст для Групи Г
Ромська меншина

Текст для Групи Д

Єврейська меншина

Текст для Групи Е

Російська та українська меншини після 1945 року

Шість груп учасниць: від А до Е
(копія для кожної учасниці: в Групі А – Текст для Групи А, і т. д.)

ДОДАТОК ДО ВПРАВИ 2

Рекомендації ПАРЕ 1134 (1990) “Про права меншин”

Дебати Асамблеї 1 жовтня 1990 р. (14-те засідання) (див. Документ 6294, рапорт Комітету з правових питань та прав людини, доповідач: Брінкат; та думка Комітету політичних справ, доповідач: Баумель). Текст, прийнятий Асамблеєю Ради Європи 1 жовтня 1990 р. (14-те засідання).

Про права меншин

Загальні положення щодо меншин

1. У Європі існує багато різних меншин. Вони мають певні характеристики, такі як етнічні, лінгвістичні, релігійні чи інші, які відрізняють їх від більшості у певному регіоні чи країні.
2. Меншини значною мірою сприяють розмаїттю та культурній багатоманітності країн Ради Європи, які часто приймають законодавчі акти з урахуванням інтересів окремих меншин.
3. Проте не можна заперечувати, що певні серйозні проблеми продовжують існувати в об'єднаній Європі.
4. Повага до прав меншин та осіб, що належать до них, є важливою запорукою для миру, справедливості, стабільності та демократії.
5. Відродження мов і культур меншин є ознакою багатства та життєздатності європейських цивілізацій.
6. Зі змінами в напрямку демократії, що відбуваються в країнах Центральної та Східної Європи, в цьому регіоні також виявляються складні проблеми меншин. Ці проблеми ігнорували та нехтували ними впродовж багатьох років авторитарного правління.
7. Очевидно, що інтереси меншин мають бути в центрі уваги Ради Європи, адже одне з основних завдань організації – це підтримка й реалізація прав людини та основних свобод. “Меншини” є одним із основних питань співпраці та консультацій з країнами Центральної та Східної Європи.
8. Серед поточних проектів у сфері прав меншин, над якими працює Рада Європи, можна зазначити:
  - а) складання Європейської хартії регіональних мов та мов меншин;
  - б) робота Європейської комісії за демократію через право.
9. Належний правовий захист меншин вимагає певних мінімальних стандартів.

Основні принципи щодо прав меншин

10. Асамблея вважає такі принципи прав меншин мінімальними:
  - а) кожній громадянці забезпечується рівний доступ до правосуддя та прав, визначених Європейською конвенцією з прав людини, серед них і право на індивідуальне звернення, передбачене Статтею 25;
  - б) запровадження загального положення про недискримінацію Європейської конвенції з прав

людини;

- в) особливе становище певної меншини може виправдати спеціальні заходи, вжиті на її користь;
- г) меншини можуть мати вільні та нічим не обмежені мирні контакти з громадянами інших країн, з якими вони мають спільне походження чи культурну спадщину, при цьому не порушуючи принципу територіальної цілісності держав.

Національні меншини

11. Щодо національних меншин, тобто окремих груп, які чітко визначені та проживають тривалий час на території держави, членкині яких є громадянками цієї держави і мають певні релігійні, мовні, культурні чи інші ознаки, які відрізняють їх від більшості населення, треба застосовувати такі принципи:
- а) національні меншини мають право бути визнаними як такі державами, в яких вони живуть;
  - б) національні меншини мають право підтримувати та розвивати свою культуру;
  - в) національні меншини мають право створювати власні освітні, релігійні та культурні установи. З цією метою вони також мають право залучати добровільні фінансові та інші внески, зокрема державну допомогу;
  - г) національні меншини мають право повною мірою брати участь у прийнятті рішень з питань, пов'язаних зі збереженням і розвитком своєї ідентичності, та виконанні цих рішень;
  - д) кожна особа, яка належить до національної меншини, повинна виконувати зобов'язання, що впливають з її громадянства чи проживання в європейській країні.

Мовні меншини

12. Крім того, щодо мовних меншин Асамблея проголошує наступні два принципи:
- а) особи, що належать до мовної меншини, забезпечуються в доступі до належних типів і рівнів освіти рідною мовою;
  - б) мовні меншини мають право отримувати, володіти, надавати, поширювати та обмінюватися інформацією рідною мовою незалежно від кордонів.

Обов'язки держав

13. Європейські країни зобов'язані:
- а) гарантувати захист, а також можливість ефективного здійснення прав національних меншин та осіб, що належать до них;
  - б) приймати всі необхідні законодавчі, адміністративні, судові та інші заходи для створення сприятливих умов для того, щоб меншини могли виражати свою ідентичність, розвивати свою освіту, культуру, мову, традиції та звичаї;
  - в) вживати необхідних заходів, з одного боку, для усунення упередженого ставлення та сприяння взаємному пізнанню та взаєморозумінню в атмосфері толерантності та взаємоповаги між особами, що належать та не належать до меншини, а також, з іншого боку, розвивати активну громадську участь, що ґрунтується на принципах солідарності з усіма громадянами європейських держав, і забезпечувати їхню справжню інтеграцію до спільного громадянства;
  - г) утриматися від проведення політики, спрямованої на примусову асиміляцію національних меншин, від прийняття адміністративних заходів, що впливають на склад населення в регіонах, де мешкають національні меншини, а також від дій, що змушують меншини перебувати в географічних та культурних "гетто";
  - д) повністю реалізувати положення Статті 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, в якій зазначено таке:

"У державах, в яких існують етнічні, релігійні чи мовні меншини, особи, що належать до таких меншин, не можуть бути позбавлені права спільно з іншими членками своєї групи користуватися своєю культурою, сповідувати та практикувати свою релігію або використовувати свою мову".

14. Асамблея наголошує на необхідності повного виконання зобов'язань, що містяться в Гельсінському заключному акті, Мадридському заключному документі та Віденському заключному документі, що

стосуються національних меншин, а також в заключному документі, прийнятому в Копенгагені в червні 1990 р.

15. Крім того, Асамблея наголошує на зобов'язаннях, що містяться в міжнародних документах щодо національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, яких повинні дотримуватися держави, що беруть участь у НБСЕ.
16. З огляду на досвід у галузі прав людини, парламентську та міжурядову роботу, яку Рада Європи виконувала щодо меншин, та свою поточну роботу Рада Європи є відповідною організацією для розробки правових інструментів у цьому напрямку.

Рекомендація Комітету Міністрів

17. Асамблея рекомендує Комітету Міністрів скласти Протокол до Європейської конвенції з прав людини або спеціальну конвенцію Ради Європи про захист прав меншин з урахуванням вищезазначених принципів.

Вправи 51-54

Вправи для оцінювання сесій

Вправа 51

Веселкове дерево

ОПИС

Вправу розробила Паскаль Момпуа-Гайяр.

Мета: ця візуальна вправа допомагає тренеркам / учителькам урізноманітнити оцінювання вправи, сесії, майстерні або уроку, використовуючи "дерево" з листям або квітами. Вона створена на основі методу, який сприяє вираженню та розвитку думок у групі, а також допомагає швидко продемонструвати наявність консенсусу або розходження думок у груп (розробленого в "Т-Kit 4: Міжкультурне навчання", Рада Європи і Європейська Комісія, листопад 2000). У цій вправі метод перетворено на інструмент оцінювання результатів.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: підсумкова / завершальна; оцінювання.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Розкажіть про вправу (її цілі та методику проведення) учасникам. Поясніть, що вони повинні використовувати дерево протягом усієї сесії тренінгу. Покажіть дерево та його "листя" (стікери або маркери), та попросіть учасниць використовувати їх за потреби (у будь-який момент сесії).

Перший етап (оглядовий – 10 хв.)

1. Фасилітаторка демонструє великі аркуші паперу (один з малюнком дерева, другий – зі шкалою) та стікери.
2. Поясніть правила гри: одна за одною учасниці підходять до дерева і кріплять на нього стікери відповідно до шкали, яка ілюструє їхній ступінь згоди або незгоди із твердженнями на гілках.
3. Група чекає, доки всі не завершать виконання цього завдання.

Другий етап (дебріфінг – 10 хв.)

1. Підсумуйте результати для всієї групи.
  - ▶ Що “цвіте”?
  - ▶ Що ще потрібно покращити?
  - ▶ Як фасилітаторка планує вирішувати ці питання на наступних сесіях?
2. Нагадайте учасницям, що в будь-який момент сесії вони можуть замінити свій “листок” на будь-якій гілці.
3. Сфотографуйте дерево, щоб можна було його порівняти з наступною версією дерева. Регулярний дебрифінг щодо стану дерева потрібно проводити протягом усього тренінгу. Якщо ви використовуєте онлайн-інструмент, зробіть зображення “веселкового дерева” та всі його зміни доступними для всіх учасниць.

Третій етап (оцінювання)

Вправа сама по собі є оцінюванням. Фасилітаторка може провести дискусію, спрямовану на аналіз вправи на метарівні.

- ▶ Що ви думаєте про цю вправу (метод)?
- ▶ До яких іще контекстів її можна адаптувати, на вашу думку?
- ▶ Чому? Для чого?
- ▶ Якому типу навчання вона сприяє?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Підготуйте дерево і твердження на “гілках”. Також підготуйте та розмістіть у доступному місці “листки” (кольорові стікери), щоб учасниці могли користуватися ними протягом всієї сесії тренінгу.

Ресурси та обладнання

Один великий аркуш паперу: намалюйте на ньому дерево з гілками, але без листя; гілок має бути стільки, скільки потрібно оцінити вправ або запитань стосовно сесії – і напишіть на гілках твердження або запитання, які потрібно оцінити або дати на них відповідь.

Багато маленьких стікерів трьох кольорів (якщо у вас немає стікерів, можна використати маркери трьох різних кольорів – зелений, синій, червоний – і попросити учасниць намалювати з їхньою допомогою листки).

Шкала, нанесена на аркуш А4 різними кольорами, наприклад: “Ні” = синій; “Майже, не зовсім” = зелений; “Так” = червоний.

Поради та можливі труднощі

1. Якщо приміщення дозволяє, нехай учасниці роблять позначки на дереві відносно анонімно.
2. Переконайтеся, що всі знають, що робити.
3. Якщо дерево розташоване не в приміщенні, не забудьте перевірити, чи всі учасниці завершили завдання перед тим, як починати дебрифінг.

Вправа 52

Листи наступному поколінню

ОПИС

30–45 хвилин, залежно від розмірів групи.

Вправу розробила Ільдико Лазар.

Мета: ця вправа допомагає учасникам оцінити тренінг, сесію чи низку вправ, до яких вони були залучені. Учасниці краще засвоять зміст та методологію вправ чи тренінгу, якщо їх попросити обговорити та записати, що саме вони вивчили і що, на їхню думку, вони зможуть використати у викладанні.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Вид вправи: завершальна / оцінювання.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Вступ

Поясніть, чому важливо підсумувати, що відбувалося чи обговорювалося у попередніх вправах чи на сесіях. Скажіть учасникам, що проведене ними оцінювання матиме формат листа наступній групі учасниць.

Перший етап (робота в парах – 15 хв.)

1. Учасниці самі об'єднуються в пари, або ж ви роздаєте їм розрізані навпіл малюнки чи листівки з написами. Учасниці з двома половинками мають знайти й об'єднатися. Якщо у вас непарна кількість учасниць, краще нехай буде одна група із трьох осіб, аніж хтось працює наодинці.

2. Ви можете озвучити кілька ідей, про що можна писати і як надати написаному форму листа. Спроектуйте слайд зі списком ідей або запишіть його на дошці. Наприклад:
  - ▶ цілі вправи / тренінгу / курсу,
  - ▶ атмосфера,
  - ▶ зміст,
  - ▶ розуміння термінології,
  - ▶ вправи та завдання,
  - ▶ час і темп,
  - ▶ досягнені результати навчання,
  - ▶ оцінювання учасниками їхнього власного прогресу, зусиль та залученості,
  - ▶ плани учасниць щодо використання набутих знань, навичок та ставлень,
  - ▶ плани учасниць щодо використання конкретних вправ чи матеріалів,
  - ▶ проблеми, ризику, небезпеки,
  - ▶ загальна порада майбутнім учасницям.
3. Учасниці обговорюють свої ідеї в парах та разом пишуть листи наступній групі учасниць, у яких розповідають, чого можна очікувати.
4. Доки вони пишуть свої листи, тренерка також може написати подібного листа собі чи наступній тренерці.

Другий етап (обмін листами – 15 хв.)

1. Коли час вичерпано, листами обмінюються. Якщо можливо, кожна учасниця має прочитати листа кожної іншої учасниці.
2. Усім треба робити нотатки, щоб могли зацитувати одну чи дві цікаві думки з листів.

Третій етап (дебрифінг та оцінювання – 15 хв.)

1. Проведіть дискусію на підставі списку, записаного на дошці, та цитат з листів, які ви та учасниці хочете зачитати. Під час дискусії з'ясуйте всі неточності, обговоріть пропозиції про можливі дії та / чи покращення.
2. Дуже чітко та зрозуміло поясніть критерії, які ви використовуєте для оцінювання коментарів учасниць.
3. Листи потрібно причепити до дошки, де їх зможуть прочитати майбутні учасниці. Їх можна використати як вступну вправу із наступною групою учасниць.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Подумайте заздалегідь про критерії оцінювання, про які ви попросите учасниць пам'ятати, коли вони писатимуть свої листи.

Ресурси та обладнання

Аркуш А4 для кожної пари учасниць.

Розрізані навпіл малюнки або листівки для утворення пар.

Поради та можливі труднощі

1. Попередьте учасниць, що вони можуть підійти до справи з гумором, але мають усе ж написати листи, які справді відображають їхню оцінку сесії й того, що вони вивчили.
2. Додатково, напевно, не завадить нагадати їм, що вправа не має перетворитися на роздавання компліментів; її результатом має бути лист, якого ми могли б отримати від критичної колеги чи подруги, яка хоче допомогти.

Вправа 53

Монтаж та дзеркало

ОПИС

Від 30 до 45 хвилин, залежно від розміру групи.

Вправу розробила Ільдико Лазар.

Мета: цю вправу проводять для спільного оцінювання сесії або всього курсу. Вона допомагає максимально засвоїти досвід та зрозуміти, де є простір для вдосконалення. Учасниці зможуть краще запам'ятати зміст вправ або цілого тренінгу, якщо вони обговорять між собою та запишуть те, чого вони навчилися і що, на їхню думку, вони зможуть використовувати у своїй викладацькій практиці.

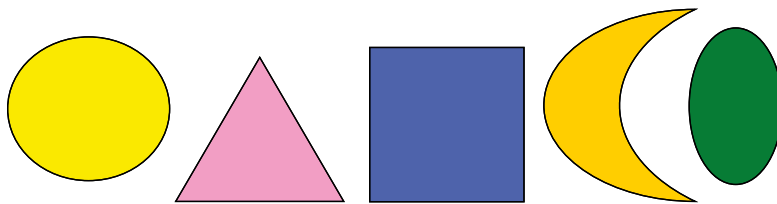
Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: підсумкова / оцінювання.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший крок (індивідуальна робота – 10 хв.)

1. Учасниці в індивідуальному порядку пишуть короткі оцінки / реакції / пропозиції на чотирьох або п'яти кольорових картках різних форм.

2. Ви можете навести кілька прикладів того, про що писати: цілі, результати, атмосфера, методи, темп, їхні власні зусилля та прогрес, труднощі, плани на майбутнє, пов'язані з результатами сесії тощо.
3. Як варіант ви можете запропонувати учасницям закінчити речення, початок яких ви запишете на картках. Наприклад:

Сьогодні я дізналася про інклюзивні школи такі важливі речі...

У цій сесії мені найбільше сподобалось...

У цій сесії мені дуже не сподобалось...

Щоб різноманітність приносила користь, мені потрібно більше дізнатися про...

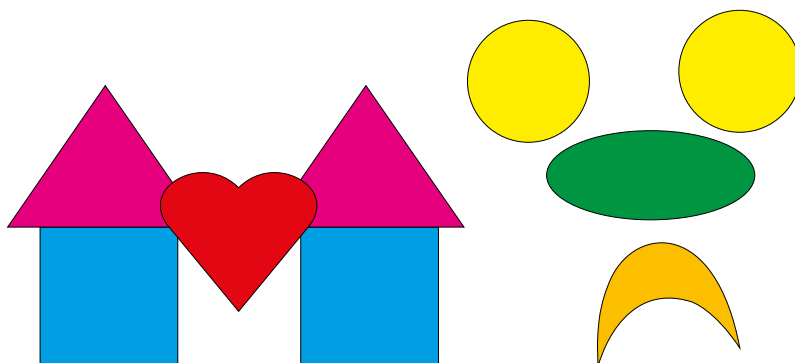
Я б однозначно хотіла випробувати у своїй викладацькій практиці...

Я би хотіла показати своїм ученицям...

Другий етап (робота в групах – 10 хв.)

1. Учасниці об'єднуються в групи по четверо або п'ятеро, обговорюють свої речення та кріплять на дошку ті картки, які група вважає найважливішими, щоби створити фігуру, яка матиме сенс. Як варіант вони можуть також приклеювати картки на аркуш А4.

2. Наголосіть, що важливо обговорити в групі, що і чому вони написали на картках і як вони можуть разом утворити з карток картину, яка матиме сенс.
3. Учасниці ходять по кімнаті та роздивляються, що створили інші групи.

Третій етап (дебрифінг – 20 хв.)

- 1 Представниця кожної групи представляє створений учасницями колаж і пояснює їхню оцінку сесії, пояснюючи, чому група зупинилася саме на такому плані дій. Решта групи може коментувати або ставити запитання.
2. Реагуйте як на позитивні, так і на негативні зауваження якомога більш об'єктивно і вдячно та наполягайте на тому, щоб учасниці також говорили про те, що вони будуть робити з матеріалами / думками / ідеями, які вони вивесли з сесії.

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Порожні кольорові картки, магнітна або коркова дошка.

Столи та стільці, розставлені для роботи в групах.

Ресурси та обладнання

Картки, фломастери, дошка.

Вправа 54

Клаптикова ковдра нашого навчання

ОПИС

45 хвилин.

Вправу розробила Паскаль Момпуа-Гайяр.

Мета: це партисипативна групова оцінювальна вправа. Завдяки процесу формулювання запитань, рефлексії, організації та перефразування учасниці та фасилітаторки зможуть отримати "картину" досягнень тренінгу у сфері навчання та розвитку.

Цільова група: студентки педагогічних ЗВО, слухачки післядипломних курсів, які працюють із віковими групами 3–5; 6–10; 10–14; 14–18 років; дорослими ученицями.

Тип вправи: оцінювання; підсумкова / завершальна.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Перший етап (індивідуальна робота – час залежить від кількості запитань)

1. Покажіть учасникам серію запитань.
2. Попросіть учасниць записати свої відповіді на стікерах, а потім прикріпіть усі відповіді на поставлене запитання на певній ділянці стіни.
3. Переконайтесь, що так опрацьовано всі запитання.

Другий етап (круглий стіл – час залежить від кількості запитань)

Варіант 1

1. Запропонуйте учасникам об'єднатись у мікрогрупи (не більш ніж чотири людини).
2. Роздайте групам запитання. Кожна група має отримати запитання, відмінне від інших груп. Наприклад, якщо ви вирішили дати чотири запитання (1, 2, 3, 4) і у вас є чотири групи (А, Б, В, Г), група А отримує запитання 1, група Б отримує запитання 2 і т. д.
3. Після цього учасниці групи мають прочитати ВСІ відповіді на запитання, яке вони отримали.
4. Запропонуйте групам обговорити відповіді та переформулювати їх у короткий текст. Заохочуйте учасниць викладати їхні думки повністю, але стисло. Текст має відображати відповіді й окреслювати основні ідеї та проблеми, які в них порушені.

Варіант 2

1. Запропонуйте учасникам об'єднатись у мікрогрупи (не більш ніж чотири людини).
2. Роздайте групам запитання. Кожна група має отримати запитання, відмінне від інших груп. Наприклад, якщо ви вирішили дати чотири запитання (1, 2, 3, 4) і у вас є чотири групи (А, Б, В, Г), група А отримує запитання 1, група Б отримує запитання 2 і т. д.
3. Кожна група складає стікери в стос посередині стола.
4. Попросіть учасниць по черзі брати по одному стікеру, читати їх уголос та пропонувати категоризацію відповіді. Стікери потрібно розкласти по різних стосах відповідно до категорій. У кінці на столі має утворитись кілька таких "купок".

5. Попросіть кожну учасницю взяти одну “купку” і записати на аркуші А5 ОДНЕ речення, яке підсумовує цей стос стікерів.

Четвертий етап (дебрифінг – час залежить від кількості запитань)

1. Попросіть учасниць або прочитати пропозиції з аркушів А5 уголос для всієї групи, або прикріпити їх до стіни, щоби всі могли їх прочитати.
2. Учасниці можуть реагувати на ці пропозиції та продовжувати дискусію.

П’ятий етап (оцінювання – 15 хв.)

Вправа сама по собі є оцінюванням. Фасилітаторка може провести дискусію, спрямовану на аналіз вправи на метарівні.

- ▶ Що ви думаєте про цю вправу (метод)?
- ▶ До яких іще контекстів її можна адаптувати, на вашу думку?
- ▶ Чому? Для чого?
- ▶ Якому типу навчання вона сприяє?

ПЛАНУВАННЯ

Підготовка

Готуйте запитання або заздалегідь, або під час тренінгу.

Ресурси та обладнання

Перелік запитань.

Стікери.

Аркуші А5 та достатньо місця на стіні, якщо ви вибрали цей варіант.

Поради та можливі труднощі

1. Переконайтеся, що всі знають, що робити.
2. Переконайтеся, що всі учасниці беруть участь у виконанні вправи.

Ви – знання

Вправи для визнання результатів засвоєння демократичних компетентностей

Паскаль Момпуа-Гайар

Наступні шість блоків допомагають ученицям визначити, на якому етапі вони перебувають, коли йдеться про цінності та наскрізні ставлення, вміння і знання задля демократії. Вправи у цих блоках залучають учениць до само- та взаємоаналізу, що допомагає визнати результати їх навчання у сфері розвитку компетентностей для демократії. Ось чому ми назвали цей розділ “Ви – знання”, що означає “визнання результатів навчання”. Це не зовсім вправи на оцінювання. Наприклад, їх не можна використати для тестування. Вони головню ґрунтуються на діагностичному підході (що було досягнуто, а що ні); формувальному підході, спрямованому на подальше вдосконалення. Це відрізняється від підходу до перевірки пройденого матеріалу, на якому ґрунтується більшість орієнтованих на результат методик оцінювання і тестування. Вправи роблять акцент на процесі та заохочують до рефлексії, а не зосереджуються на вимірюваних результатах.

Ці блоки були розроблені протягом реалізації однорічного проекту з учасницями спільноти Програми Песталоцці. На першій сторінці кожного блоку вказано авторку. Чернетки текстів коментували спеціальні групи – залучені учасниці, перелічені на початку цієї книги.

Потреба досліджень та розробок у сфері оцінювання м'яких навичок та часто неявних знань, пов'язаних із наскрізними компетентностями для демократії, зростає. Це неминучий крок, якщо ми хочемо, щоби формальна система освіти почала або продовжила включати такі інновації та компетентнісні підходи у свої програми. Завдяки тестам й іспитам, які включатимуть наскрізні компетентності для демократії та компоненти міжкультурної компетентності, учениці, батьки та вчительки приділятимуть суттєву увагу розвитку цих компетентностей. Тільки тоді ми зможемо очікувати, що вчительки будуть ефективно враховувати ці важливі компоненти під час складання та виконання календарно-тематичного планування і в методах управління класом. Навіть якщо подані тут вправи неможливо безпосередньо використати як основу для тестування та іспитів, ми сподіваємось, що їх можна використати як альтернативні методи оцінювання, а також, що вони сприятимуть подальшому розвитку корисних інструментів оцінювання в майбутньому.

Цей розділ складається з шести блоків:

- ▶ Розвиток емпатії.
- ▶ Мій рюкзак.
- ▶ Проговорення співпраці.
- ▶ Стимульоване пригадування.
- ▶ Що змінилося?
- ▶ Мультикультурне “я”.

Блок 1

Розвиток емпатії

Розробили Ліа Давчева і Мартин Баррет.

СТИСЛИЙ ОПИС БЛОКУ

Очікувані результати

- ▶ Учасниці за допомогою тренерки аналізують власний життєвий досвід використання емпатії.
- ▶ Учасниці відтворюють власний досвід та складають історії.
- ▶ Учасниці оцінюють своє навчання та явні досягнення в розвитку емпатії.

Цільова група

Освіта	Вік/ рівень
Формальна/ неформальна	11 і старші

Стислий виклад

За допомогою цього набору взаємопов'язаних вправ учениця зможе проаналізувати, наскільки у неї розвинена конкретна наскрізна компетентність, важлива, щоб діяти як відповідальна, активна громадянка, яка підтримує стале демократичне суспільство. Конкретне уміння, на яке спрямована ця вправа, – емпатія. Це – комплексне вміння, що дає нам змогу зрозуміти й зіставити думки, вірування, цінності та почуття інших людей, а також зреагувати на них. Воно має кілька різних аспектів, таких як:

- ▶ Когнітивне бачення ситуації з погляду інших людей: уміння прийняти психологічну точку зору інших людей, спроба побачити світ, як його бачать вони.
- ▶ Емоційне бачення ситуації з погляду інших людей, яке іноді називають “емоційним зараженням”: здатність особисто переживати ту саму або подібну емоцію, яку відчувають інші люди.
- ▶ Емпатичне занепокоєння, що іноді називають “симпатією”: емоційні почуття теплоти, співчуття і турботи про інших людей, які ґрунтуються на здатності сприймати їхні почуття.
- ▶ Сум'яття: почуття особистої тривоги, неспокою або переживання у відповідь на складні, незручні чи делікатні ситуації, з якими стикаються інші люди.
- ▶ Уява: здатність подумки опинитися в думках, почуттях та діях уявних персонажок у книгах, фотографіях, картинках, відео, фільмах, п'єсах тощо.

Наступний комплекс вправ залучає учасниць до процесу ретельного та структурованого аналізу, завдяки якому вони можуть почати оцінювати власні успіхи у застосуванні емпатії як бажаної поведінки. Вони дізнаються про “що вже є” і що вже відбувається в зоні емпатії, і як вони можуть розбудувати її, щоб розвиватися надалі. Учасниці надають сенс власному життєвому досвіду і вчаться завдяки ньому.

Поради для тренерок

Це комплекс із чотирьох вправ, призначених для підтримки самоаналізу та вивчення емпатії.

Час: 3 години 40 хвилин

Вступ	10 хвилин
Вправа 1	30 хвилин
Вправа 2	45 хвилин
Вправа 3	30 хвилин
Вправа 4	90 хвилин

Вступ - 10 хв.

Фасилітаторка та учасниці стисло обмінюються думками щодо важливості емпатії для гармонійного життя в різноманітних суспільствах, що глобалізуються. Подумайте про те, наскільки емпатія доречна у взаємодії з іншими людьми або для спостереження того, як інші люди взаємодіють між собою.

ВПРАВА 1 “ЕМПАТІЯ – САМООЦІНКА” – 30 ХВ.

Ресурси

- ▶ Один аркуш А4 із шаблоном таблички з чотирма колонками для кожної особи (див. Роздатковий матеріал), ручки та / або олівці.
- ▶ Або фасилітаторка може намалювати таблицю на дошці / фліпчарті і зазначити, що учасниці мають перемалювати її на власний аркуш.

Організаційні питання

Учасницям потрібен простір і трохи часу, щоби сконцентруватися та подумати про різних людей, з якими вони взаємодіють.

Методика проведення

1. У наведеній таблиці запишіть перелік людей, з якими ви зустрічаєтесь регулярно або колись зустрілися особисто, або бачили їхнє зображення в засобах масової інформації і які, на вашу думку, могли пережити стереотипне сприйняття, упередження або дискримінацію.
2. Поруч із кожною людиною поставте число від 1 до 7 (де 1 – найменше і 7 – найбільше) на позначення рівня вашої турботи чи емпатії щодо цієї людини.
3. Ніхто не буде дивитися або перевіряти ваші відповіді, то ж будьте максимально відвертими із собою. Малоімовірно, що ви однаково переживаєте про кожную людину.
4. У наступному стовпчику поруч з будь-якою особою, яка отримала оцінку 5 або більше, опишіть, що ви відчуваєте, коли виявляєте емпатію до цієї людини.
5. Наприклад, чи намагаєтесь ви собі уявити, про що вони думають, що відчувають, чи відчуваєте ви бажання їх захистити, чи відчуваєте ви їхні потреби тощо?
6. Поруч із будь-якою особою, яка отримала оцінку 4 або менше, в останньому стовпчику запишіть стратегію того, як можна збільшити турботу про неї або емпатію до цієї людини.

Ім'я	Рівень емпатії (1-7)	Ваші відчуття	Стратегія

Поради та можливі труднощі

- ▶ Емпатія та стратегія дій були згруповані разом, оскільки важливо стимулювати бажання діяти внаслідок аналізу і задля досягнення позитивних результатів.
- ▶ Переважно емпатія і турбота про людей, з якими ви взаємодієте, а також наміри щодо дій є нейтральними. Розуміння власного рівня емпатії і просування його в позитивному напрямку покращить базову здатність використовувати емпатію.

Дебрифінг / рефлексія

- ▶ Чи легко вам було записати людей у таблицю? Чи легко було перемістити увагу зі себе і своїх власних якостей?
- ▶ Як змінився ваш інтерес до інших людей унаслідок цієї вправи?

ВПРАВА 2 “ВЕДЕННЯ ЩОДЕННИКА: СИЛЬНІ СТОРОНИ І ПОЗИТИВНІ ЯКОСТІ” – 45 ХВ.

Ресурси

- ▶ маленький блокнот;
- ▶ аркуш А4 з таблицею, яка допомагатиме аналізу;
- ▶ ручки та / або олівці.

Організаційні питання

Учасникам потрібен простір і час для виконання цієї вправи.

Методика проведення

1. Почніть вести щоденник. Спробуйте записати свої спогади за останні три-чотири місяці. Який досвід вам найбільше запам'ятався? Якими були ваші досягнення у використанні емпатії для допомоги або сприяння іншим людям, включно із зменшенням стереотипного сприйняття, упередження та дискримінації?
2. Вам буде легше пригадувати, якщо ви звернетесь до календаря та стисло занотуєте ситуації або переживання деяких днів.
3. У таблиці нижче напишіть, які ваші сильні та позитивні якості щодо сприйняття потреб інших людей, вислуховування їх та розмови з ними та / або захисту цих людей словесно або вчинками (за потреби).

Сфера застосування	Сильні якості (приклади)	Що трапилось? Коли? Яких дій ви вжили? Яким чином?
Що мені вдається у спробах краще зрозуміти інших людей	Чи запитували ви їх про те, що відбувається, з їхнього погляду?	
Незгода з кимось	Чи могли б ви подивитися на ситуацію з їхнього погляду?	
Критика когось	Чи говорили ви з ними, щоб дізнатися, що вони думають або відчують?	
Ви бачите, як когось принижують або кривдять	Чи виступали або діяли ви на їхній захист?	
Ви бачите успіхи інших у їхніх починаннях	Чи раді ви за цю людину?	
Ви бачите, як когось використовують	Чи спробуєте ви захистити цю людину?	
Комуś менш щастить, ніж мені	Чи чуйні ви до потреб такої людини?	

Поради та можливі труднощі

- ▶ Зверніть увагу на ресурси та вміння, які учасниці вже мають, і яким чином вони вже стали корисними.
- ▶ Запевніть учасниць, що вони є цінними. Ресурси та вміння мають значення.

Дебрифінг / рефлексія

- ▶ Проаналізуйте, що вже добре працює.
- ▶ Зауважте, що дуже важливо добре себе описати і робити це з думкою, що кожна насправді вже використовує своє вміння ставитися з емпатією до інших.

ВПРАВА З “ГАРЯЧІ КНОПКИ / БОЛЮЧІ ТОЧКИ” – 30 ХВ.

Ресурси

- ▶ Аркуш паперу формату А4 із попередньо намальованою таблицею, яка допомагатиме аналізу.
- ▶ Ручки та / або олівці.

Організаційні питання

Учасницям потрібен простір і час для виконання цієї вправи.

Методика проведення

Важливо знати, до чого ви чутливі. Чи те, що інші люди можуть сказати / зробити змушує вас почуватися / поводитися певним чином? Приділіть час і подумайте, що може бути вашими “гарячими кнопками”. Опишіть кожну з них та реакцію, яку вони у вас викликають.

Я	Опис	Реакція
Гаряча кнопка 1		
Гаряча кнопка 2		

Тепер зробіть те саме для когось, кого ви добре знаєте. Які його / її "гарячі кнопки"?

ІНША ОСОБА	Опис	Реакція
Гаряча кнопка 1		
Гаряча кнопка 2		

Порівняйте дві таблиці. Проаналізуйте схожість і відмінності між ними.

Поради та можливі труднощі

Те, до чого учасниці чутливі, впливає на їхню увагу. Важливо знати і стежити за цим.

Дебрифінг / рефлексія

Як ця вправа допомогла вам зрозуміти, до чого чутливі ви та інші люди?

ВПРАВА 4 "РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ" – 90 ХВ.

Ресурси

- ▶ Папір для нотаток.
- ▶ Роздатковий матеріал із заздалегідь намальованою таблицею, яка допомагатиме аналізу.
- ▶ Ручки та олівці.

Організаційні питання

Учасницям потрібен простір і час, щоб зібратися з думками та надати їм словесну та візуальну форму.

Методика проведення

1. У цій вправі вам потрібно візуально та словесно відобразити, як ви навчилися краще розуміти інших людей, бачити ситуацію з їхнього погляду, демонструвати свою радість за них або вступатися за них і виступати на їхній захист, коли їх принижували або кривдили.
2. Подумайте про ваше життя і пригадайте найяскравіші моменти. Який вибір та рішення сприяли розвитку вашої емпатії?
3. Для початку можна використовувати таблицю, запропоновану нижче.
4. Тепер опишіть або намалюйте будь-який досвід, який міг вплинути на ваш розвиток, наприклад, важливі стосунки, критичні події, заходи, організації, подорожі, література, мистецтво, засоби масової інформації, освітні заходи.
5. Спробуйте максимально деталізувати ваші спогади. Це перетворить спогад на історію.

6. Проаналізуйте свою історію. Які теми проглядаються в ній? Це те, чого ви навчилися, і вам потрібно усвідомити цей досвід, зосередившись на ньому.

Історія	Опис – “Що трапилося в (місяць, рік)”
1. Основна подія	Що особливого трапилось?
2. Вплив	Які речі/ люди впливали на вас?
3. Рішення	Які з прийнятих вами рішень впливали на ваше життя або на життя інших людей?
4. Зміна	Які зміни відбулися?
5. Успіх	Якими були ваші сильні сторони?
6. Важливі люди	Які ключові особи вплинули на вас?

Поради та можливі труднощі

Нам цікавить те, як окремі особи розвивають емпатичну поведінку. Важливо, щоб учасниці трансформували свої спогади в історії так, щоб збереглася їхня багатогранність.

Дебрифінг / рефлексія

Як ця вправа допомогла дізнатися більше про те, як вам вдалося розвинути ваші емпатичні вміння та поведінку?

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Цей комплекс вправ створено під впливом та частково взято з:

Gargiulo T. L. (2006), *Stories at work: using stories to improve communication and build relationships*, Praeger, Westport, CT.

Концепція емпатії, описана у “Стислому викладі”, запозичена з Davis M. H. (1983), “Measuring individual differences in empathy: evidence for a multidimensional approach”, *Journal of Personality and Social Psychology* Vol. 44, pp. 13-126.

Блок 2

Мій рюкзак – інструмент для самостійного навчання і визнання результатів засвоєння компетентностей для демократії

Розробила Паскаль Момпуа-Гайяр

СТИСЛИЙ ОПИС БЛОКУ

Очікувані результати

- ▶ Учасниці будуть розвивати розуміння компетентностей для демократії.
- ▶ Учасниці визначать, “на якому етапі вони перебувають” щодо конкретних компетентностей для демократії.

Цільова група

Освіта	Вік/ рівень
Формальна/ неформальна	14 і старші

Стислий виклад

За допомогою цієї вправи учениця зможе проаналізувати, на якому етапі вона перебуває щодо конкретної компетентності для демократії, яка допомагає діяти як відповідальна, активна громадянка, що підтримує стає демократичне суспільство.

Час – 75 хвилин

Вправа 1 (три етапи)	60 хвилин
Дебрифінг/ рефлексія	по 15 хвилин впродовж 18 місяців

ВПРАВА 1 “МІЙ НАВЧАЛЬНИЙ РЮКЗАК” – 90 ХВИЛИН

Ресурси

- ▶ Перелік компетентностей для демократії.
- ▶ Набір маркерів різних кольорів.
- ▶ Аркуші А4 із зображенням туриста з рюкзаком.
- ▶ Малюнок 1 (2 копії) та Малюнок 2.
- ▶ Павутина.

Методика проведення

1. Що для мене важливо?
  - ▶ Прочитайте перелік компетентностей для демократії.
  - ▶ Оберіть із переліку ОДНУ компетентність, яка вас особливо зацікавила.
  - ▶ Запишіть її у верхній частині Малюнка 1.
2. Де я?
  - ▶ Напишіть у бульбашках Малюнка 1 п'ять речей, які ви РОБИТЕ, що відображають, де, за вашим відчуттям, ви перебуваєте щодо цієї компетентності.
  - ▶ Прочитайте опис дій, що ілюструють обрану компетентність, та виберіть ще кілька речей, які ви РОБИТЕ і не подумали про них.
  - ▶ Додайте їх до зображення за допомогою іншого кольорового маркера.
3. Дія!
  - ▶ Створіть ще один Малюнок 1, написавши (або намалювавши!) в бульбашках "Де я хочу бути через 12-18 місяців". Ви можете використовувати для допомоги перелік компетентностей.
  - ▶ Дайте відповіді на такі запитання:
    - Як я побудую місточки між різними версіями Малюнка 1?
    - Якщо у майбутньому я стану особою з Малюнку 2, то як це вплине на мій життєвий вибір? Моє життя в цілому? Життя інших людей? Моє оточення?
    - Яких дій я можу вжити, щоб досягнути зображеного на другій версії Малюнку 1? Придумайте багато дій і пам'ятайте, що невеликі дії та кроки – це прекрасно!
    - З якими викликами я зіткнувся? Які ресурси я можу використати, щоб їх подолати?
    - Що я можу покласти в рюкзак?
  - ▶ Оберіть до семи із цих дій і нанесіть їх на Павутину.
  - ▶ Якщо упродовж наступних місяців ви відчуватимете, що прогресуєте, ви можете замальовувати павутину відповідним чином і на кожному етапі стисло занотовувати, чому ви це зробили.

Дебрифінг / рефлексія

- ▶ Проаналізуйте, чого ви навчилися під час виконання цієї вправи. Можна розглянути деякі з цих питань:
  - Чому ви обрали цю конкретну компетентність для демократії?
  - Чому ви обрали саме ці конкретні елементи у Малюнку 1?
  - Подумайте про дві речі, які ви дізналися про себе під час виконання цієї вправи.
- ▶ Ви можете використати Малюнок 2 для запису ваших рефлексій!

Додаткова література

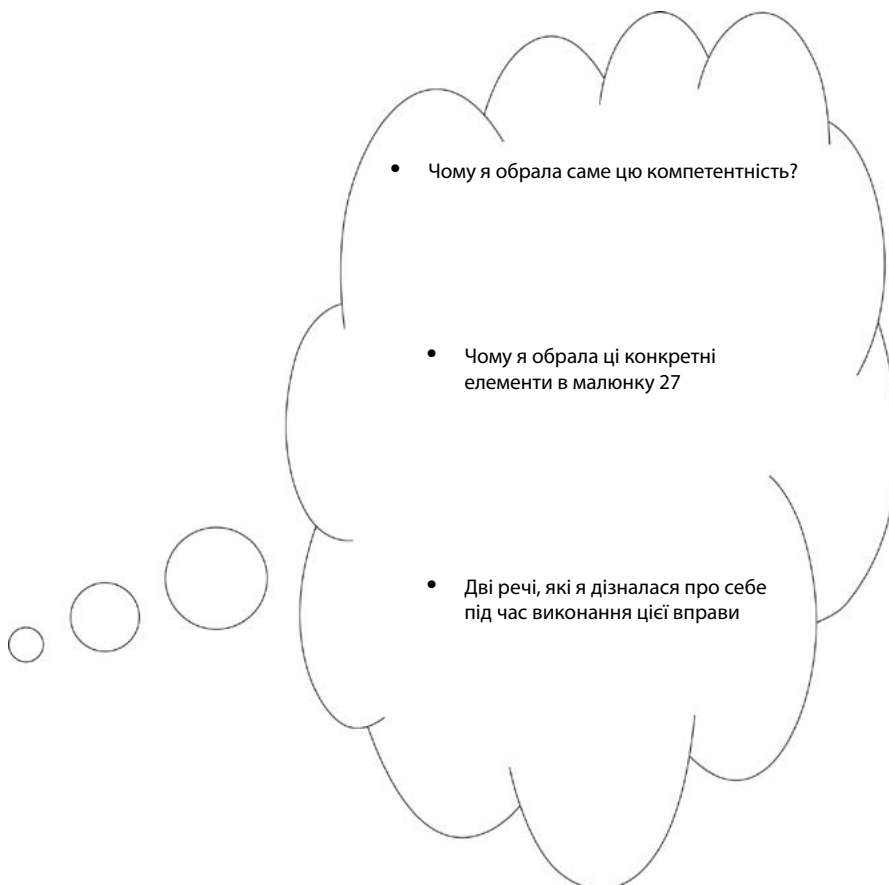
Малюнки 1 і 2 створив Марк Е. Хікс, доступні за <http://school.discoveryeducation.com/clipart/clip/stk-fgr4.html>. Переглянуто 17 жовтня 2017.

ПАВУТИНУ створено за мотивами Askinyte R. et al., Kosovo Pestalozzi Modules 2008 to 2010.

Малюнок 1

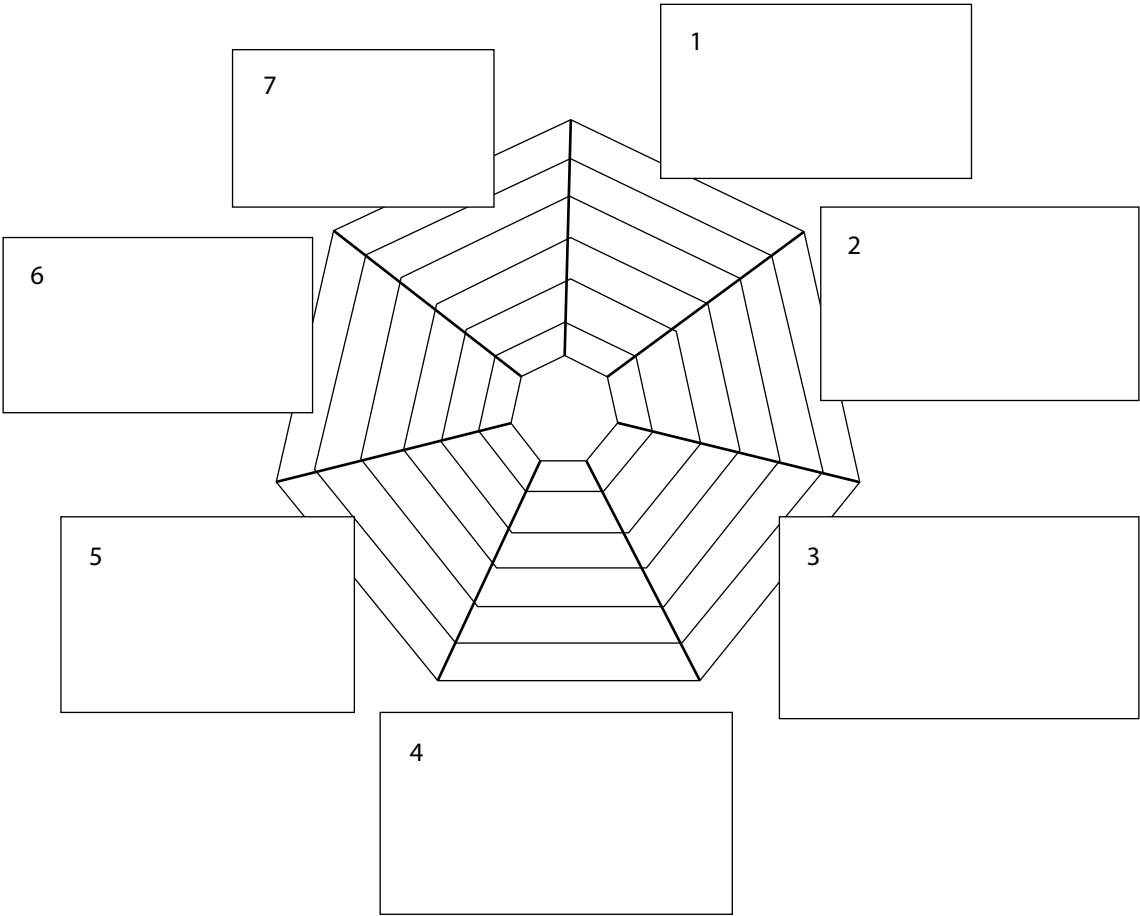

Малюнок 2

Павутина – аналіз – дія

Блок 3

Поговоримо про співпрацю

Розробила Паскаль Момпуа-Ґайяр.

СТИСЛИЙ ОПИС БЛОКУ

Очікувані результати

- ▶ Учасниці будуть практикувати переговорний процес з іншими.
- ▶ Учасниці отримають уявлення про власні ставлення в процесі переговорів.

Цільова група

Освіта	Вік/ рівень
Формальна/ неформальна/ інформальна	10 і старші

Стислий виклад

За допомогою цієї вправи учениця зможе проаналізувати, на якому етапі вона перебуває щодо конкретної компетентності для демократії, яка допомагає діяти як відповідальна, активна громадянка, що підтримує стале демократичне суспільство.

Час: 90 хвилин

Вступ	10 хвилин
Вправа 1	50 хвилин
Дебрифінг	30 хвилин

Поради для тренерок

- ▶ Вправа розроблена для індивідуального та групового процесу самоаналізу та навчання.
- ▶ Фасилітаторки мають вирішити, як найефективніше організувати групи для дій та спостереження. Тут наведено приклад для двох команд та 12 учасниць.

Вступ – 10 хв.

Ця вправа є рольовою грою. Прочитайте сценарій.

Ми готуємось до міжнародної мистецької виставки, яку організують дві команди. Дві команди зустрічаються, щоб вирішити, як розмістити і виставити 12 творів мистецтва у трьох призначених для цього виставкових залах.

Ресурси

- ▶ Картки з обраним принципом організації виставки: вид мистецтва, форма, колір, емоція тощо.
- ▶ Таблиця для ведення спостереження.

Організаційні питання

Приміщення потрібно підготувати так, щоби посередині був простір для рольової гри. Також потрібні два столи, за якими може сісти по шість осіб, для підготовки та дебрифінгу.

Методика проведення

1. Підготовка

- ▶ Коли команди збираються, щоб почати, фасилітаторка показує твори мистецтва (малюнки або картини) та дає вказівки про організаційний принцип виставки: твори мистецтва мають бути розташовані за такими критеріями, як: категорії виду, форми, кольору або емоції (обирайте стільки критеріїв, скільки є груп, наприклад, якщо рольову гру грають дві групи, то обирають два критерії).
- ▶ *Важливо:* команди отримують індивідуальні інструкції, що спонукають вважати одну з категорій природнім провідним критерієм облаштування виставки. Групи отримують різні критерії, але учасниці цього не знають.
- ▶ Команди працюють окремо над своїми пропозиціями. Дві учасниці з групи призначені спостерігачками, які нотують, як група розробляє пропозицію та остаточно оформлює план виставки.

2. Рольова гра

- ▶ Команди зустрічаються і розігрують ситуацію: їхнє завдання тепер – організувати експозицію *усім разом*.
- ▶ Гра триває, доки вони не домовляться про організацію виставки.
- ▶ Фасилітаторка стежить за переговорами між учасницями та робить нотатки для використання під час дебрифінгу.

3. Результати спостереження та аналіз

- ▶ Учасниці повертаються до своїх команд. Індивідуально вони відповідають на перелік питань (наведений нижче) та оцінюють власні результати.
- ▶ Фасилітаторка об'єднує учасниць у пари. Кожна учасниця тепер використовує той самий перелік для оцінки результатів іншої.
- ▶ Після цього пари обговорюють свої результати та порівнюють, як вони сприймають себе і як їхню поведінку сприймають інші. Вони погоджують остаточний перелік (спостерігачка і спостережувана мають дійти згоди стосовно нього).
- ▶ Учасниці тепер повертаються у свої початкові команди, щоб обговорити досвід та різницю між їхніми власними оцінками себе та оцінками співучениць.

Поради та можливі труднощі

- ▶ Ця рольова гра моделює ситуацію конфлікту. Проблема або конфлікт виникає через “зіткнення” різних форм класифікації (зумовлені різними – і секретними – принципами організації, записаними на картках) і отже, різними концепціями розташування творів мистецтва.
- ▶ Якщо груп не вдається узгодити загальний принцип організації виставки, то фасилітаторка може перервати рольову гру (від 20 до 30 хвилин рольової гри має бути достатньо для групи з 24 учасниць) і подякувати учасницям.

Дебрифінг / рефлексія

- ▶ Групи обговорюють, як працює вправа і як вона моделює ситуації з реального життя.
- ▶ Фасилітаторка ділиться деякими спостереженнями, які вона зробила під час рольової гри (використовуючи свої нотатки).
- ▶ Проводять спільний дебрифінг, на якому підсумовують навчальний процес, що відбувся:
  - Учасниці індивідуально аналізують, як можна використовувати набуті знання в майбутніх ситуаціях на переговорах, і перераховують три найважливіші дії та ставлення, які вони хочуть розвинути.
  - Вони розміщують свої дії / ставлення на стіну. Учасниці знайомляться з нотатками одна одної.

Додаткова література

Сценарій створено за мотивами:

Hiller G. G. and Woźniak M. (2009), "Developing an intercultural competence program at an international cross-border university in intercultural education", *Intercultural Education* Vol. 20 Supp. 1, pp. 113-24.

Таблиця для ведення спостережень

Ставлення	😊	😐	😞
1. Я даю можливість іншим висловитися, слухаю і реагую на їхні аргументи			
2. Я звертаю увагу на те, як мій вибір слів та мови тіла виражає мої переконання, думки та почуття			
3. Я спокійно сприймаю невизначеність, двозначність або інновації			
4. Я чуйно ставлюся до потреб і почуттів інших людей і допомагаю, коли можу			
5. Я демонструю відкритість і розуміння поведінки, ставлення та переконань, які відрізняються від моїх власних			

Уміння	😊	😐	😞
1. Я можу сумніватися, виносити уроки з проблемних ситуацій, толерантно ставитися до невизначеності і розуміти, що немає правильної (однозначної) відповіді на складні питання			
2. Я переформулюю й озвучую ідеї, переконання та погляди інших людей, щоб переконатися, що ми досягли порозуміння			
3. Я ініціюю спроби вирішити проблеми			
4. Я заохочую до дебатів, обговорення, слухання і запитань для створення впевненості на підставі конструктивної суперечки			

Знання	😊	😐	☹️
1. Я ставлю запитання, щоб з'ясувати, чому і як люди змінюють свою поведінку в різних ситуаціях і контекстах			
2. Я пояснюю значення, щоб уникнути непорозуміння			

Блок 4

Стимульоване пригадування

Розробила Клавдія Ленц.

СТИСЛИЙ ОПИС БЛОКУ

Очікувані результати

Учениці аналізуватимуть свій процес навчання (індивідуально або в парах).

Цільова група

Освіта	Вік/ рівень
Формальна/ неформальна	10 і старші

Стислий виклад

Ця вправа доповнює іншу вправу. Фасилітаторка, яка вирішує провести вправу, що розвиває компетентності для демократії – чи з цієї книги, чи з іншого джерела, може доповнити її цим блоком, щоб допомогти ученицям усвідомити своє навчання. Фасилітаторка використовує документування (наприклад, візуальне, аудіо) вправи, щоб ініціювати аналіз ученицями того, як вони розвивалися і як вони хочуть розвиватися надалі. З цією метою деяку частину цієї вправи, в ідеалі – групове обговорення, записують на аудіо або відео і демонструють навчальній групі наприкінці.

Час: 90 хвилин + час, який відведено на обрану вправу.

Вступ	10 хвилин
Вправа 1	30 хвилин
Вправа 2	45 хвилин

Поради для тренерок

Тренерка відповідальна за здійснення аудіо- або відеозапису під час навчального процесу. Про це треба попередити перед проведенням вправи, і учасниці мають погодитися на запис. Фасилітаторка також має запланувати час, щоб відредагувати запис для показу під час вправи-рефлексії в кінці цього блоку. Вправу можна використати для самооцінювання або для зворотного зв'язку в парах. В останньому випадку рекомендується поєднати її з навчальними щоденниками.

Вступ - 10 хв.

Під час вступу фасилітаторка повідомляє групі, що частина робочого процесу буде записана на аудіо / відео, щоб потім цю документацію можна було використати для рефлексії / зворотного зв'язку наприкінці навчального блоку.

ВПРАВА 1 “ДОКУМЕНТУВАННЯ НАВЧАННЯ” – 30 ХВ.

Ресурси

- ▶ Аудіо- / відеообладнання.
- ▶ Перелік компетентностей для демократії.

Організаційні питання

Групу треба попросити сісти так, щоб усіх учениць були видно та / або чути під час відеозапису.

Методика проведення

1. Фасилітаторка просить учасниць групи вибрати, на яких компонентах переліку компетентностей для демократії вони хочуть зосередитися під час рефлексії / зворотного зв'язку. Кожна учасниця обирає один або два компоненти, на яких вона хоче зосередитись. (Див. альтернативний метод у розділі “Поради” нижче)
2. Фасилітаторка проводить інтерактивну вправу – з цієї книги або іншу обрану вправу. Під час вправи записують частину навчального процесу, в ідеалі – дискусію всієї групи. (Примітка: тривалість цього етапу не включена до цього розділу, оскільки вона залежатиме від того, яку вправу вибере фасилітаторка).

Поради та можливі труднощі

- ▶ Цей блок найкраще застосувати для вправи, що відповідає принципам кооперації, тобто вправи, яка ґрунтується на кооперативних навчальних структурах і в якій рівний доступ до участі забезпечується самою структурою.
- ▶ Якщо, попри це, не всі учасниці групи беруть активну участь у групових дискусіях, фасилітаторка має м'яко заохочувати кожну учасницю брати участь, водночас не називаючи імен окремих осіб. Позиція “мовчазної спостерігачки” теж може бути хорошою відправною точкою під час саморефлексії / зворотного зв'язку. Неучасть є формою участі.
- ▶ Як альтернативу фасилітаторка може обрати компонент(и), які вона вважає найбільш релевантними для обраної вправи. Цей(і) компонент(и) можна використати окремо або додати до компонентів, які обрали учасниці.

Дебрифінг / рефлексія

У кінці навчальної вправи фасилітаторка запитує, які відчуття виникли під час запису.

- ▶ Чи змінило це їхній виступ, їхній стиль?
- ▶ Чи це погіршило, чи покращило їхній досвід?

ВПРАВА 2 “ВИКОРИСТАННЯ АУДІО- / ВІДЕОЗАПИСУ ЯК ВІДПРАВНОЇ ТОЧКИ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ АБО ЗВОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ” – 45 ХВ.

Ресурси

- ▶ Аудіо- / відеозапис навчального заняття (максимум 10 хв.).
- ▶ Перелік компетентностей для демократії та обрані компоненти.
- ▶ Папір / олівці.

Організаційні питання

- ▶ Апаратуру для демонстрації аудіо / відеозаписів потрібно встановити так, щоб усі могли стежити за демонстрацією. Учасниці повинні мати свій перелік компетентностей для демократії і знати

компонент(и), на якому / яких вони зосереджуються для самоаналізу, також перелік(и) своїх співучениць, якщо вони будуть надавати зворотний зв'язок.

- ▶ Після демонстрації всім ученицям або парам потрібно місце, де вони зможуть спокійно попрацювати та обмінятися думками.

Методика проведення

1. Демонстрація аудіо- / відеоматеріалів:

- ▶ Фасилітаторка запрошує учасниць об'єднатися в пари.
- ▶ Усі учасниці навчальної групи отримують інструкції щодо самоаналізу / зворотного зв'язку.
  - Уважно продивіться / дослухайтеся до запису навчальної ситуації та зосередьтеся на власній поведінці, а також поведінці вашої співучениці.

Поради та можливі труднощі

- ▶ Метод буде корисним під час навчання, що триває кілька днів чи тижнів. У разі коротших періодів навчання сам метод може зайняти надто багато часу. Під час тривалішого навчання його можна навіть повторювати.
- ▶ Ви можете спланувати відтворення запису двічі, попросивши учасниць переглянути та / або послухати перший раз, не роблячи нотаток, а зробити це після другого разу.
- ▶ Допоможіть парі подбати про рівноцінний розподіл часу для взаємного зворотного зв'язку.

Дебрифінг / рефлексія

- ▶ Група знову збирається разом. Фасилітаторка просить учасниць групи підняти руки:
    - високо, якщо, за їхніми відчуттями, вправа була корисною для самоаналізу;
    - низько, якщо, за їхніми відчуттями, вправа була не дуже корисною для самоаналізу;
    - наполовину, якщо учасниця не визначилася або оцінює вправу нейтрально.
  - ▶ Фасилітаторка запрошує учасниць розповісти, чому вони оцінили вправу саме так і заохочує дати більше коментарів про вправу.
    - Для закріплення набутого досвіду учасницям треба виділити деякий час, щоб вони прокоментували вправу у своїх навчальних щоденниках. Для написання цих нотаток використовуйте компетентності для демократії.
  - ▶ Демонструють аудіо- / відеозаписи.
  - ▶ Після демонстрації і перед тим, як група розійдеться, учасниці впродовж приблизно 5 хвилин роблять свої нотатки.
- ### 2. Самоаналіз / зворотний зв'язок
- ▶ Мета самоаналізу: всі учениці працюють із переліком компетентностей для демократії. Вони відзначають для кожної відповідної дії, чи її можна визнати "досить сильною", чи "слабкою", і працюють над ідеями для подальшого розвитку.
  - ▶ Зворотний зв'язок / робота в парах: на основі нотаток, зроблених під час демонстрації: кожна партнерка розповідає її співучениці, яку з обговорюваних поведінок вона зауважила і наскільки вираженою була ця поведінка. Особа, що отримує зворотний зв'язок, може ставити запитання (від 10 до 15 хвилин для кожної партнерки).

Додаткова література

Gass S. M. and Mackey A. (2000), *Stimulated recall. Methodology in second language research*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahaw, NJ.

O'Brien J. (1993), "Action research through stimulated recall", *Research in Science Education* Vol. 23, pp. 214-21.

Reitano P. (2006), "The value of video stimulated recall in reflective teaching practices", Paper presented to the ACSPRI Social Science Methodology Conference, University of Sydney, доступно на: http://old.acspri.org.au/conference2006//proceedings/streams/Retino_Paul_Full%20Paper.pdf. Доступ 17 жовтня 2017 р.

Someren M. van et al. (1994), *The think aloud method. A practical guide to modelling cognitive processes*, Academic Press, London/Boston/San Diego/New York/Sydney/Tokyo.

Блок 5

Що змінилося?

Розробив Джозеф Хубер.

СТИСЛИЙ ОПИС БЛОКУ

Очікувані результати

- ▶ Учасниці разом поміркують про навчальний процес, через який вони недавно пройшли, із врахуванням конкретної навчальної мети.
- ▶ Учасниці визначать найважливіші особисті зміни щодо цієї навчальної мети.
- ▶ Учасниці визначать, яке навчання їм потрібне в майбутньому, з урахуванням цієї навчальної мети.
- ▶ Учасниці обмінюються досвідом та проаналізують зміни серед колег щодо цієї навчальної мети.

Цільова група

Освіта	Вік/рівень
Формальна/неформальна/інформальна	Всі

Стислий виклад

Завдяки цій вправі всі учасниці зможуть поміркувати про те, наскільки обрана компетентність для демократії сприяла їхньому формуванню як відповідальних, активних громадян, які підтримують стабільне демократичне суспільство. Вона також дасть змогу усім учасницям навчального процесу підсумувати результати навчання на цей момент та запропонує інформацію, яка буде корисною для ефективного продовження процесу навчання.

Вправа передбачає збір важливих історій серед учасниць та систематичний вибір найбільш значущих із них. Процес відбору "найбільш значущих змін" полягає у формулюванні відповідей на таке запитання: "Пригадуючи минулий місяць, яку ви можете назвати найважливішою зміною [у певній сфері]?" Коли інша група вивчає зібрані відповіді на перше запитання, учасниць запитують: "З усіх цих важливих змін, яка, на вашу думку, є найвагомішою?"

Ця вправа є простим інструментом для засвоєння великої кількості складної інформації, зібраної багатьма учасницями за різних обставин.

Час: 5 годин 10 хвилин

Вступ	30 хвилин
Вправа 1	55 хвилин
Вправа 2	90 хвилин
Вправа 3	75 хвилин
Вправа 4	60 хвилин

Поради тренеркам

- ▶ Це вправа для індивідуальної та групової саморефлексії та навчання. Її може проводити одна вчителька із класом учениць або команда вчительок з усіма їхніми ученицями, а також із усією школою. Що більше рівнів, то довше триватиме вправа, але водночас вона дасть кращі результати. Наведена нижче схема описує один цикл. Якщо цикл повторювати кілька разів протягом тривалішого періоду, це зумовить більш сталий позитивний вплив на процес навчання.
- ▶ Для процесу важливо проговорювати на кожному новому рівні вибір значущих змін, зроблений на попередніх рівнях. Це допомагає налаштувати фокус пошуку значущих змін у кожному наступному періоді.

Вступ - 30 хв.

Потрібно зібрати всіх учасниць навчального процесу (наприклад, учительок та учениць) і протягом 30 хвилин розповісти їм про всі етапи цієї вправи. Вступ має містити принаймні такі елементи:

- ▶ Інформація про метод.
- ▶ Мета та очікуваний результат методу.
- ▶ Характер завдань (написання історій, обмін історіями та їхнє обговорення, аналіз історій, висновки).
- ▶ Огляд усіх етапів.

ЗАВДАННЯ 1 “ЩО ЗМІНИЛОСЯ ДЛЯ МЕНЕ?” – 55 ХВ.

Ресурси

- ▶ По одному аркушу А4 для кожної людини, письмове приладдя.
- ▶ Або комп'ютери та простір для онлайн-роботи.

Організаційні питання

Учасниці мають сконцентруватися на письмі, а отже, потрібно облаштувати простір так, щоб у всіх була можливість думати і працювати в тиші. Для цього, можливо, доведеться розмістити групу в кількох кімнатах. Якщо використовуються комп'ютери, то їх має бути достатньо для одночасної роботи всіх учасниць.

Інструкції

1. Дайте відповідь на запитання в письмовій формі.
“Згадуючи останній [місяць, тиждень, день], яку ви можете виділити найважливішу зміну, що відбулась із *вами* у [конкретній сфері змін / загальній цілі навчання]?”
2. У вас є 45 хвилин на виконання цього завдання.
3. Через 45 хвилин, будь ласка, поверніться в цю кімнату разом із готовим текстом (або завантажте його онлайн).

Поради та можливі труднощі

- ▶ Вам, можливо, доведеться пояснити, що означає “значуща зміна”. Наголосіть на тому, що, ймовірно, це означатиме різні речі для різних людей, оскільки питання полягає в тому, що кожна людина відчуває як важливе саме для себе, а не для групи загалом чи для зовнішнього світу. Це стане більш зрозуміло пізніше в процесі спільної роботи.
- ▶ Визначте якомога чіткіше сферу / навчальну мету, якої мають стосуватись описані зміни, і переконайтеся, що всі це зрозуміли.

Дебрифінг / рефлексія

- ▶ Як ви почувались під час виконання цього завдання? Це було легко? Складно? Що, зокрема, було легко / складно? Це має бути короткий відкритий обмін почуттями та враженнями, не обов'язково надто занурюватися.

ЗАВДАННЯ 2 “ЩО ЗМІНИЛОСЯ ДЛЯ НАС?” – 90 ХВ.

Ресурси

- ▶ Аркуш паперу А1 або більший (по одному для кожної групи). Аркуш потрібно поділити на 3–5 індивідуальних секторів (по одному для кожної учасниці групи) та один центральний загальний сектор (див. Додаток).
- ▶ Різнокольорові маркери (по одному маркеру різних кольорів для кожної учасниці).

Організаційні питання

- ▶ Робоча кімната для кожної групи – або велика кімната, де можна працювати окремими групами.
- ▶ Один великий стіл для всієї групи.

Методика проведення

1. Сформууйте групи однакового розміру (від чотирьох до п'яти людей будь-яким методом на ваш розсуд) і роздайте інструкції для роботи в групі (15 хв.).
2. Інструкція для роботи в групі.
  - ▶ Розмістіться за своїм робочим столом.
  - ▶ Кожна з вас читає історію сусідки зліва та підкреслює те, що вам здається важливим (15 хв.).
  - ▶ Кожна з вас записує на свою частину плаката три найважливіші елементи, які ви винесли з історії сусідки (5 хв.).
  - ▶ Авторки історії можуть прокоментувати вибір своїх колег та замінити один з елементів і / або додати ще один елемент до списку (15 хв.).
  - ▶ Група вибирає до шести найважливіших елементів і записує їх у загальний простір плаката (25 хв.).
  - ▶ Група готує плакат для презентації та розподіляє ролі для наступного завдання (15 хв.).

ЗАВДАННЯ 3 “ЩО ЗМІНИЛОСЯ ДЛЯ НИХ?” – 75 ХВ.

Ресурси

- ▶ Коркові дошки або інші засоби, за допомогою яких можна кріпити плакати на стіні.

Організаційні питання

Велика кімната, в якій можна переходити від плаката до плаката. Додатковий чистий плакат, закріплений на стіні окремо від інших плакатів.

Методика проведення

1. Прикріпіть плакати на стіні у передбаченому для цього місці (10 хв.). Дві учасниці групи залишаються біля плаката, щоб обговорювати його з відвідувачками. Одна учасниця ініціює розмову, інша робить нотатки.
2. Решта групи (по двоє-троє) переходять від одного плаката до іншого через однакові проміжки часу, щоб дослідити результати роботи інших груп (від 20 до 25 хв.). Часові інтервали відстежують фасилітаторки (по 5 хв. біля одного плаката); групи обходять кімнату та обговорюють теми, які найчастіше повторюються на плакатах.
3. Фасилітаторка записує першу часто повторювану тему на чистому плакаті.
  - ▶ Учасниці підраховують кількість випадків, коли вона трапляється, та записують число на плакаті (10 хв.).
  - ▶ Учасниці повторюють цей процес із усіма часто повторюваними темами, які визначила фасилітаторка; теми нумерують у порядку частоти повторюваності.
4. Фасилітаторка проводить відкриту дискусію про найсуттєвіші зміни, занотовані на плакаті (30 хв.).
  - ▶ Учасницям пропонують висловити свої думки та почуття щодо перелічених тем, а також додатково прокоментувати ще одну тему, навіть якщо її порушують лише один або два рази, якщо вона є особливо важливою для них.

Поради та можливі труднощі

- ▶ На другому етапі переконайтеся, що всі вказівки виконуються, зокрема, витримано рівномірні часові проміжки, щоб уникнути хаотичного пересування і втрати фокусу в дискусії та часу загалом.

ЗАВДАННЯ 4 “ДЕБРИФІНГ – ЧОГО ТА ЯК МИ НАВЧИЛИСЯ?” – 60 ХВ.

Ресурси

- ▶ Коркові дошки або інші засоби, за допомогою яких можна кріпити плакати на стіні

Організаційні питання

Велика кімната, в якій можна переходити від плаката до плаката. Додатковий чистий плакат, закріплений на стіні окремо від інших плакатів.

Методика проведення

Учасницям пропонують подумати про навчальний процес, який привів до цього результату, та визначити наступні кроки в їхньому навчанні.

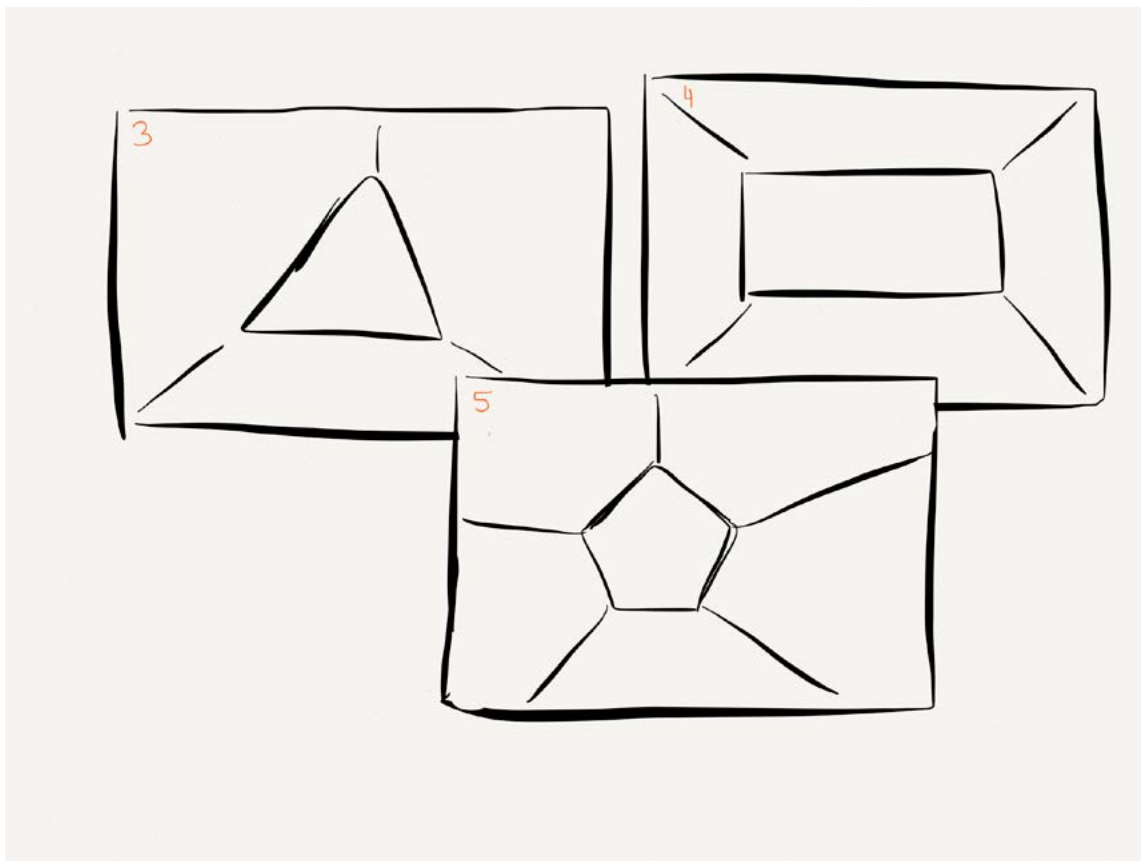
1. Самостійні роздуми (15 хв.)
  - ▶ Поєднайте принаймні три конкретні значущі зміни, зазначені на загальному плакаті (теперішнє) з окремими елементами навчального процесу (минуле) та відповідними наступними кроками в навчальному процесі (майбутнє).
  - ▶ Намалюйте на папері три відповідні ланцюжки.
2. Обговорення у невеликих групах (30 хв.)
  - ▶ У групах по четверо-п'ятеро обговоріть результати ваших самостійних роздумів.
  - ▶ Визначте разом п'ять найважливіших наступних кроків у навчальному процесі.
  - ▶ Напишіть ці п'ять кроків на плакаті та закріпіть плакат на стіні.
3. Уся група (15 хв.)
  - ▶ Учасниці в тиші читають усі плакати, розмірковуючи над написаним.

Додаткова література

Ця вправа адаптована з техніки "найважливіші зміни", розробленої Ріком Дейвісом та Джес Дарт у 2004 році. Детальніше про цей та інші методи можна прочитати на сайті <http://mande.co.uk>. Переглянуто 17 жовтня 2017.

Додаток

Блок 6

Моє мультикультурне “я”

Розробила Мерсе Берно.

СТИСЛИЙ ОПИС БЛОКУ

Очікувані результати

- ▶ Учасниці зможуть розвинути розуміння різних вимірів своєї ідентичності.
- ▶ Учасниці шукатимуть спільні риси та пояснюватимуть відмінності, щоб зрозуміти різні аспекти ідентичностей учасниць групи.

Цільова група

Освіта	Вік/рівень
Формальна/неформальна/інформальна	12 і старші

Стислий виклад

Завдяки цій вправі учениці зможуть індивідуально та колективно обміркувати різні аспекти своїх ідентичностей. Розглядаючи свої множинні ідентичності, вони зможуть визначити пріоритети в житті, а також зрозуміти ідентичності членкинь своєї сім'ї, колег по роботі та співгромадян, а отже, уникнути стереотипів у сприйнятті людей, які походять із різних середовищ. Аналіз ідентичностей приведе до кращого розуміння та толерантності.

Час: 1 година

Завдання 1 – Мої ідентичності	45 хвилин
Дебрифінг/рефлексії	15 хвилин

Поради для тренерок

- ▶ Поясніть, що мета вправи – навчитися більш критично ставитися до всієї інформації, яку ми чуємо або читаємо про культурну ідентичність та стереотипи, і відкрито ставитися до всіх реакцій, що стосуються нашої власної культури.
- ▶ **Ми не завжди усвідомлюємо джерела наших стереотипів щодо людей різних соціальних прошарків, національностей, релігій або культур та наших упереджень щодо них. Вправа спрямована на виявлення наших підсвідомих упереджень та стереотипів, їхній аналіз і таким способом – їхнє усунення чи мінімізацію.**

ЗАВДАННЯ 1 “МОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ” – 45 ХВИЛИН

Ресурси

- ▶ Набір різнокольорових маркерів.
- ▶ МАЛЮНОК 1 *Мої ідентичності*.

Організаційні питання

Столи та/або стільці для роботи в групах по четверо людей.

Методика проведення

1. Мої ідентичності

- ▶ Візьміть МАЛЮНОК 1 *Мої ідентичності*.
- ▶ Напишіть своє ім'я у центральній зірці на малюнку.
- ▶ Напишіть важливі аспекти своєї ідентичності у кожній із супровідних зірок – те, що вас описує, на вашу думку, визначальним чином. (У разі потреби можна додавати більше зірок.)

2. Спілкування

- ▶ Поділіться інформацією про свої ідентичності з іншими учасниками малої групи.
- ▶ Оберіть спільні риси, які визначають вашу групу.
- ▶ Визначте відмінності та обговоріть їх.
- ▶ Презентуйте всій групі результати вашого обговорення в малій групі та поговоріть про них.

3. Обмін інформацією

- ▶ Поділіться історією про те, коли ви особливо пишалися тим, що ідентифікували себе за однією із ознак, перелічених на вашому малюнку.
- ▶ Тепер розкажіть історію про те, коли вам було особливо боляче або сумно, коли вас ідентифікували за однією із ознак, перелічених на вашому малюнку.
- ▶ І нарешті, назвіть стереотип про одну з груп, з якою ви себе ідентифікуєте, який не відповідає тому, хто ви є. Наприклад, якщо один з ідентифікаторів – “мексиканець”, і на вашу думку, популярним є стереотип, що всі мексиканці завжди спізнюються, можна сказати: я мексиканець, але я НЕ завжди запізнююсь.
- ▶ Поділіться цією інформацією у своїй групі.

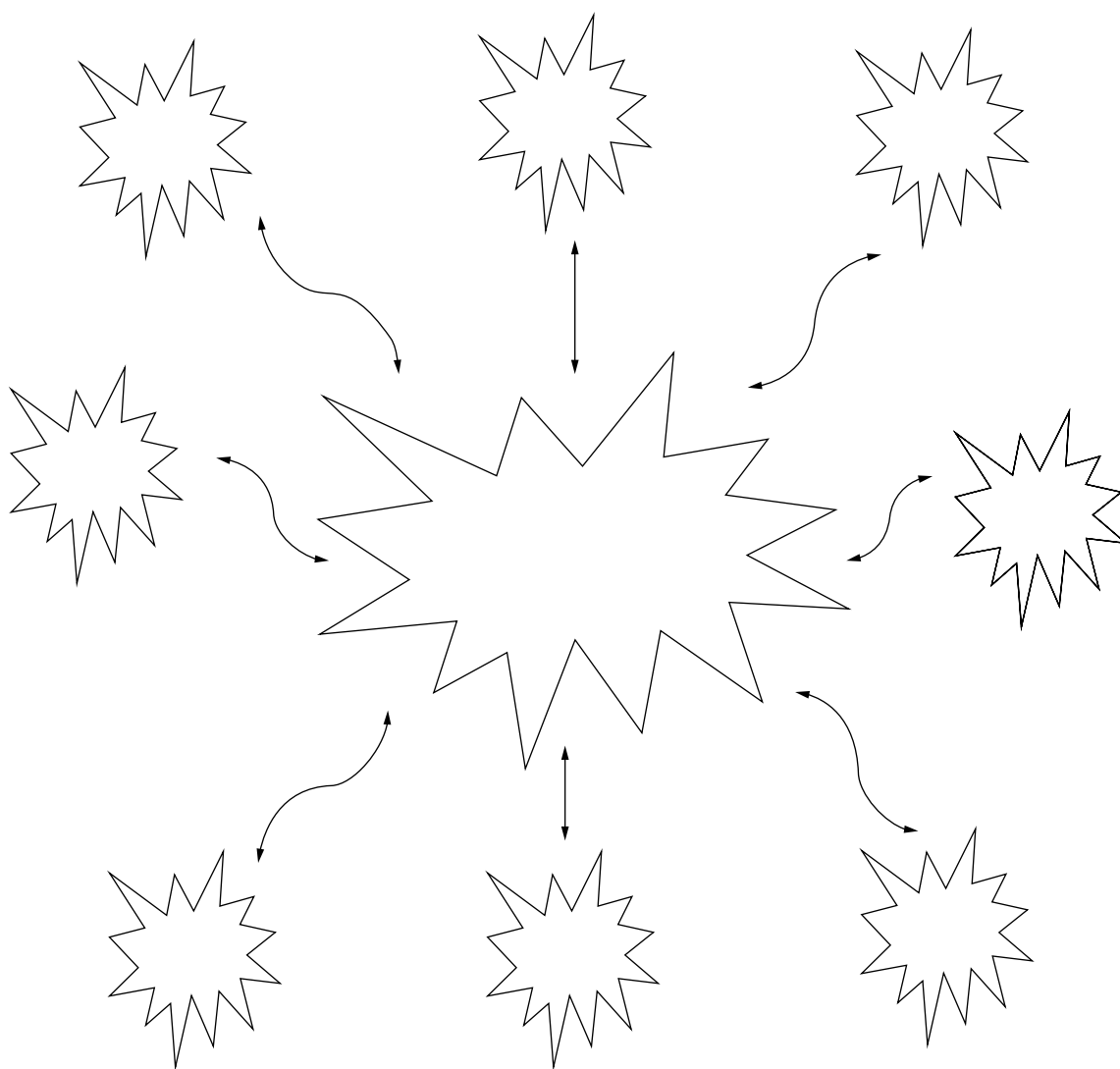
Дебрифінг/рефлексія

- ▶ Подумайте над такими запитаннями:
  - Звідки ви берете інформацію про людей та групи, які належать до певного етносу, ґендеру, соціального класу, національності або інших соціальних та культурних ідентичностей?
  - Як саме ви обробляєте інформацію, отриману з цих джерел? Чи розуміння цієї інформації підтверджується вашим власним досвідом чи світоглядом?
- ▶ Як саме неправдива інформація в цій сфері сприяє творенню стереотипів та пригнобленню?

Додаткова література

Language Educator Awareness: see <http://archive.ecml.at/mtp2/lea/results>. Переглянуто 17 жовтня 2017 р.

Мої ідентичності

Додаткова література та ресурси

Всі посилання було перевірено станом на 17 жовтня 2017 року

Тренінгові блоки Програми Песталоцці

---

www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/home/training_units/Tu_en.asp

Рамки

Tool for Quality Assurance of Education for Democratic Citizenship in Schools (2005)

Демократичне врядування в школах (2007)

How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences (2009)

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини – Рекомендація CM/Rec(2010)7 та пояснювальний меморандум

Strategic support for decision makers – Policy tool for education for democratic citizenship and human rights (2010)

School-community-university partnerships for a sustainable democracy: Education for democratic citizenship in Europe and the United States of America (2010)

Навчальні ресурси

Навчаємо демократії (2011) Том I з ОДГ/ОПЛ

Зростаємо у демократії (2010) Том II з ОДГ/ОПЛ

Живемо в демократії (2008) Том III з ОДГ/ОПЛ

Беремо участь у демократії (2010) Том IV з ОДГ/ОПЛ

Досліджуємо права дитини (2007) Том V з ОДГ/ОПЛ

Навчання демократії (2009) Том VI з ОДГ/ОПЛ

ОДГ/ОПЛ

---

www.coe.int/t/dg4/education/edc/Resources/EDCPACK_EN.asp

Ресурси Молодіжного департаменту

---

www.eycb.coe.int/compass/

Компас (2002)

Composito, a manual on human rights education with young people (2007)

All equal all different, , www.eycb.coe.int/edupack/

Про авторський колектив

Редактор серії

Йозеф Губер

Рада Європи

Йозеф Губер працює у Департаменті освіти Директорату демократичного громадянства і участі Ради Європи. Він відповідає за Програму Песталоцці для навчання освітянок та дій у сфері медіа та інформаційної грамотності. До 2006 він працював у Відділі вищої освіти і досліджень Ради Європи і відповідав за організацію двох форумів вищої освіти: з врядування (2005) та відповідальності вищої освіти за культуру демократії (2006). Він також був співредактором публікацій-підсумків цих заходів. З 1998 до 2004 він очолював програми і був заступником виконавчого директора Європейського центру сучасних мов. Відповідав за програму діяльності центру, проекти з розвитку і дослідження та публікацію серій про навчання і викладання мов, міжкультурну комунікацію та політику в сфері мовної освіти. Був серед розробників політики мовної освіти при Міністерстві освіти Австрії між 1992 та 1998, а до того викладав іноземні мови

у школах та університетах Австрії та за її межами.

Редакторки видання

Паскаль Момпуа-Гайяр, Франція

Соціальна психологиня, тренерка, консультантка

Паскаль Момпуа-Гайяр 25 років працює тренеркою у сфері міжкультурної комунікації, освіти та лідерства. Її професійна діяльність у Франції та США стосується тренінгів для лідерів громад і організаційного розвитку, здебільшого у проектах, що стосуються освіти та грамотності, надання голосу маргіналізованим спільнотам задля того, щоб вони могли самоорганізуватися і відновити свою гідність через активну демократичну участь. З 2006 вона задіяна в міжнародних програмах з освіти вчительок та консультує з освітніх питань, що стосуються життя у порозумінні та популяризації освіти для демократії. Зараз очолює відділ досліджень Програми Песталоцці і задіяна у різноманітних проектах; працює, зокрема, з Радою Європи, Європейським центром ім. Вергеланда та Фондом Анни Лінд. Викладає в університетах та у державних освітніх інституціях для вчительок і соціальних працівниць.

Ільдико Лазар, Угорщина

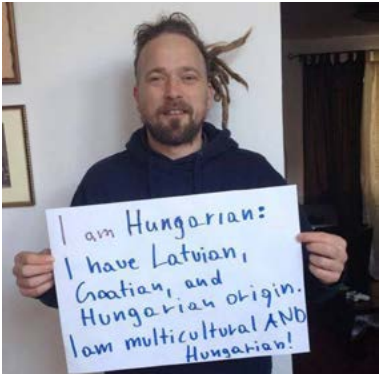
Тренерка, лекторка, авторка підручників

Ільдико Лазар працює у сфері педагогічної освіти в університеті ім. Етвеша Лоранда у Будапешті з 1996. Вона читає курси з культурології, методології викладання англійської як іноземної мови та розвитку міжкультурної компетентності для студенток та вчительок англійської мови. Її кандидатське дослідження стосувалося ролі і статусу міжкультурної компетентності у педагогічній освіті. Останні 15 років вона також долучається до міжнародних проектів у ролі дослідниці та тренерки: Ради Європи у рамках Європейського центру сучасних мов, Програми Песталоцці та багатосторонніх проектів у рамках програми "Коменіус". Авторка низки книжок та статей про мовну педагогіку та розвиток міжкультурної компетентності англійською, французькою та угорською.

Автор

Ференц Арато, Угорщина

Ференц Арато вивчав літературу, естетику та соціологію освіти на гуманітарному факультеті Пецького університету в Угорщині. Захистив кандидатську на тему "Парадигмальна модель кооперативного навчання". Закінчив інститут при Міністерстві освіти Угорщини за спеціальністю інклюзивні освітні системи та отримав сертифікат тренера, розробника програм, ментора та тренера тренерів з інклюзивних освітніх систем. Працює у сфері розвитку людини 23 роки та 20 років вивчає кооперативні та інклюзивні структури.

Sales agents for publications of the Council of Europe Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 04 35
Fax: + 32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Fax: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: + 1 613 745 2665
Fax: + 1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klečakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: + 420 2 424 59 204
Fax: + 420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskaffet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 60 00
Fax: + 45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 121 4430
Fax: + 358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
http://book.coe.int

Librairie Kléber
1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: + 33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 218 8100
Fax: + 47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 86 00
Fax: + 48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correeiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
E mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 739 0971
Fax: + 7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: + 41 22 366 51 77
Fax: + 41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 600 5522
Fax: + 44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: + 1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: http://book.coe.int

Наскрізнi компетентностi для демократiї – це посiбник, що мiстить 60 вправ, розроблених спiльною практикiв Програми Песталоццi при Радi Європи, для формальної та неформальної освіти. Вони допомагають розвивати та оцiнювати ставлення, умiння, цiнностi знання, необхіднi для пiдтримки культури демократiї.

Культура демократiї – це бiльше, нiж iнститути, закони та процедури. Це – необхіднi елементи демократiї, але самi по собi вони не роблять суспiльства демократичними. Вони працюють лише тодi, коли закорiненi у те, що ми називаємо «культурою демократiї» або «демократичною культурою», тобто, комплексом ставлень та поведiнки, якi необхіднi, щоб демократичнi iнститути та демократичнi закони реально функцiонували.

Тому компетентностi для культури демократiї необхіднi, щоб будувати суспiльство, у якому нам би хотiлося жити.

Друге видання Наскрiзних компетентностей для демократiї пiдтримує Рамку компетентностей для культури демократiї, яку схвалили європейськi мiнiстри освіти на постiйнiй конференцiї в Брюсселi у квітнi 2016 року.

Ця публiкацiя має на метi допомогти розбудувати європейськi суспiльства у дусi культури демократiї та прав людини. Це надзавдання можна виконати лише якщо європейськi освітяни вiзьмуться за нього компетентно i з ентузiазмом. Ця збiрка вправ для навчання та оцiнювання допомагатиме їм розвивати компетентностi для культури демократiї у щоденнiй освітнiй практицi.

www.coe.int

Рада Європи є провiдною органiзацiєю iз захисту прав людини на континентi. Вона нараховує 47 держав-членiв, включно з усiма державами-членами Європейського Союзу. Усi держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенцiї з прав людини – договору, спрямованому на захист прав людини, демократiї та верховенства права. Європейський суд з прав людини здiйснює нагляд за виконанням Конвенцiї у державах-членах.

UKR